T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

TÜRK ve İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

KİLİS CAMİLERİ

(CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR)

Tülay KESMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR

Konya-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Tülay KESMEZ
Numarası	134204011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi/Türk ve İslam Sanatları Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tezin Adı	Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin		
	Adı Soyadı	Tülay KESMEZ
	Numarası	134204011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi/Türk ve İslam Sanatları Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR
	Tezin Adı	Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar) başlıklı bu çalışma 30/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR	Danışman	
Prof. Dr. Osman KUNDURACI	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR	Üye	

ÖNSÖZ

Anadolu ve Mezopotamya gibi dünyanın en eski uygarlıklarının kesiştiği geçiş bölgesinde yer alan Kilis, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Babil, Hitit, Asur, Med gibi yerel ve bölgesel uygarlıkların yanında, Pers, Roma, Bizans, Abbasi, Emevi, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı gibi büyük uygarlıklar da Kilis'te hüküm sürmüştür.

Kilis şehri her alanda olduğu gibi mimarlık anıtlarıyla da öncü bir şehir olmuştur. Geçirdiği depremlere, yangınlara, savaşlara rağmen özgün mimarisini korumaya çalışmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki diğer şehirlerle yarışacak kadar tarihi ve kültürel zenginliklere sahiptir.

Kent merkezinde birçok mimari eser olmasına rağmen araştırmacıların pek fazla ilgisini çekememiştir. Oysaki kültürel mirasımızın tanınması, korunması, sergilenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda "*Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)"* adlı tez çalışması yapılması uygun görülmüştür.

Böyle değerli bir konuda çalışmamı sağlayan, danışmanım ve saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR'e, jüri izleme üyesi olan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Osman KUNDURACI ile Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çizimleri kullanmama izin veren Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde memur olan Nadir TOPKARAOĞLU ile Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nde memur olan Ünver SOLAKLIOĞLU'na teşekkür ederim. Kitaplarından çokça yararlandığım Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Mimar Sıdıka BEBEKOĞLU ve Mehmet TEKTUNA'ya teşekkürlerimi sunarım. Kilis il Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Kilis Valiliği'ne, yardım sever Kilis halkına, her zaman yanımda olan kadim dostlarım Ahmet ve Fatime ATMACA çifti ile oğulları Yiğit ATMACA'ya müteşekkirim.

Son olarak tez çalışmam boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen başta annem Zeynep KESMEZ olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkürler…

Tülay KESMEZ

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Tülay KESMEZ
Numarası	134204011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi/Türk ve İslam Sanatları Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR
Tezin Adı	Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)

ÖZET

Kilis şehri, Osmanlı dönemi öncesine kadar, gerek Müslüman gerekse gayrimüslim devletler arasında sürekli el değiştirmiştir. Osmanlı dönemi ile birlikte şehir bayındır bir hale gelmiştir. Memluk döneminde Azez'e bağlı bir köy olan Kilis, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Canbolad ailesinin yerleşmesi ile hızla gelişmiş ve büyümüştür. Canbolad Bey'in yaptırdığı eserler günümüzde Kilis şehrinin ana çekirdeğini oluşturmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda da şehirde eserler inşa edilmeye devam edilmiştir.

"*Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)"* adlı bu tez çalışmasında, Kilis'te yer alan yirmi sekiz eserin yerleri, mimari özellikleri, malzemeleri, teknikleri, süslemeleri, kitabeleri ve tarihlendirmeleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. On üç yapı özgünlüğünü korumuştur. Diğer camiler ise kısmen veya tamamen özgünlüğünü kaybetmiştir. Şurahbil Zaviyesi günümüzde camii, Mevlevihane ise mescit olarak kullanıldığı için tez konusuna dahil edilmiştir.

Çalışmamız kapsamında yer alan eserlerden en erken tarihli yapı 14. yüzyılda Memluk döneminde inşa edilen Ulu Camii'dir. 1460 yılında inşa edilen Katrancı Camii de Memluk dönemine aittir. Fakat 1962 yılında cami yıkılarak tekrar inşa edilmiştir. Günümüze sadece kitabeleri kalmıştır. Diğer eserler Osmanlı dönemine aittir.

Bu çalışma bir dönemin sanat anlayışını ve camilerin mimari özelliklerini bütün yönleriyle ortaya koyabilmek için yapılmıştır. Böylelikle diğer araştırmacılara, küçük bir katkı sağlayacağımızı umut ediyoruz.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Tülay KESMEZ
Numarası	134204011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sanat Tarihi/Türk ve İslam Sanatları Tarihi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ■ Doktora □
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ERDEMİR
Tezin İngilizce Adı	Mosques in Kilis (Until the Republic Period)

SUMMARY

The city Kilis, constantly had passed into the hands of both muslim and non-muslim states until the pre-Ottoman period. With Ottoman period, it has become a developed city. Kilis that was a village belonging to Azez in Memluk period has grown up and developed rapidly with the settlement of Canbolad family on the city in Kanuni Sultan Süleyman period. Architectural works built by Sir Canbolad form the main structure of Kilis city on these days. Other architectural works were built in the city in next centuries.

In this study named with *"Mosques in Kilis (Until the Republic Period)"*, the places, architectural features, materials, techniques, ornomentations, inscriptions and datings of twenty eight architectural works in Kilis were examined in detail. Eleven mosques have preserved their originality. Other mosques have lost their originality partly or completely. Şurahbil Zawiya and Mevlevihane was included in thesis subject. Because they are also used as mosque masjid at the present time.

Among the works within our study, Ulu Mosque is the earliest dated construction that was built in Memluk period in 14th century. Also Katrancı Mosque that was built in 1460 belongs to Memluk period. But it was demolished and re-built in 1962. Only their inscriptions remained at the present time. Other works belong to Ottoman period.

This reseach is studied to reveal the sense of art in a period and architectural features of mosques with all sides. Thus, we hope to make a little contribution for other researchers.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası ..... **i**

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

ÖZET ..... **iv**

SUMMARY ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi 1

1.2. Araştırmada İzlenilen Metot ve Yöntem 2

1.3. Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar 2

1.4. Kilis'in Tarihi ve Coğrafyası 4

1.4.1. Kilis'in Tarihi 4

1.4.2. Kilis'in Coğrafyası 7

2. KATALOG **9**

2.1. Ulu Camii (Cami-i Kebir**)** 9

2.2. Tekye (Tekke) Camii 20

2.3. Akcurun Camii 33

2.4. Hacı Derviş Camii 39

2.5. Kadı (Karakadı, Kadıoğlu) Camii 43

2.6. Muallak (Hasan Bey) Camii 52

2.7. Hindioğlu Camii 57

2.8. Çalık Camii 61

2.9. Pirlioğlu Camii 67

2.10. Hasan Attar Camii 71

2.11. Cüneyne Camii 75

2.12. Tabakhane Camii 81
2.13. Şeyh Ahmet (Şeyh Hilal) Camii 88
2.14. Şeyh Süleyman (Şıh) Camii 92
2.15. Şeyh (Şıh, Hıdır) Camii 96
2.16. Şeyh Süveydan (Hacı Özbek) Camii 100
2.17. Murtaza Camii 106
2.18. Kürtler (Kürt Ağa) Camii 110
2.19. Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii Minaresi 115
2.20. Şurahbil Camii (Şurahbil Zaviyesi) 119
2.21. Mevlevihane 125
2.22. Zeytinli Camii 133
2.23. Çırazoğlu (Bayraklı) Camii 135
2.24. Kesik Minare Camii 138
2.25. Kör İmam Camii 146
2.26. Çekmeceli Camii 150
2.27. Katrancı (Alacacı) Camii 154
2.28. Helvacıoğlu Camii 159
3. DEĞERLENDİRME 162
3.1. PLAN TİPLERİ 163
3.1.1. Külliyeler 163
3.1.2. Cami ve Mescitler 164
3.1.3. Dikdörtgen Planlı Mihraba Paralel Uzanan Tek Sahınlı Camiler 165
3.1.4. Dikdörtgen Planlı Mihraba Paralel Uzanan Çift Sahınlı Camiler 167
3.1.4.1. İki Kemer Gözlü Camiler 167
3.1.4.2. Üç Kemer Gözlü Camiler 167
3.1.4.3. Dört Kemer Gözlü Camiler 168

3.1.4.4. Beş Kemer Gözlü Camiler 168
3.1.4.5. Altı Kemer Gözlü Camiler 169
3.1.4.6. Sekiz Kemer Gözlü Camiler 169
3.1.5. Kare Planlı, Tek Kubbeli Cami ve Mescitler 170
3.2. MALZEME VE TEKNİK 171
3.2.1. Taş 171
3.2.2. Mermer 172
3.2.3. Tuğla 172
3.2.4. Ahşap 173
3.2.5. Toprak 173
3.2.6. Çini 173
3.3. MİMARİ ELEMANLAR 174
3.3.1. Cephe Düzenlemeleri 174
3.3.2. Taç Kapıları ve Giriş Kapıları 175
3.3.3. Son Cemaat Yerleri 177
3.3.4. Minareler 179
3.3.5. Avlular 180
3.3.6. Mihraplar 181
3.3.7. Minberler 182
3.3.8. Mahfiller 183
3.4. TAŞIYICI ELEMANLAR 183
3.4.1. Ayak, Sütun ve Sütun Başlıkları 183
3.4.2. Kemerler 184
3.5. ÖRTÜ SİSTEMLERİ ve GEÇİŞLERİ 184
3.5.1. Kubbe ve Kubbe Geçişleri 184
3.5.2. Tonozlar 185

3.5.3. Toprak Damlar ve Kırma Çatılar 186
3.6. SÜSLEMELER 186
3.6.1. Bitkisel Süsleme 187
3.6.2. Geometrik Süsleme 188
3.6.3. İki Renkli Taş İşçiliği 190
3.6.4. Yazı 190
3.6.5. Mukarnas 191
4. SONUÇ 193
KAYNAKÇA 196
ÇİZİM LİSTESİ VE ÇİZİMLER 202
FOTOĞRAF LİSTESİ VE FOTOĞRAFLAR 241

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi

Araştırmamızın konusu, Kilis merkezde inşa edilen tarihi camilerdir. Cumhuriyet dönemine kadar yapılmış olan camiler konu kapsamına alınmıştır.

"*Kilis Camileri (Cumhuriyet Dönemine Kadar)"* adlı tez çalışmamızda, Kilis merkezde yer alan yirmi sekiz eserin yerleri, mimari özellikleri, malzemeleri, teknikleri, süslemeleri, kitabeleri ve tarihlendirmeleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eserlerin mimari ve süsleme özellikleri, ait oldukları dönemin bölge ve çevre etkisiyle değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda özgünlüğünü koruyan, kısmen değişikliği uğrayan ve tamamen yenide inşa edilen camiler tespit edilmiştir. Kaynaklarda adı geçen birçok cami ne yazık ki günümüzde mevcut değildir. Mevcut olan eserler ise tez çalışmasının katalog bölümünde detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Kilis, yaklaşık 7. yüzyıldan beri zaman zaman Müslüman devletlerin hakimiyetleri altına girmiştir. Buna rağmen camilerin büyük çoğunluğu Osmanlı dönemine aittir. Sadece iki eser Memluk döneminde inşa edilmiştir.

Bu çalışmada araştırma konusu olarak Kilis camilerinin seçilmesinin çeşitli nedenleri vardır. Kilis coğrafi olarak Anadolu Türk sanatının, Suriye ve Memluk sanatlarıyla temasta bulunduğu bir bölgede yer almasından dolayı bir geçiş bölgesi olma özelliği taşımaktadır. Eserlerde hem Osmanlı sanatının hem Suriye, Memluk ve Zengi sanatlarının bir sentezi oluşturulmuştur. Bu bağlamda çok özel ve kıymetli eserlerdir. Kent merkezinde bu kadar değerli mimari eser olmasına rağmen araştırmacıların pek fazla ilgisini çekmemiştir. Oysaki kültürel mirasımızın tanınması, korunması, sergilenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Kilis'te yer alan tarihi camiler toplu bir şekilde tanıtılmış ve eserlerin önemi vurgulanmıştır.

1.2. Araştırmada İzlenilen Metot ve Yöntem

Çalışmaya başlarken ilk önce kütüphane, internet ve arşiv çalışması yapılarak konu ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmıştır. Bölge ile ilgili tarih, seyahatname, şer'iye sicilleri, Hurûfat Defterleri, Osmanlı arşivleri gibi belgeler araştırılmıştır. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde yüksek lisans ve doktora tezleri, makale, vakıf ile dergi yayınları taranmıştır. Konya Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi, Konya il Halk Kütüphanesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Kütüphanesi, ÖDTÜ Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphanesi'nde kaynak taranması yapılmıştır.

İkinci Aşamada Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kilis Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Kilis Valiliği ile iletişime geçilerek plan çizimleri, restorasyon bilgileri, geçmiş yıllara ait fotoğraflar ve envanter listeleri temin edilmiştir. Yöre halkından yakın tarihte yapılan müdahaleler hakkında bilgi toplanmıştır.

Üçüncü aşamada ise bölgede arazi çalışması yapılmıştır. İsimlerini tespit ettiğimiz eserlerin yerleri saptanmış ve ayrıntılı bir şekilde fotoğrafları çekilmiştir. Son olarak yapılan tüm bu çalışmalar derlenerek metin yazımına geçilmiştir. Tez çalışmamız *"Giriş", "Katalog", "Değerlendirme"* ve *"Sonuç"* başlıkları altında dört bölümden oluşmaktadır.

1.3. Konu ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Ne yazık ki Kilis camileri hakkında yazılmış çok az eser vardır. Çok önemli iki çalışma mevcuttur. Birincisi Abdulkadir Dündar'ın 1999 yılında hazırladığı *"Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserler"* adlı yayındır. Başucu kaynakların başında gelmektedir. Yayında külliye, cami, mescit, han, hamam, çarşı, bedesten, medrese, zaviye, tekke, türbe ve kasteller hakkında bilgi verilmiştir. Fakat kitapta özgünlüğünü kaybeden yapıların mimari özellikler tanıtılmamış ve detaylı fotoğrafları yoktur. Bu tez çalışmasında ise özgünlüğünü kaybeden camiler de detaylı bir şekilde incelenmiş ve fotoğrafları çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca çalışmamızda daha kapsamlı plan çizimlerini görmek mümkündür.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1968 tarihli "*Abideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi"* adlı kitabı bir diğer önemli eserdir. Kilis ile ilgili birçok tarihi bilgi kitabında yer almaktadır. O dönemdeki sosyal, ekonomi, eğitim gibi yapılar incelemiş ve

tarihleri hakkında bilgiler vermiştir. Kısmen kitabeleri okumuş. Tarihi yapıların mimari özelliklerini yüzeysel bir şekilde açıklanmaya çalışmıştır.

Mimar Sıdıka Bebekoğlu ve Mehmet Tektuna'nın birlikte hazırladıkları *"Kilis Kültür Envanteri"* adlı eser görsel bir çalışmadır. Yayın 2008 yılında yazılmıştır. Mimari eserlerin tarihçeleri ve vaziyet planların kitapta yer almaktadır. Muhteşem fotoğraflarla dolu eser sivil mimarı ağırlıklı bir çalışmadır. Mehmet Tektuna'nın 2005 tarihli *"Kilis Kastelleri"* adlı bir çalışması da bulunmaktadır.

Evliya Çelebi, *"Seyahatname" a*dlı eserinde Kilis'ten bahsetmiştir. 1671-1672 yıllarında Anadolu, Suriye-Hicaz seferi sırasında uğradığı Kilis'in Haleb Eyaleti'ne bağlı Valide Sultanların Hassı olan dört tarafı kale ile çevrili olduğunu yazmıştır. Kilis'te otuz cami ve mescit, yedi medrese, on bir sıbyan mektebi, dokuz çeşme, on bir kagir han, üç hamam, yedi tekke, bir mevlevihane olduğunu söylemiştir.

"Kilis Kültür ve Turizm Envanteri" adlı eser 2007 tarihlidir. Kilis'in sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı anlatılmıştır.

"Kilis Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri" adlı kitap 2014 yılında yazılmıştır. Görsel bir çalışma olan kitapta şehrin tüm tarihi yapıların fotoğraflarını görmek mümkündür.

Kilisli Kadri Timurtaş'ın 1932 yılında yayınlattığı *"Kilis Tarihi"* adlı kitabı bir diğer kaynaktır. Yazar, kitabında Kilis'in tarihini hakkında geniş bilgi vermiş ve tarihi yapıları yüzeysel de olsa tanıtmıştır.

Gülümser Atasever *"Kilis'te Türk Mimari Eserler"* adlı lisans tezini 1969 yılında hazırlamıştır. İkinci tez Haluk Akdoğan'ın 1977'de yazdığı "*Gaziantep ve Kilis'teki Dini Olmayan Yapılar"* adlı tezdir. 2016 yılında Nebi Butasım'ın *"Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi Mihrapları (1515-1915)"* adlı doktora tez çalışması bulunmaktadır. Kilis'te bulunan sekiz mihrap bu tez çalışmasına dahil edilmiştir. Rıdvan Savaşçıoğlu *"Tarihi Kilis Evler"* adlı tezinin 2008 yılında yazmıştır. Son tez ise Mücahit Karacif'in 2013 yılında *"Mevlevilik ve Kilis Mevlevihanesi"* adlı yüksek lisans tezidir.

Semavi Eyice'nin *"Canbolad Bey Türbesi*" isimli bir makalesi bulunmaktadır. Makalesi İslam Ansiklopedisi'nde yer almaktadır.

1.4. Kilis'in Tarihi ve Coğrafyası

1.4.1. Kilis'in Tarihi

Kilis'in çok eski iskan yerlerinden biri olduğu bilinmektedir. Çivi yazısı ile yazılmış bir Asur belgesinde *"Ki-li-ze"* ismi geçmektedir. Buranın bugünkü Kilis şehri olduğu tahmin edilmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde *"Ciliza Sive Urmagiganti"* adının Kilis için söylendiği düşünülmektedir. 817 yılında Tellmahre'de Patrik Dionysius'a karşı çıkan isyanlarda Kilis adı zikredilmektedir (Darkot, 1967: 803). Kilis antik Cyrrhus ve Zeugma kentleri arasında bir geçiş bölgesinde yer almaktadır. Kilis, Cyrrhus ismi ile fonetik bakımdan birbirine benzemektedir. Bu nedenle Kilis'in isminin Cyrrhus'dan gelebileceği düşünülmektedir. Martin Hartman eski Kilis yerleşimin bugünkü Kilis şehri merkezinin güneydoğusundaki *"Tarzimehan"* yöresi olduğunu, Richard Kiepert ise eski Kilis'in bugünkü yerleşimin 3 km. güneybatısındaki *"İlizi Bahçesi (İllizi Baghtshesi)"* olduğunu savunmaktadır. (Kilis Kültür Env. 2007: 16). Tarihi kaynakların Kilis'ten çok az bahsedilmesinde dolayı Kilis'in tarihi süreç içerisinde almış olduğu isim veya isimler ile bulunduğu yer tam olarak tespit edilememektedir.

Kilis'in bir yerleşim yeri olarak ne zamandan beri var olduğu henüz tam olarak aydınlatılamamıştır.

Prof. Dr. Engin ÖZGEN başkanlığında, 2000-2003 yılları arasında Oylum höyükte yapılan kazı çalışmalarında 155 arkeolojik merkez tespit edilmiştir. Bir kısmı tescil edilen bu merkezler, 62 höyük, 10 tepe yerleşmesi, 24 yamaç yerleşmesi, 17 düz iskan, 11 kale ve istihkam mevkii, 17 Paleotik buluntu yeri, 7 kaya oyuğu mezarı, 7 nekropol, 3 mağara, 2 eski kireçtaşı ocağı, 1 su sarnıcı, 1 su kanalı ve 1 su kemerinden oluşmaktadır. Oylum höyüğün bölgedeki konumunun daha iyi anlaşmasını sağlamıştır. Kazı sonuçlarına göre, yörenin tarihi Geç Kalkolitik Çağ'a (M.Ö. 3500-3000) kadar dayanmaktadır (Kilis Kült. Env. 2014: 18-19).

Oylum höyükte yapılan kazılarda Kilis'te Neolitik dönemlerden beri kesintisiz olarak insan yerleşimlerinin izleri görülmektedir. İnsanların avcı-toplayıcı yaşamdan, yerleşik hayata geçtiklerini öğrenmekteyiz. İlk köylerin kurulduğu, tarım ve hayvancılık yapılarak üretime geçilmiştir.

Kilis, Babil Devleti'ne bağlı iken daha sonra Hititler, Huri-Mityaniler ve Asurlular arasında sürekli el değiştirmiştir. M.Ö. 1460''lı yıllarda Halep Krallığı içinde yer alan Kilis, Hitit egemenliğini kabul etmiştir. II. Hattuşil döneminde Halep ile birlikte bağımsız olmuşlardır. İmparator II. Şuppililuma zamanında tekrar Hitit İmparatorluğuna bağlanmıştır. M.Ö. 1200'lü yıllarda kuzeyden geldiği tahmin edilen bir göç dalgası ile Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır. Hitit İmparatorluğun yıkılması ile Aramilerin egemenliğine girmiş. M.Ö. 1100'de Asurluları eline geçmiştir (Çolakoğlu, 1998: 10).

Asur Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgeye Akamenidler hakim olmuştur. M.Ö. 331 yılında Mekodanya Kralı Büyük İskender tarafında Akamenid Devleti yıkılmıştır. Tüm Önasya'yı egemenliğine alan Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu dağılmıştır. Toprakları halef generalleri tarafından paylaşılmıştır. Seleukos Nicator adlı generali, Seleukos Devleti'ni kurmuş ve Kilis ile çevresini kendi ülkesine katmıştır. III. Antiokos'un, Roma'ya karşı yenilmesi ile Kilis bu sefer Roma hakimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluğu döneminde Kilis'in ismi Ciliza Sive Urmagiganti'dir. 395 yılında Roma ikiye ayrılınca Kilis Doğu Roma topraklarında kalmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 2-3).

Halife Hz. Ömer zamanında Ebu Ubeyde Bin Cerrah tarafından İslam topraklarına katılmıştır. Kilis ve çevresi, Bizans akınlarına karşı *"Avasım"* denilen sınır bölgesi olarak kullanılmıştır 11. yüzyıla kadar Bizans ile Müslümanlar arasında sürekli el değiştirmiştir (Günver, 2003: 32).

Müslüman Türkler 9. yüzyılda Kilis ve çevresine yerleşmiş burada Bizans saldırılarına karşı bölgeyi korudukları bilinmektedir. Selçukluların Halep ve civarını alması ile birlikte Türkler bu bölgede çoğalmışlardır (Dündar, 1999: 3). 985 yılında Bizans hakimiyetine girmiştir. 11. yüzyılın son yıllarında Haçlıların istilasına uğrayan bölge, Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlanmıştır (Çolakoğlu, 2006. 11). 1124

yılında Haçlılardan Artukluların eline geçmiş daha sonra Eyyübi (1171-1348) Devleti'nin himayesine girmiştir (Çolakoğlu, 2006. 11).

Timur'un Suriye seferi esnasında tahrip edilen birçok yer arasında Kilis de bulunmaktadır. Memluk Devleti'nin (1250-1516) eline geçen Kilis'te tekrar bir canlanma yaşanmıştır. Bir takım imar faaliyetleri yapılmış. Bu dönemde yapılan Ulu Camii halen dimdik ayakta olup ibadethane olarak kullanılmaktadır.1460 yılında inşa edilen Katrancı Camii her ne kadar özgün olmasa da bu döneme ait kitabesi mevcuttur (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 14).

Memluk ordusu ile Osmanlı ordusu 24 Ağustos 1516 tarihinde Mercidabık Ovası'nda karşılaşmış. Memluk Hükümdarı Kansu Gavri'nin Yavuz Sultan Selim'e yenilmesi ile Kilis Osmanlıların eline geçmiştir.

Memluk döneminde Azaz'a bağlı bir köy durumunda iken Osmanlılar döneminde hızla gelişmiş ve büyümüştür. Canbolad Paşa'nın babası Kasım Bey 1516 yılında Kilis Sancak Beyi olarak Mısır seferine katılmıştır. Kısa bir süre sonra Yavuz Sultan Selim tarafından idam edilmiştir. Sarayda eğitim gören Canbolad Paşa (1500-1572) Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 yılında Kilis Sancak Beyi olarak atanmıştır. Canbolad Paşa Kilis'te büyük imar faaliyetleri yapmıştır. Cami, tekke, bedesten, han ve iki tane hamam yaptırmıştır. Kıbrıs fethi sırasında Magosa'da şehit düşmüştür (Bebekoğlu, Tektuna, 2008: 55-56).

Kilis'in 17. yüzyılda Halep eyaletine bağlı olup surlarla çevrili olduğunu Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Evliya Çelebi, şehirde 30 cami, 7 medrese, 3 hamam, 11 han, 9 çeşmenin yer aldığını yazmıştır. 17. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar bazı Arap ve Kürt aşiretlerin istilasına uğramıştır (Çolakoğlu, 1998: 11-12).

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılında başlattığı isyan sırasında Suriye'ye hakim olan oğlu İbrahim Paşa Kilis'i işgal etmiş, 1839 yılında da tekrar Osmanlıya bağlanmıştır (Çolakoğlu, 2006: 11-12).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kilis, 6 Aralık 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1919 yılında da Fransızların işgaline uğramıştır. 7 Aralık 1921'de Kilis tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur. 1995 yılına kadar Gaziantep'e bağlı bir ilçe

konumunda iken 6 Haziran 1995'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 79. ili olmuştur (Dündar, 1999: 4).

1.4.2. Kilis'in Coğrafyası

Kilis, Hatay-Maraş oluğu ile Fırat ırmağı arasında uzanan Gaziantep platosunun güneybatı kısmında yer almaktadır. Güneyden Türkiye-Suriye sınırı, batı ve kuzeybatıdan İslahiye ilçesi, kuzey ve kuzeydoğudan Gaziantep merkez, doğudan ise Oğuzeli ilçesi ile çevrilidir (Fotoğraf 1-2) (Kesici, 1994, 1).

Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasındaki bir geçiş alanında yer almaktadır. Genellikle Akdeniz iklimi hakimdir. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise ılıman geçmektedir. Yer yer karasal iklim de görülmektedir. Yağışlar genellikle yağmur şeklindedir. Yağmur en fazla Aralık, ocak, şubat ve mart aylarında yağmaktadır. En az yağışı yazın almaktadır. Yerin karla ile örtülü olduğu süre ortalama üç gündür. En yüksek hava sıcaklığı 43 derece, en düşük hava sıcaklığı ise 12 derecedir (Çolakoğlu, 2006: 26).

Kilis ve çevresinde yıl içerisinde batı ve kuzey rüzgarlar etkilidir. Güney ve doğu rüzgarlar bölgeye çok hakim değildir. Havza genişliği ve su miktarı bakımından en önemli akarsuyu Afrin Çayı'dır. Afrin Çayı, Bakırcan ile Karadere'nin birbirine karıştığı yerde "Kara Afrin" adı ile anılmaktadır. Sabun Suyu, Sinnep Suyu, şehrin diğer akarsularıdır. Akdeniz kızıl topraklar, kırmızı kahverengi topraklar, kalkersiz kahverengi orman topraklar, bazaltik topraklar, kolüviyal topraklar olmak üzere toplamda beş tip toprak bulunmaktadır. Kilis ilinin başlıca dağı Resul Orman Dağıdır. Batı ve kuzeybatısında Kurt Dağı, güneyinde Darmik, Karruca, Kartal, Büyük, Arapdede ve Sof dağları yer almaktadır (Kesici, 1994, 40-50).

Kilis bitki örtüsü açısından fakir bir şehirdir. Genellikle step bitkileri bulunmaktadır. Yüksek ve daha fazla yağış alan yerlerde azda olsa ormanlar görülmektedir. Kurt Dağı, Haremli Tepesi, Afrin Çayı, Sabun Suyu, Deli Çay yörelerinde orman ve korular yer almaktadır. Bağlar, antep fıstığı ve zeytin bahçeleri geniş alanları kaplamaktadır (Çolakoğlu, 2006: 26).

Bölgedeki yer bilimsel anlamda oluşumu 2. ve 3. zamanlarda gerçekleşmiştir. Bu zaman diliminde oluşan yaşlı bazalt ve doleitler ile kaplıdır. Kilis yöresinde çokça çıkan bazalt ve kalker taşlar yapılarda kullanılmıştır.

Kilis ili 3. derecede deprem bölgesinde olup doğu ve batısında fay hatları mevcuttur. 1738, 1807 ve 1820 yıllarında olmak üzere üç büyük deprem görmüştür. 1820 yılındaki deprem en şiddetlisidir. Günlerce devam eden deprem birçok binayı yıkmış ve evlerin kuyularından su fışkırtmıştır. Birçok tarihi yapı depremlerde zarar görmüştür (Dündar, 1999: 4). Ara ara hafif depremler meydana gelmektedir.

2. KATALOG

2.1. Ulu Camii (Cami-i Kebir)

Bulunduğu Yer: Hacı Gümüş Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 14. yüzyıl

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 1-3

Fotoğraf No: 3-31

Mimari ve Yapım Özellikleri: Kilis'in en eski ve en büyük camisidir. Dikdörtgen planlı harim, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlı ve sekiz kemer gözlüdür (Çizim 1). Sahınlar çapraz tonozla örtülüdür. Mihrap önü ise kubbelidir. Ulu Camii, avlulu olup avlunun doğusunda ve batısında hücreler bulunmakta, kuzeyinde ise revak yer almaktadır.

Avlunun kuzeydoğu ve batıda olmak üzere iki kapısı bulunmaktadır. Kuzeydoğuda yer alan kapı, sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Sivri kemerin etrafı silmeler ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 3-4). Giriş açıklığı basık kemerlidir. Burada iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Belli bir yükseklikte bulunan oturma sekileri kapının sağında ve solunda yer almaktadır. Kapı açıklığından çapraz tonozla örtülü bir mekana geçilmekte buradan da dokuz basamaklı, betondan yapılmış bir merdivenle avluya inilmektedir.

Avlunun doğudan batıya doğru uzunluğu 36 m., doğu cephesi 17.40 m., batı cephesi ise 14.30 m. ölçülerindedir (Dündar, 1999: 71) (Fotoğraf 5).

II. Abdülhamid Albümleri adlı eserde Ulu Camii'nin eski bir fotoğrafı vardır (Fotoğraf 6). Fotoğrafta avlunu doğusunda sivri kemerli, ortası kubbeli, sekizgen planlı bir şadırvan görünmektedir. 2014 yılında yapılan restorasyon sırasında yeni bir şadırvan yapılmıştır. Bu şadırvan kubbeli ve çokgen planlıdır.

Fotoğrafta ayrıca avlunun doğu kanadındaki eyvanlar da gözükmektedir. Doğu kanadındaki eyvanlar 1909 yılında değişikliğe uğrayarak oda haline getirilmiştir (Dündar, 1999: 71). Bu üç oda birer kapısı, bir dikdörtgen ve bir rozet penceresi ile avluya açılmaktadır. Rozet pencereler yuvarlak kemerli, sathı nişler içerisinde yer almaktadır. Çapraz tonozla örtülü olan odalarda üçer niş mevcuttur. Avlunun doğu kanadında beşik tonoz ile örtülü iki nişi olan bir eyvan vardır. Eyvanın doğusundaki bir kapı ile üç nişi olan bir odaya girilmektedir. Bu odanın üç penceresi avluya bakmaktadır. Pencerelerin üstünde iki tane yuvarlak kemerli sathı niş ve niş arasında bir rozet pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 7).

Avlunun batı kanadı 1912 yılında yenilenmiştir. Burada üç hücre ve bir giriş kapısı vardır. (Fotoğraf 8). Hücrelere, doğu kanadındaki odalar gibi dörder basamaklı, betondan yapılmış merdivenlerle çıkılmaktadır. Güneyindeki oda, avlunu en büyük odası olup günümüzde imam odası olarak kullanılmaktadır. Basık kemerli bir kapısı ve dikdörtgen şekilli iki penceresi vardır. İki yuvarlak kemerli sathı niş arasında bir rozet pencere bulunmaktadır. Hücre çapraz tonoz ile örtülü olup kuzey ve batı duvarında üçer niş mevcuttur. Hemen yanındaki hücre de çapraz tonoz ile örtülüdür. Basık kemerli kapısından içeri girilmekte dikdörtgen penceresi ve yuvarlak kemerli sathı niş içerisinde bulunan bir rozet pencere ile içerisi aydınlatılmaktadır. Batı kanadındaki giriş kapısı yuvarlak kemeriyle avluya açılmaktadır (Fotoğraf 9). Buradaki dehliz beşik tonoz ile örtülüdür. Dehlizin güneyindeki hücre çapraz tonoz ile örtülür. Basık kemerli kapısı, dikdörtgen penceresi ve yuvarlak kemerli sathı niş içerisinde bulunan bir rozet penceresi ile avluya açılmaktadır (Dündar 1999: 72).

Avlunun hem doğu hem batı kanadında muntazam sarımsı kesme taşlar kullanılmıştır. Doğu cephesinde dört, batı cephesinde ise üç tane süslemesiz çörtenler mevcuttur. Kapı ve pencere aralarına açılan sathı nişler ile cepheler hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Avlunu kuzeyinde beş kemer gözlü bir revak yer almaktadır. Dört serbest ve gömme ayaklara binen sivri kemerli, çapraz tonoz ile örtülü bir revaktır (Fotoğraf 10-11). Altı tane süslemesi olmayan çörten bulunmaktadır. Ayakların ikisinde 0.30 ve

0.40 m. derinliklerinde iki tane mihrap nişi vardır. 1762 yılına ait Hurûfât Defteri'nde burası *"Kilis'te Cami-i Kebir Şafliyye Mescidi"* olarak yazılmıştır. Ayrıca 1769 yılına ait başka bir kayıtta da *"Cami-i Kebir eyvanında Şafli Camii"* olarak adı geçmektedir. Bu kayıtlardan anlaşılıyor ki burayı Şafiler kullanmıştır (Dündar, 1999: 72). Revakın içinde merdiven ile çıkılan bir kapı vardır. Bu kapı lavaboya açılmaktadır. Avlunu kuzeydoğusunda bir mekan yer almaktadır. Burada dört gömme ayak üzerine, sivri kemerler bindirilmiştir. Sivri kemerlerin taşıdığı kubbe günümüzde mevcut değildir. Yerine madeni ve ahşap parçalar ile derme çatma bir üst örtü yapılmıştır (Fotoğraf 12). Ortasında küçük bir havuz fıskiyesi olan bu mekan daha önceleri lavabo olarak kullanılıyormuş.

Ulu Camii avlusunu doğu ve batı kanadındaki hücreler ile kuzeydeki revakın bir kısmı eskiden kuvvetle muhtemel medrese olarak kullanılmıştır.

Kuzeydeki kapı ile revak arasında minare yer almaktadır. Minarenin kaidesi kare planlı olup sarımsı ve siyah muntazam kesme taşlardan yapılmıştır. Kaidenin güneyinde yer alan basık kemerli bir kapı ile minareye girilmektedir. Üst köşeleri pahlı olan kaidenin güney kısmında bir kitabe yer almaktadır. Çokgen gövdenin üzerinde mazgal pencereler mevcuttur. Batısına bir kapı yerleştirilmiştir. Minare tek şerefelidir. Şerefenin altı mukarnaslarla bezenmiştir. Yuvarlak planlı şerefe korkuluğu sadedir. Peteğin üzeri zikzak motifleri ile süslüdür. Üst kısmında yıldız şeklinde havalandırma delikleri bulunmaktadır (Fotoğraf 13).

Harimin kuzey cephesi 1912 yılında yeniden yapılmıştır (Dündar, 1999: 73) (Çizim 2). Cephe ortasında yer alan taç kapının sağında ve solunda dörder tane kemer gözü vardır (Fotoğraf 14). Sivri kemer gözleri kapı seviyesinde birer atkı taşıyla ikiye bölünmüştür. Alt kısmı kapı, üst kısmı ise pencere şeklinde dizayn edilmiştir. Sivri kemerlerin etrafı silmelerle hareketlendirilmiştir. Harimin kuzey cephesindeki taç kapı oldukça gösterişlidir. Yuvarlak kemerli niş içerisine basık kemerli kapı yerleştirilmiştir. Burada iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 15). Kemer karnı ve kemerin bindiği gömme ayaklar sekizgenler ile süslüdür. Kemer alınlığı ise zikzak motifler ile bezelidir. Taç kapının sağ ve sol tarafında birer tane sivri kemerli mihrabiye vardır. Mihrabiyelerin üstünde dörder

tane kare vardır. Karelerin içi yıldız ve geçme çokgenler ile bezelidir. Harimin kuzey cephesindeki saçaklar üçgen konsollar üzerine oturtulmuştur. Taç kapının hizasındaki saçak ve üçgen konsollar daha yüksek tutulmuştur. Ayrıca buradaki üçgen konsolların üstü iki sıra mukarnas ile süslüdür. Cephe dendanlarla sona ermiştir.

Ulu Camii'nin harimi 42x9.40 m. ölçülerindedir. Harim kıbleye paralel olarak uzanan iki sahınlı, sekiz kemer gözlüdür (Çizim 3) (Fotoğraf 16). Mihrap önü kubbesi 7.30 m. çapındadır**.** Kuzey ve güney duvarındaki dört tane gömme ayağın üzerine oturan sivri kemerler tarafından kubbe taşınmaktadır. Kubbeye geçiş pandantifler ile sağlanmıştır. İçten yuvarlak dıştan on ikigen olan kubbe kasnağın on iki tane basık kemerli penceresi vardır (Fotoğraf 17). Tuğladan yapılan kubbe dıştan saç ile kaplıdır. Sahınlar çapraz tonoz ile örtülüdür. Harimde, ortada altı serbest yığma ayak, kuzey ve güney duvarında onar batı ve doğu duvarında ise birer gömme ayak vardır. Bu ayaklar tarafından üst örtü taşınmaktadır. Harimin güney duvarında yedi tane basık kemerli dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Ulu Camii'nin mihrabı 1924 yılında tamir görmüştür. Yarım daire planlı mihrabın kavsarası çeyrek küre formundadır (Çizim 3). Sivri kemerli mihrap, harimin orta ekseninde yer almaktadır. Mihrap nişi mukarnas ile bezelidir. Mihrabın köşe sütunceleri başlıkları gül ve hurma yaprağı ile süslüdür. Mihrap nişi ile sütunceleri arasında bir kaval silme vardır (Fotoğraf 18).

Caminin ahşap minberi ile vaaz kürsüsü Cumhuriyet dönemine aittir. Ahşaptan yapılan minberin yan aynalık, geçit, köşk korkuluğu ve kapısında aynı süslemeler vardır. Buralar yıldız ve çokgen dekorludur. On kollu yıldız ve bunu çevreleyen on adet altıgenin yıldızı yapılmıştır. Altıgenlerin ve diğer geometrik motiflerin kesiştiği yerlerde yıldız şekilleri meydana gelmiştir. Sonsuzluk prensibinde yapılmıştır. Yan aynalıkta geometrik süslemeler bir madalyon içerisindedir. Madalyonun etrafı bitkisel motifler ile kaplıdır. Minberin korkuluğu geçme şebekelidir. Korkuluğun süslemesi altı kollu yıldız ve bunu çevreleyen on ikigen dairesel geometrik çokgenlerin birbirilerine on köşeli eğik dörtlü zincirlerle bağlanmasıyla oluşur. Korkuluğun süslemeleri de sonsuzluk prensibinde yapılmıştır. Minberin aynalık altı

üçgeni ve süpürgelik kısmı ise bitkisel motifler ile bezelidir (Fotoğraf 19). Oldukça sade olan vaaz kürsüsünde çok az geometrik süsleme bulunmaktadır.

Eskiden harimin doğusunda merdivenle çıkılan betondan yapılmış kadınlar mahfili varmış. Günümüzde bu mahfil yoktur. Aynı yerde yaklaşık 1 m. yüksekliğinde bir paravan ile ayrılmış kadınlar bölümü bulunmaktadır. Harimin giriş kapısının üstünde yer alan müezzin mahfili de günümüzde mevcut değildir.

Ulu Camii'nin kubbesi tuğladan diğer yerler ise taştan yapılmıştır. Minarenin kaidesinde, kuzeydoğudaki kapı ile harimin taç kapısında siyah ve sarı renkli taş kullanılmıştır. Avlunun etrafındaki hücreler düzgün sarı taşlardan yapılmıştır. Caminin güney dış cephesinde siyah moloz taş kullanılmıştır.

Tarihlendirme: Caminin banisi ve mimarı bilinmemektedir. Eski kayıtlarda ismi "Cami-i Kebir" şeklinde zikredilmektedir. Ulu Camii 790 H. 1388 M. yılında Abdullah oğlu Hacı Halil tarafından tamir edilmiştir. Bu kitabeden hareketle Ulu Camii'nin Osmanlı Dönemi öncesi Memluk dönemine ait olduğu söylenebilir. 1121 H.1709 M. yılında caminin minaresi Halil oğlu Mustafa tarafından tamir edilmiştir. 1820 yılındaki depremde minare zarar görmüştür. 1240 H. 1824 M. yılında depremde zarar gören minarenin külah ve petek kısmı Tahir isimli biri tarafından tamir edilmiştir (Dündar, 1999: 75).

Caminin avlusunda yer alan medreselerin inşa kitabesi yoktur. Fakat medreselerin tarihçesine bakarak bu medreselerin Türk hakimiyet yıllarından 16. yüzyıldan sonraki bir devirde yapıldığı anlaşıyor. 1327 H. 1909 M. yılında avlunun doğusundaki hücreler, 1331 H. 1912 M. yılında avlunun batısındaki hücreler, 1323 H. 1905 M. yılında ise kuzey revaklar tamir edilmiştir. 1331 H. 1912 M. yılında Halep'in ünlü mimarlarından Hacı Ahmet Azizi tarafından cami büyük bir onarım görmüştür. Halepli olan Hacı Ahmet Azizi'nin harimin kuzey cephesini Halep Ulu Camii'ne benzetmeye çalıştığını görüyoruz. 1343 H. 1924 M. yılında Hacı Mustafa ve Hacı Mehmet caminin üst örtüsünü tamir ettirmiştir. Avlunun kuzeydoğusunda ahşap çatma kubbe ile örtülü bir mekan vardır. Bu mekanın kubbe kasnağında bir kitabe mevcuttur. Kitabeye göre 1321 H. 1903 M. yılında bu mekan hayırseverler

tarafından yaptırılmıştır. Ulu Camii 1986, 1992 ve 2014 yılların da onarımlar görmüştür (Dündar, 1999: 75).

Ulu Cami'de 12 adet kitabe vardır.

1. Kitabe: Kitabe harimin içindedir. Harimin batısındaki birinci ve ikinci kapının arasındaki duvarda yer almaktadır. Kitabe 0.31x0.45 m. boyutlarındadır. Caminin en eski tamir kitabesi olup sülüs hatlı, kabartma tekniğinde yapılmıştır (Fotoğraf 20). Üç satırlık Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ceddede hezâ'l-mekâne'l-mübârek

El-Abdül'l-fakir ilallahi Teâla el-Hâc Halil

Bin Abdullah fi şehri Recebi'l-ferd sene tis'ine ve sebu mâye (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 48).

Türkçesi: "Bu mübarek yeri, Allah'ın aciz kulu ve O'nun yardımına muhtaç olan Abdullah'ın oğlu Hacı Halil, 790 yılı Recep/1388 Temmuz ayında yeniletti." (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 48).

2. Kitabe: Sülüs hatlı kitabe minarenin kapısı üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 21). Altı beyitlik kitabede şunlar yazlıdır:

Bu binâyı hayra sa'i Mustafa ibn-i Halil

Cehd idüp ta'mirine hakka kim olmuştur delil

İnkita'olmaz sevâbı ol zu'munca müstakim

Herkese müyesser olur mı bu feyz yehdi's-sebil

Kem bilad-ı müsliminin bu şi'ar-ı şüphesiz

Kıldı ta'lim-i ezân-ı Ahmedi'nin hayr-ı misil

Sanki buy geldi cinândan bir Nihâl-i sim-kad

Hal-i abir gibi düşmüştür şâh-ı bi'adil

İtti hem beden-i vücud ile hem Hâc-ı Veli

Ona da Allahu Azimü'ş-Şan vire ecr-i cezil

Bu makam-ı eşrefin tecdidine kim Hafıza

Dedi tarih kad-kamet revnakı tuba cemil

Fi Sene 1121 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 48-50).

Günümüz Türkçesi: Bu binayı hayırsever Halil oğlu Mustafa

Tamirine çaba edip Hakka kim kılavuz olmuştur.

Doğru olanın sevabı zannımca kesilmez

Herkese kolay olur mu? Bu feyizli sebil

Kim belde-i müsliminin bu işaretleri şüphesiz

Kıldı talim ezanı Ahmediyi

Sanki cennet tarafından, gümüş boylu fidandan koku geldi.

Adalet üzre olan, benli koku gibi düşmüştür.

Hacı Veli hem vücudu hem bedeni ile etti

Şanı yüce olan Allah ona bol mükafatlar vere

Bu şerefli makamın yenilenmesine ey Hafız

Bu boylu, parlak ve güzel yere tarih dedi.

1121 H. 1709 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 50).

3. Kitabe: 0.88x0.23 m. ölçülerinde olup nesih yazı ile yazılıdır (Fotoğraf 22). Minarenin güneye açılan kapının üzerinde yer alan kitabede şunlar yazılıdır:

Zelzele yıktı minare

Sonra ta'mir etti Tahir

Tura Ebcedle di tarih

Ya müezzin vekebbir

1240 H. 1824 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 50).

Günümüz Türkçesi: Minareyi zelzele yıktı

Sonra Tahir onu tamir etti

Ebcedle tarihi dura

Ey müezzin Allah'ı büyükle

1240 H. 1824 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 50).

4. Kitabe: Avlunu kuzeyinde yer alan revakların, soldan ikinci kemerinin yanındaki nişin üzerinde bulunmaktadır. (Fotoğraf 23). Talik hatlı Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ceddede hazani'l-mescidan

Bi avni'l – melikil Mennan el-Müstean

fi sene 1323 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 50-51).

Türkçesi: Bu iki mescit müstean (ancak kendisinden yardım dilenen) Allah'ın yardımı ile 1323 H. 1905 M. yılında yenilendi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 51).

5. Kitabe: Nesih hatlı kitabe mermer taşa işlenmiştir (Fotoğraf 24). Harimin giriş kapısının üzerinde yer alan kitabede şunlar yazılıdır:

Hazret-i Hâc-ı Mustafa Lütfi mütevelli zevi'l-himem hakka

Men bena ile innema ya'muru emr-i ülyaların edup icra

İtti tecdide mukadderet-i masruf icra ihsan ide ana Mevla

Gaye-i fevz ile tamam tarih Hame-i Mahir eyledi imla

Yenilendi şu mescid-i aksa hem çu ma üssise ale't- takva

Sene 1331 H./1912 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 51).

Günümüz Türkçesi: Hakkın yüksek iradesiyle mütevelli olan Hacı Mustafa Lütfü

Allah'ın mescidlerini kim bina eyler ise…,

Pek yüce emirlerini yerine getirip,

Yenilenmesine kuvvetli masraf etti.

Allah ona mükafatını vere

Mahirin kalemi kurtuluş gayesi ile tamam tarihine imza eyledi

Büyük mescid yenilendi. Her kim takva ile bir şey yaparsa

1331 H. 1912 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 51).

6. Kitabe: Mihrabın üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 25). Talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Hoca Hâc Mustafa mütevelli hakkâ

Eyledi câmii tecdid ola me'cur u müsâb

Siyyema sahip-i hayr Hacı Muhammed'le dahi

İtdiler bu haremin sakfını 'alaya şitâb

Düştü yaz ayet-i Kur'an ile Muhtâr tarih

Küllema dahale 'aleyha zekerriyye'l-mihrâb Halisi

1343 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

Günümüz Türkçesi: Caminin mütevellisi hoca, Hacı Mustafa Efendi

Camiyi tamir edip yeniledi. Sevaplara nail ola

Hayır sahibi Hacı Mehmet dahi,

Bu haremin çatısını yükselttiler

Düştü ayeti Kuran ile Muhtar tarihini yaz.

Zekariye (a.s) mabede Meryem'in yanına her girişinde (Onunda yanında bir yiyecek bulurdu) (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

7. Kitabe: Mihrabın doğu kısmında, Peygamber makamı olarak adlandırılan yerde bulunan kitabe talik hatlıdır (Fotoğraf 26). Üzerinde şunlar yazılıdır:

Bu mihrâb-ı muallâda İmamü'l-Enbiyâyı çün

Görüp ehli nazar kirâren hakka afıtâb-ı âsâ

Rehin kaydedüb ahlafâ i'lam eylemiş ta kim

Sezâvâr ola ta'zime bu cây-ı pür şeref peymâ(Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

Günümüz Türkçesi: Bu yüce mihrapta enbiyaların imamını

Güneş gibi parlayan (Hz. Muhammed A.S) ehli nazar tekrar tekrar görüp

Rehini kayıt edip bizden sonrakilere bildirmeyi eylemişler ta kim

Şeref dolu bu yer saygıya uygun ola (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

8. Kitabe: Mihrabın hemen doğusunda Arapça yazılı talik hatlı kitabedir (Fotoğraf 27). Üzerinde şunlar yazılıdır.

Mi'maru hazihi'l-buka'ti bi-esriha Muallim-i mücerrib

Huve'l-Hâc Ahmed el-Azize min meherreti Halep (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

Türkçesi: "Baştanbaşa bu yerin mimarı, Halep'in tecrübeli ve ünlü muallimlerinden Hacı Ahmet Azizi'dir" (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 52).

9. Kitabe: Avlunu kuzeydoğunda olan ahşap çatma kubbeli mekanda yer almaktadır (Fotoğraf 28). Kitabede şunlar yazılıdır:

Ehli Hayrın himmetiyle yapıldı bu eser

Re'feta tarih yazdı ehl-i hayrın himmeti / 1321 H. 1903 M. (Dündar, 1999: 78).

10. Kitabe: Avlunun doğu cephesinde 1327 H. 1909 M. tarihli bir tamir kitabesi vardır (Fotoğraf 29) (Dündar 1999: 80). Doğu cephesi bu tarihte onatılmıştır.

11. Kitabe: Avlunun batı cephesinde bulunmaktadır. Bu 1331 H. 1912 M. tarihli bir tamir kitabesidir. Batı cephesi bu tarihte yenilenmiştir (Fotoğraf 30) (Dündar, 1999: 80).

12. Kitabe: Ulu Camii avlusunun revaklarında yer alan kitabe 2014 tarihlidir (Fotoğraf 31). Üzerinde *"2014 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir"* yazılıdır.

2.2. Tekye (Tekke) Camii

Bulunduğu Yer: Tekke Mahallesi, Cumhuriyet Meydanı'nda bulunmaktadır.
Yapım Tarihi: 961 H. 1553 M.

Banisi: Kilis Sancak Beyi Canbolat Paşa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 4-9

Fotoğraf No: 32-59

Mimari ve Yapım Özellikleri: Canbolat Paşa Külliyesi cami, medrese ve türbeden oluşmaktadır (Çizim 4). Külliyenin merkez yapısı ise camidir. Tekye Camii Klasik Osmanlı üslubunda yapılmıştır. Kare planlı cami, kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri beş gözlüdür (Fotoğraf 32).

Beş gözlü son cemaat yeri kubbe ile örtülü olup sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 33). Kubbeler altı tane sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların dördü gri mermerden, ikisi beyaz mermerden yapılmıştır. Kuzeybatıdaki sütun iki parça diğerleri ise tek parçadır. Sütunların alt ve üst kısımları kurşun bilezikle kelepçelenmiştir. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Kuzeybatı köşesindeki sütun başlığının batı ve kuzey tarafında geometrik motifli birer pano mevcuttur (Fotoğraf 34). Son cemaat yerinin güney tarafında gömme olarak yerleştirilmiş mukarnaslı konsolları vardır. En doğudaki ve batıdaki konsollar yarım sütunlar üzerine binmektedir. Yarım sütunlar ve konsolların altında palmet motifi vardır. Son cemaat yerindeki sütun ve mukarnaslı konsolların üzerine beş tane sivri kemer oturmuştur. Sivri kemerlerde demir gergiler mevcuttur.

Son cemaat yerini örten kubbeler farklı büyüklüktedir. En doğu ve en batıdaki ile ortadaki kubbe daha küçük diğer ikisi daha büyüktür. Kubbeye geçiş unsuru pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbelerin eteği, göbeği ve pandantifleri sıva üzerine yapılan kalem işleriyle bezenmiştir. Evliya Çelebi son cemaat yerinin nakışlı olduğunun yazmıştır. Fakat bugünkü bu kalem işleri büyük oranda özgünlüğünü kaybetmiştir. Kubbelerin tam ortasında bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun göbeğinde, ortada birbirine düğümlü saplar ile birleşen rumi ve palmet motifleri

vardır. Bu motiflerin çevresinde bir zencirek kuşağı dolanmaktadır. Mavi ve kahverengi zemin üzerindeki bu motiflerin çoğu beyaz renkte olup çok az olarak da gri ve yeşil renk de kullanılmıştır. Büyük bir lotus küçük bir palmet şeklinde sıralanan mavi renkli motifler madalyonu çevrelemektedir. Kubbeyi çevreleyen bir kuşak vardır. Kuşak birbirini ters yönde tamamlayan palmetlerden oluşmaktadır. Palmetler mavi ve kahverenginde yapılmıştır. Buranın hemen altında bir zencirek kuşağı vardır. Pandantif ve kubbe eteğinde büyük bir lotus ile küçük bir palmetin art arda sıralanması ile oluşmuş bir şerit mevcuttur. Mavi renkte yapılmışlardır. Pandantiflerin ortasında madalyon vardır. İçerisi çiçek ve yapraklarla bezelidir (Fotoğraf 35). Buradaki kalem işleri klasik dönem ait olmakla beraber büyük oranda Cumhuriyet döneminde yapılan onarımlar sonucunda özgünlüğünü kaybetmiştir.

Son cemaat yerine harimden üç pencere açılmaktadır. Kapının batı ve doğusunda yer alan dikdörtgen şekilli iki pencere düz atkılıdır. Pencereler sivri kemerli ince silmeler içerisine alınmıştır. Doğudaki pencerenin en içteki silmesinde çiçek motifleri vardır. Her iki pencerenin pervazlarında sarı, gri ve siyah renkli mermer kullanılmıştır. Pencerenin atkıları üzerinde sarı ve siyah renkli mermer münavebeli olarak kullanılmıştır. Alınlıklarda çini kullanılmıştır. Beyaz zemin üzerinde mavi renkli motifler vardır. Karonun tam ortasında ortabağdan çıkan bir lotüs vardır. Lotüstan çıkan saplar diğer motifler ile bağlanmaktadır. Karonun dört bir yanına yerleştirilen yarım hatayiler diğer yarım hatayilerle birleşmektedirler. Karoların kesişme noktalarında ise çeyrek penç motifleri bulunmaktadır. Bu çeyrek pençler diğer çeyrek pençlerle birleşerek dörtlü bir kompozisyon oluşturmaktadır. İznik çinilerine benzeyen bu çiniler yerel üretim olduğu tahmin edilmektedir (Fotoğraf 36). Batıdaki diğer pencere ise mazgal nefeslik şeklindedir.

Tekye Camii son cemaat yerinin kuzey cephesinde taştan yapılmış dört çörten ve iki rozet vardır. Son cemaat yerinin ortadaki kemerin doğu ve batısında yer alan iki çörten balık sırtı şeklinde süslenmiştir. Diğer iki çörten sadedir. Süslü çörtenlerin altında birer rozet mevcuttur. Doğudaki rozet yuvarlaktır. Rozetin içi altı kollu yıldız ile çokgenlerle bezelidir. Batıdaki rozet sekizgen olup ortasında büyük, sekiz kollu bir yıldız vardır. Yıldızın etrafı çokgenlerle kaplıdır (Fotoğraf 37).

Tekye Camii'nin kuzeybatısında minare yer almaktadır. Kuzeyinde basık kemerli bir kapısı vardır. Minare kaidesinde siyah ve beyaz taşlar kullanılmıştır. Kaidenin kuzeybatı ve güneybatı köşeleri aşağıdan yukarı doğru genişleyen dört sıra halinde mukarnaslarla pahlanmıştır. Çokgen gövdede mazgal pencereler ve üç tane bilezik vardır. Şerefenin alt kısmı mukarnaslarla kaplıdır. Şerefe korkuluğunda ise ajur tekniğinde yapılmış altı kollu yıldız ile çeşitli geometrik süslemeler mevcuttur. Minarenin petek kısmı yuvarlak planlıdır. Taştan yapılan külah konik biçimlidir. Külahın eteğinde ince mukarnas frizi bulunmaktadır. Minarenin birde hilal motifli alemi vardır (Fotoğraf 38).

Tekye Camii'nin doğu ve batı cephesi hemen hemen aynı şekilde tasarlanmıştır. Cephelerde altlı üstlü üçer sıra halinde pencereler vardır. Alttaki pencereler silmeler içerisine alınmış dikdörtgen şekillidir. Siyah ve sarı mermer pencere pervazlarında kullanılmıştır. Pencereler düz atkılı olup üst kısmında sivri sağır kemerli alınlıklar yapılmıştır. Üst kısımda ise ortada sivri kemerli bir pencere vardır. Bu pencerenin sağın ve solun yuvarlak şekilli birer rozet pencere yerleştirilmiştir. Doğu cephede ekstra dikdörtgen şekilli bir pencere vardır. Bu pencere kuzeydoğu hücresini aydınlatmaktadır. Batı cephede ise minare yer almaktadır (Çizim 5). İki cephede sadece bu farklar vardır. Güney cephesi de diğer iki cepheye benzemektedir (Çizim 5). Tek fark alttaki sırada iki pencere vardır. Ortadaki pencere yoktur. Nedeni ise caminin mihrabıdır. Hemen bitişiğinde türbe vardır. Cepheler düzgün kesme taşlardan yapılmıştır (Fotoğraf 39-40). Harimi örten kubbe dıştan kurşun ile kaplı olup kasnağında basık kemerli on altı tane pencere vardır. Caminin çok sayıda pencere olmasından dolayı içerisi oldukça aydınlıktır. Kubbe dışardan sekiz tane yarım payanda ile desteklenmiştir. Son cemaat yerindeki kubbeler de dıştan kurşun ile kaplıdır.

Evliya Çelebi, Tekye Camii'nin siyah ve beyaz taşlarla döşeli bir avlusu olduğunu söylemiştir. Günümüzde de avlu siyah ve beyaz taşlarla kaplıdır. Avlunun ortasında da muhteşem bir şadırvanın varlığından bahsetmiştir (Dündar, 1999: 8). 1950 yılına ait bir fotoğrafta şadırvanın yıkıldığı sadece şadırvanın yuvarlak şeklindeki tekne kısmı ile ortadaki fıskiye ayakta kaldığı görülmektedir (Fotoğraf 41). 1960 yılında eski şadırvandan kalanlar tamamen yıkılarak kare şeklinde üzeri

şemsiye ile örtülü bir şadırvan yapılmıştır. 2000'li yıllarda şadırvan tekrar yenilenmiştir. Bu yeni şadırvan sekizgen planlıdır (Fotoğraf 42). Kilis'teki yaşlı insanlar eski şadırvanın sekizgen planlı olduğunu söylüyorlar. Böyle olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Tekye Camii klasik dönem eseridir ve klasik dönemde şadırvanlar sekizgen planlı olarak çokça yapılmıştır.

Son cemaat yerinden harime açılan taç kapı oldukça gösterişlidir (Çizim 6). Atnalı-sivri kemeri ve kemerin bindiği gömme ayaklarda siyah ve sarı taşlar münavebeli olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 43). Taç kapının iki yanında yer alan gömme sütuncelerin alt kısmında birer kum saati bulunmaktadır. Sütunce başlıkları ise zarif, ince mukarnaslıdır. Başlıkların hemen üstünde birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri vardır. Taç kapının her iki yanında birer tane mihrabiye nişi vardır. Üst kısımları iki sıra halinde mukarnas örgülüdür. Mukarnasların üstünde birer istiridye kabuğu motifi vardır (Fotoğraf 44). Kapı açıklığı basık kemerli olup kemer alınlığında mermerden yapılan birbirilerini ters yönden tamamlayan palmet motifleri vardır. Basık kemerin hemen üstünde siyah bir silme ile çerçevelenmiş boş bir ktabe vardır. Kitabede gülbezek ve palmet motifleri mevcuttur. Kitabenin neden boş bırakıldığı tam olarak bilinmemektedir. Atnalı-sivri kemerli kapının kavsarasının içi kısmı mukarnaslarla doludur. Alt sıradaki sathı mukarnaslar rumilerle bezelidir. Sathı mukarnasların üzerindeki mukarnaslar derin ve sarkıtlıdır. Alttan birinci sıradakiler hurma ağacına benzer şekilde süslenmiştir. İkinci sıradaki, çınar yaprağı şekillinde işlenmiştir. Üçüncü sıradaki yivler de hurma ağacı motifi ile tezyin edilmiştir. Yukarı doğru daralan mukarnaslar istiridye biçiminde sonlandırılmıştır.

Harim içten içe 15.25x14.70 dıştan dışa 21.90x18.20 m. ölçülerindedir (Dündar, 1999: 10). Harimin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde küçük birer hücre vardır. Hücrelere giriş, harimin kuzeyindeki sivri kemerli nişe açılan basık kemerli kapıdan sağlanır. Kuzeydoğudaki hücre doğuda yer alan küçük bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzeybatıdaki hücrenin batı tarafında minare yer aldığı için buraya pencere yapılmamıştır. Son cemaat yerindeki mazgal pencere bu hücreye açılmaktadır. Mazgal pencere de içeriyi yeterince aydınlatamamaktadır.

Harim, dört yöne doğru gömme ayaklarla genişletilmiştir. Duvarlar 1.50 m. kalınlığındadır. Gömme ayaklarla birlikte duvar kalınlığı 3.00 metredir. Bundan dolayı gömme ayaklar harimin içine doğru 1.50 m.'lik bir çıkıntı yapmaktadır. Doğu ve batı cephelerdeki ayakların enine uzunluğu 1.40 metredir. Harimin her cephesinde ikişer gömme ayak yerleştirilmiştir. Her iki gömme ayak arasında sivri kemerli, derin bir niş oluşmuştur. Nişlerin içerisine birer pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 45, Çizim 7) (Dündar, 1999: 10-11). Nişlerin içerisine yerleştiren pencereler dikdörtgen şekilli olup düz atkılıdır. Pervazlarında siyah ve sarı mermer kullanılmıştır. Sivri kemerli alınlık dıştan süslemesiz iken içten çinilerle bezelidir (Fotoğraf 45). Son cemaat yerindeki pencere alınlığında olan çinilerle buradaki çiniler aynıdır. Kuzey cephedeki pencerelerin alınlıklar hem içten hem dıştan çinilerle kaplıdır. Nişlerin kemer kavisleri stilize edilmiş kenger yaprağı ve rumi motifleriyle bezelidir. Kiremit kırmızısı zemin üzerinde mavi renkli olan bu motifler kalem işi tekniğinde yapılmıştır. Kemer kavislerin tam ortasında nesneli süslemeler vardır. Bazen cami bazen ev resmi ile ay ve ağaç motifleri işlenmiştir. Bunların hemen üstünde de bir çiçek demeti bulunmaktadır. Bu süsleme kuşağı dıştan ince çizgili bir kontur ile sınırlandırılmış olup iki yandan kiremit kırmızısı sütun üzerine oturmaktadır. Üst tarafta karşılık olarak yerleştirilmiş armalar vardır. Armada stilize çiçek, mızrak, balta v.b. motifler yapılmıştır (Fotoğraf 45-46). Nişin içinde yukarı kısımda bir kuşak daha vardır. Kuşak, iki sütun arasında yer alan vazo içindeki çiçek demetleri ile bezelidir. Sütunların altında ve üstünde rumiler bulunmaktadır. Ayrıca rumilerin uçlarında palmet motifi vardır. Mavi renkli bir büyük hatayi bir küçük palmet şeklinde sıralana bir şerit, kuşağın yanında yer almaktadır (Fotoğraf 45).

Tekye Camii harimin doğu, batı ve güney cephelerin üst kısmında yer alan dikdörtgen ve yuvarlak pencereler stilize edilmiş bitki motifleri ile çerçevelidir. Yuvarlak kemerli dikdörtgen pencereler vitraylıdır (Fotoğraf 47).

Kubbeyi taşıyan kemerlerin cephe ve karın kısımları bitkisel süslemelerle bezelidir. Cephendeki ana motif kenger yaprağı iken karın kısmındaki ana motif rumidir. Rumi ve kenger yaprağı motifi beyaz yapılırken kiremit kırmızısı ve mavi renk de kullanılmıştır. Harimin dört cephesindeki kemerlerin yan taraflarına isimler yazılmıştır. Harimin güney cephesinde "Allah" ve "Muhammed", batı cephesinde

“Ebubekir” ve “Osman”, doğu cephesinde “Ömer” ve “Ali”, kuzey cephesinde ise “Hasan” ve “Hüseyin” isimleri görülmektedir. Madalyon içerisindeki isimler, mavi zemin üzerine beyaz renkle yazılmıştır. Madalyon beyaz renkle konturlanmıştır. Konturun çevresi stilize edilmiş bitkilerle bezelidir. Renkleri yeşil ve kiremit kırmızısıdır. Trompların içinde de bazı sahabilerin adları ile mukarnaslı konsol vardır. Kuzeybatı trompunda “hamza ve el-Abbas”, kuzeydoğu trompunda “Talha ve Zübeyr”, güneydoğu trompunda “Abdurrahman ve Ubeyde”, güneybatı trompunda “Sa’d ve Said” isimleri kırmızı renk ile yazılmıştır (Fotoğraf 48) (Dündar, 1999: 14).

Tekye Camii’nin kubbesi Kilis’in en büyük kubbesidir (Çizim 8) (Fotoğraf 49). Harimin kubbesi 14.40 m. çapındadır. Kubbe ağırlığı cephelerdeki sathı sivri kemerlerle sekiz gömme ayağa aktarılmıştır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe kasnağı dıştan çokgen içten yuvarlatır.

Kubbe kasnağındaki pencerelerin etrafını iki kuşak çevrelemektedir. Birinci kuşak stilize edilmiş yaprak ve çiçek motifleri ile bezelidir. Kiremit kırmızısı ve mavi renk kullanılmıştır. İkinci kuşak ise mavi renkli büyük bir hatayi küçük bir palmetin art arda sıralanmasıyla oluşmuştur. Dikdörtgen pencerelerin aralarında şemse vardır. Şemsenin içi stilize edilmiş yaprak, dal ve çiçeklerle kaplıdır. Bu motiflerin rengi kiremit kırmızısı, yeşil, beyaz ve mavidir (Fotoğraf 49).

Kubbe eteği altı süsleme kuşağı ile çevrilidir. İlk kuşakta Allah’ın 99 ismi yazılmıştır. Zemin kırmızı yazılar beyaz renklidir. İkinci kuşak kenger yaprağı ve hatayi motifi ile süslüdür. Zemin mavi renkli olup kenger yapraklarında beyaz, hatayi motiflerinde ise beyaz ve kırmızı renk kullanılmıştır. Üçüncü kısımda beyaz zemin üzerine yeşil renkli ince bir zikzak şeridi vardır. Dördüncü kuşak en kalın kuşaktır. Burası birbirini ters yönde tamamlayan yeşil, mavi ve kırmızı renkli palmetlerden oluşmaktadır. Beşinci kuşak üçüncü kuşağın, altıncı kuşak ikinci kuşağın aynısıdır (Fotoğraf 49).

Kubbe göbeğinde süslemeli kuşaklar vardır. En dıştaki kuşak bir zincir şeridir. İkinci kuşak en kalın kuşak olup birbirini ters yönden tamamlayan palmetlerden oluşmaktadır. Üçüncü kuşak birinci kuşağın aynısıdır. Dördüncü kuşak palmet, lotus, yaprak gibi stilize edilmiş bitkilerle bezelidir. Beşinci kuşakta yaprak

ve çiçekler vardır. Altıncı kuşak mavi zemin üzerine beyaz renkler "İhlâs süresi" yazılıdır. Tam ortada kırmız zemin üzerine beyaz renkli "Besmele" yazısı yer almaktadır. (Dündar, 1999: 15).

Kubbe göbeği ile etek süslemeleri arasındaki boş zeminde Arapça yazılar mevcuttur. Kuzey tarafta "Aleyke avnüllah" (Allah'ın yardımı senin üzerinde olsun), Güney tarafta "Tevekkeltü alallah" (Allah'a tevekkül ettim), batı tarafına "Re'sü'l-hikmeti mehâfettüllah" (Hikmetin başı Allah korkusudur), doğu tarafta ise "Ve üfevvizu emrî ilallah" (İşimi Allah'a havale ediyorum) yazıları yazılıdır (Dündar, 1999: 15). Bu yazıların aralarında birer şemse vardır. Şemseler kuvvetle muhtemel 1961 yılındaki onarımda yapılmıştır. Çünkü 1950 yılına ait bir fotoğrafta bu şemseler gözükmemektedir.

Camide Osmanlı rokoko üslubunda yapılan kalem işleri 19. yüzyılın ortalarında yapılmış olmalıdır. Klasik dönem özelliği taşıyan kalem işi süslemelerde vardır. Fakat kalem işi süslemelerin çoğu Cumhuriyet döneminde gerçekleşen onarımlar sonucunda yapılmıştır. Büyük çoğunluğu özgüne değildir.

Harimin kuzeyinde ahşap müezzin ve kadınlar mahfili vardır (Fotoğraf 50). Harime açılan kapının üzerinde müezzin mahfili, harimin kuzeybatı köşesinde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Müezzin ve kadınlar mahfiline harime açılan kapının batısındaki basık kemerli küçük bir kapıdan girilmektedir. Merdivenler, duvar içerisinde gizli bir şekilde yapılmıştır. Bu merdivenlerle ayrıca dama da çıkılmaktadır. Kadınlar mahfili 3.80x3.05 m. ölçülerindedir. Cepheden dışarıya 1.25 m.'lik bir çıkıntı yapmaktadır. Çıkıntı yapan bu bölümler iki taraftan ahşap konsollara binmektedir. Kadınlar mahfiline çıkılan merdivenle aynı şekilde müezzin mahfiline de çıkılmaktadır. Müezzin mahfilinin basık kemerli bir kapısı vardır. 3.20x3.35 m. ölçülerinde olup 0.75 m.'lik bir çıkıntı yapmaktadır. Çıkıntılı kısım taş konsollara binmektedir (Dündar, 1999: 11-12). İki mahfilinde korkulukları ahşaptır. Kadınlar mahfilinin alt kısmı kareler içerisine alınmıştır. Ana kompozisyonu geometrik geçmeli sekizgen içerisine alınmış sekiz kollu yıldız teşkil etmektedir. Sekiz kollu yıldızın tam ortasından çıkan çizgiler geometrik geçmeli sekizgeni sekiz parçaya bölmektedir. Panonun tam ortasında aşağı doğru sarkan bir göbek vardır.

Buradaki palmetler bir daire şekilde dizilmektedir (Fotoğraf 51). Müezzin mahfilinin altı ise altıgen motifleri ile kaplıdır. Panonun göbeğinde büyük bir altıgen onun ortasında da bir çarkıfelek motifi vardır. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Tekye Camii'nin 1950 yılına ait bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğrafta müezzin mahfinin altında sahil manzarası görülmektedir. Evler, ağaçlar, çiçekler ve adalar bu manzarada resmedilmiştir (Fotoğraf 50).

Tekye Camii mihrabı 4.20 m. yüksekliğinde ve 2.85 m. genişliğinde olup mihrabın hücresi 1.10 m. derinliğinde 1. 35 m. genişliğindedir (Çizim 8-9). Yarım daire planlı mihrap sivri kemerlidir. Mihrabın iki yanında 2.20 m. uzunluğunda sütunceleri vardır (Butasım, 2016: 145-146). Beyaz mermerden yapılan sütuncelerin kaidesi palmetlerle süslü olup kaidenin üzerinde bir kum saati vardır. Sütuncelerin üzerinde de kum saati olup kum saatinin üzeri iki sıra mukarnas yer almaktadır. Yan bordürlerde sarı ve siyah mermer münavebeli olarak kullanılmıştır. Sütunceden sonra oluk silme gelmektedir. Oluk silmeden sonrada kaval silme yer almaktadır. Kaval silme mihrabı ikiye bölmektedir. Siyah renkli kaval silmenin alt tarafında yedi defa "Lâ ilâhe illa'llah Muhammedün Rasûlû'llâh" makıli olarak yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazı kuşağının altında kalan mihrap nişi panolarla kaplıdır. Kaval silmenin üstünde sivri kemerli kavsara vardır. Çeyrek küre formundaki kavsarının içi yedi sıra mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların yüzeyleri palmet, yaprak, kıvrık dal gibi bitkilerle süslüdür. Sivri kemerin etrafı çevreleyen yarım daire şeklindeki geçmelerle süslüdür. Kemer köşelikleri palmet, rumi ve kıvrık dallar ile hareketlendirilmiştir. Burayı çevreleyen bir de zencirek bordürü vardır. En dıştaki bordür, dikdörtgen panoların yan yana sıralanması ile oluşmuştur. Dikdörtgen panolar palmet ve yapraklarla bezelidir. Siyah, sarı ve beyaz mermer mihrapta ustaca kullanılmıştır (Fotoğraf 52-53). Mihrabın üstündeki kitabede Al-i İmran Suresi 37. Ayet yazılıdır.

Mihrabın hemen batısında minber vardır. Minberde siyah, sarı ve beyaz mermer kullanılmıştır. Minberin ahşap kapısı çift kanatlı olup kenarları çiçeklerle süslüdür. Kapı açıklığı basık kemerli olup kemerin alınlığı siyah zemin üzerine beyaz, siyah ve sarı renkli, birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri ile bezelidir. Kapı aynalığında dört sıra mukarnas vardır. Taç kısmı ise palmet

motifilerinde oluşmaktadır. Sekiz merdivenle köşk kısmına çıkılır. Köşk dört sütun üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Basık kemerlerle birbirine bağlana sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Kemerler beyaz ve siyah mermerlerin münavebeli olarak dizilmesiyle meydana gelmiştir. Köşkün saçak kısmında palmet motifleri vardır. Köşk ve minber korkuluğu sarı mermer olup bir silme ile çevrilidir. Köşk altında beyaz renkli, süslemesiz bir mermer pano vardır. Minberin yan aynalığı iç içe geçmiş iki üçgenden oluşmaktadır. Üçgenlerin etrafı siyah mermerden düz bir silmeyle çevrilirdir. Büyük üçgen ajur tekniğinde çiçek ve çokgen motifler yapılmıştır. Sekiz yapraklı çiçeğin etrafında kırık çizgiler kesişerek geometrik motifler meydana gelmiştir. Yan aynalığın küçük üçgeni ise beyaz mermerden yapılmış ve palmet ile rumilerle bezelidir. Minberin geçit kısmı basık kemerlidir. Siyah renkli olan kemer birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri ile sülüdür. Palmetler sarı, beyaz ve siyah renklidir. Süpürgelik (pabuçluk) yedi panodan oluşmaktadır. İlk pano kare olup ortada karşılıklı dört palmet motifi vardır. Ayrıca ilk panonun köşelerinde de birer palmet bulunmaktadır. Bu sekiz palmetin arasında rumiler mevcuttur. İkinci, dördüncü ve altıncı pano ajur tekniğinde yapılmış ve panoda çokgen ve altı kollu yıldız motifleri bulunmaktadır. Yatay ve dikey kırık çizgilerin kesişmesiyle çokgenler oluşmuştur. Zengi sanatında çolca görülen düğümlü kemer burada kullanılmıştır. Üçüncü ve beşinci panoda iki tane palmet motifi vardır. Palmet motifinin alt kısmında iki yana doğru uzanan saplar diğer palmet motifinin sapları ile kesişmektedir. Yedinci pano üçgendir. Bu panoya aynalık altı üçgen de diyebiliriz. Yedinci pano motif olarak üçüncü ve beşinci panoya benzemektedir. Palmet ve palmetlerden çıkan saplarda oluşmaktadır. Tüm bu panoları zikzak motifli bir şerit dolaşmaktadır (Fotoğraf 53-54). Suriye'den atılan bir roket camiye zarar vermiştir. En çokta mihrap ve minber zarar görmüştür. Minber onarıma alındığı için detaylı bir inceleme bu tez için mümkün olmamıştır. Bu nedenle eski fotoğraflar incelenerek minberin betimlenmesi yapılmıştır.

Tekye Camii'nin kubbelerinde tuğla, duvarlarında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kapı ve pencerelerin pervazları, mihrap ve minber renkli mermerden yapılmıştır.

Canbolat Paşa Külliyesi'nin altıgen planlı bir türbesi vardır (Fotoğraf 55). Tekye Camii'nin kıble duvarının önündedir. Doğuda bir kapısı vardır. Kapı basık kemerlidir. Kapıda sarı ve siyah taş kullanılmıştır. Türbenin üstünde altı, altında beş penceresi vardır. Üsttekiler sivri kemerli ve dikdörtgen şekillidir. Alttakiler düz atkılı olup dikdörtgendir. Alttaki pencereler üstteki pencerelerden çok daha büyüktür. Kapıda olduğu gibi alttaki pencerelerde de sarı ve siyah taş kullanılmıştır. Türbenin kuzeybatıya bakan cephesindeki alt pencerenin atkısı üzerinde siyah, sarı ve beyaz renkli taşlardan zıvanalı bir silme mevcuttur (Fotoğraf 56).

Türbe, kubbe ile örtülüdür. Tuğlandan yapılan kubbe dışardan kurşun ile kaplıdır. Kubbe doğrudan duvara oturmuştur. Türbenin içinde dört tane kitabesiz sanduka vardır. Sandukalar ahşaptır. Canbolat Paşa'nın vakfiyesinde bu türbenin bir türbedarı olduğu yazılmaktadır. Canbolat Paşa Kıbrıs'ın alınması sırasında şehit düşerek Magosa'da defnedilmiştir. Kilis'teki tüm türbeler kare planlıdır. Sadece bu türbe altıgen planlıdır. (Dündar, 1999: 23).

Caminin doğu, batı ve güneyi hazireyle kaplıdır. Minarenin batısında bir türbe daha vardır. Bu türbe avlu ile hazire arasına yerleştirilmiştir. Türbe Hacı Bekir Canbolat'ta aittir. Hacı Bekir Canbolat 1304 H. 1889 M. yılında doğmuştur. Türbenin 1974 yılına ait kitabesinde şunlar yazılıdır: Şeyhâlaeddin Hazretlerinin müritlerindendir. Mevlevi tarikatında çileye girdi. Nakşi, Kadri ve Mevlevi tarikatlarının müritlerinin terbiyecisi olarak yetişti. 44 sene postnişinlik yaptı. 13.01.1974 günü ahirete göçtü. Ruhuna Fatiha (Fotoğraf 57).

Canbolat Paşa Külliyesi'nin bir diğer yapısı medresedir. Medrese 2000'li yıllarda büyük bir restorasyon görmüştür. Medresenin kuzey, doğu ve batısında ise birer giriş kapısı vardır. Medresenin eski fotoğrafları bize medresenin kuzeyinde bir taç kapının olma ihtimalini göstermektedir. Günümüzde ise kuzeyde üstü açık bir giriş kapısı vardır. Kapının betondan yapılmış merdivenleri ile avluya inilmektedir. Batı ve doğudaki kapılar basık kemerlidir. Suriye'den atılan bir roket külliyeye zarar verdiği için doğudaki kapı detaylı bir şekilde incelenememiştir. Eski planlarına bakıldığında restorasyondan önce beşik tonoz ile restorasyondan sonra çapraz tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir.

Medresenin batı kanadında kesme taştan inşa edilmiş beş hücre bulunmaktadır. Dört hücrenin basık kemerli, bir hücrenin düz atkılı kapısı vardır. Kapıların yanında dikdörtgen şekli birer pencere vardır. Pencerelerin dördü basık kemerli biri düz atkılıdır. Hücrelerin üst tarafında da pencereler mevcuttur. Buradaki pencerelerin dördü atnalı kemerli, biri düz atkılıdır. Tüm hücreler beşik tonoz ile örtülü olup düz damlıdır. Bu beş hücreden ikisi 2000'li yıllarında yapılan restorasyon sırasında inşa edilmiştir. Restorasyondan önce buralarda helalar varmış. Orijinal hücrelerin içinde niş mevcuttur. Batıdaki kapı ile hücrenin arasında sekizgen bir rozet vardır. İçi geometrik motiflerle süslüdür. Medresenin batı kanadında dört tane çörten bulunmaktadır (Fotoğraf 58).

Medresenin doğu kanadında dehliz şeklinde bir giriş kapısı vardır. Geri kalan kısmı bitişiğindeki evlerin duvarlarıdır. Kapı dışında medreseye ait herhangi bir şey yoktur.

Medresenin kuzey kanadında eskiden yedi revak yer almaktaymış. Günümüzde sivri kemerler kemer gözleri camekanlarla kapatılmıştır (Fotoğraf 59). Yapılan onarımlardan dolayı yetkililer içeri girilmesine izin vermemektedirler. Revak günümüzde eyvan şekline dönüştürülmüş olabilir. İçine girilmediğinden dolayı tam bilgi verilmektedir. Eski planlarına bakıldığında revakların çapraz tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir. Revaklar düz damlıdır. Medresenin kuzey kanadında dört çörten vardır. Revakların doğudaki ilk üç revak eski dönemlerden kalma olup diğerleri 2000'li yıllarda yapılan restorasyonda inşa edilmiştir.

Tarihlendirme: Tekye Camii'nin banisi Emir Kasım'ın oğlu Canbolad Paşa'dır. Vakfiyesine göre Tekye Camii 961 H. 1553 M. yılında yapılmıştır. Mimarı bilinmemektedir. Caminin inşa tarihi Mimar Sinan'ın Osmanlı Sarayının Baş Mimarı olduğu yıllardır. Mimar Sinan'ın yaptırdığı eserlerin listesi olan tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Enbiya gibi kitaplarda Kilis Tekye Camii ismi yer almamaktadır. Her ne kadar bu kitaplarda ismi geçmese de cami 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Mimarisi özelliğini taşıdığından dolayı kuvvetle muhtemel Mimar Sinan'ın ustaları tarafından yapılmıştır. Mimar Sinan'a ait Halep'teki Hüsrevi Camii ile benzerliği bu tezi daha da güçlendirmektedir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 55-56).

Canbolad Paşa'nın babası Kasım Bey 1516 yılında Kilis Sancak Beyi olarak Mısır seferine katılmıştır. Kısa bir süre sonra Yavuz Sultan Selim tarafından idam edilmiştir. Sarayda eğitim gören Canbolad Paşa (1500-1572) Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535 yılında Kilis Sancak Beyi olarak atanmıştır. Canbolad Paşa Kilis'te büyük imar faaliyetleri yapmıştır. Cami, tekke, bedesten, han ve iki tane hamam yaptırmıştır. Kıbrıs fethi sırasında Magosa'da şehit düşmüştür (Bebekoğlu, Tektuna, 2008: 55-56).

Tekye Camii taç kapısının üzerinde boş bir kitabe vardır. Kitabenin neden boş olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kitabede bir tahribat söz konusu değildir. Caminin yapıldığı yıllarda Kilis'te herhangi bir isyan, istikrasızlık da yoktur. Kuvvetle muhtemel kitabeyi güzel bir şekilde yazacak bir hattatın bulunmamasından dolayı kitabe boş kalmıştır. Son yıllarda boş kitabeye Canbolat Paşa Tekye Camiî Şerifi Arabi 960 yazısı yazılmıştır.

Tekye Camii'ni tamir edildiğine dair herhangi bir kitabe günümüzde mevcut değildir. Osmanlı Arşivlerindeki 11 Rebiyülevvel 1179 H. 29 Ağustos 1765 tarihli bir yazıda Tekye Camii Vakfı'nın Nazırı olan Muharrem Bey'in cami harap olduğu halde mütevelli Mehmed Bey tarafından tamir ettirilmediğine dair şikayet ve eserin kadılık aracılığıyla tamir edilmesi talebinde bulunduğu yazılıdır. Bu şikayetten sonra eserin tamir edilip edilmediğine dair herhangi bir belge bulunmamaktadır (Dündar, 1999: 17).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında 1952, 1962, 1972 ve 1992 yıllarında tamir edilmiştir (Dündar, 1999: 17). 1961 yıllarında kalem işleri elden geçirilmiştir. Caminin 1952 yılına ait fotoğraflarına bakıldığında bazı kalem işlerinin olmadığı görülmektedir. 1962 yılında ise yeni kalem işlerinin yapıldığı yine fotoğraflardan tespit etmekteyiz. Örneğin son cemaat yerindeki kubbelerin kalem işleri ile harimi örten kubbenin şemse motifleri 1952 yılına ait fotoğraflarda yokken 1962 yılına ait fotoğraflarda olduğunu görmekteyiz. 1962 yılında eski şadırvanın kalıntıları kaldırılıp yerine yenisi yapılmıştır. 1972 ve 1975 yılında avlu döşemeleri elden geçirilmiştir. 1992 yılında dış cephelerdeki taşlar temizlenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan bu onarımları fotoğraflardan da takip etmek mümkündür.

Ayrıca 2000'li yıllarda Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyonda şadırvan, yer döşemeleri yenilenmiş medresenin batı kanadına iki hücre, kuzey kanadına iki revak ilave edilmiştir. Medreseni doğu tarafındaki dehliz şeklindeki giriş kapısının üst örtüsü çapraz tonoz olarak yenilenmiştir. Ne yazık ki son yıllarda Suriye'den atılan bir roket Kilis şehrimize isabet etmiştir. Kilis şehrine düşen bu roket Tekye Camii'ne zarar vermiştir. Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması başlatılmıştır.

2.3. Akcurun Camii

Bulunduğu Yer: Hacı İlyas (Kızılca) Mahallesi, Akcurun Caddesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyıl

Banisi: Şeyh Hacı Davud

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 10

Fotoğraf No: 60-81

Mimari ve Yapım Özellikleri: Kilis ağzında curun sözcüğü yalak, havuz anlamına gelmektedir. Caminin içindeki beyaz taştan yapılmış kuyunun havuzundan dolayı Akcurun Camii adını almıştır. Harimi enine dikdörtgen planlı, mihraba paralel tek sahınlı olarak yapılmıştır. İki sahınlı son cemaat yeri üç gözlüdür. Akcurun Camii avlusunun kuzeyinde revak, batısında dükkanlar ve doğusunda hücreler mevcuttur (Çizim 10).

Akcurun Camii avlusunun batı ve kuzeyinde birer giriş kapısı vardır. Batı kanadındaki dehlizli giriş kapısı atnalı-sivri kemerlidir. Kemerin etrafı silme çevrilidir. Atnalı-sivri kemeri taşıyan sütuncelerden sağdaki günümüzde mevcut iken soldaki mevcut değildir. Solda sadece sütunce başlığı kalmıştır. Sütunce başlığında üç dilimli yaprak motifi yer almaktadır. Kapının giriş açıklığı basık kemerlidir. Basık kemer ve kapının sövelerinde sarımsı ve siyah renkli taşlar münavebeli olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 60). Giriş dehlizi çapraz tonoz ile örtülüdür. Yuvarlak kemer ile avluya açılmaktadır. Güney duvarında dükkana açılan dikdörtgen şekilli bir pencere vardır. Avlunu batı kanadı düzgün kesme taştan yapılmıştır. (Fotoğraf 61).

Batıdaki kapının güneyinde iki kuzeyinde üç dükkan yer almaktadır. Dükkanların batı tarafı tamamen kapıdan oluşmaktadır. Kapılar yuvarlak kemerlidir. Kuzeyde iki güneyde bir dükkanın doğu duvarında birer mazgal penceresi vardır. Dükkanların üst örtüsü çapraz tonoz olup düz damlıdır. Dükkanlar günümüzde işletilmektedir (Fotoğraf 62).

Harimin batı cephesinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Son cemaat yerine ait oldukça büyük olan sivri kemerli iki pencere ile harime ait dikdörtgen şekilli, sivri kemerli iki pencere batı cephesini hareketlendirmiştir (Fotoğraf 63). Burada üç çörten mevcuttur.

Avlunun doğu kanadında üç hücre yer almaktadır. Hücrelerin basık kemerli birer kapısı vardır. Betondan yapılmış dört basamaklı merdiven ile avluya inilmektedir. Kapıların yanında basık kemerli ikişer pencere bulunmaktadır. Ayrıca hücrelerin doğu duvarında da birer pencere mevcuttur. Üstü düz ahşap tavan ile örtülüdür. Doğu kanadın avluya bakan tarafı düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 64). Avlunun doğu kanadının kuzeyinde bir mekan yer almaktadır. Sivri kemerli kapısı olan makanın üstü açıktır. Günümüzde burası lavabo, hücreler ise imam odası ve su deposu olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 65).

Avlunun doğu cephesi kesme taştan yapılmıştır. Cephede iki çörten ile basık kemerli üç pencere vardır (Fotoğraf 66).

Avlunun kuzey kanadında dehliz şeklinde bir giriş kapısı vardır. Kapı basık kemerlidir. Dehliz beşik tonoz ile örtülü olup sivri kemer ile avluya açılmaktadır. Yedi basamaklı bir merdiven ile avluya inilmektedir (Fotoğraf 67).

Kuzeydeki girişin batısında ve doğusunda sivri kemerli revaklar vardır (Fotoğraf 68). Batıdaki revakta üç niş ve bir pencere vardır. Bir serbest ayak ve gömme ayaklar tarafında taşınan üst örtü çapraz tonozdur. Bu revak eskiden perde duvarı ile kapalı iken 2011 yılında yapılan restorasyonda kemer gözü açık hale getirilmiştir. Doğudaki revak da çapraz tonoz ile örtülüdür. Taşıyıcılar bir sütun ve gömme ayaklardır. Revakta abdest almak için musluklar vardır. Revakların hemen arkasında iki tane çeşme bulunmaktadır. Kuzeydoğuda çapraz tonoz ile örtülü mekan ise günümüzde lavabo olarak kullanılmaktadır.

Avlunun kuzeybatı köşesinde minare yer almaktadır. Minarenin kaidesi dikdörtgen şekilli olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin güneyinde bir kapı vardır. Kapının üstünde kitabe mevcuttur. Pabuç sekizgen şekilli planlıdır. Üstünde iki tane silme mevcuttur. Gövde çokgen olup üzerinde mazgal pencereler vardır. Şerefe altı bir sıra mukarnas ile bezelidir. Silindirik peteğin üzerinde konik külah yükselmektedir.

Külahın üstünde alem vardır. Minare tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 69). Minarenin kuzeyinde çok küçük bir dükkan yer almaktadır. Dükkanın kuzeyi tamamen yuvarlak kemerli bir kapıdan oluşmaktadır.

Akcurun Camii avlusunun kuzey cephesi kesme taştan yapılmıştır. Cephede dört çörten, iki niş, iki çeşme, bir kapı yer almaktadır. Ayrıca minarenin kuzeyindeki dükkanın yuvarlak kemerli kapısı ile batıdaki dükkanın kuzey duvarındaki yuvarlak kemer içerisindeki pencere cepheyi hareketlendirmiştir. Nişler basık kemerlidir. Çeşmeler ise sivri kemerlidir (Fotoğraf 70). Bu çeşmelerin avluya bakan kısmında ise abdest muslukları bulunmaktadır.

Akcurun Camii'nin güney cephesi kesme taştan yapılmıştır. Dikdörtgen şekilli üç tane pencere mevcuttur. Ayrıca süslemesiz üç çörten de vardır (Fotoğraf 71). Caminin güney cephesinin bir kısmı ile doğu cephesi bir yapı ile bitişiktir.

Doğu hücrelerin önünde bir kuyu vardır. Avlu siyah, kahverengi ve beyaz taş ile kaplanmıştır.

Akcurun Camii'nin dikdörtgen planlı, kıbleye paralel uzanan iki sahınlı son cemaat yeri vardır. Son cemaat yeri iki serbest yığma ve gömme ayaklara binen üç sivri kemer ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 72). Sivri kemerin üstünde bir kitabe ve iki çörten mevcuttur. İçten içe 19.00x7.60 m. ölçülerinde olan son cemaat yeri harimden daha büyüktür. Son cemaat yeri üç serbest yığma ayak tarafından ikiye ayrılmıştır. İki tanesi 1.50x1.10 m. ölçülerindedir. Diğerinin ölçüsü ise 1.50x1.80 m. dir (Dündar, 1999: 101). Son cemaat yeri çapraz tonoz ile örtülü olup tonozlar beş serbest yığma ayak ve gömme ayaklar ile harimin kuzey duvarındaki konsollara binmektedir (Fotoğraf 73). Doğudaki gömme ayaklar arasında kalan boşluklar iki tane derin niş oluşturmuştur (Fotoğraf 74). Batıdaki kemer gözleri camekanlarla kapatılarak pencere şeklini almıştır. Bu iki pencere sivri kemerlidir. Son cemaat yerinde yuvarlak kemerli, sade iki tane mihrap nişi bulunmaktadır (Fotoğraf 75).

Son cemaat yerinden harime açılan basık kemerli bir kapı vardır. Kapının üstünde, sağ ve sol tarafında dikdörtgen şekilli, düz atkılı birer pencere vardır (Fotoğraf 76). Bir diğer kapı ise son cemaat yerinin güneydoğusunda yer almaktadır. Bu kapı da harime açılmaktadır.

Harim mihraba paralel olarak uzanan tek sahında meydana gelmektedir. İçten içe 18.90x4.80 m. ölçülerindedir. Mihrap önü 5.00 m. çapındaki bir kubbe ile örtülüdür. Gömme ayaklar tarafından taşınan kubbe sivri kemerler üzerine oturmaktadır. Kubbe dışardan kurşun ile kaplıdır. İbrahim Hakkı Konyalı, kubbe eteğinde *"Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali"* isimlerinin yazılı olduğunu söylemiştir. Günümüzde bu isimler kubbede yazılı değildir (Dündar, 1999: 101) (Fotoğraf 77).

Yan taraflar sivri beşik tonoz ile örtülüdür. 1917 yılında cami batıya doğru genişletilmiştir. Bundan dolayı harimin batı tarafı doğu tarafından daha büyüktür. Harimin batı duvarında sivri kemerli iki pencere yer almaktadır (Fotoğraf 78). Pencereler son yıllarda yapılmıştır. Daha önceleri burada büyük bir pencere ve üstünde küçük bir pencere varmış. Doğu tarafta ise nişler mevcuttur.

Harime açılan kapının üstünde mahfil yer almaktadır. Müezzin mahfili de kapının hemen yanında bulunmaktadır.

Akcurun Camii'nin mihrabı sivri kemerli bir kuşatma içerisine alınmıştır. 2.90 m. yüksekliğinde 1.75 m. genişliğindedir (Butasım, 2016: 143). Yarım daire planlı mihrap sivri kemerlidir. Kavsarası çeyrek küre formundadır. Mihrabın herhangi bir süslemesi yoktur. Mihrabın iki yanında dikdörtgen şekilli, düz atkılı birer pencere vardır. Pencerelere merdiven çıkılmaktadır. Mihrabın üstünde de dikdörtgen şekilli, düz atkılı bir pencere yer almaktadır. Vaaz kürsü ve minber Cumhuriyet dönemine aittir. Minber oldukça sadedir. Vaaz kürsüsünde on iki kollu yıldız ve bunu çevreleyen oniki adet altıgen motifi vardır. Bu motifin hemen üstünde Allah ve besmele yazılıdır. Yazının üstünde iki sıra halinde zincirek ile bezelidir (Fotoğraf 79).

Tarihlendirme: 1144 H. 1733 M. yılına ait Hurûfât Defteri'nde *"Havass-ı Kilis'te Kızılca Mahallesi'nde Akcurun Camii demekle arif Şeyh Davut bina eylediği Camide…"* yazısı yazılıdır. 1189 H. 1775 M. yılına ait başka bir kayıtta da banisini ismi *"Hacı Davud"* olarak geçmektedir. Bu kayıtlar bize yapının banisinin Hacı Davut olduğunu göstermektedir (Dündar, 1999: 103).

Son cemaat yerinde tamir kitabesi vardır. Kitabede 1336 H. 1917 M. yılında Akcurun Camii'nin yenilendiği yazılıdır. Son cemaat yerinin batısındaki serbest yığma ayak diğer ayaklardan daha kalındır. Harimin batı tarafındaki beşik tonozlu yer diğer yerlerden çok daha büyüktür. Bunlar gösteriyor ki cami kuvvetle muhtemel batıya doğru genişletilmiştir. İbrahim Hakkı Konyalı 1964-1966 yıllarında son cemaat yeri tamir edildiği belirtmiştir (Dündar, 1999: 102). 2011 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında restore edilmiştir.

Akcurun Camii'nin iki kitabesi vardır.

1. Kitabe: Minare kapısı üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 80). 0.30x0.66 m. ölçülerindeki sülüs hatlı, üç satırlık kitabe oldukça yıpranmıştır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Bismillahirrahmanirrahman. İnşete

Hezal mübaraketi el menar küre es Salihe Fatime

Bint-i Hasan esseyide fi şehr-i Ramazan sene 991 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 62).

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu mübarek minareyi Hasan Kızı Seyyide Fatime Allah rızası için 991 H. 1538 M. yılında Ramazan ayında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 62).

Minare 991 H. 1583 M. yılında inşa edilmiştir. Minarenin camiye mi medreseye mi ait olduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu nedenle Akcurun Camii'nin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir.

Abdulkadir Dündar kitabeyi 921 H. 1515 M. tarihli diye okumuştur.

Hurûfât Defterinde 1036 H. 1626 M. yılında "*Yirmi seneye aşkın bir zamandan beri bu camide hatiplik yapan Hacı Mehmet'in bir kusuru yok iken görevine son verilerek yerine Abdülvehhab adlı bir kişinin geçtiği"* yazısı yazılıdır. Bu demek oluyor ki 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında cami ibadette açıkmış (Dündar, 1999: 103).

2. Kitabe: Son cemaat yerinin kemeri üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 81). 0.40x0.75 m. ölçülerinde olup talik hatlıdır. Oldukça harap olan kitabe 2011 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Kitabede şunlar yazılıdır:

…….. Adme mâil idi pek engin idi sakfî

sukûtundan cemâat her zaman eyler idi hayfî

Kilis evkafının me'mûrı Muhyiddin Efendinin

Cedid üslupta tecdîd kıldı himmeti Lutfî

Du'â et ey musallî oku bu târîh-i menkûtun

Metin-i dilkûşa tecdîd oldu mescidin sayfî

1336 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 63).

Günümüz Türkçesi: Yok olmaya eğimli, tavan pek engin idi.

Aşağı inmesinden cemaat her zaman korkar idi.

Kilis Vakıflarının memuru Muhyiddin Efendinin

Lütfunun himmeti ile yeni üslupta yeni kıldı.

Dua et ey namaz kılan oku noktalı tarihin

Mescidin yazlığı yeni, sağlam, iç açıcı oldu.

1917 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 63).

2.4. Hacı Derviş Camii

Bulunduğu Yer: Büyükkütah Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 959 H. 1551 M.

Banisi: Abdullah oğlu Hacı Mustafa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 11

Fotoğraf No: 82-90

Mimari ve Yapım Özellikleri: Hacı Derviş Camii harimi mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı, dikdörtgen planlı bir şemaya sahiptir (Fotoğraf 82). Caminin üç gözlü son cemaat yeri vardır (Çizim 11). Cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmıştır. Restorasyondan önce yapının sadece beden duvarı ile minarenin kaide ve gövdesi varmış (Fotoğraf 83).

Gövdeden sonrası yıkılmış olan minare aslı şekline göre restore edilmiştir. Caminin batısında yer alan minare camiye bitişiktir. Minareni kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Pabuç kısmı çokgen planlıdır. Hemen üstünde yer alan bilezik de çokgendir. Pabuç ve üstündeki bilezik sekizgen formda yapılmış fakat minare camiye bitişik olduğu için bazı kenarları görünmemektedir. Gövde kalın ve kısa olup yuvarlak planlıdır. Şerefe yuvarlak planlı olup altı mukarnaslar ile bezelidir. Minarenin petek kısmı baldaken planlıdır. Petek dört ayak üzerine binen yuvarlak kemerlidir. Üzeri kubbe ile örtüdür. Minare tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 84).

Hacı Derviş Camii kesme taştan yapılmıştır. Doğu ve batı cephesinde harime açılan, basık kemerli birer pencere mevcuttur. Ayrıca cephelerde çörtenler vardır. Caminin güney cephesinde pencere yoktur. Cepheler oldukça sadedir.

Caminin düzgün kesme taştan yapılmış bir avlusu vardır. Avlunun kuzeybatısında bir şadırvan yer almaktadır. Dört meyilli kırma çatı, dört tane sekizgen ayağın üzerine oturmuştur. Avlu da şadırvan da son yıllarda yapılmıştır.

Caminin doğusunda bir hücre yer almaktadır. Hücreye basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapının yanında oldukça büyük, basık kemerli iki pencere mevcuttur. Hücre düz damlı olup kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 85).

Oldukça harap olan son cemaat yeri son yıllarda restore edilmiştir. Üç gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Çizim 11). Son cemaat yeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozlar ortada iki serbest, yanlarda gömme ayaklar ve harimin kuzey duvarındaki konsollara binmektedir. Doğu duvarda bir niş vardır. Son cemaat yerinden harime açılan kapı basık kemerlidir. Kemer ve sövelerde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Üstünde de bir niş yer almaktadır. Kapının sağ ve solunda oldukça büyük, basık kemerli birer pencere vardır (Fotoğraf 86).

Harim eninde dikdörtgen planlı, mihraba paralel tek sahınlıdır. Üç çapraz tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozlar kuzey ve güney ile köşelere yerleştirilen gömme ayaklar tarafından taşınmaktadır. Gömme ayaklar yaklaşık birer metre dışa taşırılmıştır. Ayaklar arasında derin nişler oluşmuştur. Bu eyvan şeklindeki nişler Tekye Camii hariminde de görülmektedir. Caminin doğu ve batı cephesinde basık kemerli pencereler vardır. Camide herhangi bir süsleme mevcut değildir (Fotoğraf 87-88). Camii düz damlıdır.

Süslemesi olmayan mihrap yarım daire planlıdır. Sivri kemerli mihrabın kavsarası çeyrek küre formundadır. Vaaz kürsüsü yoktur. Minber son yıllarda yapılmış olup oldukça sadedir (Fotoğraf 89).

Tarihlendirme: Hacı Derviş Camii 959 H. 1551 M. yılında Abdullah oğlu Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Mimarı bilinmemektedir.

Davut Ağa 1090 H. 1678 M. yılında caminin onarımını yaptırmıştır. 1327 H. 1909 M. yılında da Usta Osman tamir ettirmiştir. 1966 yılında camide yangın çıkmıştır. Cami o yıllarda özel mülkiyet olup sahibi avlunun etrafındaki hücreleri yıktırmıştır. Yerine dükkan yaptırmıştır (Dündar, 1999: 114).

Hacı Derviş Camii'nin avlu kapısındaki Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait levhada "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1940 yılında Kilis Belediyesine satılmış

olup Belediye tarafından da üçüncü şahıslara satılmıştır. Harap ve yok olmaya yüz tutan yapı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün girişimleri sonucu Koruma Kurulu kararı ile 2001 yılında Cami Parseli Dini Tesis Alanı olarak tadil edilmiştir. Cami mülkiyeti Hacı Derviş Camii Yapma Yaşatma ve Koruma Derneği tarafından şahıslardan 2010 yılında satın alınarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü makamının oluru ile Hacı Derviş Oğlu Camii Vakfı adına tescil edilmiştir. 2013 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmıştır" yazısı yazılıdır.

Hacı Derviş Caminin üç tane kitabesi varmış. Günümüzde yalnız bir tanesi camide yer almaktadır (Fotoğraf 90).

1. Kitabe: Son cemaat yerinde bulunan sülüs hatlı Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

İnşâ hezâ'l mekân el mübârek Hâcî Mustafâ bin Abdullah Fi seneti tis'e ve hamsin ve tis'e miye (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

Türkçesi: Bu mübarek yeri 959 yılında Abdullah oğlu Hacı Mustafa yaptı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

Bu camiyi Hacı Mustafa adlı bir hayırsever 959 H. 1551 M. yılında yaptırdığını bu kitabeden anlıyoruz.

2. Kitabe: Son cemaat yerindeki sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Ol sâ'i hayr-i ebed

Ehl-i kerem Dâvud Ağa

Hayrıyla yâd olmadığı çün

Bu mescidi kıldı binâ

Şafak toharkan mısrâın.

Târîh edüp Ayşî dedi

Tecdîd-i mescid hayırla

Çün oldu kâmil es-salâ

Sene 1089 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

Günümüz Türkçesi: İyilik, sonsuz cömertlik sahibi Davut Ağa iyi bir çalışma ile

Hayırla anılmak için bu mescidi yaptı

Şafak vakti mısraın tarih edip Ayşi dedi

Hayırlı mescid yenilendi

Sala okunması tamam oldu

1089 H. 1678 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

3. Kitabe: Ta'lik hatlı bir diğer kitabede şunlar yazılıdır:

Zehî hayrât-ı cârî avn-i Bârî lütf-i Yezdânî

Muvaffak eyledi bu hayra Mevlâ usta Osmânî

Nükût-ı hamiyyetle eyledi te'sisine gayret

Bihamdillâh îtmâm eyledi bâ avn-i Rabbânî

Yazarken geldi üçler söyledi târîhini Hâmî

Ne ra'nâ eyledi tecdîd haremle bak bu eyvânî

1327 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

Günümüz Türkçesi: Ne güzel akıcı olan hayır Yaratıcı olan Allah'ın yardımıyla

Mevla bu iyi işte Usta Osman'ı başarılı eyledi

Parası ve çalışması ile tamirine gayret eyledi

Allah'ın yardımı ile tamam eyledi

Yazarken tarihin üçler Hamiye söyledi

Bu caminin yenilenmesi ne güzel oldu

1327 H. 1909 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 78).

2.5. Kadı (Karakadı, Kadıoğlu) Camii

Bulunduğu Yer: Büyükkütah Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyılın ilk çeyreği

Banisi: Kara Kadı

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 12-20

Fotoğraf No: 91-111

Mimari ve Yapım Özellikleri: Kadı Cami enine dikdörtgen planlı, mihraba paralel iki sahınlı, sekiz gözlü son cemaat yeri olan bir yapıdır. Özgün şeklinde üç kemer gözlü plan cami doğu ve batı yönünde genişleyince altı kemer gözlü haline gelmiştir. Beş serbest bir gömme ayak ile harim ikiye ayrılmıştır. Yapının batı ve güneyinde dükkanları vardır. Dükkanlar günümüzde işletilmekte ve gelirleri ile caminin masrafları karşılanmaktadır. Avlunu kuzeyindeki hücreler ile doğusundaki fetvahane zamanla yıkılmıştır (Çizim 12-13).

Avlunun batısında dehliz şeklinde bir kapı yer almaktadır. Doğu ve kuzeydoğusunda da merdivenli birer giriş vardır. Batıdaki kapı açıklığı basık kemerlidir. Üstünde de yuvarlak sağır kemer mevcuttur. Yuvarlak sağır kemerin üzerinde kitabe yer almaktadır. Kapıda sarı ve siyah renkli taşlar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Dehliz beşik tonoz ile örtülü olup yuvarlak kemer ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 91).

Kadı Camii'nin batı cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır (Çizim 14). Alt katta dokuz dükkan yer almaktadır. Dükkanlar beşik tonoz ile örtülüdür. Üst katta ise sivri kemerli, derin olmayan dört niş vardır. Üç tane sivri kemerli nişe ikişer pencere yerleştirilirken diğer nişe bir pencere yerleştirilmiştir. Pencereler basık kemerlidir (Fotoğraf 92). Cephede üç tane çörten vardır. Bir tanesi oldukça süslüdür. Balık sırtı motifi ile bezeli olup ağız kısmı bitkisel motifler ile tezyin edilmiştir (Fotoğraf 93).

Güneybatı cephesi iki katlı olup alt katta beş tane dükkan yer almaktadır (Çizim 15). Dükkanların kapıları basık kemerlidir. Üst örtüsü beşik tonozdur. Dükkanların üstünde sivri kemerli, derin olmayan üç niş vardır. İki nişe ikişer, diğer nişe bir pencere yerleştirilmiştir. Mihrabın olduğu yer dışa taşırılmıştır. Sağ ve solunda ikişer üstünde bir pencere bulunmaktadır. Güneydoğu cephesi de iki katlı olarak tasarlanmıştır. Burada iki dükkan ve üst kısımda bir pencere vardır. Bu dükkanlar da kapıları basık kemerli olup beşik tonoz ile örtülüdür. Güney cephedeki tüm pencereler basık kemerlidir. Cephede yedi çörten bulunmaktadır (Fotoğraf 94).

Kadı Camii doğu cephesinde altlı üstlü pencereler bulunmaktadır (Çizim 16). Altta beş üstte üç pencere vardır. İki pencere son cemaat yerine açılırken diğerleri harime açılmaktadırlar. Tüm pencereler basık kemerlidir. Cephede iki çörten mevcuttur (Fotoğraf 95).

Cephelerde siyah ve beyaz kesme taşlar kullanılmıştır.

Avlunun kuzeydoğusunda minare yer almaktadır. Avlunun etrafındaki hücreler yıkıldığından dolayı minare camiden uzak kalmıştır. Minarenin kaidesi kare planlıdır. Üst köşeleri pahlıdır. Kapı kaidenin güneyinde yer alır. Düz atkılı olan kapının üstünde boş bir kitabe bulunmaktadır. Kaidenin üstünde oldukça uzun olan yuvarlak planlı gövde yükselmektedir. Gövdede mazgal pencereler bulunmaktadır. Şerefe yuvarlak planlıdır. Şerefe altı mukarnaslar ile bezeli olup korkuluk sadedir. Petek kısmı da silidir şeklinde olup mazgal pencereleri vardır. Minare çinkodan yapılmış piramidal külah ile örtülüdür. Külahın altında on iki tane havalandırma deliği mevcuttur. Minare düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Armudi alem pirinçtendir (Fotoğraf 96).

II. Abdülhamid Albümleri'nde Kadı Camii'nin bir fotoğrafı vardır. Fotoğrafta iki katlı fetvahane, avlunun kuzeyindeki hücreler ve avlunun ortasında yer alan sekizgen planlı şadırvan görünmektedir. Ne yazık ki hepsi yıkılmıştır. 1938 yılında hücreler yıkılarak Cumhuriyet Caddesi'ne katılmıştır (Dündar, 1999: 119).

Avlunun doğusunda lavabo bulunmaktadır. Son yıllarda avlu siyah ve beyaz taş ile döşenmiştir.

Cami 1878 ve 1889 yıllarında büyük bir tamir görmüştür. Kadı Camii tamirden önce kare planlı, iki serbest yığma ayak tarafından iki sahına ayrılmış harim olan bir yapıymış. Tamirden sonra harim doğuya doğru 5.50 m. batıya doğru ise 11.70 m. genişletilmiştir. Orijinal planda son cemaat yeri beş gözlüymüş. Aynı şekilde son cemaat yeri de büyütülmüştür. Doğuya bir kemer batıya üç kemer ilave edilmiştir. Böylece Kadı Camii sekiz gözlü son cemaat yerine ve büyük bir harime sahip olmuştur. Güney ve batıdaki dükkanlar bu tamirler esnasında yapılmıştır. Son cemaat yerinin batı kanadındaki iki kemer gözünün üstü fevkani ikinci bir kat yapılarak harime dahil edilmiştir. Genişletilen batı bölümünde altında L şeklinde bir mahzen yer almaktadır (Dündar, 1999: 120).

Sekiz gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 97) (Çizim 17-18). Sivri kemerler kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde birer gömme ile yedi serbest ayak üzerine binmektedir. Bu yedi ayaktan ikisi daha geniştir. Son cemaat yerinin üst örtüsü çapraz tonozdur. Çapraz tonozlar kuzeydeki ayaklar ile güney duvarındaki konsollar tarafından taşınmaktadır. Son cemaat yerinin yanları kapalıdır. Doğusunda altlı üstlü basık kemerli iki pencere vardır. Son cemaat yerinde harime açılan basık kemerli, dört kapı bulunmaktadır. Ortadaki büyük kapının üstüne pencere yerleştirilmiştir. Kapının doğusunda pencereden kapıya dönüştürülmüş bir giriş ile altta basık kemerli üç ve üstte bir pencere mevcuttur. Batısında ise yuvarlak kemerli, iki gömme sütuncesi olan mihrap daha sonra pencereye dönüştürülmüştür (Fotoğraf 98). Nişin yanın da basık kemerli bir pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerinin kuzeybatısı iki katlı olarak tasarlanmıştır. Burası iki kemerli bir yerdir. Her iki kemerin üstünde ikişer pencere bulunmaktadır. Altta harime açılan bir kapı ile basık kemerli, iki pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden biri sonradan harime girişi sağlayan bir kapıya dönüştürülmüştür. Ayrıca düz atkılı bir pencere daha vardır. Pencerenin üstü basık sağır kemerlidir (Fotoğraf 99). Son cemaat yerinde biri sivri kaş kemerli biri yuvarlak kemerli herhangi bir süslemesi olmayan iki mihrap mevcuttur (100). Altı tane çörten son cemaat yerinde bulunmaktadır. Üç tanesi süslüdür. Bir tanesi palmet, rumi ve yapraklar ile bezelidir. Diğer ikisinde biri balık sırtı motifi ile süslü iken diğeri çokgen geçmeler ile süslüdür (Fotoğraf 101). Son cemaat yerinin batısında yer alan merdiven ile dükkanın damına çıkılmaktadır.

Burada harime açılan camekan ile kapalı büyük sivri kemerli bir açıklık vardır. Aynı merdiven kullanılarak bu camekanlı yerden harim mahfiline girilmektedir.

Kadı Camii harimi dikdörtgen planlı, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlı bir yerdir (Çizim 19-20). Çapraz ve sivri beşik tonozlar ile örtülüdür. Sahın, mihrap önünde iki serbest yığma ayak, en batısında kare şekilli bir ayak ile batı ve doğusunda dikdörtgen birer ayak tarafında ayrılmıştır. Bu dikdörtgen ayaklar harim genişletilmeden önce doğu ve batı duvarlarının gömme ayaklarıymış. Harim genişletilince gömme ayaklar serbest yığma ayaklar haline gelmiştir. Batıdaki dikdörtgen serbest ayak sivri beşik tonozları taşımaktadır. Diğer yerler çapraz tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 102).

Harime kuzeyden açılan dört kapı ile girilmektedir. Kuzey duvarda pencere ve nişler mevcuttur. Pencereler basık kemerli ve dikdörtgen şekillidir. Ortadaki büyük kapının üstünde bir ile sağ ve solunda ikişer pencere eski harime açılmaktadır.

Harimin genişletilen doğu tarafında iki sahınlı, çapraz tonoz ile örtülü bir kadınlar mahfili yer almaktadır (Çizim 19). Kadınlar mahfilin altında doğu duvarında dört kuzey duvarında bir pencere bulunmaktadır. Ayrıca kuzey duvarında birde niş mevcuttur. Kadınlar mahfilinde ise doğu duvarında iki, güney ve kuzey duvarında birer pencere vardır. Tüm pencereler dikdörtgen şekilli olup basık kemerlidir. Harimin kuzeydoğusunda son cemaat yerine açılan kapının yanında merdiven vardır. Bu merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır (Fotoğraf 103).

Harimin batıya doğru genişletilen bölüm 0.50 m. yüksek tutulmuştur. Batı bölümde yer alan dükkanların üstü mahfil olarak düzenlenmiştir (Çizim 19). Burası eski harime göre 2.00 m. yüksek tutulmuştur (Dündar, 1999: 121). Harimin kuzeybatısındaki merdiven ile bu mahfile çıkılmaktadır. Ayrıca kuzey duvardaki sivri kemerli açıklıktan da buraya girilmektedir. Mahfil U biçiminde tasarlanmıştır. Batı duvarında yedi, güney duvarında beş ve kuzey duvarında dört pencere bulunmaktadır. Pencerelerin hepsi dikdörtgen şekilli olup basık kemerlidir. Mahfilin altında kuzey duvarında iki kapı ve bir pencere mevcuttur. Düz atkılı bir pencere de vardır. Bu pencere merdivene baktığı için net görünmemektedir. Mahfilde dört

serbest yığma ve yedi gömme ayak vardır. Üstü çapraz tonozlar ile örtülüdür (Fotoğraf 104).

Harimde iki mihrap bulunmaktadır (Çizim 20). Birinci mihrap yarım daire planlı olup güney duvarın hemen hemen ortasında yer almaktadır. Bu mihrap 2.95 m. yüksekliğinde 1.90 m. genişliğindedir (Butasım, 2016: 160). Beyaz kalker taşından yapılmıştır. Mihrap harim duvarında taşıntı yaparak dikdörtgen bir çerçeve içinde yer almaktadır. İki yanında birer köşe sütuncesi vardır. Sütunce ile başlık arasında bilezik mevcuttur. Başlık kısmı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasların üstünde ise bitkisel motifler bulunmaktadır. Sivri kemerli mihrabın kavsarası çeyrek küre formundadır. Mihrabın kavsarasında herhangi bir süsleme mevcut değildir (Fotoğraf 105). İkinci mihrap ise harimin sonradan genişletilen güneybatı bölümünde yer almaktadır. 2.50 m. yüksekliğinde 1.01 m. genişliğindedir (Butasım, 2016: 161). Mihrap yuvarlak kemerli olup her iki yanında birer köşe sütuncesi vardır. Sütuncenin kaide ve başlık kısmı kum saati şeklindedir. Kum saatlerin üzerinde palmet motifi yer almaktadır. Fakat sağ taraftaki sütuncenin kaide kısmı tahrip olmuştur. Mihrabın kavsara kısmı iki sıra mukarnas ile süslüdür. Mukarnasların altında bitkisel motifler vardır. Yuvarlak kemerin üstünde bir istiridye motifi yerleştirilmiştir (Fotoğraf 105).

Ahşaptan yapılan vaaz kürsüsü ve minber Cumhuriyet dönemine aittir.

Kadı Camii siyah ve beyaz kesme taş ile sarı düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Dıştan dört meyilli kırma çatı ile örtülüdür.

Tarihlendirme: Hurûfât Defterleri'ndeki bir kayıtta Kadı Camii'nin banisi Kara Kadı olduğunu yazılıdır. Mimarı bilinmemektedir. Kara Kadı, fethinden önce ve fetih sırasında Kilis'in tahririni yapmıştır. Bu tahrir defterine *"Defteri Atik"* adı verilmiştir. 1550 tarihli Halep Kanunnamesinden tahrir emirinin Kara Kadı olduğu ve defteri tamamlamadan öldüğü anlaşılmaktadır. Asıl adı Ali bin Ahmet Alaeddin Er-Rumi olan Kara Kadı Halep vakıflarının ve mülklerinin teftişi ile buradaki Sultana ait malların kontrolünden sorumlu imiş. Görevini yaptığı sırada Şafiilerin akrabalarının mirasına el koyarak Beytü'l mala aktarmış ve satışını yasaklamıştır. Bu gibi nedenlerden dolayı halkın tepkisini almıştır. 25 Nisan 1528 yılında Halep Cami ü'l Kebir'inde bir cuma günü halkın galeyanı sonucunda öldürülmüştür. 25 Nisan

1528 yılında öldüğüne göre cami bu tarihten önce inşa edilmiştir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 61).

Hurûfât Defterleri'nde Ramazan 1030 H. Temmuz 1620 M. yılına ait bir kayıt bulunmaktadır. Kayıtta şunlar yazılıdır: *"Kilis'te Karakadı binâ eylediği câmii şerife yevmi iki akça vazife ile yevm-i cumada vâiz olan Şeyh Ali fevtinden Zevâyâ vakfından iki akçe nefer zam ile yevmi dört akçe ile elli sene mukaddem Şeyh Hasan ba'de't-tevcih diyâr-ı âhara gidip bil külliye terk-i hidmet itmekle refinden ülemâdan Şeyh Mehmed'e Kadı Hüseyin arzıyla sıdk buyruldu"*. Osmanlı Arşivlerinde, 10 Şaban 1114 H. 30 Aralık 1702 M. tarihinde Kalenderi İbrahim Ağa adlı bir kişi cüz okumak için Kefer Sinati'deki bahçesinin vakfettiği kayıtlıdır. 27 Şevval 1204 H. 10 Temmuz 1790 tarihli başka bir kayıtta da Kalendiri İbrahim Ağa'nın vakfettiği bu bahçenin tevliyetinin Şeyh Mehmed adlı birine verildiği yazılıdır (Dündar, 1999: 124-125).

Kilis'te 1820 yılında bir deprem olmuştur. Cami bu depremde oldukça zarar görmüştür. 1822 yılında Hacı Abdurrahman Efendi tarafından tamir ettirilmiştir. Kadı Camii 1878 yılında doğuya, 1889 yılında ise batıya doğru genişletilmiştir. Son cemaat yerindeki mihrap şeklinde düzenlenmiş pencerenin üzerinde de 1318 H. 1900 M. yılında da bir tamir edildiğine dair bir kitabe mevcuttur. Avlunun batısındaki kapıda tamir kitabesi vardır. Bu kitabe 1307 H. 1889 M. tarihlidir. Avlunun kuzeyindeki hücreler 1938 yılında yıkılmıştır. Burası yola dahil edilmiştir. 1995 yılında tamir edilmiştir (Dündar, 1999: 122). 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Kadı Camii'nde altı kitabe mevcuttur.

1. Kitabe: Avlunun batısında bulunan kapının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 106). Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Tamir'-il bab

Fi seneti 1307

Türkçesi: Kapı 1307 H. 1889 M. yılında tamir edilmiştir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

2. Kitabe: Son cemaat yerinden harime açılan ana kapının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 107). Üç mısralık kitabe nesih hat ile yazılmıştır. 0.32x0.54 m. ölçülerindeki kitabede şunlar yazılıdır:

İş bu Kadı Câmii vâkıa-i zelzeleden

Pâyidar olmadı çâk oldu O çâr erkânı

Sâyedüp bu mütevellî Hac Abd-ur-rahman

Avn-i Hakkile oluptur buna bâni-i sâni

Geldi üçler söyledi Hâkî bu tarihte o zât

Eyledi câmii ma'mur dahi bu eyvânı

Sene 1238 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

Günümüz Türkçesi: İş bu Kadı Camii meydana gelen zelzeleden

Sağlam olmadı yıkıldı, dört sütunu

Mütevelli Hacı Abdurrahman çabalayıp

Allah'ın yardımı ile ikinci yapıcısı oldu.

Üçler gelince Haki bu tarihi söyledi

Kemerini ve Camii bayıdır eyledi

Sene 1238 H. 1822 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

3. Kitabe: Kadı Camii son cemaat yerinin doğusunda bulunmaktadır (Fotoğraf 108). Üç mısralık kitabe 0.62x0.47 ölçülerinde olup talik hat ile yazılmıştır. Kitabede şunlar yazılıdır:

Müzdehemgâh-ı cemaat olucak bu câmi

Kalb-i mü'min gibi tevsii ma'kûl göründü

Avn-i Hak ile cenâb-ı hoca Abd-ur-rahman

Kıldı bu maksad-ı meşrûu husûle mevsûl

Oldu tevsîe bu târîh-i mücevher tersi'

Rabb-ı vâsı'kıla bu hidmeti yümnile kabul

Sene 1296 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

Günümüz Türkçesi: Cemaat kalabalık olunca, bu camii,

Mü'minin kalbi gibi genişletmeye uygun göründü

Allah'ın yardımı ile Hoca Abdurrahman

Şeriata uygun bir maksat ile (camii) meydana getirdi

Noktalı harfler genişletmeye tarihi oldu

Allah bu uğurlu hizmeti geniş ve kabul eylesin.

1296 H. 1876 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

4. Kitabe: Harimdeki mihrabın üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 109). Sülüs kitabe 0.26x0.45 m. ölçülerindedir. İki satırlık kitabede şunlar yazılıdır:

Gelüp beş vakitte târîhi görsünler deyû Hâkî

Dedi ayet-i veccehtü vechi tak-ı mihraba

Sene 1238 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 60).

Günümüz Türkçesi: Gelip beş vakitten tarihini görsünler diye Haki

Dedi yaz ayeti "Yüzünü mihraba dön"

Sene 1238 H. 1822 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 61).

5. Kitabe: Harimin batısındaki mihrabın üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 110). Sülüs yazılı kitabe 0.37x0.50 m. ölçülerindedir. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Tevsîuhû

Fi sene 1307 H.

Bu kitabeye göre mabed 1307 H. 1889 M. yılında tekrar genişletildiğini anlıyoruz (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 61).

6. Kitabe: Son cemaat yerindeki mihrap şeklinde düzenlenmiş pencerenin üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 111). Kitabede *"sene 1318 H."* yazılıdır. Bu kitabeden 1318 H. 1900 M. yılında tamir edildiğini anlıyoruz.

2.6. Muallak (Hasan Bey) Camii

Bulunduğu Yer: Meşetlik Mahallesi, Sabah Pazarı'nın güneydoğusunda yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyılın son çeyreği

Banisi: Tanrıverdi oğlu Hasan Bey

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 21-26

Fotoğraf No: 112-124

Mimari ve Yapım Özellikleri: İbadet bölümünün üst katta olması ve minarenin taç kapı üstünde yükselmesinde dolayı Hasan Bey Camii'ne yöre halkı havada boşta duran anlamına gelen "muallak" ismini vermiştir. Kilis'te iki katlı olarak inşa edilen tek camidir (Fotoğraf 112). Alt katında mahzen ve dükkanlar vardır (Çizim 21-22). Üst katı ise ibadethanedir (Çizim 21-22). II. Abdülhamid Albümleri'nde Muallak Camii'ne ait fotoğraflar mevcuttur. Fotoğraflarda Muallak Camii şimdiki gibi iki katlıdır. Ayrıca Evliya Çelebi Seyahatnamesinde çarşı tarafına merdiven ile çıkıldığını yazmaktadır. Bu gösteriyor ki Muallak Camii orijinalliğini kaybetmemiştir. Muallak Camii'nin son cemaat yeri yoktur. Kıbleye paralel olarak uzanan harim tek sahınlıdır.

Muallak Camii'nin batı cephesinde oldukça süslü bir taç kapı vardır. Taç kapı sivri kemerlidir. Oldukça yüksek olan sivri kemerin alınlık kısmı yüzeysel dişler ile çevrilmiştir. Kavsara kısmı palmet, kıvrık dal ve yaprak motifleri ile bezelidir. Kapının giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapının söveleri ile basık kemerde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Basık kemerin hemen üstünde boş bir kitabe mevcuttur. Kitabenin sağ ve solunda palmet motifi vardır (Fotoğraf 113). Taç kapının güneyinde üç kuzeyinde ise iki dükkan yer almaktadır. Dükkanlar dikdörtgen planlı olup giriş açıklıkları basık kemerlidir. Üçü beşik tonoz ile örtülü iken diğer ikisi düz tavanlıdır. Günümüzde dükkanlar işletilmektedir. Batı cephede harime açılan altta iki üstte bir olmak üzere toplamda üç pencere vardır. Alttaki pencereler

dikdörtgen şekilli olup düz atkılıdır. Üstteki ise atnalı sivri kemerli bir penceredir (Fotoğraf 114).

Yapının alt katında iki tane mahzen vardır. Mahzenler çapraz tonoz ile örtülüdür. (Fotoğraf 115). Taç kapının güneyinde bulunan dükkanın doğusundaki kapı ile mahzenlerden birine giriş sağlanmaktadır. Mahzenin doğu duvarında avluya açılan bir mazgal penceresi bulunmaktadır. Diğer mahzenin ise iki kapısı vardır. Taç kapının hemen kuzeyinde yer alan dükkanın doğu kapısı ile caminin doğu duvarındaki kapı ile mahzene giriş yapılmaktadır. Mahzenin doğu duvarında avluya açılan bir de pencere bulunmaktadır. Her iki mahzende de büyük nişler vardır.

Taç kapının üstünde minare yükselmektedir. Minarenin kaidesi kare olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin kuzeyindeki giriş kapısı basık kemerlidir. Pabuç kısmında sadece sekizgen bir silme vardır. Gövde on ikigen planlı olup gövdenin ortasında yine on ikigen şekilli bir bilezik vardır. Gövdede mazgal pencere de bulunmaktadır. Minare tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnaslar ile bezelidir. Petek kısmı yuvarlak planlı olup üzerinde havalandırma delikleri vardır. Konik külahın üstünde hilal şeklindeki alem yer almaktadır (Fotoğraf 112,116).

Muallak Camii'nin güney cephesi batı cephesindeki gibi alt katta dükkanlar üst katta ise harime açılan pencereler vardır. Güney cephede üç dükkan yer almaktadır. Dükkanların ikisi dikdörtgen planlıdır. Diğeri ise kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Beşik tonozlar ile örtülü olan dükkanlar dışarıya sivri kemerler ile açılmaktadır. Dükkanların üstünde harime açılan üç pencere mevcuttur. Altta dikdörtgen şekilli, düz atkılı iki pencere üstte ise atnalı sivri kemerli bir pencere vardır. Bu cephede bir tane çörten bulunmaktadır (Fotoğraf 117).

Yapının kuzey cephesinde basık kemer ile dışarı açılan dört dükkan yer almaktadır. Dükkanlar aktif olarak işletilmektedir. Kuzey cephede avluya açılan dehlizli bir giriş kapısı vardır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Dehlizli beşik tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 112).

Kuzeydeki dehlizli giriş kapısından avluya geçilmektedir. Avlunun doğusunda abdest musluklar vardır. Kuzeydoğuda ise lavabo yer almaktadır. Avlunun ortasında eserin banisi Tanrıverdi oğlu Hasan Bey'in mezarı vardır (Fotoğraf 118).

Yapının doğu cephesinin birinci katında bir kapı vardır. Bu kapı ile mahzene girilmektedir. Kapının yanında da mahzene açılan dikdörtgen şekilli, düz atkılı bir pencere vardır. Alt katta bir de mazgal pencere bulunmaktadır. Mazgal pencere diğer mahzene açılmaktadır. Doğu cephesinin ikinci katında ise altlı üstlü pencereler vardır. Altta düz atkılı, dikdörtgen iki pencere bulunmaktadır. Üstteki pencere ise dikdörtgen şekilli olup kemer kısmı tahrip olmuştur (Çizim 23). Cephede bir de çörten mevcuttur (Fotoğraf 118-119).

Doğu cephedeki merdiven ile ikinci kata çıkılmaktadır (Çizim 23) (Fotoğraf 119). Harimin Kuzey cephesinde harime açılan bir kapı ile üç pencere bulunmaktadır (Çizim 24). Basık kemerli kapıda iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Kapının üstünde, sağ ve solunda dikdörtgen birer pencere vardır. Sağ ve soldaki pencerelerin üzerinde üçgen alınlıkları yer almaktadır. Caminin kuzey cephesinde iki tane çörten mevcuttur (Fotoğraf 112,120).

Muallak Camii'nin harimi mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir yerdir (Fotoğraf 121). Harim içten içe 13.60x5.30 m. ölçülerindedir. Mihrabın önü kare planlı olup üstü kubbe ile örtülüdür. Dört yönde bulunan sivri kemerlere oturan kubbe kuzey ve güneydeki gömme ayaklar tarafında taşınmaktadır. Kubbeye geçiş pandantifler tarafından sağlanmaktadır. Kubbeyi taşıyan sivri kemerler güney ve kuzeyde derin nişler oluşturmuştur. Kuzeyde harime girişi sağlayan kapının üzerinde mahfil vardır. Mahfili ahşaptan yapılmıştır. Kapının üstünde, sağ ve solunda dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır.

Harimin batısı tarafı çapraz tonozla doğu tarafı ise sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Her iki tarafta üçer pencere vardır (Çizim 25). Alt sırada dikdörtgen şekilli, iki pencere bulunmaktadır. Üstteki pencere ise sivri kemerlidir. Batı taraftaki gömme ayaklar dışa çıkıntı yapmaktadır. Bu çıkıntılar güney ve kuzeyde derin nişler oluşturmuştur. Nişler yuvarlak kemerlidir (Fotoğraf 122).

Kubbeyi taşıyan sivri kemerin oluşturduğu derin nişe yarım daire planlı mihrap yerleştirilmiştir (Çizim 26). Muallak Camii mihrabı 3.30 m. yüksekliğinde 2.04 m. genişliğindedir (Butasım, 2016: 152). Mihrap çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeveyi ters U şeklinde çerçeveleyen bir silme vardır. Sivri kemerli mihrap oldukça sadedir.

Kavsarası çeyrek küre formundadır. Mihrabın sağ ve solunda birer konsol mevcuttur. Konsollar kandil koyulsun diye yapılmıştır. Mihrabın üstünde barok üslupta yapılmış bir vazo bulunmaktadır. Vazonun Üstünde de Arapça *"Ya Allah"* yazısı yazılmıştır. Mihrabın sağ ve solunda düz atkılı, dikdörtgen şekilli birer pencere vardır. Üstte ise öküz gözü pencere ve öküz gözün üzerinde bir açıklık bulunmaktadır. Burası dışardan atnalı sivri kemerli bir pencere olarak tasarlanmıştır. Mihrabın solunda yer alan minber son yıllarda yapılmış olup herhangi bir sanatsal özelliği yoktur (Fotoğraf 123).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 1980'li yıllara ait fotoğraflarda harim baştan sona kalem işi ile süslü olduğu görülmektedir. Günümüzde bu kalem işi süslemeler mevcut değildir (Fotoğraf 124).

Muallak Camii Düzgün kesme taştan yapılmıştır. Kubbe dışardan kurşun ile kaplıdır. Diğer yerler ise düz damdır.

Tarihlendirme: Muallak Camii'nin banisi Tanrıverdi oğlu Hasan Bey'dir. Hurûfât Defterleri'ndeki 1138 H. 1725 M., 1184 H. 1770 M. ve 1188 H. 1774 M. tarihli kayıtlarda Hasan Bey Camii şeklinde yazılar yazılıdır. Mimarı bilinmemektedir (Dündar, 1999: 145).

Muallak Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Taç kapının üstünde boş bir kitabe vardır. Kitabenin üzerinin neden yazılmadığı bilinmemektedir.

Yapının doğusunda bulunan mezar Tanrıverdi oğlu Hasan Bey'e aittir. Mezarın sülüs hatlı Arapça bir kitabesi vardır. Kitabede şunlar yazılıdır:

El Merhûm Hasan Bey Bin Tanrıverdi

El müteveffâ fî şehr-i Zi'lkaade seneti semân û elf

Türkçesi: Tanrıverdi Hasan Bey 1008 H. yılında Zilkaade ayında ayında vefat etmiştir (Bebekoğulu ve Tektuna, 2008: 66).

Tanrıverdi oğlu Hasan Bey 1008 H. 1599 M. yılında vefat ettiğine göre cami 1599 yılından önceki bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Şamlı bir Türk olan

Tanrıverdi oğlu Hasan Bey Canbolad ailesinin kahyasıymış. Kilis'te zabıt olarak da görev yapmıştır (Bebekoğulu ve Tektuna, 2008: 66).

Muallak Camii, 20. yüzyılın başlarında esaslı bir onarım görmüştür. Çöken kubbe yenilenmiştir. Harimin doğusundaki nişler kapatılmıştır. Çapraz tonoz olan üst örtü, sivri beşik tonoz olarak yenilenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1965-1966 yıllarında tamir edilmiştir. Güney ve batı cephesinin beden duvarları yeniden kaplanmıştır. İç sıvaları, saçak silmeleri, kapı ile pencere doğramaları elden geçirilmiştir (Dündar, 1999: 144). 2007 yılında da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

2.7. Hindioğlu Camii

Bulunduğu Yer: Şıhlar Mahallesi, Dede Ağa Sokak'ta yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyıl

Banisi: Kör Hüseyin Ağa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 27

Fotoğraf No: 125-141

Mimari ve Yapım Özellikleri: Hindioğlu Camii dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Son cemaat yeri üç gözlüdür. Cami avlulu olup kuzeyinde hücreler yer almaktadır. Hücrelerin üzerine son yıllarda lojman inşa edilmiştir (Çizim 27).

Avluya doğu ve batıda bulunan kapılar ile giriş yapılmaktadır. Doğudaki kapı dehliz şeklinde olup sivri kemerlidir. Sivri kemerin alınlık kısmı yüzeysel dişler ile çevrilmiştir. Kapı açıklığı ise düz atkılıdır (Fotoğraf 125). Dehliz sivri beşik tonoz ile örtülüdür.

Doğudaki kapının üstünden minare yükselmektedir. Dehlizli kapı minarenin kaidesini oluşturmaktadır. Yuvarlak planlı gövde oldukça kısa ve kalındır. Minarenin şerefesi de yuvarlak planlıdır. Şerefe altı mukarnaslar ile bezelidir. Petek kısmı baldaken planlı olup üsttü kubbe ile örtülüdür. Kubbe dört ayak tarafından taşınmaktadır. Minare düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 126).

Avlunun doğu kanadında hücrenin damına ve minareye çıkılan 12 basamaklı bir merdiven bulunmaktadır. Buradaki hücre basık kemerli bir kapı ile avluya açılmaktadır. Hücrenin doğu duvarında mazgal pencere, batı duvarında ise basık kemerli bir pencere vardır (Fotoğraf 127). Hücrenin kuzeyindeki mekan günümüzde lavabo olarak kullanılmaktadır. Yuvarlak kemerli bir açıklık ile bu mekana girilmektedir. Kemer orijinaldir. Kuvvetle muhtemel burası daha önceleri medrese hücresiydi. (Fotoğraf 128).

Hindioğlu Camii avlusunun kuzey kanadında üç hücre bulunmaktadır (Fotoğraf 129). Kuzeybatıdaki iki hücre basık kemerli birer kapı ve penceresi vardır.

Hücrelerde birer de niş mevcuttur. Diğer hücre 2000'li yıllarda yapılmıştır. Düz atkılı bir kapı ile avluya açılmaktadır. Penceresi dikdörtgen şekillidir. Günümüzde bu hücre imam odasıdır (130). Hücreler düz tavanlıdır. Kuzeydoğuda abdest muslukları mevcuttur.

Avlunun doğu ve kuzeyindeki hücrelerin üzerine tabla beton atılarak lojman yapılmıştır (Fotoğraf 127,129).

Batıdaki giriş kapısının hemen yanında son yıllarda yapılan bir hücre vardır. Hücrenin kapısı düz atkılıdır. Avluya açılan herhangi bir pencere veya kapısı yoktur. Hindioğlu Camii avlusunun batısındaki giriş kapısı sadedir. Üzerinde "Hindioğlu Camii 1244" yazısı yazılıdır (Fotoğraf 131). Avluya bakan kısmı yuvarlak kemerlidir (Fotoğraf 132).

Hindioğlu Camii'nin üç gözlü son cemaat yeri vardır. Ortada iki sütun ve köşelerde birer gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslıdır (Fotoğraf 129,133). Gömme ayak tablalarının kemere bakan cephelerinde taralı dişler vardır. Burası kenger motifleri ile bezelidir (Fotoğraf 134). Son cemaat yeri düz tavanlıdır. Kuzeybatı ile kuzeydoğu köşelerindeki gömme ayakların güney cephelerinde birer niş bulunmaktadır. Nişler sivri kemerlidir. Kuvvetle muhtemel bu nişler eskiden sadaka taşı olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 135). Son cemaat yerinin güney duvarında harime açılan sivri kemerli bir kapı vardır. Kavsarası mukarnas ile bezli olup kavsarının tepesinde istiridye motifi yer almaktadır. Kapının her iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Biri dikdörtgen şekilli diğeri ise basık kemerlidir. Üst kısımda da sivri kemerli üç tane pencere vardır. Pencereler oldukça küçüktür (Fotoğraf 133).

Son cemaat yerinin kuzeydoğusunda betonda yapılmış dokuz basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Bu merdiven ile yukardaki betondan yapılmış hücreye çıkılmaktadır. Hücre kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Kadınlar mahfilinin dikdörtgen şekilli, üç tane penceresi vardır. Biri son cemaat yerine biri doğu cepheye diğer ise avluya açılmaktadır. Harime açılan batı tarafı da camekan ile kaplıdır (Fotoğraf 136).

Hindioğlu Camii'nin kıbleye paralel olarak uzanan, tek sahınlı bir harimi vardır. Harim, dikdörtgen planlı bir şemaya sahiptir. 14.00x6.00 m. ölçülerindedir (Fotoğraf 137) (Dündar, 1999: 157). Harimde farklı ebatlarda 14 pencere ile vardır. Kuzey duvarda altta üç üstte dört pencere mevcuttur. Beş pencere son cemaat yerine açılırken biri türbeye biri kadınlar mahfiline açılmaktadır. Batı ve doğu duvarında altta iki üstte birer pencere bulunmaktadır. Doğudaki üst pencere kadınlar mahfiline açılmaktadır. Güney duvarda ise kare şekilli bir pencere vardır. Tüm pencereler güneydeki hariç hepsi dikdörtgen şekillidir. Harimin içi belli bir yüksekliğe kadar ahşap lambri ile kaplıdır.

Harimin doğusundaki kadınlar mahfilinin alt kısmı camekan ile kapatılmıştır. Harimin dört tarafı yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır. Son cemaat yerindeki gibi burası da düz tavanlıdır.

Hindioğlu Camii'nin yarım daire planlı bir mihrabı vardır. Mihrap ters U şeklindeki çerçeve içerisine alınmıştır. Sivri kemerli mihrap mermerden yapılmıştır. Kavsara kısmı çeyrek küre formundadır. İki yanında yer alan konsollar günümüzde mevcut değildir (Fotoğraf 138).

Ahşap minber son yıllarda yapılmıştır. Yan aynalık kısmında iç içe geçmiş üçgen içerisine ay yıldız motifi yer almaktadır. Köşk kısmı baldaken tarzdadır. Burada dört sütun kullanılmıştır. Minberin külah kısmı yoktur. Düz ahşap bir tavan vardır. Üzerinde ay yıldızlı bir alem mevcuttur. Korkuluk, geçit ve süpürgelik kısmında basit geometrik motifler bulunmaktadır (Fotoğraf 137).

Harimin kuzeydoğusunda bir kapı vardır (Fotoğraf 139). Bu kapı ile kare planlı bir odaya giriş yapılmaktadır. Odanın dikdörtgen şekilli dört penceresi vardır. Bu pencerelerden ikisi doğu cepheye, biri avluya diğeri ise harime açılmaktadır. Avluya açılan pencere dışardan basık kemerlidir. Düz tavanlı odanın ortasında bir sanduka yer almaktadır (Fotoğraf 140). Sandukanın kime ait olduğuna dair herhangi bir kitabe mevcut değildir. İbrahim Hakkı Konya burada yatan kişinin Şeyh Osman Çelebi olduğunun söylemektedir. Eskiden burada Selçuklu tarzlı kubbeli bir türbe olduğunu da belirtmektedir (Dündar,1999: 156).

Hindioğlu Camii dıştan dört meyilli kırma çatı ile örtülüdür. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Camii özel mülkiyettir.

Tarihlendirme: Hindioğlu Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Kilisli Kadri Timurtaş caminin Kilis voyvodalarından Kör Hüseyin Ağa tarafından 1075 H. 1664 M. yaptırıldığını yazmaktadır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 79). Abdulkadir Dündar, Hindioğlu Camii'nin 16. yüzyılın ilk yarısından sonra inşa edildiğini söylemektedir. Son cemaat yerindeki sütun başlıkları, gömme ayaklardaki dişler gibi orijinal unsurları buna gerekçe olarak göstermektedir. Kör Hüseyin Ağa'nın camiyi tamir ettirmiş ve eklemeler yapmış olabileceğini belirtmektedir. Abdulkadir Dündar'ın tarihlendirmesi daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Mimarı bilinmemektedir.

Caminin iki kitabesi vardır.

1.Kitabe: Avlunun doğusundaki giriş kapısının üzerinde bulunmaktadır. 0.87x0.30 m. ölçülerinde olup sülüs hatlıdır. *"Ya Allah 1244"* yazısı yazılıdır (Fotoğraf 141). Bu kitabe eserin 1244 H. 1828 M. yılında tamir edildiğini göstermektedir. 1244 tarihi avlunun batısındaki kapıda da yazılmaktadır.

2. Kitabe: Birinci kitabenin üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 141). *"Y.T.1244 Hindioğlu Camii İmar.T. 1996"* yazısı yazılıdır.

2.8. Çalık Camii

Bulunduğu Yer: Hacı İlyas Mahallesi, Akcurun Caddesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 1095 H. 1682 M.

Banisi: Hacı Ali bin Çalık Mehmet Ağa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 28-34

Fotoğraf No: 142-151

Mimari ve Yapım Özellikleri: Suriye'den atılan bir roket Çalık Camii'ne isabet etmiştir. Camii Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmektedir. Restore edildiği için camide detaylı bir çalışma yapılamamıştır. Bu tez için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde alınan fotoğraf ve plan çizimleri incelenerek cami anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalık Camii dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 28). Harim mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir mekandır. Üst örtüsü kubbe ve sivri beşik tonozdur. Son cemaat yeri altı gözlüdür. Cami avlusunun üç tarafında hücreler vardır. Bu hücreler medreseye aittir.

Avluya üç kapı ile giriş yapılmaktadır. Batıda iki doğuda bir kapı vardır. Doğudaki kapı sadedir. Batıdaki kapılardan biri basık kemerlidir. Diğer kapı ise taç kapı olarak tasarlanmıştır (Çizim 29). Taç kapının üzerinde Mevlevi sikkesi şeklinde yapılmış bir taç içerisine 1911 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Kitabeden 1911 yılında taç kapının tamir edildiği anlaşılmaktadır. II. Abdülhamit Albümleri'nde Çalık Camii'ne ait bir fotoğraf mevcuttur. Fotoğrafta caminin kubbesi, güney cephesi, minaresi, avlunun batısındaki medrese odalarının damı ve taç kapıdaki kitabe panosu ile sivri kemeri görünmektedir. Eskiden sivri kemerli olan taç kapı 1911 yılındaki tamirde yuvarlak kemere dönüştürülmüştür (Dündar, 1999: 169). Yuvarlak kemer gömme ayakların üzerine oturmaktadır. Gömme ayaklarda ve yuvarlak kemerin karın kısmı sekizgen motifler ile bezelidir. Kemerin alın kısmında ise zikzak motifi vardır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Taç kapı açıklığının kemerinde ve kapının sövelerinde siyah ve sarı taş münavebeli olarak kullanılmıştır.

Diğer yerler ise düzgün sarı taş ile inşa edilmiştir. Taç kapının üstü zafer takı şeklinde düzenlenmiştir (Fotoğraf 142).

Çalık Camii'nin güneybatısında minare yer almaktadır. Minarenin kaidesi kare olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin üstünden yükselen gövde çokgendir. Gövdede iki tane çokgen şekilli bilezik ve mazgal pencereler vardır. Tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasın altında yuvalar bulunmaktadır. Yuvaların içinde çiniler vardır (Çizim 30). Ne yazık ki çinilerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Minare restore edildiği için çiniler hakkında detaylı bilgi verilememektedir (Fotoğraf 143). Şerefe korkulu ajur tekniğinde yapılmış yıldız motifleri ile süslüdür. Petek kısmı silindik olup üzeri konik külah ile örtülüdür. Külahın üstünde alem yoktur. Minare düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 144).

Cami avlusunun üç tarafında medrese hücreleri yer almaktadır. Yukarda belirtilen nedenlerden dolayı bir inceleme yapılamamıştır.

Avlunun doğusunda taş bilezikli bir kuyu, batısında ise mezar yer almaktadır. Mezarın cami ve medresenin banisi olan Hacı Ali bin Çalık Mehmet Ağa ile eşine ait olduğu düşünülmektedir (Dündar, 1999: 170). 2005 yılındaki restorasyonda avlunun doğusunda dikdörtgen şekilli bir şadırvan yapılmıştır. Şadırvan dört meyilli kırma çatı ile örtülüdür.

Çalık Camii'nin güney cephesinin orijinal bölümünde altta dört üstte bir pencere bulunmaktadır (Çizim 31). Alttaki pencereler dikdörtgen şekilli olup düz atkılıdır. Pencerelerin üzerinde üçgen alınlıklar yapılmıştır. Üstteki küçük pencere de sivri kemerlidir (Fotoğraf 145). Cephenin güneydoğusundaki kubbeli mekan 1960 yılında ilave edilmiştir (Dündar, 1999: 170). Burada da alt üstlü pencereler yer almaktadır. Altta dikdörtgen şekilli, üstte yuvarlak kemerli ikişer pencere bulunmaktadır. 2005 yıllındaki restorasyonda altta pencereler ortadan ikiye ayrılarak ikiz pencere şeklini almıştır (Fotoğraf 146).

Caminin batı cephesinde altlı üstlü pencereler vardır (Çizim 32). Altta dikdörtgen şekilli, düz atkılı iki pencere yer almaktadır. Pencerelerin üzerinde birer üçgen alınlık bulunmaktadır. Altta ikiz pencere mevcuttur. İkiz pencereler sivri kemerlidir. Üzerinde de bir rozet pencere yerleştirilmiştir.

Doğu cephesinde altta düz atkılı üstte sivri kemerli ikişer pencere bulunmaktadır (Çizim 32). 1960 yılında bu pencereler yapılmıştır.

Eskiden üç gözlü olan son cemaat yeri 1960 yılındaki onarımda doğu tarafına eklemeler yapılmıştır (Dündar, 1999: 170). Onarımdan sonra son cemaat yeri altı gözlü olmuştur (Çizim 33). Sivri kemerler altı serbest bir gömme ayak üzerine oturmaktadır. Son cemaat yerinin doğu tarafı duvar ile örülüyken batı tarafı açıktır. Kuzey cephesinde iki tane taştan yapılmış çörten bulunmaktadır. Üst örtüsü ahşap tavanlı olup dışardan kırma çatıdır. Güney duvarda harime açılan iki kapı vardır. Biri düz atkılı diğeri basık kemerlidir. Yuvarlak kemerli kapının sağ ve solunda dikdörtgen şekilli, düz atkılı ikişer pencere yer almaktadır. Pencerelerin üzerinde üçgen alınlıklar yapılmıştır. Kitabe ile dikdörtgen şekilli bir pencere kapının üzerinde bulunmaktadır. Düz atkılı kapının hemen doğusunda da düz atkılı, dikdörtgen şekilli bir vardır. (Fotoğraf 147).

Çalık Camii son cemaat yeri ve harimi ile birlikte enine dikdörtgen planlıdır. Mihraba paralel olarak uzanan harim tek sahınlıdır. (Çizim 34) (Fotoğraf 148). Batıdaki mihrap önü kubbeli bölüm yapının orijinal yeridir. Eskiden içten içe 13.20x6.40 m. ölçülerinde olan harim 1960 yılında doğuya doğru genişletilmiştir (Dündar, 1999: 170). Kasnağı yuvarlak olan kubbe sivri kemerlerin üstüne oturmuştur. Her köşede ikişer tane üçgen ile geçişler sağlanmıştır. Gömme ayaklara kubbenin ağırlığı aktarılmıştır. Kubbenin doğu ve batısında sivri beşik tonoz ile örtülü bölümler vardır (Fotoğraf 149). Doğudaki sivri beşik tonoz ile örtülü yerin doğu tarafına sivri kemerli üç gözlü açıklık yapılmıştır. 1960 yılında caminin doğu duvarı yıkılarak kubbeli bölüm yapılmıştır. Burada kadınlar mahfili yer almaktadır (Fotoğraf 150). Harimde nişler mevcuttur.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı caminin minberi hakkında bilgi verilememektedir.

Çalık Camii düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Tarihlendirme: Çalık Camii inşa kitabesinden banisinin Hacı Ali olduğunun öğreniyoruz. Cami 1682 yılında inşa edilmiştir. Mimarı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz (Dündar, 1999: 171).

Osmanlı Arşivleri'ndeki 11 Rebiyülevvel 1141 H. 15 Ekim 1728 tarihli bir evrakta *"Kilis'te Kızılca Mahallesi'nde vâki merhum Hacı Ali bin Çalık Mehmed Ağa Mescidi"* yazısı yazılıdır. Bu evrak ile caminin planı dikkate alındığında yapının, medresenin mescidi olduğu anlaşılmaktadır. Mescit daha sonraları camiye dönüştürülmüş olmalıdır (Dündar, 1999: 169).

Çalık Camii'nin taç kapısı 1911 yılında bugünkü şeklini almıştır. 1960 yılında hayırseverler tarafından cami doğuya doğru genişletilmiştir. Avlunun kuzey ve batıdaki hücreler yıkılmıştır (Dündar, 1999: 171). 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restorasyonu yapılmıştır. 2018 yılında Suriye'den atılan bir roket camiye zarar vermiştir. Orijinal olan batıdaki kubbe yerle bir olmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu başlamıştır.

Caminin üç kitabesi vardır.

1.Kitabe: Caminin taç kapısının üzerindedir (Fotoğraf 151). Sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Ta'mir fi sene 1330 H.

Günümüz Türkçesi: 1330 H. 1911 M. yılında tamir edildi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 70).

2. Kitabe: Son cemaat yerinden harime açılan kapının üzerinde yer alır. Beş beyitlik inşa kitabesi 0.33x0.57 m. ölçüsündedir. Sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Habbezâ Hâcî Alî ol sâhip-i hayrûl himem

Kâyledi bu câmi ile medrese resmin temam

Talibân-ı ilme me'vâsı beraberinde hem

Edeler dâim salât-ı pençgâhi hassû âm

Bu iki cay-ı ferâhzânın beyân-ı sâlini

Diledim bir mısrâ-ı garrâda edem intizâm

Medrese sâlin beyân ede hurûfu sâdesi

Haldârı câmie târîh ola mâlâ kelâm

Erdi hâtiften nidâ kim Şevkiyâ târîhidir.

Medrese hayrâtıdır Hâcî Alî'nin ber devam (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 70).

Günümüz Türkçesi: Hayırlı çalışmalara sahip olan Hâcî Alî ne güzel

Bu Cami ile medreseyi düzenleyip tamam eyledi

İsteklilerin ilim ve makamları beraberinde hem

Beş vakit namazda seçkinlerle halk edeler

Bu iki gönül açıcı yerin anlatayım yılını

Diledim güzel, düzgün bir mısra

Medrese yılını açıklayım harflerin sadesiyle (noktasız)

Noktalı harflerde caminin yapımına tarih ola

Erdi gizliden bir ses Şevkiya tarihidir.

Medrese devamlı Hacı Ali'nin hayratıdır.

Beyitti hazırlayan Şevki Efendi'dir. Hacı Ali caminin banisidir. Medrese 1094 H. 1682 M. yılında inşa edilmiştir. 1095 H. 1683 M. yılında da camii yapılmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 70). Abdulkadir Dündar cami ve medreseyi 1095 H. 1682 M. yılına tarihlendirmektedir.

3. Kitabe: Son Cemaat yeri doğusunda yer alan kemerlerin orta kısmında bir tamir kitabesi vardır. Sülüs hatlı dört satırlık kitabede şunlar yazılıdır:

Ehl-i hayrın gayreti ile oldu eyvân

Verülsün cümleten cennât-ı Adn'den mekân

Dedim târîhin tahrîr edüp zîrde

Sa'yiniz etsün kabul Vahhâp û Gaffâr

1380 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 70-71).

Günümüz Türkçesi: Hayır sahiplerinin çalışmasıyla bu eyvan oldu

Hepsine cennet-i Adn'dan yer verilsin

Tarihini yazıp altta dedi

Çok ihsan eden ve bağışlayan Allah çalışmanızı kabul eylesin

1380 H. 1960 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 71).

2.9. Pirlioğlu Camii

Bulunduğu Yer: Vaiz Mahallesi, Pirlioğlu Cami Sokak'ta yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 17. yüzyılın ortaları

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 35-40

Fotoğraf No: 152-161

Mimari ve Yapım Özellikleri: Pirlioğlu Camii son cemaat yeri ile birlikte kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Kıbleye paralel olarak uzanan iki sahınlı harim çapraz tonozlar ile örtülüdür. Caminin son cemaat yeri üç gözlüdür. Avlulu caminin kuzeyinde hücreler bulunmaktadır (Çizim 35).

Cami avlusunun güneydoğusunda basık kemerli bir kapı vardır. Avlunun doğu ve batısında ise birer giriş açıklığı bulunmaktadır.

Avlunun kuzeyinde dört hücre yer almaktadır. Kuzeydoğu ile kuzeybatıdaki hücrelere basık kemerli birer kapı ile girilmektedir. Hücreler düz atkılı birer pencere ile aydınlatılmaktadır. Ortada ise düz atkılı bir kapı vardır. Yuvarlak kemer sathı niş içerisine alınan kapının üzerinde boş bir kitabe bulunmaktadır. Kapıdan hücreye giriş yapılmaktadır. Bu hücrenin doğu duvarındaki açıklıktan diğer hücreye girilmektedir. Kapının sağında üç, solunda iki basık kemerli pencere yer almaktadır. Hücreler düz tavanlı olup dıştan dört meyilli kırma çatı ile örtülüdür (Fotoğraf 152). Farklık büyüklükte olan hücrelerin içinde nişler vardır. Günümüzde hücreler imam odası ve mutfak olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 153). Siyah kesme taş ile sarı düzgün kesme taş ile hücreler inşa edilmiştir. Hücrelerin üstünde muhdes imam evi 2015 yılındaki restorasyon sırasında yıkılmıştır (Çizim 36).

Avlunun doğu tarafında betondan yapılmış bir mekan vardır. Bu mekanda lavabo ve abdest muslukları bulunmaktadır. Hemen yanında kullanılmayan bir kuyu mevcuttur (Fotoğraf 154). Son yıllarda yapılan sekizgen planlı şadırvan da avlunun

doğusunda yer almaktadır. Sekiz taşıyıcı tarafından ahşaptan yapılan tavan taşınmaktadır. Avlunun zemini siyah düzgün kesme taş ile döşelidir.

Güneydoğudaki basık kemerli kapının solunda sivri kemerli bir çeşme yer almaktadır. Çeşmenin yıkılan kemeri son yıllarda restore edilmiştir. Avlunun güneybatısına cami inşa edilmiştir. Pirlioğlu Camii'nin güney cephesinde basık kemerli iki pencere vardır. Restorasyonda önce düz atkı taşlı idi (Çizim 37). Cephede üç çörten bulunmaktadır. Çörtenlerin iki tanesi orijinal diğeri ise son yıllarda yapılmıştır (Fotoğraf 155).

Caminin batı cephesinde üç pencere vardır (Çizim 38). İkisi harime biri son cemaat yerine açılmaktadır. Pencerelerin iki tanesi basık kemerli iken diğeri dikdörtgen şekillidir. Basık kemerler son restorasyonda yapılmıştır (Fotoğraf 156). Doğu cephede ise harime açılan basık kemerli, dikdörtgen şekilli iki pencere bulunmaktadır. Doğu, batı ve güney cephede siyah ve sarı kesme taş kullanılmıştır. Buradaki kaş kemerli kapı 2015 yılında restorasyonda yıkılmıştır.

Minare, son cemaat yerinin kuzeybatı köşesine yakın bir yerde bulunmaktadır. Minare ile son cemaat yeri arasında bir hücre yer almaktadır. Hücre siyah taştan yapılmıştır. Düz atkılı bir kapısı vardır. Bu hücreden minareye girilmektedir. Minarenin kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Silindirik olan gövdenin üzerinde mazgal pencere bulunmaktadır. Şerefe altı profilli silmelerden sonra mukarnaslar ile bezenmiştir. Taştan yapılan şerefe korkuluğunda herhangi bir süsleme mevcut değildir. Gövde gibi petek kısmı da yuvarlak planlıdır. Peteğin üstü konik külah ile örtülüdür. Konik külah üzerindeki alem son yıllarda yapılmıştır. Minare tamamen sarı renkli düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 157).

Pirlioğlu Camii'nin son cemaat yeri üç gözlüdür (Çizim 39). Üç serbest bir gömme ayak üzerine oturan yuvarlak kemerler ile avluya açılmaktadır. Üst örtüsü beşik tonozdur. Son cemaat yerinin batı taraf duvarla örülü olup burada basık kemerli bir pencere vardır. Doğu taraf ise açıktır. Caminin son cemaat yerinde harime açılan basık kemerli bir kapı vardır. Kapının sağ ve solunda dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır. Pencerelerin üzerinde üçgen alıklar yer almaktadır. Kapının üstünde de bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere ise basık kemerlidir (Fotoğraf 158). Son

cemaat yerinin batısındaki kemerin üzerinde oyma tekniğinde yapılmış bir rozet mevcuttur. Rozetin ortasında sekiz kollu bir yıldız vardır. Sekiz kollu yıldızın etrafı çokgen motifler ile bezlidir (Fotoğraf 159).

Dikdörtgen planlı harim içten içe 11.70x6.90 m. ölçülerindedir (Dündar, 1999: 188). Mihraba paralel olarak uzanan harim iki sahınlı, üç kemer gözlüdür (Çizim 40). Kare planlı iki serbest ayak ile harim iki sahına ayrılmıştır. Altı çapraz tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozlar iki serbest ve sekiz gömme ayak ile iki yarım konsol tarafından taşınmaktadır. Gömme ayaklar dört duvarda da derin nişler oluşturmuştur. Her bir nişe pencere yerleştirilmiştir. Harim toplamda dokuz pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 160). Son cemaat yerinden harime açılan kapının kanatları 1953 yılında yapılmıştır. Üzerinde selvi ağacı, palmet gibi bitkisel motifler ile bezelidir.

Sivri kemerli mihrap ters U şeklindeki çerçeve içerisine alınmıştır. Mihrap yarım daire planlıdır (Çizim 40). Kavsarası çeyrek küre formundadır. Herhangi bir süslemeye sahip değildir (Fotoğraf 160).

Tarihlendirme: Pirlioğlu Camii'nin yapanı ve yaptıranı hakkında bir bilgi mevcut değildir. İnşa tarihine dair herhangi bir kayıt veya kitabe yoktur. Bu neden ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Cami Avlusunun güneydoğusunda 1065 H. 1654 M. tarihli bir kitabe vardır (Fotoğraf 161). Dört beyitlik talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Sadr-ı a'zam sâhibü'l hayrât-ı kân-ı ma'delet

Mustafâ Pâşâ vezîr-i sâye-i Rabb-i Celîl

Ömrün efzûn eylesûn Hak devlet-i ikbâl ile

Daima itmektde fikr-i sâyesi hayr-i cemîl

Hamdulillah bu mekânı lütf ile sîrâb edüp

Râh-ı Hakda kıldı ihyâ bir sebîl-i bî adîl

Gördü itmâmın zebân-ı hâl-i tarihin dedi

Çeşme-i âb-ı revân-ı cân fezadır bu sebîl

Sene 1065 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 83, 127).

Sadrazam Mustafa Paşa (İpşir Paşa) 1065 H. 1654 M. yılında çeşmeyi yaptırmış. Bu kitabeden yola çıkarak Pirlioğlu Camii'nin 17. yüzyılın ortalarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Pirlioğlu Camii 1953 ve 2015 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. 1953 yılındaki tamirde caminin damına beton atılmış ve saçaklar betona çevrilmiştir. Cephe duvarların yıkılan kısımları onarılmıştır. 2015 yılındaki restorasyonda ise son cemaat yerindeki perde duvarlar ortadan kaldırılmıştır. Caminin bazı yerleri bilinçsizce boyanmıştır. Restorasyon sırasında caminin boyaları temizlenmiştir. Harim ve ayakların dört bir tarafı 1.50 m. yüksekliğindeki tahtalar ile kaplıymış. Tahtalar da kaldırılmıştır. Beyaz boya ile harim ve avlunun kuzeyindeki hücrelerin içi boyanmıştır.

2.10. Hasan Attar Camii

Bulunduğu Yer: Deveciler (Kızılca) Mahallesi, Hasan Attar Caddesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 18. yüzyıl sonu

Banisi: Hasan Attar

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 41

Fotoğraf No: 162-172

Mimari ve Yapım Özellikleri: Hasan Attar Camii dikdörtgen planlı olup dıştan dışa 15.50x11.20 m. ölçüsündedir (Dündar, 1999: 197). Harim mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlı, üç kemer gözlü bir yerdir (Çizim 41). İlk sahın ikinci sahından daha geniştir. İkinci sahının dar olması buranın önceleri son cemaat yeri olduğunu göstermektedir. Kuvvetle muhtemel yapılan onarımlar sonucunda burası harime dahil edilmiştir. Ayrıca sonradan yapılan son cemaat yerinin güney duvarı içerisinde bulunan kuyu bu tezi güçlendirmektedir. Yeni olan son cemaat yeri ile harim bir bütünlük içerisinde değildir.

Hasan Attar Camii avlusuna batıdaki kapıdan girilmektedir. Avlunun kuzeyinde 1958 yılında yenilenen dört hücre ve eyvan yer almaktadır. Yuvarlak kemerli eyvanın içerisinde basık kemerli oldukça yüksek iki niş mevcuttur. Düz tavanlıdır. Eyvanın batı ve doğu duvarında birer kapı ve pencere vardır (Fotoğraf 162). Kapılarda kare planlı hücreler girilmektedir. Günümüzde batıdaki imam doğudaki ise müezzin odası olarak kullanılmaktadır. Müezzin odasının bir imam odasının iki dikdörtgen şekilli penceresi avluya açılmaktadır. Diğer iki hücre dikdörtgen planlıdır. Hücrelerin içerisinde lavabo ve abdest muslukları bulunmaktadır. En sağdaki hücrenin girişi düz atkı taşlı olup üzeri yuvarlak kemerlidir. Diğer giriş sadedir. Tüm hücreler düz tavanlıdır. Dıştan fayans ile kaplıdır. Kuzeydeki bu hücrelerin üzerine lojman yapılmıştır (Fotoğraf 163).

Hasan Attar Camii'nin tüm cepheleri betonarme olarak inşa edilmiştir. Doğu cephe sivil bir yapıya bitişiktir. Güney cephede farklı büyüklükte üç pencere vardır.

Batı cephedeki son cemaat yerine açılan pencere kare, harime açılan dikdörtgen planlıdır. Harime açılan bir de mazgal pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerine girişi sağlayan iki kapı vardır. Bir tanesi batı cephededir (Fotoğraf 164). Batı duvarın üstünden minare yükselmektedir. Kare planlı kaide harimin içine doğru çıkıntı yapmakta ve burada tonozların bindiği gömme ayak işlevini görmektedir. Harimin içindeki kapıdan minareye girilmektedir. Kaidenin köşeleri pahlıdır. Minarenin kısa gövdesi yuvarlak planda yapılmıştır. Gövdenin üzerinde hava delikleri bulunmaktadır. Minare tek şereflidir. Şerefenin altında profilli silmeler vardır. Silmelerin üzerinde yelpaze motifleri yerleştirilmiştir. Yuvarlak planlı peteğin üzerinde de hava delikleri bulunmaktadır. Konik külahın üzerinde ay yıldızlı bir alem yer almaktadır. Minare düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 164-165).

Hasan Attar Camii'nin kuzey cephesinde son cemaat yerine açılan düz bir kapı ve kare şekilli beş pencere vardır. Kuzey duvardaki bu pencerelerin ikisi altta üçü üstte yer almaktadır (Fotoğraf 166). Kapıdan son cemaat yerine girilmektedir. Son cemaat yerinin dört tarafı da duvar ile örülü olup düz tavanlıdır. Doğu ve batısında mahfil yer almaktadır. Güney duvarında sivri kemerli sathı bir niş içerisine alınmış kapı bulunmaktadır. Düz atkı taşlı kapının üstü yuvarlak kemerlidir. Kapının sağ ve solunda altlı üstlü olarak yerleştirilmiş ikişer pencere vardır (Fotoğraf 167). Son cemaat yerinin güney duvarının içerisine kalmış bir kuyu bulunmaktadır (Fotoğraf 168). Harim kare planlıdır. İçten içe yaklaşık olarak 10x10 m. ölçüsündedir. Ortada dikdörtgen şekilli iki serbest ayak ve üç kemer gözü ile iki sahına ayrılmıştır. Mihrap önündeki sahın arka sahından 1.50 m. daha geniştir. Harim ortada iki serbest ve yanlarda gömme ayaklar tarafından taşınan altı çapraz tonoz ile örtülüdür. Ayaklar kısa olduğu için harim oldukça basık ve loştur. Dört yöndeki gömme ayaklar dışarı taşıntı yaparak nişler oluşturmuştur. Harimde dokuz pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 169).

Harim baştan sona kalem işi süslemeler ile bezenmiştir. Kalem işleri özgün olmayıp 2000'li yıllara aittir. Çapraz tonozların iç kısımlarına madalyonlar yapılmıştır. Siyah zemin üzerine sarı renkle "*Allah, Muhammed (S.A.V), Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin"* isimleri yazılıdır. Duvarlar, ayaklar, çapraz tonozlar ve pencereler bitkisel motifli bordürler ile bezelidir. Duvarlarda yazı

kuşakları da bulunmaktadır. Son cemaat yerin tavanında madalyonlar yer almaktadır. Madalyonların içi de bitkisel motifler ile bezelidir. Yeşil, mavi, kırmızı ve beyaz renk kullanılmıştır.

Harimin duvarları yaklaşık 1.00 m. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır.

Yarım daire planlı mihrap sade bir nişten ibarettir. Yuvarlak kemerli mihrap ters U şeklindeki çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçeve mermerden yapılmıştır (Fotoğraf 170).

Mihrabın batısında klasik tarzda, mermerden yapılmış minber yer almaktadır. Kapı basık kemerli olup iki yanında birer sütun bulunmaktadır. Basık kemerin hemen üstünde birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri vardır. Kapının taç kısmı mukarnaslarlıdır. Mihrabın korkuluğu sadedir. Yan aynalık içe içe geçmiş iki üçgenden ibarettir. Köşk bölümnde dört sütun bulunmaktadır. Sütunlar birbirine basık kemerle ile bağlıdır. Basık kemerlerin üstünde de birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri vardır. Köşk dilimli kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 170).

Tarihlendirme: Hasan Attar Camii'nin inşa kitabesi yoktur. 1217 H. 1802 M. tarihli Hurûfât Defterleri'nde Hasan Attar Camii ile ilgi şunlar yazılıdır: "*Kilis mahellâtından Kızılca Mahallesi'nde Attar Hasan binâsı mescidi şerif harâb-ı müşrif olup Çavuşzâde el-Hac Mehmet Ağa mescid-i mezburu tamir ve termim ve bâ izni Humâyun minber vadettiği câmide vazife-i muayyene ile imam ve ber vechi hasbi hatip olan eş-Şeyh Osman fevti mahlülünden hafidi eş-Şeyh Abdurrahman bin Ali'ye nâibi Seyyid Mehmet Şerif arzıyla tevcih buyruldu"*. Hasan Attar isimli biri eseri mescit olarak yaptığını ve 1217 H. 1802 M. yılında Çavuşzâde Hacı Mehmet Ağa tarafından tamir ettirilerek minber koyulduğunu bu kayıttan öğreniyoruz. Minberin koyulmasıyla mescit camiye çevrilmiştir. Mimarı hakkında bir bilgiye sahip değiliz (Dündar, 1999:198).

Hacı Hasan Muhammed tarafında 1330 H. 1911 M. yılında tamir edilmiştir. Hacı Hasan Muhammed'in yaptırmış olduğu tamir veya değişiklikler bilinmemektedir. Sahınların farklı genişlikte olması ve kitabenin harime açılan kapının üzerinde yer alması Hasan Attar Camii'nin kuzeye doğru genişletildiği göstermektedir. Şerefe altındaki süslemelerden yola çıkarak minarenin de aynı tarihte

yapıldığı anlaşılmaktadır. 1958 yılında avlunun kuzeyindeki lojman ve hücre ile son cemaat yeri yapılmıştır (Dündar, 1999: 197). 2000'lı yıllarda harim ve son cemaat yerine kalem işi süslemeler yapılmıştır.

Hasan Attar Camii'nin iki kitabesi vardır.

1.Kitabe: Harime açılan kapının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 171). Talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Hâcı Hasan zâde Hâcı Muhammed Hoca kim

Bânii sâlis olup ol zât-ı memdûhu'l-hisâl

Münderis olmuşken ihyâ eyledi bu camii

Sa'yini makbul ede Rabb-i Kerim vela yezâl

Daimâ der hâtır et târîh-i gevherdârını

Halisen lillah bu câmi oldu tecdîd iş bu sâl

Fi sene 1330 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 82).

Günümüz Türkçesi: Hacı Hasan oğlu Hacı Mehmet Hoca kim

Hasletleri övülmeye değer olan zat, üçüncü yapıcısı olup,

Yıkılıp gitmiş iken bu camii yeniden diriltti.

Çalışmasını Allah kabul eyleye.

Daima mücevher (noktalı) tarihini aklında tut

Temiz niyetle Allah rızası için cami, bu yıl yenilendi.

Sene 1330 1911 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 82).

2. Kitabe: Avlunun kuzeyindeki eyvanın üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 172). Arapça kitabede şu yazılıdır: "*Tecdidehü Fî 1378"* (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 82).

Kitabe, eyvanın 1378 H. 1958 M. yılında tamir edildiğini göstermektedir.

2.11. Cüneyne Camii

Bulunduğu Yer: Meşetlik Mahallesi, Odun Pazarı Sokak'ında yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 17. yüzyılın ilk çeyreği

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 42-46

Fotoğraf No: 173-181

Mimari ve Yapım Özellikleri: Caminin bulunduğu yer Kilis'in fethi sırasında şehit düşen Sahabelerden dolayı şehitlik anlamına gelen "Meşetlik" adı ile anılmaktadır. Bu mahallede Sahabelere ait olduğu söylenen birçok mezar bulunmaktadır. Meşetlik Mahallesi'nde yer aldığı için camiye küçük cennet anlamına gelen "Cüneyne" adı verilmiştir (Dündar, 1999, 232).

Cüneyne Camii sonradan yapılan müdahalelerle özgünlüğünü kaybetmiştir. Özgün olarak kalabilen tek yeri minaresidir. Günümüzde cami dikdörtgen planlıdır. Harim mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlıdır. Eskiden harim iki sahınlı, beş kemer gözlü olduğu bilinmektedir (Çizim 42). Son cemaat yeri yoktur. Avlulu caminin kuzeyinde dükkanlar vardır.

Kuzeyde iki, batıda bir kapı ile caminin avlusuna girilmektedir. Batıdaki kapı kare şekilli olup sonradan yapılmıştır. Beş basamaklı merdiven avluya inilmektedir. Kapının hemen solunda abdest muslukları yer almaktadır. Avlunun batı tarafında günümüzde kullanılmayan bir kuyu bulunmaktadır.

Avlunun kuzeyinde minare yer almaktadır (Çizim 43-44). 1600'lü yılların başında yapıldığı tahmin edilen caminin minaresi özgünlüğünü korumuştur. II. Aldülhamid Albümleri'nde minareye ait fotoğraf mevcuttur. Nitelikli bir taş işçiliği ve özgün bir planı vardır. Minarenin altında dehlizli bir kapı bulunmaktadır. Sivri kemerli bir niş içerisinde yer almaktadır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Girişin pervazlarında ve kemerinde siyah ve sarı taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Dehliz beşik tonoz ile örtülü olup yuvarlak kemer ile avluya açılmaktadır. Kapının

üzerinden minare yükselmektedir. Kare planlı kaide 2.70x2.70 m. ölçüsünde olup köşeleri pahlıdır. Minareye, kaidenin güneyinde yer alan düz atkı taşlı kapıda girilmektedir. Atkı taşın üzerinde basık kemerli küçük bir açıklık bulunmaktadır. Avludan kapıya çıkılan taş basamaklı merdiven oldukça yüksektir. Merdivenin altında tonozlu giriş ile basık kemerli küçük bir kapı yer almaktadır. Kapı küçük bir mekana açılmaktadır. Minarenin hantal ve kalın gövdesi çokgen planlıdır. Şerefe altı mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların altında ve üstünde birer silme bulunmaktadır. Şerefe korkuluğunda herhangi bir süsleme mevcut değildir. Gövde çokgen planlı olmasına rağmen petek yuvarlak planlı olup gövdeye göre daha incedir. Peteğin üzerinde havalandırma delikler bulunmaktadır. Konik külahın üzerinde hilal şeklindeki alem vardır. Minare tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 173-174).

Avlunun kuzeybatısında da bir kapı vardır. Sivri kemerli bu kapıdan ara mekana girilmektedir. Sivri beşik tonoz ile örtülü bu ara mekanda 11 basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Taş merdivenden avluya inilmektedir. Kapının batısında iki tane mazgal pencere bulunmaktadır. Mazgal pencereler, sivri kemerli açıklık ile avluya açılan iki mekana aittir. Sivri kemerli açıklıklar camekanlar ile kapalıdır. Üst örtü, çapraz tonozdur. Bu mekanlar imam odası olarak kullanılmaktadır. Minare ile sivri kemerli kapının arasında bir dükkan yer almaktadır. Dükkanın sivri kemerli kapı sokağa açılırken basık kemerli küçük kapısı avluya açılmaktadır. Beşik tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 174-175).

Minarenin doğusunda altı tane dükkan bulunmaktadır. Sivri kemerli kapıları sokağa açılmaktadır. Dükkanların içindeki batı duvarlar yıkılarak tek bir mekan elde edilmiştir. Güney ve doğu duvarında mazgal pencereler vardır. Düz tavanlı olan dükkanlar tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 175).

Avlunun doğu kanadı 1997 yılında iki katlı yapı inşa edilmiştir. Alt katta lavabo, abdest muslukları, üst katta ise imam evi varmış. Caminin tarihi siluetini bozduğu için 2007 yılındaki restorasyonda yıkılmıştır. Yerine dikdörtgen şekilli üç penceresi olan düzgün kesme taştan yapılmış bir avlu inşa edilmiştir. Avlunu doğu

tarafına 2007 yılında bir şadırvan yapılmıştır. Dört tane çokgen planlı ayak tarafından ahşap tavan taşınmaktadır (Fotoğraf 174).

İbrahim Hakkı Konya caminin avlusunda taş sandukalı açık iki türbe olduğunu söylemiştir Günümüzde avlunun kuzeybatısında sadece taş sandukalı bir mezar bulunmaktadır. Mezar, 1857 yılında vefat eden Salih Ağa'ya aittir (Dündar, 1999: 233) (Fotoğraf 176).

Avlunun zemini beyaz ve siyah taş ile döşelidir. Farklı büyüklükte üç tane sütun başlığı avluda bulunmaktadır. Nereden geldiği ve nasıl bir yapıya ait olduğu bilinmemektedir.

Cüneyne Camii'nin doğu, batı ve güney cephesi moloz taştan inşa edilmiştir. Batıda dikdörtgen şekilli iki, güney cephede beş pencere bulunmaktadır. Güney cephede ayrıca bir de mazgal pencere vardır (Fotoğraf 177). Doğu ve batı bir güney cephede üç tane taştan yapılmış sade çörtenler mevcuttur.

Caminin son cemaat yeri yoktur. Kuzey cephede üç kapı, altı pencere yer almaktadır (Çizim 45) (Fotoğraf 178). Ana kapı hemen hemen cephenin ortasında bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli kapı, silmeler ile hareketlendirilmiştir. Söveleri ve kemeri cepheye göre çıkıntı oluşturmaktadır. Kapının hemen batısında kaş kemerli, doğusunda basık kemerli birer mihrabiye vardır (Fotoğraf 179). Yan kapılar sivri kemerlidir. Kemer ile kapı açıklığı düz atkı taşıyla ikiye ayrılmıştır. Tüm kapıların yuvarlak şekilli, iki basamaklı merdivenleri mevcuttur. Pencereler de sivri kemerli olup kemerleri ve pervazları dışa çok az taşıntı yapmaktadırlar. Kuzey cephede dört tane taştan yapılmış çörten vardır (Fotoğraf 178).

Cüneyne Camii 30.90x7.50 m. ölçüsünde olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Kuzey cephede yer alan üç kapı ile harime girilmektedir. Harim kıbleye paralel olarak uzanan tek sahınlıdır (Çizim 46). Düz, ahşap tavanlıdır. Dıştan kırma çatı le örtülüdür. 14 pencere ile harim oldukça aydınlıktır. Caminin kuzey duvarı 65 cm. kalınlığında olup yaklaşık 1.00 m. yüksekliğindeki dolaplar ile kaplıdır. Doğu ve batı duvarda oturma sekiler bulunmaktadır (Fotoğraf 180).

Sivri kemerli mihrap basit bir nişten ibarettir. Yarım daire planlı olup kavsarası çeyrek küre formundadır (Çizim 46) (Fotoğraf 181). Sol üst köşesinde minber yer almaktadır. Minber köşk tipindedir. Güney duvar 85 cm. kalınlığında olup duvar kalınlığı içinden bir merdivenle minbere çıkılmaktadır. Köşk bölümünün açıklığı basık kemerlidir. Minberin köşesinde iki sütun bulunmaktadır. Taştan yapılan minber dilimli konik külah ile örtülüdür. Dilimli konik külahın üzerinde ay yıldızlı alem vardır (Fotoğraf 180-181).

Evliya Çelebi 1671-72 yıllarında camiyle ile ilgili şunları yazmıştır: "*Cüneyne Câmii kârgir bina kubbe-i âlileridir"*. Bu sözlerden Cüneyne Camii'nin kubbeli olduğu öğrenilmektedir (Dündar, 1999: 232). Ne yazık ki kubbe günümüze kadar gelememiştir. Kubbeye dair bir iz de yoktur.

Harim, 1958 yılında kadar beş kemer gözlü, iki sahından oluşuyormuş. Ortada dört serbest ile iki gömme ayaklar üzerine oturan kemerler toprak damı taşımaktaymış. 1958 yılındaki tamirde yapı günümüzdeki halini almıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 68).

Tarihlendirme: Cüneyne Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Yapanı ve yaptıranı bilinmemektedir. Hurûfât Defterleri'nde 1036 H. 1626 M. tarihine ait bir kayıtta şunlar yazılıdır: "*Kilis'te Meşhetlik Mahallesi'nde Cüneyne Câmii Şerifi'nde Ömer Zaim müceddeten va'd eylediği kürsüye vâiz lazım olunmakla ülemadan Şeyh Mehmet'e yevmi iki akçe ile inayet buyuruldu"*. Kürsünün nasıl olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. Bu kayıttan hareketle 1626 yılında eserin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. 1088 H. 1677 M. ve 1182 H. 1768 M. tarihli başka kayıtlarda da Cüneyne Camii'nde bahsedilmektedir (Dündar, 1999: 232).

Kilis'te 1738, 1807 ve 1820 yıllarında büyük depremler olmuştur. Kilis'teki pek çok yapı bu depremde zarar görmüştür. 1815 yılında Cüneyne Camii'nin tamir edildiğine dair bir kitabe vardır.

Yöre halkının dediğine göre 1940 yıllarında II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle Tekye Camii hariç Kilis'teki tüm camiler askeri amaçla kullanılmıştır. Bu dönemde Cüneyne Camii yangınlar geçirmiştir. Yangınlar sonucunda bir takım tamirler yapılmıştır.

Harim, 1958 yılında iki sahınlı, beş kemer gözlü bir yapıya dönüştürülmüştür (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 68). 1995 yılında yapının çatısına betonarme döşeme yapılıp üzerine kiremit örtülü çatı yerleştirilmiştir. 2005-2007 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından cami esaslı bir onarım görmüştür. Caminin doğu, batı ve güney cephesi aslına uygun olarak tamir edilmiştir. Taştan çörtenler yapılmıştır. 1974 yılında Odun Pazar Caddesi genişletilerek yükseltilmiştir. Camii aşağıda kalınca selden zarar görmüştür. Minarenin orijinal girişi kapatılmış ve avlu kotu 40 cm. yükseltilmiştir. Avlunu kotu yükseklince avluda bulunan üç mezardan sadece biri kalmıştır. 2007 yılında yapılan restorasyon çalışmasında minarenin orijinal girişi tekrar açılmıştır. Minaredeki çatlaklar, derz boşlukları tamir edilmiştir. 1997 yılında avlunun doğu kanadına yapılan iki katlı yapı da yıkılmıştır. Avlunun doğu ve batı kanadı ile kuzeydeki dükkanlar yenilenmiştir Harimin duvarlarındaki ahşap lambriler sökülmüştür[1].

Cüneyne Camii'nde iki tamir kitabesi ve avludaki mezar taşında bir kitabe bulunmaktadır.

1.Kitabe: Harime açılan ana kapının solunda yer almaktadır (Fotoğraf 179). 0.44x0.44 m. ölçüsünde olup Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ta'mir hezâ'l camii

Sene 1231

Türkçesi: 1231 H. 1815 M. yılında tamir edildi.

2. Kitabe: Ana kapının üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 179). Sülüs hatlı kitabe 1.00x0.26 m. ölçüsündedir. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim. İnnemâ ya'muru

Mesâcidal'lâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l âhir.

1379

[1] Bu bilgiler Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, kimseler imar eder (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 68).

3. Kitabe: Avlunun kuzeybatısında yer alan taş sandukalı mezarın üzerinde "*Salah Ağa'nın vefatı 1274"* yazılıdır (Fotoğraf 176).

2.12. Tabakhane Camii

Bulunduğu Yer: Büyükkütah Mahallesi, Dolap Pazarı Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyıl

Banisi: Şeyh Gökçe Ferdi

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 47-55

Fotoğraf No: 182-195

Mimari ve Yapım Özellikleri: Tabakhane Camii tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Sadece minaresi özgündür. 21.50x11.85 m. ölçüsünde olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 47). Son cemaat yeri beş gözlüdür. Harim, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlı, dört kemerli gözlü bir mekandır. Ahşap kiriş tavanlıdır (Çizim 48). Cami avlulu olup kuzeyinde hücreler, batısında kadınlar ait küçük bir mescit yer almaktadır. Minare kare kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

Avlunun doğusundaki kapı ile avluya girilmektedir. Sivri kemerli kapının giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapının sövelerinde sarı ve siyah taş kullanılmıştır. Kapının kuzeyinde yer alan minareyi 1691 yılında Hacı Haydar Efendi yaptırmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64). Minare özgün mimarisini günümüze kadar korumuştur (Çizim 49). 2.50x2.50 m. ölçüsünde olan kare planlı kaidenin köşeleri pahlıdır. Güneyinde üç basamaklı merdiven ile çıkılan basık kemerli bir kapıyla minareye girilmektedir. Kaidenin üzerinden on altıgen planlı gövde yükselmektedir. Ortasında on altıgen bir friz dolanmaktadır. Gövdede mazgal pencereler vardır. Sekiz tane çini parçası gövdenin en üst kısmına yerleştirilmiştir. Çiniler yer yer dökülmüş çok azı günümüze gelebilmiştir. Geometrik motifli çiniler beyaz ve mavi renklidir. Diğer sekiz yüzeye ikişer tane çam ağacı şeklinde motifler yapılmıştır. Şerefe altı mukarnaslıdır. Mukarnasların alt ve üstünde bezemeli birer silme yer almaktadır. Şerefe korkuluğu, ajur tekniğinde yapılmış altı kollu yıldız motifleri ile bezelidir. Petek yuvarlak planlı olup üzerinde altı kollu yıldız şeklinde havalandırma delikler

bulunmaktadır. Ortasında iki tane silme mevcuttur. Sekiz dilimli konik külah üzerinde dört tane çini parçası vardır. Ancak bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Minare siyah, beyaz ve sarı renkli, düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 182).

Avlunun batı kanadını, kadınlar mescidi ile sivil yapıların beden duvarı oluşturmaktadır (Çizim 50). Kadınlar mescidi dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Basık kemerli bir kapı ile içeri girilmektedir. Basık kemerli iki pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 183). 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında üst örtü yenilenmiştir. Ahşap kirişli tavan dört gömme ayak ve beden duvarları tarafından taşınmaktadır. Sivri kemerli bir mihrabı bulunmaktadır. Batı tarafında üç açıklıkla girilen bir mekan yer almaktadır. Kadınlar mescidinin güney, kuzey ve batı cephesi yanındaki sivil yapılar ile bitişik olduğu için bu cephelerde pencere yerleştirilmemiştir. Doğu cephesinde iki tane taştan yapılmış çörten vardır.

Avlunun kuzeyinde üç hücre ve lavaboya ait bir mekan yer almaktadır (Çizim 51) (Fotoğraf 184). Hücreler farklı ölçülerdedir. Kuzeybatıdaki hücre diğer hücrelere göre daha yüksek tutulmuştur. İki basamaklı bir merdiven ile basık kemerli kapıya çıkılmaktadır. İmam odası olarak kullanılan bu hücre, avluya açılan basık kemerli, dikdörtgen üç pencere ve kuzey duvarda bulunan kare bir pencereyle aydınlatılmaktadır. Bu oda ahşap kirişli tavana sahiptir. Kuzey cephenin ortasında bulunan iki hücreden biri depo diğer ise lavabo olarak kullanılmaktadır. İki hücreye de basık kemerli kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen, basık kemerli pencereleri avluya açılmaktadır. Kuzeydoğudaki hücre ise 2007 yılında lavabo olarak inşa edilmiştir. Basık kemerli kapı ve penceresi bulunmaktadır. Hücrelerin avluya bakan tarafı sarı renkli, düzgün kesme taştan yapılmıştır. Burada taştan yapılmış üç tane çörten bulunmaktadır. Avlunun kuzey cephesinde ise kesme ve moloz taş bir arada kullanılmıştır. Üç çörtende de burada vardır (Fotoğraf 185).

Avlunun kuzeydoğusunda iki tane taş sanduka bulunmaktadır. Sandukalardan biri caminin banisi Şeyh Gökçe Ferdi'ye aittir (Fotoğraf 186). 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce avlunun hemen hemen ortasına bir şadırvan yapılmıştır. Sekiz

ahşap ayak tarafından sekizgen planlı ahşap tavan taşınmaktadır (Fotoğraf 183). Avlunun zemini düzgün kesme taş ile döşelidir.

II. Abdülhamid Albümleri'nde Tabakhane Camii'ne ait bir fotoğraf mevcuttur. Fotoğrafta cami, minare, avlunun kuzeyinde hücreler ve beş gözlü son cemaat yeri görünmektedir. Caminin üstü toprak ile örtülü olduğu da gözükmektedir (Fotoğraf 187). Evliya Çelebi "*Tabakhane Camii kireç örtülüdür"* demiştir (Dündar, 1999: 251).

Tabakhane Camii'nin batı cephesi sivil bir yapıya bitişiktir. Güney cephesinde mihrabın olduğu yer dışa taşırılmıştır (Çizim 52). Cephede altlı üstlü pencereler mevcuttur. Basık kemerli beş pencere alt sıradadır. Üst sırada ise beş tane mazgal pencere yer almaktadır (Çizim 52) (Fotoğraf 188). Doğu cephede de basık kemerli iki pencere harime açılmaktadır (Çizim 53) (Fotoğraf 189).

Beş gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Çizim 54). Sivri kemerler, dört serbest ile iki gömme ayak üzerine oturmuştur. Tavan, ahşap kirişlidir. Doğu ve batı duvarı kapalıdır. Harime açılan cümle kapısı, sivri kemerlidir. Giriş açıklığı düz atkı taşlıdır. Sivri kemerin içi pencere olarak tertiplenmiştir. Cümle kapısının hemen solunda yer alan mihrabiye oldukça derin olup sivri kemerlidir. Üzerinde iki tane kitabe mevcuttur. Son cemaat yerindeki basık kemerli dört pencere harime açılmaktadır. Güneydoğudaki pencerenin üzerinde de bir kitabe vardır. Basık kemerli ikinci kapı pencerelerin ölçüsündedir. Sarı renkli, düzgün kesme taştan son cemaat yeri inşa edilmiştir (Fotoğraf 190).

Dikdörtgen plan şemasına sahip olan harim, ortada dört kemer göz ile iki sahına ayrılmıştır (Çizim 55). Sivri kemerler ortada dikdörtgen planlı üç serbest ve iki gömme ayak üzerine oturmuştur. Tavan, ahşap kirişlidir. Harim 16 pencere ile aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 191).

Yarım daire planlı mihrap, giriş eksenine göre sol tarafta yer almaktadır. Dışa taşıntı yapmamaktadır. 3.30 m. yüksekliğinde olup 2.08 m. genişliğindedir (Butasım, 2016: 157). Mihrabın kavsarası sade tutulmuştur. Kavsara çeyrek küre formundadır. Herhangi bir süsleme mihrapta mevcut değildir (Fotoğraf 191).

Mihrabın hemen batısında duvara yapışık minber yer almaktadır (Fotoğraf 192). Taştan yapılmış minberde yer yer mermer kullanılmıştır Kapı açıklığının iki yanında birer ayak bulunmaktadır. Kapının üstündeki aynalık kısmı oyma tekniğinde yapılmış vazodan çıkan bitkiler ile süslüdür. Taç kısmı sadedir (Fotoğraf 193). Yedi basamaklı merdiven ile köşk bölümüne çıkılmaktadır. Köşkte dört sütun bulunmaktadır. Sütunlar birbirine yuvarlak kemerler ile bağlıdır. Üzeri kubbe ile örtülüdür. Yan aynalık, süpürgelik ve korkuluk bölümlerinde herhangi bir süsleme mevcut değildir. Geçit bölümü açıktır.

Tarihlendirme: Caminin inşa kitabesi yoktur. Hurûfât Defterleri'nden camiyi yaptıranın Şeyh Gökçe Ferdi olduğunu öğrenmekteyiz. Abdulhalik Mustafa 1521 yılında Şazeliyye (şazeli) Tarikatı'nı yaymak için Kilis'e gelmiştir. Sarı saçlı, beyaz tenli, mavi gözlü, mevzun vücutlu, yakışıklı bir genç olduğu için halk ona "*Şeyh Gökçe"* ismini vermiştir. Odun Pazarı'na yerleşmiştir. Cami, medrese, yemekhane, çeşme, ailesi ve misafirlerinin kalacağı evler yaptırmıştır. 1521 yılında Kilis'e geldiğine göre camiyi de bu yıllarda yapmış olmalıdır. Kendi yaptırdığı Tabakhane Camii avlusunda yatmaktadır. Sandukası tarikat serpuşludur. Caminin mimarı bilinmemektedir.

Hurûfât Defterleri'nde 1138 H. 1725 M. tarihli "*Kilis'te Bağhane Câmii demekle maruf Şeyh Gökçe Câmii Şerifi"*, 1159 H. 1746 M. tarihli "*Kilis'te Meşhetlik Mahallesi'nde vaki' Şeyh Gökçe bina eylediği Câmii Şerif vakfından"*, 1136 H. 1723 M. tarihli *"Kilis'te Meşhetlik Mahallesi'nde Debbaghane demekle maruf câmii şerifin derûnunda âsûde merhum Şeyh Gökçe Ferdi"* şeklindeki kayıtlar mevcuttur. 22 Rebiyülahir 1156 H. 15 Haziran 1743 yılına ait bir Osmanlı Arşivinde şunlar yazılıdır: "*Nefsi Kilis'te vâki' Meşhedlik Mahallesi'nde Şeyh Gökçe bina eylediği Debbağhâne Câmii"*. Bu bilgilerden camiyi yaptıranın Şeyh Gökçe Ferdi olduğunu, caminin avlusunda yattığını ve vakfının olduğunu öğreniyoruz (Dündar, 1999: 251).

Hacı Haydar Efendi 1691 yılında minareyi yaptırmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64). 1694 yılında minareyi yaptıran Hacı Haydar ile Veli isimli kişi camiyi birlikte tamir ettirmiştir. 1956-1958 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından

caminin restorasyonu yapılmıştır. 1968 yılında da Abdüsselam adlı bir kişi eseri onartmıştır (Dündar, 1999: 251).

Tabakhane Camii 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restorasyonu yapılmıştır. Cami, kadınlar mescidi ve hücrelerin betonarme çatıları sökülmüş yerine ahşap kirişli tavan yapılarak yöreye özgü Horasan harçlı çatı detayı uygulanmıştır. Cami içindeki mevcut ahşap döşemesi sökülmüştür. Zemin yonu taşı ile döşenmiştir. Harimin moloz duvarlarına Horasan harçlı sıva yapılmıştır. Kapı kanatları değiştirilmiştir. Hücreler imam odası, depo ve lavabo olarak düzenlenmiştir. Avluya sonradan yapılan yapılar ortadan kaldırılmıştır. Avlu duvarı ve döşemesi yenilenmiştir. Yeni bir şadırvan yapılmıştır. Minare ve sanduka temizlenmiştir.

Camide dört kitabe mevcuttur.

1.Kitabe: Son cemaat yeri güneydoğu duvarındaki pencerenin üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 194). 0.52x0.70 m. ölçüsündedir. Dört satırlık Arapça kitabe sülüs hatlıdır. Üzerinde şunlar yazılıdır:

Ve inne'l-mescidellahu felahül

Tedü'meallahü ehed

Etüallahü mea'd-din

……eddin 1001

Türkçesi: Allah'ın mescitleri, kurtuluştur.

Bir olan Allah'a, birlikte dua ediniz

Allah'ın dinini İslamiyet ile birlikte dinle.

1001 H. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64).

Kitabe tahrip olduğu için tarih kısmı tam olarak okunamamaktadır. 1001 H. 1592 M. yılı doğru ise bu tarihte tamir edildiği anlaşılmaktadır.

2. Kitabe: Son cemaat yerinde bulunan mihrabiyenin üzerindedir (Fotoğraf 195). 0.76x0.50 m. ölçüsünde olup sülüs hatlıdır. Sekiz satırlık kitabede şunlar yazılıdır:

Sâhip-i yümnü sa'âdet Hâcî Haydar'la Velî

Olalar rûz-i cezâ ehl-i sa'âdetle sa'id

Dil-i âşîk gibi vîrâne yüz tutmuş iken

Etti bu beyt-i şerîfi yine mâ'mûr-i cedîd

Tâki icrâ edeler anda ferâizle sünenin

Pençgâhı kılıp okuya Kur'ânı mecîd

Bu sâadetlü binâya dedi Şevki târîh

Câmiin kıldı binâsın Hâcî Haydar tecdîd

Günümüz Türkçesi: Mutluluk sahibi Hacı Haydar ile Veli

Ceza gününde ehli saadetle kutlu olalar

Aşığın gönlü gibi haraba olmaya yüz tutmuş iken

Bu beyti şerifi yenileyip, bayındır etti

Şanlı Kur'anı beş vakit okuyalar

Taki farzlarla sünneti anda yapalar

Bu mutlu binaya Şevki dedi tarih

Camiin yenilenme işini Hacı Haydar yaptı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64).

Kitabeden 1106 H. 1694 M. yılında Hacı Haydar ve Veli isimli iki kişi yıkılmak üzere olan camiyi tamir ettirdiğini öğreniyoruz.

3. Kitabe: Minare kapısı üzerindedir. 0.30x0.44 m. ölçüsündedir. Dört satırlık sülüs hatlı kitabe şunlar yazılıdır:

Fenâde Hâcîyı Haydar sarf edüp hayr makdûr ettin

Hudâ yâver olûp ena inayet destgâh oldu

Düştî gûş-ı câne Şevkiye bud-ı seher târîhi

Menâr buldu imâmın zehî lütf-i ilah oldu

Günümüz Türkçesi: Hacı Haydar dünyada sarf edip hayır elde etti

Allah'ın yardım eli ona ulaştı

Seherde can kulağına gizliden bir ses düşünce,

Şevki tarihini dedi

Allah'ın yardımıyla minarenin tamamlanması güzel oldu (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64).

Hacı Haydar Efendi 1103 H. 1691 M. yılında minareyi yaptırmıştır. 2007 yılında yapılan restorasyondan önce kitabe minarede bulunurken günümüzde mevcut değildir. Kuvvetle muhtemel yıpranmış olan kitabe bakıma alınmıştır.

4. Kitabe: Son cemaat yerinde bulunan mihrabiyenin sağ üst köşesindedir (Fotoğraf 195). 0.55x0.27 m. ölçüsündedir. 1388 H. 1968 M. yılında hayırsever Abdüs'selâm Efendi tarafından tamir edildiğinden bahsetmektedir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 64).

2.13. Şeyh Ahmet (Şeyh Hilal) Camii

Bulunduğu Yer: Çaylak Mahallesi, Şıh Ahmet Sokak'ında bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 1041 H. 1631 M.

Banisi: Şeyh Hilal

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 56

Fotoğraf No: 196-204

Mimari ve Yapım Özellikleri: Cami, Şeyh Hilal tarafından 1631 yılından yaptırılmış ve 1937 yılında Şeyh Ahmet'e satılmıştır. Bu yüzden her isimle de anılmaktadır. Şeyh Ahmet Camii geçirmiş olduğu tamirler sonucu mimarı ve plan özelliklerini kaybetmiştir. Tek özgün yeri minaresidir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir yerdir (Çizim 56). Mihrap önü bölümü kubbelidir.

Şeyh Ahmet Camii avluludur. Avluya doğu ve batıdaki kapılardan girilmektedir. Batıdaki kapı yuvarlak kemerli, doğudaki ise basit bir açıklıktan ibarettir. Avlunun batısında yola bakan bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme kaş kemerlidir. Her iki yanında birer ayak vardır. Ayaklar sarmal bir şekilde yapılan sıralı yivler ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 196).

Avlunun kuzeybatı köşesinde şadırvan yer almaktadır (Fotoğraf 197). Fırıncı Mustafa Eroğlu tarafından 2008 yılında yapılmıştır. Şadırvan, yüksek bir platformda üzerindedir. Üç basamaklı merdiven ile şadırvana girilmektedir. Mermerden yapılan havuz altıgen planlıdır. Panolar yuvarlak kemerli olup panoların aralarında sütunlar yerleştirilmiştir. Sütunların üzerine istiridye motifleri işlenmiştir. Dört demir taşıyıcı ile dört meyilli kırma çatı taşınmaktadır. Şadırvanın güneyinde demir parmaklı bir alan vardır. Batısındaki merdivenler ile yerin altına inilmektedir. Burası lavabo olarak kullanılmaktır.

Avlunun kuzeydoğusunda minare yer almaktadır. Musa kız Fatıma tarafından 1053 H. 1643 M. yılında yapılmıştır (Dündar, 1999: 236). Caminin özgün halini koruyan tek bölümü minaresidir. Minarenin kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır.

Kaidenin güney tarafında yer alan yuvarlak kemerli kapı ile minarenin içine girilmektedir. Oldukça kalın olan gövde, kaide üzerinde yükselmektedir. Çokgen planlı gövdenin üzerinde mazgal pencereler mevcuttur. Şerefe altı üç sıra badem mukarnaslarla bezelidir. Şerefe korkuluğu sadedir. Petek kısmı yuvarlak planlı olup üzerinde havalandırma delikleri bulunmaktadır. Konik külahın üzerinde alem vardır. Minare tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 198).

Minare gövdesi üzerinde bir çini pano bulunmaktadır (Fotoğraf 199). Sekiz kollu yıldız şeklindeki çini pano geometrik ve bitkisel motiflerle bezelidir. Büyük oranda dökülmüş olan çini panoda mavi, yeşil, siyah, kahverengi ve beyaz renk kullanılmıştır.

Avlu taş ile döşelidir. Nerden, nasıl geldiği bilinmeyen bir sütun başlığı avluda bulunmaktadır. (Fotoğraf 199).

Avlunun doğu kanadını sivil bir yapının beden duvarları oluşturmaktadır. Doğu kanadında avluya girişi sağlayan bir açıklık bulunmaktadır.

Bir fotoğraflarda avlunun doğu kanadında hücreler görünmektedir. Fotoğraf 2000'lı yılların başlarına aittir. Günümüzde bu hücreler ne yazık ki yoktur. Sadece caminin doğusunda yapıya bitişik bir hücre bulunmaktadır. Günümüzde imam odası olarak kullanılmaktadır. Kapı ve kare şekilli penceresi avluya açılmaktadır (Fotoğraf 200). Düz tavanlıdır.

Şeyh Ahmet Camii'nin kuzeyinde klasik bir son cemaat yeri yoktur. Kuzeydoğusunda yukarda bahsettiğimiz imam odası yer almaktadır. Kuzey cephede üç kare ve bir dikdörtgen şekilli açıklık vardır. Burada üç serbest ayak bulunmaktadır. Açıklıklar camekanlar ile kapalıdır (Fotoğraf 200). Ortadaki camekanlı açıklıktan koridor gibi bir mekana girilmektedir. Koridorun doğusundaki mekan depo olarak kullanılmaktadır. Batısında yine camekanlı bir girişi olan dikdörtgen planlı mekan ise son cemaat yeri olarak kabul edilir. Son cemaat yerinde mihrap nişi yapılmıştır. Bir tahta parçasına yuvarlak kemer formu verilerek nişe yerleştirilmiştir. Mihrabın iki yanında birer pencere yer almaktadır. Batı duvarda ise kare şekilli pencere dışarı açılmaktadır. Duvarlar 70-80 cm. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır. (Fotoğraf 201). Düz tavanlıdır. Kuzey cephedeki mekanların üzeri

çelik bir sundurma ile örtülü olup yaklaşık 1.00 m. kadar dışa taşıntı yapmaktadır (Fotoğraf 200). Bu cephe özgün olmayıp tamamı sonradan inşa edilen yapılardır.

Koridorun tam karşısında yuvarlak kemerli bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı ile harime girilmektedir. Harim, kuzeydeki mekanlardan daha yüksek tutulmuştur. Yol genişletme çalışmaları sırasında batıya uzanan bölümü yıkılmıştır. Eski harim, kemerler ile iki sahına ayrılmıştır. Harimi ikiye bölen bu kemerler kaldırılmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 81). Günümüzde harim mihraba paralel olarak uzana tek sahınlı bir mekandır. Dikdörtgen plan şemasına sahiptir.

Harimin batı duvarında yer alan kare şekilli pencere dışarı açılmaktadır. Kuzey duvarda ise harime girişi sağlayan kapı bulunmaktadır. Kapının sağ ve solunda basık kemerli birer pencere yerleştirilmiştir. Kuzeybatıda da dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğudaki kapı ile depo odasına girilmektedir. Harimin tüm duvarları yaklaşık 1.00 m. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır.

Mihrap önü bölümü küçük bir kubbe ile örtülü olup yan tarafları düz tavandır. Kubbenin kasnağı oldukça yüksektir. İçten yuvarlak dıştan sekizgen olan kubbe kasnağında basık kemerli sekiz pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 202).

Mihrap yuvarlak kemerli basit bir nişten ibarettir (Fotoğraf 203). Mihrap tamamen ahşap lambri ile kaplıdır. Sağında ve solunda dikdörtgen şekilli birer pencere yer almaktadır.

Güneybatıdaki ahşap minber son yıllarda yapılmıştır (Fotoğraf 203). Minberin kapı kanatları sadedir. Kapıyı bitkisel motifler ile süslü bir şerit dolanmaktadır. Korkuluk bölümü oyma tekniğinde yapılmış bitkisel motifler ile bezelidir. Yan aynalı kısmı iç içe geçmiş üçgenlerden oluşmaktadır. Süpürgelik bölümünde dört tane pano bulunmaktadır. Panolarda stilize bitkisel motifler ile süslüdür. Köşk bölümünde dört tane sütun vardır. Sütunlar birbirine basık kemerler ile bağlı olup dilimli konik külahı taşımaktadır.

Tarihlendirme: İnşa kitabesi kaybolmuştur. İbrahim Hakkı Konyalı inşa kitabesinden bahsetmiştir. Kitabeye göre 1041 H. 1631 M. yılında Hacı Hilal tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi camiden "*Cümleden mükellef ve binayı metin*

Şeyh Hilâl Mescid'dir" diye bahsetmiştir. 2 Rebiyülevvel 1125 H. 29 Mart 1713 tarihli Osmanlı Arşiv belgesinde Şeyh Hilal Camii'ne imam olarak Hafız Mustafa'nın atandığı yazılıdır. 1158 H. 1745 M. ve 1222 H. 1807 M. tarihli Hurûfât Defterleri'nde de Şey Hilal Camii'nde bahsedilmektedir (Dündar, 1999: 236). Mimarı bilinmemektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 17.12.1937 yılında Şerbetçi Hacı Ahmet'e satılmıştır. Bu tarihte halkın yardımıyla cami büyük bir onarım görmüştür (Dündar, 1999: 236). Yöre insanın söylediklerine göre cami 1960 ve 1985 yılında tamir edilmiştir.

Yapılan tamirler neticesinde cami özgün mimarı ve plan şemasını kaybetmiştir. Minare özgünlüğünü korumuştur.

Şeyh Ahmet Camii'nde bir kitabe mevcuttur. Minare kapısının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 204). 0.42x0.81 m. ölçüsündeki kitabe sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

İnşâet'hazihi'l mübâreketi el ma'mûr-ı billah

Essalihati Fatime bint-i Mûsâ ve zâlik

1052

Türkçesi: Bu mübarek yeri Musa kızı Fatime, Allah için 1052 H. 1646 M. yılına ma'mur etti (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 81). Abdulkadir Dündar kitabeyi 1053 H. 1643 M. tarihli olarak okumaktadır.

Kaybolan Arapça kitabede şunlar yazılı imiş:

İnşâ' hezâ'l mekân Şeyh Hilal Camii.

Fi seneti 1041

Türkçesi: Bu yeri Şeyh Hilal 1041 H. 1631 M. yılında Cemaziyel evvel ayında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna: 2008: 81).

2.14. Şeyh Süleyman (Şıh) Camii

Bulunduğu Yer: Şıhlar Mahallesi, Eşref Kasteli Çarşısı'nda yer almaktadır.

Yapım Tarihi: Bilinmemektedir.

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 57

Fotoğraf No: 205-216

Mimari ve Yapım Özellikleri: Şeyh Süleyman Camii özgün plan şeması kaybetmiştir. Sadece minaresi özgün bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir. Harimi, mihraba paralel olarak uzanan, iki sahınlı, üç kemer gözlüdür. Dört gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Çizim 57). Özgünlüğünü koruyan minare kare kaideli, sekizgen gövdeli, tek şerefelidir.

Cami avlusuna giriş sadece doğudaki kapı ile sağlanmaktadır (Fotoğraf 205). Kapı basık kemerlidir. Basık kemerde zıvanalı taşlarla birbirine geçmelidir. Kilit taşı daha yüksek ve dışa taşırılmıştır. Yüzeyi baklava motifler ile süslüdür. Kapının kemeri ve söveler beyaz boya ile boyanmıştır. Bu nedenle taşların gerçek rengini öğrenemiyoruz. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olamadığı için yapılan müdahaleler camiye zarar vermektedir.

Avlu giriş kapısının hemen yanında özgünlüğünü koruyan minare yükselmektedir (Fotoğraf 206). Minare kaidesi 2.80x2.80 m. ölçüsünde olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin güney tarafında bulunan basık kemerli kapı ile minareye girilmektedir. Pahların hemen bitiminde yükselen gövde, sekizgen planlıdır. Hantal gövdede iki tane bilezik mevcuttur. Şerefe altı üç sıra mukarnas ile bezelidir. Şerefe korkuluğunda herhangi bir süsleme mevcut değildir. Petek bölümü kısa ve yuvarlak planlıdır. Üzeri konik külah ile örtülüdür. Konik külahın üzerinde hilal şeklinde, madeni alem yerleştirilmiştir. Minare tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Caminin 2000 yılına ait fotoğraflarında avlunun doğu kanadında bir hücre görünmektedir. Ne yazık bu hücre günümüzde mevcut değildir. Aynı yerde sadece

yuvarlak kemerli bir açıklık bulunmaktadır (Fotoğraf 207). Avlunun kuzey kanadını oluşturan bina yakın tarihte inşa edilmiştir. Binanın altındaki mekanlar lavabo ve imam odası olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 207). Batı kanadını da sivil bir yapının beden duvarları oluşturmaktadır. Eskiden avlunun üç tarafında da hücrelerin bulunduğu tahmin edilmektedir. Mozaik ile döşeli avlunu ortasında ağaçlar vardır.

Caminin kuzey cephesi düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Dört gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 208). Sivri kemerler üç serbest ile iki gömme ayak üzerine oturmaktadır. Kemer açılıkları camekanlar ile kapatılmıştır. Batı ve doğu tarafı duvar ile örülüdür. Doğu duvarına basık kemerli bir pencere yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinin güney duvarındaki kapı ile harime girilmektedir. Kapı, yuvarlak kemerli olup giriş açıklığı düz atkı taşlıdır. Yuvarlak kemerin iç kısmı pencere şeklide düzenlenmiştir. Kapının doğusuna iki, batısına dört sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 209). Altı pencereden beşi hemen hemen kapıyla aynı ölçüdedir. Diğeri ise oldukça kısa ve dardır. Bu pencerenin daha önce mihrabiye olduğu tahmin edilmektedir. Son cemaat yerinin iç duvarlar, belli bir yükseklikte olan ahşap lambri ile kaplıdır.

Şeyh Süleyman Camii, yapılan tamirler sonucunda mimarı ve yapım özelliklerini kaybetmiştir. Günümüzde harim dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim mihraba paralel olarak uzana iki sahınlı, üç kemer gözlü bir ibadet mekanıdır. Sivri kemerler ortada iki serbest, doğu ve batıda birer gömme ayak tarafından taşınmaktadır. Düz ahşap tavanlıdır (Fotoğraf 210).

Doğu duvarda iki pencere bulunmaktadır. Güney cephenin büyük bir bölümü sivil bir yapıya bitişiktir. Bu nedenle güneydoğuya sadece bir pencere yerleştirilmiştir. Batı duvarında ise tavana yakın yerde sonrada, oldukça küçük, iki pencere açılmıştır. Harimin dört duvarı yaklaşık 1.20 m. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır. Doğu ve batı duvarda ayrıca oturma sekileri vardır. Harime giriş kapının hemen batısında basit bir müezzin mahfili bulunmaktadır.

Mihrap sivri kemerli bir nişten ibarettir. Herhangi bir süslemesi yoktur. Yarım daire planlı mihrabın kavsarası çeyrek küre formundadır. Sivri kemerin kavsara

kısmı ile mihrabın alt tarafı altın yaldız ile boyalı iken diğer yerler beyaz boya boyanmıştır (Fotoğraf 211).

Mihrabın hemen batısında minber yer almaktadır. Minber köşk tarzında yapılmıştır. Duvara açılan nişe merdiven yerleştirilmiştir. Bu merdiven ile minbere çıkılmaktadır. Sütun ile çokgen ikişer ayak tarafından düz tavan taşınmaktadır. Yan korkulukta birer rozet ile ön taraftaki korkulukta oval bir rozet mevcuttur. Rozetler altın yaldız ile boyalıdır (Fotoğraf 210-211).

Tarihlendirme: Şeyh Süleyman Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Bu nedenle inşa tarihi, yapanı ve yaptıranı bilinmemektedir. 1066 H. 1655 yılında camii yenilenmiştir. 17.12.1937 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce satılmıştır. 1955, 1959 ve 1960 yıllarında çeşitli onarımlar görerek aslı şeklini kaybetmiştir (Dündar, 1999: 240). 2000'lı yıllarda da çeşitli onarımlar görmüştür.

Camide beş kitabe bulunmaktadır.

1.Kitabe: Avlu giriş kapısını üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 212). 0.95x0.35 m. ölçüsündeki sülüs hatlı, Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim. İnnemâ ya'muru mesâcidal'lâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l âhir

Ceddede hezâ'l-câmi'i eşşerif el mübârek Abâzâ Hasan Pâşâ seneti sitte ve sittin vel elf 1066

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım. Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, (namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan) kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır. Bu mübarek ve şerefli camiyi Abaza Hasan Paşa 1066 H. 1655 M. yılında yeniledi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 74).

2. Kitabe: Son cemaat yerinde bulunan ortadaki serbest ayağın üzerindedir (Fotoğraf 213). 0.95x0.35 m. ölçüsündedir. Sülüs hatlı kitabe palmet motifleriyle süslüdür. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ceddede hâze'l-câmie'ş-şerif el-mübârek

Abaza Hasan Paşa fi sene sitte ve sittine ve elfin 1066.

Türkçesi: Bu camii şerifi Abaza Hasan Paşa tarafından 1066 H. 1655 M. yılında yenilenmiştir (Dündar, 1999: 241).

Birinci ve ikinci kitabede, 1655 yılında Abaza Hasan Paşa tarafında caminin yenilendiği yazılıdır.

3. Kitabe: Son cemaat yeri güney duvarındaki pencerenin üzerinde yer alan Osmanlıca ve Türkçe olarak yazılı iki kitabeden oluşmaktadır (Fotoğraf 214). Kitabelerde, 1379 H. 1959 M. yılında Şeyh Süleyman Camii İmar ve İhya Derneği tarafından tamir edildiği yazılıdır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 74).

4. Kitabe: Son cemaat yerinden harime açılan kapının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 215). Arapça kitabede "*ceddede hezâl bab 1375"* yazılıdır. 1375 H. 1955 M. yılında kapının yenilendiğini bu kitabeden öğreniyoruz (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 75).

5. Kitabe: Taş minberin kuzeye bakan alınlığına yazılmıştır (Fotoğraf 216). Talik hatlı, Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim. Nebbi' ibâdî ennî enâl Gafurur Rahîm. Arabi 1378 – Rumi 1376 – Miladi 1960.

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım. Kullarıma haber ver ki, gerçekten ben, çok bağışlayıcı ve merhamet edenim (Bebekoğlu ve Tektuna: 2008: 75).

Minberin 1960 yılında yapıldığını ve caminin tamir edildiğini öğreniyoruz.

2.15. Şeyh (Şıh, Hıdır) Camii

Bulunduğu Yer: Hakverdi (Tırıklı) Mahallesi, Şıh Camii Sokak'ta yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 977 H. 1569 M.

Banisi: Hacı Bulgar oğlu Hacı Baki Murat

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 58

Fotoğraf No: 217-224

Mimari ve Yapım Özellikleri: Şeyh Camii 292 $m^{2'}$lik bir alana inşa edilmiştir. İç alanı ise 100 $m^{2'}$dir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlıdır (Çizim 58). Yakın tarihte inşa edilen son cemaat yeri üç gözlüdür (Fotoğraf 217). Camii özgünlüğünü kaybetmiştir. Sadece minaresi özgün mimarisini korumuştur. Kare kaideli, silindir gövdeli, tek şerefeli bir minaredir.

Caminin güney cephesi betonarme olarak inşa edilmiştir. Altta dört pencere ve üstte kareye yakın bir pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler aynı hizada değildir. Batı cephede altta yan yana iki dikdörtgen üstte kareye yakın bir pencere harime açılmaktadır. Kuzeybatı köşesinde çatıya yakın yere bir pencere yerleştirilmiştir. Bu pencere kadınlar mahfiline açılmaktadır (Fotoğraf 218). Doğu cephe ise sivil bir yapıya bitişiktir.

Özgün olan minare caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kaide kısmı beden duvarı içerisindedir. Köşeleri pahlı olan kaidenin üzerinde yuvarlak planlı gövde yükselmektedir. Gövdenin alt tarafında kaval ve oluklu birer silme mevcuttur. Minarenin basık kemerli kapısı gövdenin güneyindedir. Çatı üzerinden kapıya girilmektedir. Minare tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnas ile bezelidir. Şerefe korkuluğu sadedir. Petek bölümü de yuvarlak planlı olup gövdeye göre kısa ve orantısızdır. Konik külah ile örtülüdür. Hilal şekilli madeni bir alem, konik külahın üzerine yerleştirilmiştir. Minare tamamen kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 219).

Caminin küçük bir avlusu vardır. Batısında özgün olmayan basık kemerli giriş ve kuzeyinde basit bir açıklıkla ile avluya girilmektedir. Avlunun kuzeybatısında abdest muslukları yer almaktadır. Batı tarafında demir parmaklı bir alan vardır. Kuzeyindeki merdiven ile aşağı inilmektedir. Burası lavabo olarak kullanılmaktadır. Avlu renkli mermer ile döşelidir.

Şeyh Camii'nin kuzey cephesi yakın tarihte yıkılarak genişletmek amacıyla betondan yeniden inşa edilmiştir. Son cemaat yeri üç kemer gözlüdür. Yuvarlak kemerler kare planlı, üç serbest ve bir gömme ayak üzerine oturmuştur. Ayaklar mermer ile kaplıdır. Kemer taşları kahverengi ve beyaz renk ile boyanmıştır. Son cemaat yeri batı duvarına bir kapı yerleştirilmiştir. Bu kapı ile caminin kuzeybatısında yer alan imam odası girilmektedir. Son cemaat yeri doğu tarafında ise 20 basamaklı bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven ile son cemaat yerinin üstünde yer alan kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kadınlar mahfili dikdörtgen planlı olup düz tavanlıdır. Enine uzun, dikdörtgen şekilli dört pencere avluya açılmaktadır. Batı duvarında da bir pencere vardır. Son cemaat yeri güney duvarındaki kapı yuvarlak kemerli olup iki gömme sütun üzerine oturmuştur. Yuvarlak kemer ile gömme sütunlar mermer ile kaplıdır. Son yıllarda yapılan kapının işçiliği çok kötüdür. Kapının her iki yanında dikdörtgen şekilli birer pencere yer almaktadır. Son cemaat yerinin güneydoğu duvarına bir mihrabiye bulunmaktadır. Mihrabiye sivri kemerlidir. Nişin kavsarası çeyrek küre formundadır. İçi tamamen mermer ile kaplıdır. Mihrabiyenin doğusundaki küçük kapı harime açılmaktadır. Güneybatı duvarda ise yuvarlak kemerli bir niş mevcuttur. Son cemaat yeri düz tavandır (Fotoğraf 220).

Harim dikdörtgen planlı, mihraba paralel uzanan tek sahınlıdır (Fotoğraf 221). Mihrabın önünde, dört yönden atılan sivri kemerler ile kare bir alan oluşturulmuş ve bu kemerler üzerine kubbe oturtulmuştur (Fotoğraf 222). Kubbe dıştan kurşun ile kaplıdır. Sivri kemerler dört taraftaki gömme ayaklar tarafından taşınmaktadır. Tromp ile kubbeye geçiş sağlanmıştır. Kubbe kasnağı yuvarlıktır. Harimin doğu ve batı yönü ise sivri beşik tonoz ile örtülü olup dıştan düz damdır. Batı duvarda altta yan yana iki dikdörtgen pencere üstte ise kare şekilli bir pencere bulunmaktadır.

Harime son cemaat yerinden açılan iki kapı ile girilmektedir. Harimin kuzeydoğusundaki kapı oldukça küçüktür. Mihrap aksındaki yuvarlak kemerli kapı, kemer gözü içerisindedir. Her iki yanında dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır. Kapı üzerinde müezzin mahfili yer almaktadır. Hiçbir sanatsal özelliği yoktur. Mahfil madeni ayaklar tarafından taşınmaktadır.

Güney duvardaki gömme ayaklar yaklaşık 1.00 m. dışa taşırılmıştır. Dışa taşırılmış bu ayaklar cepheyi üçe bölmüştür. Güneydoğu ve güneybatıya atılan sivri kemerler ile eyvan biçiminde büyük ve derin nişler oluşmuştur. Sivri kemerlerin işçiliği çok kötüdür. Nişlerin içine yuvarlak kemerli, dikdörtgen şekilli birer pencere yerleştirilmiştir.

Kıble cephesinin merkezinde bulunan mihrap, bulunduğu kemer gözü ile birlikte değerlendirilip yapılmıştır. Mihrap yarım daire planlı ve yuvarlak kemerlidir. Kavsara yarım kubbe şeklindedir. Herhangi bir süslemesi yoktur. Mihrap üzerinde kare şekilli, sağ ve solunda yuvarlak kemerli, dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır. Pencere duvarları ile mihrap altın yaldız ile boyalıdır (Fotoğraf 223).

Mihrabın hemen batısına yuvarlak kemerli, altın yaldız ile boyalı bir niş açılmıştır. Bu niş minber olarak düzenlenmiştir. Üç basamaklı, mermer merdiven ile minbere çıkılmaktadır. Merdiven korkuluğu madenidir (Fotoğraf 223).

Harim belli bir yükseklikteki ahşap lambri ile kaplıdır.

Tarihlendirme: Şeyh Camii'nin inşa kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 224). Son cemaat yeri giriş kapısının batısında yer alan pencerenin üzerindedir. 0.33x1.53 m. ölçüsünde olup sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Allahu inşâ hâze'l-mekâne'l-mübârek el-hâcı

El-Bâki Murat bin el- Hâcı bulgar sene seba've seb'in ve tise mâye

977 H.

Türkçesi: Bu mübarek yeri Hacı Bulgar oğlu Hacı Baki Murat 977 H. 1569 M. yılında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 80).

Caminin mimarı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Evliya Çelebi, "*Şeyh Câmii dahi kârgir bina-yı kavidir"* ifadesiyle caminin sağlam olduğunu belirtmiştir. II. Abdülhamid Albümleri'nde Şeyh Cami'ye ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafta caminin minaresi ve kubbesi görünmektedir. O tarihte de caminin kubbe ile örtülü olduğunu öğreniyoruz (Dündar, 1999: 220).

Şeyh Camii, M. Sürmeli, M. Dolunay ve M. Şıhım isimli şahıslara aittir. Özel mülkiyet olduğu için camiye bilinçsizce onarımları yapılmıştır. Bu onarımlar sonucunda asli şeklini kaybetmiştir. Caminin tek özgün yeri minaresidir.

2.16. Şeyh Süveydan (Hacı Özbek) Camii

Bulunduğu Yer: Muhali (Kıbeli) Mahallesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 17. yüzyıl

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 59

Fotoğraf No: 225-236

Mimari ve Yapım Özellikleri: Hacı Özbek Camii ismiyle de bilinen Şeyh Süveydan Camii dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 59). Harim mihraba paralel uzanan, iki sahınlı, beş kemer gözlü bir ibadethanedir. Cami tüm özgünlüğünü kaybetmesine rağmen kuzeybatısında bulunan minare özgündür. 1976 yılında yapılan ikinci bir minare daha vardır.

İki yönden binaların arasında kalan caminin sadece batı cephesi sokağa bakmaktadır. Batı cephesinde yer alan sivri kemerli, dikdörtgen şekilli üç pencere harime açılmaktadır (Fotoğraf 225). Güneydoğu ve güneybatı cephesinde çatıya yakın yerde, oldukça küçük birer pencere bulunmaktadır. Doğu cephesi ise sivil bir yapıya bitişiktir.

Cami avlusunun doğu ve kuzey kanadını sivil binalar oluşturmaktadır. İki binanın kuzeydoğu köşesine 1976 yılında atnalı kemerli bir kapı ve üzerinde yükselen bir minare inşa edilmiştir. Atnalı kemerin etrafının silmeler dolanmaktadır. Kapı dehlizlidir. Beşik tonoz ile örtülü olan dehliz, sivri kemer ile avluya açılmaktadır. Minare kaidesi kare olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin doğu tarafında bir madalyon içerisine yerleştirilmiş bir saat ile kitabe bulunmaktadır. Batı tarafında ise basık kemerli kapı yer almaktadır. Bu kapı ile minarenin içine girilmektedir. Soğanvari şeklindeki pabuçun üzerinden çokgen gövde yükselmektedir. Şerefe altı taş kabartmalarla bezelidir. Şerefe korkuluğunda ajur tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Petek bölümü de çokgen planlıdır. Üzeri konik külah ile örtülüdür. Konik külah ile petek arasında silmeler vardır (Fotoğraf 226).

Kuzeyde yer alan binanın alt katı camiye tahsis edilmiştir. Burada imam odası ile lavabolar bulunmaktadır.

Avlunun batı kanadında düzgün kesme taştan inşa edilmiş, dikdörtgen planlı, dört meyilli kırma çatı ile örtülü bir mekan yer almaktadır. Bu mekanın içinde abdest musluklar bulunmaktadır. Hemen kuzeyinde avluya girişi sağlayan basit bir açıklık vardır (Fotoğraf 227). Avlu renkli taşlar ile döşenmiştir.

Caminin asıl minaresi özgünlüğünü korumuştur. Son cemaat yerinin kuzeybatısında yer almaktadır. Minare, harimin beden duvarına bitişiktir. Kare planlı kaide 2.40x2.40 m. ölçüsünde olup köşeleri pahlıdır. Kaidenin kuzeyinde yer alan basık kemerli kapı ile minareye girilmektedir. Gövde ile kaide arasında kaval bir silme mevcuttur. Yuvarlak planlı gövde oldukça kısadır. Mazgal pencereler gövde üzerinde yer almaktadır. Şerefe altı iki sıra badem mukarnas ile bezelidir. İki sıra halindeki mukarnaslar alt ve üstten birer kaval silme ile sınırlandırılmıştır. Şerefe korkuluğunda herhangi bir süsleme mevcut değildir. Petek bölümü de yuvarlak planlıdır. Üzerinde havalandırma delikler yapılmıştır. Konik külahın üzerinde ay yıldızlı alem bulunmaktadır. Minare tamamen kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 228).

Son cemaat yeri kemer gözlü değildir. Harim, son cemaat yerinden daha yüksek tutulmuştur. Ahşap kirişli tavan, ahşap taşıyıcıların üzerine oturmuştur. Harime açılan sivri kemerli kapının doğusunda iki tane sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bu iki pencerenin arasında basık kemerli bir mihrabiye yerleştirilmiştir. Mihrabiyenin iki yanında birer gömme ayak mevcuttur. Minare son cemaat yerinin ikiye bölmüştür. Batısında son cemaat yerinin devamı niteliğindeki yer, kadınlar mescidi olarak kullanılmaktadır. Burada da harime açılan sivri kemerli bir kapı ile pencere yer almaktadır (Fotoğraf 229).

Şeyh Süveydan Camii dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan, iki sahınlı, beş kemer gözlü bir ibadethanedir (Fotoğraf 230). Dikdörtgen planlı dört serbest ayak ile doğu ve batı duvardaki gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerler, harimi iki sahına bölmüştür. Güney sahın, kuzeydeki sahının yaklaşık üç katı genişliğindedir. Kuzeydeki sahına dikey olarak atılan sivri

kemerler ile beş bölüme ayrılmıştır (Fotoğraf 231). Sivri kemerler serbest ayak ile kuzeydeki gömme ayakların üzerine oturmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı tarafına da oldukça geniş kemerler atılmıştır. İkinci sahındaki bu uygulama son restorasyonda yapılmıştır. Harim ahşap kiriş tavanlıdır.

Harimin doğu ve batı tarafında oturma sekileri vardır. Güneydeki nişler dolap olarak düzenlenmiştir. Batı ve kuzey duvarda sivri kemerli üçer pencere harimi aydınlatmaktadır. Ayrıca güneydoğu ve güneybatı duvarında da birer küçük pencere vardır.

Mihrap çerçeve içerisine alınmıştır. Dışa taşıntı yapan çerçeveyi en dıştan U şeklinde çevreleyen bir zencirek motifli bir bordür vardır. Daha sonra üç yapraklı çiçek motif ile süslü ikinci bordür yer almaktadır. Bordürlerden sonra ise renkli taşlarla süslü iki tane silme bulunmaktadır. Mihrap yarım daire planlı bir nişe sahiptir. Her iki yanında birer sütunce yerleştirilmiştir. Sütuncelerin hem altında hem üstünde birer kum saati ile sütunce başlığı yer almaktadır. Kavsara kısmı çeyrek küre formlu yapılmıştır. Kemerin etrafında geometrik motifli silmeler mevcuttur (Fotoğraf 232).

Mihrabın hemen batısında taştan yapılmış minber yer almak yer almaktadır. Taç kısmında hem Türkçe hem Arapça olarak 1965 yazılmıştır. Minberin taç kısmı bitkisel ve geometrik motifler ile süslüdür. Korkuluk kısmında oyma tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Yan aynalık ve süpürgelik kısmı bir bütün olarak ele alınmıştır. Küçük bir üçgen yan aynalığın hemen ortasına yerleştirilmiştir. Üçgenin içerisinde lale motifi ile laleden çıkan yaprak motifleri ile bezelidir. Geçit bölümü basık kemerli bir açıklıktan ibarettir. Köşk bölümündeki dört tane çokgen ayak birbirine basık kemerle ile bağladır. Küçük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin etrafı düz tavandır. Köşk korkuluğunda, bir rozet ve rozeti içerisine alan büyük bir sekizgen bulunmaktadır (Fotoğraf 232).

Mihrabın doğusunda ise Cumhuriyet döneminde yapılmış bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Ahşaptan yapılan vaaz kürsüsün tüm yüzeyleri dikdörtgen panoya ayrılmıştır. Panolar lale motifi ile süslüdür. Lalelerden çıkan iki ana sap ile lalelerin

tepe bölümlerinde iki yana doğru çıkan saplar birbiriyle birleşmektedir. Rumi motifleri ile bezeli bordürler, panoları çevrelemektedir (Fotoğraf 232).

Tarihlendirme: Caminin inşa kitabesi yoktur. Caminin yapanı ve yaptıranı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Özgünlüğünü koruyan minare 1689 yılında Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1677 yılında Yusuf Efendi camiyi yeniletmiştir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 89).

Şeyh Süveydan Camii 1963-1966 yılları arasında halk tarafından doğu ve batı yönüne doğru genişletilmiştir. Bu onarım esnasında cami tüm özgünlüğünü kaybetmiştir (Dündar, 1999: 246). Minberde 1965 tarihi yazılıdır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2017 yılında restore edilmiştir. Avlunun zemini renkli taş ile döşenmiştir. Abdest muslukları için yeni bir mekan inşa edilmiştir. Son cemaat yerindeki sütunlar kaldırılmış yerine ahşap taşıyıcılar getirilmiştir. Bilinçsizce yapılan sıvalar silinmiş ve buradaki kitabeler gün yüzüne çıkarılmıştır. Harim ve son cemaat yerine kirişli ahşap tavan yapılmıştır. Caminin kuzeybatı cephesi son cemaat yerinin bir devamı şeklinde düzenlenmiştir. Buraya kapı ve pencere yerleştirilmiştir.

Camide dört kitabe vardır.

1.Kitabe: Caminin asıl minare kaidesinin üzerindedir (Fotoğraf 233). Kitabede şunlar yazılıdır:

Habbezâ hemseri hayr-ı mümkün hoş emel

Hudâ ‘avniyle ibdâ’ eyledi bed’-i hesen

Fetâyı ehl-i fazl-ı pişüvâyı eshiyâ

Seyyidi Abdul-âzîz Kerim mü’men

Bezl-i emvâl ile kıldı İslâma ‘a’lâyim

Sevmee’-i ‘Âliye bezl-i çırağ-ı encümen

Hüdânın mükâfatıneylerken tefekkür Nâciya

Geldi târîh rûhı ‘abîr arâyış-ı çemen

1101

Günümüz Türkçesi: Ne güzel arkadaş, hayrı mümkün hoş istekli,

Allah'ın yardımıyla güzel bir eser meydana getirdi.

Cömertlerin öncüsü, fazıl ehli,

Abdulaziz isimli cömert kimse,

Mallarını bol bol harcayıp İslama nişan kıldı.

Bu ibadethaneye paralar harcayıp aydınlattı.

Naci, Allah'ın mükafatını düşünürken

Yeşil, süslü güzel bir koku gelip tarih oldu.

1689 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 89).

Bu kitabeden minarenin 1689 yılında Abdulaziz Efendi tarafından yaptırıldığını öğreniyoruz. Abdulkadir Dündar kitabeyi 1126 H. 1713 M. yılına tarihlemiştir.

2. Kitabe: Son cemaat yerindeki kapının hemen doğusunda yer almaktadır (Fotoğraf 234). Kitabede şunlar yazlıdır:

Ceddede sâ'î el hayrât Yûsuf Efendi.

Tâbi Mustafa Efendi Kethûdai valide sultan

Kâtip Abâza Mehmet Ağa zâbıt-ı Kilis

Sene 1088

Günümüz Türkçesi: Bu camiyi 1088 H. 1677 M. Kilis zabıtı Abaza Mehmet Ağanın katibi,

Valide sultan kethudası Mustafa Efendinin tabii,

Hayır yapmayı sevenlerden Yusuf Efendi yeniledi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 89).

3. Kitabe: Son cemaat yerin güneydoğu duvarındaki pencerenin solunda yer almaktadır (Fotoğraf 235). Kitabede şunlar yazılıdır:

Ceddedehu sâ'iyu'l-hayrât Yusuf Efendi

Tâbi-'ı Mustafa Efendi Kethudâ-yı Vâlide

Sultan kâtib-i Abaza Mehmed Ağa Zâbıt-ı

Kilis fi şehri semân ve semânine ve elf

Günümüz Türkçesi: Bu eseri 1088 H. 1677 M. yılında, Kilis Zabıtı Abaza Mehmet Ağa'nın katibi, Valide Sultan Kethudası Mustafa Efendi'nin adamlarından, hayır yapmayı seven Yusuf Efendi yeniletti (Dündar, 1999: 248).

4. Kitabe: İkinci minare kaidesinin üzerindedir (Fotoğraf 236). Kitabede "*1976 yaptıran Kasap Neco Öksüzoğlu yapan H. Hikmet Çaparoğlu"* yazılıdır.

2.17. Murtaza Camii

Bulunduğu Yer: Şıh Abdullah Mahallesi, Murtaza Caddesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 1077 H. 1666 M.

Banisi: Murtaza Ağa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 60

Fotoğraf No: 237-246

Mimari ve Yapım Özellikleri: Murtaza Camii 1948-49 yıllarında yapılan tamirler neticesinde eski plan ve mimarisini kaybetmiştir. Sadece minare özgün kalabilmiştir. Minare kare kaideli, silindir gövdeli, tek şerefelidir. Günümüzde avlulu olan cami dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 60).

Murtaza Camii'nin tüm cephelerinde iki katlı olarak pencereler yerleştirilmiştir. Alttaki pencereler üstteki pencerelere oranla daha büyük yapılmıştır. Güneyde altta beş üstte altı, doğu cephede ise altta üç üstte iki pencere harime açılmaktadır (Fotoğraf 237). Güney cephesinde mihrap kısmı dışa taşırılmıştır. Batı cephesi üç yönden binalar arasında kalmıştır. Cephenin alt tarafı, kadınlar mescidi ile bitişiktir. Bu nedenle sadece üst kısmına pencere açılmıştır. Harim içindeki diğer duvarlarla bütünlük sağlama adına batı duvarın alt tarafına dekoratif, üç tane pencereler yapılmıştır. Bu pencereler kadınlar mescide açılmaktadır. Tüm cepheler düzgün kesme taştan inşa edilmiştir.

Caminin kuzeyinde üç yönlü bir taştan bir avlu yapılmıştır. Avlunun doğu ve kuzeyindeki basit bir açıklıktan ibaret olan birer kapı ile avluya girilmektedir. 1960'lı yıllara ait fotoğrafta avlunun doğusunda basık kemerli bir kapısı ile kuzeydoğuda bir mekan görünmektedir (Fotoğraf 238). Bugün bunlar mevcut değildir.

Avlunun batı kanadı üç mekan tarafından oluşmaktadır. Betonarme olarak inşa edilen bu mekanlar lavabo olarak kullanılmaktadır. Kuzeybatıda bir şadırvan

bulunmaktadır. Şadırvanın havuzu sekizgen planlıdır. Sekiz taşıyıcı tarafından kırma çatı taşınmaktadır. Avlu zemini düzgün kesme taş ile döşelidir (Fotoğraf 239).

Caminin batısında kadınlar mescidi yer almaktadır. Kadınlar mescidi 2016-2017 yılında inşa edilmiştir. Kuzey duvarındaki sade kapı ile içeri girilmektedir. Üçgen plan şemasına sahiptir. Mescidin doğusunu harimin duvarı oluşturmaktadır. Harime ait üç pencereden başka penceresi yoktur. Bu nedenle oldukça karanlıktır. Ahşap kiriş tavanlıdır. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 240).

Murtaza Camii'nin kuzeydoğu köşesinde minare yer almaktadır. Kare planlı kaide 2.20x2.20 m. ölçüsünde olup köşeleri pahlıdır. Minareye kaidenin batısında yer alan basık kemerli kapı ile girilmektedir. Kaide ile gövde arasında bir silme vardır. Yuvarlak planlı gövdenin ortasında bir bilezik mevcuttur. Gövdeye mazgal pencereler yerleştirilmiştir. Minare tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasların hemen altında yuvarlak bir silme görülmektedir. Şerefe korkuluğu sadedir. Petek bölümü de yuvarlak planlıdır. Gövdeye göre daha kısa ve incedir. Üzerine havalandırma delikleri açılmıştır. Çinkodan yapılan dilimli konik külahın üzerinde hilal motifli madeni bir alem yer almaktadır. Eserin tek özgün yeri olan minare düzgün kesme taştan yapılmıştır. Minarenin hemen kuzeyinde bir kuyu bulunmaktadır (Fotoğraf 241).

Caminin 2016-2017 yılında yapılan restorasyonunda son cemaat yeri eklenmiştir (Fotoğraf 242). Son cemaat yerinde bulunan 14 ahşap direk tarafından ahşap tavan taşımaktadır. Burada harime girişi sağlayan iki kapı yer almaktadır. Basık kemerli kapının kemer ve pervazlarında iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Diğer kapının üzerinde kitabe ve dikdörtgen şekilli bir pencere yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve cephenin ortasında birer pencere harime açılmaktadır. Ortada yer alan pencerenin üzerinde üçgen alınlık bulunmaktadır. Üçgen alınlık, kartuş içerisindeki ay yıldız motifi ile süslüdür. Son cemaat yeri belli bir yükseklikte tutulmuştur. Çatının hemen bitiminde, kuzeybatının üst köşesine harime açılan dikdörtgen şekilli üç pencere yer almaktadır. Cami, yapılan onarımlar sonrasında özgünlüğünü kaybetmiştir. Bu nedenle kuzey cephesi belli bir düzen

içerisinde değildir. Pencereler gelişi güzel yerleştirilmiştir. Özgün şeklinin böyle olması mümkün değildir.

Harim, dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Oldukça sadedir. 26 pencere ile harim aydınlatılmaktadır. Kuzey duvar baştan sona mahfil katı olarak düzenlenmiştir. 12 ahşap direk tarafından ahşap taban taşınmaktadır. Korkuluk kısmı da ahşaptan yapılmıştır. Batı ve doğusunda yer alan döner merdivenlerle mahfil katına çıkılmaktadır (Fotoğraf 243). Kuzey duvarda yer alan iki niş dolap olarak tertiplenmiştir.

Taştan yapılan mihrap sivri kemerli, yarın daire planlı bir nişe sahiptir. Niş ile kavsara iki silme ile birbirinden ayrılmıştır. Kavsaranın içi badem mukarnasa benzeyen motiflerle süslüdür. En üst kısmında ise istiridye motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 244).

Mihrabın batısında minber yer almaktadır. Minber taştan yapılmıştır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Taç kısmı badem mukarnaslar ile bezelidir. Kapı söveleri bitkisel motifler ile bezelidir. Yan aynalık ile süpürgelik bölümü birlikte ele alınmıştır. Herhangi bir süsleme mevcut değildir. Merdiven korkuluğu da sadedir. Taş korkuluğun üzerine yine bir ahşap korkuluk konmuştur. Geçit bölümü açıktır. Üstüne kaş kemer yapılmıştır. Köşk bölümünde dört tane çokgen ayak yer almaktadır. Ayaklar birbirine basık kemerler ile bağlıdır. Üzeri kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 244). Son yıllarda yapılan ahşap vaaz kürsüsü sadedir. Tüm yüzeyi dikdörtgen panolara ayrılmıştır.

Harim ahşap tavan olup düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Tarihlendirme: Murtaza Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Kadri Timurtaş kitabında 1072 H. 1666 M. yılında Kilis Zabıtı Murtaza Ağa'nın camiyi yaptırdığının belirtmektedir (Bebekoğlu ve Tektuna,2008: 88). İbrahim Hakkı Konyalı Kilis Vakıflar Müdürlüğü'nde 1072 H. 1666 M. yılına tanzim edilmiş bir vakfiye belgesi bulduğunu ve bu belgede Murtaza Ağa'nın bir takım mallarını camiye vakfettiği yazılı olduğunu söylemiştir. 1135 H. 1722 M. yılına ait Hurûfât Defterleri'nde de Murtaza Ağa'nın camiyi yaptırdığı yazılıdır (Dündar, 1999: 257). Mimarı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Camii 1948-49 yıllarında büyük bir onarım görmüş ve eski plan ve mimari şeklini kaybetmiştir. Yalnız minaresi özgün kalabilmiştir. 1969 yılında da harap olan cami tamir edilmiştir. Mihrap bu tarihte yapılmıştır. 2016-17 yılların da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir. Esere yakışmayan tüm eklentiler ortadan kaldırılmıştır. Avlu duvarları, avlunun batı kanadındaki mekanlar yenilenmiştir. Şadırvan ve kadınlar mescidi yapılmıştır. Eski son cemaat yeri yıkılmış yerine ahşap destekli ve tavanlı yeni bir son cemaat yeri eklenmiştir. Minare ve harimin içi temizlenmiştir.

Camide iki tane kitabe yer almaktadır.

1.Kitabe: Harime girişi sağlayan kapının üzerindedir (Fotoğraf 245). Üzerinde şunlar yazılıdır:

Bismillahirrahmanirrahim. Ta'mir tarih-i 1367

Bu kitabede 1367 H. 1948 M. yılında caminin tamir edildiği öğreniyoruz.

2. Kitabe: Mihrabın Üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 246). Kitabede şunlar yazılıdır:

Murtazâ Câmii bir cây-ı harâp olmuş iken

Himmet-i ehli kerem sa'yini izhâr etti

Pek becâ düştü bu târîh-i imâret Hakka

Üç kişi sa'yi ile bu camii i'mar etti.

1389 H. 1969 M.

Günümüz Türkçesi: Murtaza Camii bir harap yer olmuş iken,

Cömert insanlar çapa gösterip emek ettiler.

Hakkın, bayındır olan bu yerine tarihi pek uygun düştü

Üç kişinin çalışması ile bu cami şenlendi.

1389 H. 1969 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 88).

2.18. Kürtler (Kürt Ağa) Camii

Bulunduğu Yer: Bölük Mahallesi, Binbaşı Sokak'ında yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 17. yüzyılın sonları

Banisi: Kürt Hüseyin Ağa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 61

Fotoğraf No: 247-259

Mimari ve Yapım Özellikleri: Kürtler Camii kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 61). Son cemaat yer yıkılarak harime dahil edilmiştir. Cami avlulu olup avlunun güneyinde revak, batısında hücre ve kuzeyinde minare yer almaktadır. Yapılan tamirler neticesinde özgünlüğünü kaybeden caminin tek özgün yeri minaresidir.

Avlunun kuzeydoğusunda, 1844-1870 yıllarında yapılan Küçük Çarşı Kasteli yer almaktadır. Kastel, Hacı Mehmet oğlu Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1933 yılında tamir edilmiştir (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 124).

Kare planlı eser 3.40x3.40 m. ölçüsündedir. Kastel, biri kuzeye diğeri doğuya bakan çift cepheli bir mekan şeklide tasarlanmıştır. Cepheleri teşkil eden sivri kemerler kuzeydoğuda serbest bir ayak ile batı ve güney duvarlara oturmaktadır.

Kuzey ve doğu cepheleri tezyinatlıdır. Doğu cephesindeki sivri kemerin etrafı tek sıra halinde yaprak motifi ile süslüdür. Kemerin köşelerinde birer rozet yer almaktadır. Rozetler lale ve yaprak motifi bezelidir. Ortadaki laleden çıkan saplar iki yana doğru kıvrılarak dairesel hatlar oluşturmaktadır. Saplar lale çiçeği ile son bulmuştur. Rozetlerin üzerinde birer ay ve yıldız motifi vardır. Bunlarında arasında geometrik motifleri ile bezeli, kare şekilli bir rozet yer almaktadır (Fotoğraf 247). Kuzey cephedeki sivri kemer etrafı ise üç sıra halinde badem mukarnas ile bezelidir. Buradaki rozetlerin tam ortasın birer çiçek mevcuttur. Çiçeğin etrafındaki kırık çizgilerin kesişmesiyle oluşan geometrik motifler iç içe üç daire oluşturmuştur. Ay ve yıldız motifi ile kare şekilli rozet aynı şekilde burada da bulunmaktadır (Fotoğraf

248). Sivri kemerlerin her iki yanına birer gömme sütunce yerleştirilmiştir. Saçak kornişleri silmeler halinde olup hemen altında yaprak desenli bir friz dolanmaktadır. Batı duvarda sivri kemerli, inşa kitabesi vardır. Kastel, düzgün kesme ve moloz taştan yapılmıştır.

Kuzeydeki basit bir açıklıktan ibaret olan kapı avlunun içine girilmektedir. Avlu zemini düzgün kesme taş ile döşelidir.

Avlunun kuzeybatısında minare yer almaktadır. Caminin özgünlüğünü tamamen koruyan tek yer minaredir. Kare planlı kaide 2.50x2.50 m. ölçüsündedir. Doğusunda yer alan basık kemerli kapıyla minareye girilmektedir. Kaidenin köşeleri pahlı olup gövde ile arasında bir silme mevcuttur. Gövde çokgen planlıdır. Minare tek şerefelidir. Şerefe altı mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların altında badem mukarnaslarlar bezeli birer silme bulunmaktadır. Petek bölümü yuvarla planlı olup gövdeye göre daha incedir. Üzerinde havalandıra delikleri açılmıştır. Konik külah, hilal motifli bir madeni alem ile nihayetlendirilmiştir. Minare tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 249).

Kürtler Camii avlusunun batı kanadının tam ortasında abdest muslukları bulunmaktadır. Abdest muslukların kuzeyinde yer alan iki mekan lavabo olarak kullanılmaktadır. Güneyinde ise imam odası yer almaktadır. İmam odasının kapı ve dikdörtgen şekilli penceresi avluya açılmaktadır. Kare planlı yapı iki renkli taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 250).

Avlunun güney kanadında üç kemer gözlü revak yer almaktadır (Fotoğraf 251). Daha önceleri burada eyvan olduğu bilinmektedir. Avluya açılan sivri kemerler ortada iki serbest ile doğu ve batıdaki birer gömme ayak üzerine oturmaktadır. Revağın batı duvarındaki kapı ve dikdörtgen şekilli pencere, avlunun güneybatı köşesinde yer alan hücreye açılmaktadır. Bu hücre günümüzde mutfak olarak kullanılmaktadır. Batı duvarın üst kısmında dikdörtgen şekilli iki niş mevcut iken doğu duvarda bir niş mevcuttur. Revağın güney duvarında bir mihrap bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli mihrap, yarım daire planlı bir nişe sahiptir. Mihrap çerçeve içerisine alınmış ve dışa taşırılmıştır. Güney duvarda da bir niş vardır. Tavan, ahşap kirişlidir (Fotoğraf 252). Revak düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Kürtler Camii'nin güney duvarı sivil bir yapıyla bitişiktir. Doğu cephesinde harime açılan, dikdörtgen şekilli, üç pencere yer almaktadır. İki pencere aynı uzunlukta iken diğeri daha uzundur (Fotoğraf 247). Batı duvarda ise basık kemerli, dört pencere harime açılmaktadır. Pencerelerden biri sivri kemerli, sathı bir niş içerisine alınmıştır. (Fotoğraf 253).

Caminin üç kemer gözlü son cemaat yeri harime dahil edilmiştir. Kuzey cephede bulunan iki kapı ile harime girilmektedir (Fotoğraf 253). Sivri kemerli, birer sathı niş içerisine alınan kapılardan biri yuvarlak diğer ise basık kemerlidir. Basık kemerli kapı daha geniştir. Kemerin etrafında ve sövelerinde altıgen motifler bulunmaktadır. Söveler ve kemer birbirinden silmelerle ayrılmıştır. Kapı üzerine ahşap bir sundurma yerleştirilmiştir. Kuzey cephede, dikdörtgen şekilli bir de pencere vardır.

Cemaatin yaşlı insanları, harimin daha önceleri kuzey ve güney yönünden, mihrabın sağında ve solunda geniş açıklıklı tek kemerle geçilen üzeri ahşap kirişli, düz toprak damlı bir yapı olduğunu söylemektedirler (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008, 76). Günümüzde ise harim kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Oldukça sadedi.

Kıble cephesinin merkezinde bulunan mihrap sivri kemerli olup yarım daire planlı bir nişe sahiptir. Kavsarası çeyrek küre formundadır. Mihrapta herhangi bir süsleme mevcut değildir (Fotoğraf 254).

Mihrabın hemen batısında yer alan minber yakın tarihte yapılmıştır (Fotoğraf 254). Ahşap minber klasik tarzdadır. Kapı kanatlarında bitkisel motifli bir bordür dolanmaktadır. Ortası kare motifler ile bezelidir. Kapının her iki yanında gömme sütunceler yer almaktadır. Yan aynalık iç içe geçmiş üç üçgenden oluşmaktadır. Geçit bölümü basık kemerli bir açıklıktan ibarettir. Süpürgelik kısmı iki dikdörtgen ve bir yamuk dikdörtgen panoya ayrılmıştır. Köşk bölümünde dört tane ayak bulunmaktadır. Bu ayaklar birbirine basık kemerle ile bağlıdır. Üzeri dilimli, konik külah ile örtülüdür.

Kıble duvarında, tavana yakın yerde dikdörtgen şekilli, üç tane pencere yer almaktadır. Güney cephe sivil bir yapıya bitişik olduğu için bu pencereler işlevini

yerine getirememektedir. Dekoratif amaçlı yapılmıştır. Harim kuzeyde bir, batıda dört ve doğuda üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Ahşap tavanlıdır.

Kuzey duvarı baştan sona mahfil katı olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 255). Ahşaptan yapılan mahfil ortada iki serbest direk üzerine oturmuştur. Doğusunda yer alan dönen merdiven ile mahfile çıkılmaktadır. Merdivende ahşaptan yapılmıştır.

Cami düzgün, kesme taştan inşa edilmiştir.

Tarihlendirme: Kürtler Camii'nin inşa kitabesi yoktur. 1173 H. 1759 M. yılına ait Osmanlı Arşivleri'nde ve 1199 H. 1784 M. ile 1231 H. 1815 M. yılına ait Hurûfât Defterleri'nde caminin Kürt Hüseyin Ağa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Caminin bugün mevcut olmayan eyvanı 1705 yılında yapılmıştır. Bundan yola çıkarak caminin 17. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir (Dündar, 1999: 260). Mimarı bilinmemektedir.

Cami 17.12.1937 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satılmıştır. 1954-55 yıllarında yapılan tamirler sonucunda aslı şeklini kaybetmiştir. Caminin tek özgün yeri minaresidir. Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne aittir. 2016 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir.

Camide dört tane kitabe mevcuttur.

1.Kitabe: Harime açılan kapının sol üst köşesinde yer almaktadır (Fotoğraf 256). 0.47x0.33 m. ölçüsünde olan kitabe sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

İnşâ hezâ'l eyvân Emine

Hâtun mea'munla Halil fî seneti 1117

Türkçesi: Bu eyvanı Emine Hatun ile Munla Halil 1117 H. 1705 M. yılında yaptırmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 76).

2. Kitabe: Harime açılan basık kemerli kapının üzerindedir (Fotoğraf 257). Talik hatlı kitabede "*Bu camii şerif ehl-i hayrın himmet ve gayretleriyle müceddiden yapılmıştır. 1375"* ibaresi okunmaktadır. Caminin 1375 H. 1955 M. yılında hayır

sahiplerinin çalışmasıyla yeniden yapıldığını bu kitabeden öğreniyoruz (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 76).

3. Kitabe: Avlunun güney kanadında yer alan revağın mihrabı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 258). 0.42x0.81 m. ölçüsündeki talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Mescid-i sayf-ı ubbâd oldu bu yer

Ehl-i hayr etti binâsın ikmâl.

Çıktı hep söyledi Kâmil târîh

Eser-i hubb-i latîf-i müte'al

Hicri 1374 Miladi 1954 Rumi 1370

Günümüz Türkçesi: Bu yer, ibadet edenlerin yazlık mescidi oldu.

Hayır sahipleri yapısını tamamladılar

Kamil çıkıp hep tarihini söyledi.

Bu eser, güzel, yüce ve hoş oldu.

Hicri 1374 Miladi 1954 Rumi 1370 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 76).

4. Kitabe: Avlunun güney kanadında yer alan revak kemerinin üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 259). 0.54x0.29 m. ölçüsündeki kitabede "*Bu eyvân-ı şerif ehl-i hayrın yardımıyla yapılmıştır. Arabi 1374."* İbaresi okunmaktadır. Bu kitabeden hayır sahiplerinin yardımıyla 1954 yılında revakların yapıldığını öğreniyoruz (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 76).

2.19. Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii Minaresi

Bulunduğu Yer: Büyükkütah Mahallesi, Mehmet Paşa Sokak'ta bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 17. yüzyılın sonları 18. yüzyılın başları

Banisi: Hacı Mustafa oğlu Hacı İbrahim

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 62

Fotoğraf No: 260-264

Mimari ve Yapım Özellikleri: Bugün var olmayan cami İnce Bayraktarzade Mehmet Paşa Camisi, Büyük Kütah Camisi ve Yeni Camii adlarıyla anılmaktadır. Cami ile birlikte yapılan 20 odalı medrese de yıkılmıştır. Cami ve medresen geriye sadece giriş kapısı ve minare kalmıştır. Kanaatimce Kilis'in en güzel ve özel minaresidir.

II. Abdulhamit Albümleri'nde camiye ait bir fotoğraf yer almaktadır. Fotoğrafta caminin güney cephesi, minaresi ve kapısı görülmektedir (Çizim 62). Güney cephede moloz ve kesme taş bir arada kullanılmıştır. Burada beş pencere ve üç çörten yer almaktadır (Dündar, 270-271).

Taç kapısı sivri kemerli olup giriş açıklığı basık kemerlidir. Kavsarasında bir kitabe mevcuttur. Kapının her iki yanın birer oturma sekisi bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 260).

Eserin güneyinde yer alan minare günümüze kadar gelebilmiştir. Minare kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Güney duvarında kabartma tekniğinde yapılmış büyük bir altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (Fotoğraf 260). Kuzey duvarında basık kemerli kapı yer almaktadır (Fotoğraf 261). Minareye girişi sağlayan bu kapının etrafında iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Kapının üzerin bulunan rozetin içinde Arapça "*Allah"* lafzı yazılıdır. Kaide iki renkli, düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Gövde ile kaide arasında silmeler mevcuttur. On ikigen planlı gövdenin üzerinde mazgal pencereler görülmektedir. Burada herhangi bir süsleme mevcut değildir (Fotoğraf 262). Gövde şerefe altından oluklu, kaval ve düz silmeden oluşan kornişle ayrılmıştır. Silmeler de on ikigendir. Şerefe altında dört ayrı süsleme programı görünmektedir. En altta yapılmış palmet motifleri bulunmaktadır. Palmet dizisi cepheyi fırdolayı dolaşmaktadır. Her cephede dört adet ters-düz olarak yapılmıştır. Alttakiler oyulmuş, üsttekiler kabartılarak verilmiştir. İkinci sırada kabartma tekniğinde yapılmış rozetler mevcuttur. Her cephede alt alta ikişer rozet yerleştirilmiştir. Rozetler her cephede farklı şekilde tezyin edilmiştir. Burada gülbezek, çarkıfelek, çok kollu yıldız ve çiçek motifleri dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Üçüncü sırada çini karo ve palmet motifleri dönüşümlü olarak yapılmıştır. Çinilerin bazıları kırılmış bazıları ise dökülmüştür. Bitkisel motifler ile bezeli çiniler mavi ve beyaz renklidir. Palmetler bir ters bir düz olarak birbirini tamamlamaktadır. Bunlarda hemen sonra mukarnaslar gelmektedir. Mukarnaslar her kenarda üçgen bingi şeklinde yapılmıştır. Üzerindeki sarkıtlar hafif yatay olarak taranmıştır. Şerefe de gövde gibi on ikigen planlıdır. On iki kenarında da farklı süslemeli korkuluklar mevcuttur. Korkuluklar taş malzemeden, ajur tekniğinde yapılmış geometrik süslemelerle tezyin edilmiştir (Fotoğraf 263).

Petek bölümü yuvarlak planlıdır. Dikey olarak yan yana dizilmiş kaval silmeler zikzak şeklinde yivlenmiştir. Konik külah ise diyagonal şekilde yan yana ilerleyen silmelerle burmalı olarak yapılmıştır (Fotoğraf 263). Siyah, bakırdan, hilal şeklindeki alem ile külah nihayetlendirilmiştir.

Tarihlendirme: 1132 H. 1719 M. tarihli vakfiye göre Hacı Mustafa oğlu Hacı İbrahim tarafından cami inşa ettirilmiştir. 1133 H. 1720 M. yılına ait bir Osmanlı belgesinde ise 1132 H. 1719 M. yılının Şaban ayında İbrahim Efendi'nin vefat ettiği yazılıdır. Bundan yola çıkarak 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başında cami ve medresenin inşa edildiğini söylüyoruz. 1831 yılında harap olan eser Halep Valisi Mehmet Paşa tarafından tekrar yaptırılmıştır (Dündar, 1999: 269-270). Mimarı bilinmemektedir.

Cami ve medreseden günümüze kadar sadece minare ve taç kapı gelebilmiştir. Minare ile taç kapı 2016 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir.

Eserin bugün sadece taç kapısı üzerinde bulunan kitabesi mevcuttur. Hicaz Dündar Kuloğlu, cami ve medrese yıkılmadan önce cami eyvanında bulunan kitabeyi alarak İbrahim Hakkı Konyalı'ya vermiştir. İbrahim Hakkı Konyalı'da bu kitabeyi yayınlamıştır (Bebekoğlu veTektuna, 2008: 72).

1.Kitabe: Giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 264). 0.65x0,40 m. ölçüsünde olan kitabe talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Hazret-i vâli-i şehbây-ı mekârin pirâ

Sıtkıyle bu eseri eyleyicek nev ihyâ

Nâfia gevher-i el fazla yazdım târîh

Yaptı hoş medreseyi cûd-ı Muhammed Paşa

1247 H.

Günümüz Türkçesi: Halep Valisi cömertlikle dolu, yüce temizliğiyle

Bu eseri yeniden diriltti.

Şair Nafi noktalı harflerle tarihini yazdı.

Güzel medreseyi Mehmet Paşa yaptı.

1247 H. 1831 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 72).

2.Kitabe: Günümüzde mevcut değildir. Eskiden cami eyvanında bulunan kitabeyi İbrahim Hakkı Konyalı yayınlamıştır. Kitabede şunlar yazılıdır.

Cenab-ı Hazret-i vâli-i şehbay-i keremkâre

Muvaffak olıcak âbâdına bu hüsn-ü âsâre

Didim ben dahi Nâfi' mûcem mühmel güzel tarih

Sürüp ruy-i tevazu' ile gir dergâh-i Cebbare

1247 H.

Günümüz Türkçesi: Halep Valisi kerem sahibi,

Bu güzel eserin bayındır olmasını başardı.

Ben dahi noktalı ve noktasız güzel tarihini diledim.

Alçak gönüllükle, yüz sürerek kudretli kapıdan gir.

1247 H. 1831 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 72).

2.20. Şurahbil Camii (Şurahbil Zaviyesi)

Bulunduğu Yer: Kilis'in kuzeydoğusunda yer alan Karataş Tepesi üzerinde, Demirciler Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 16. yüzyılın başları

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 63

Fotoğraf No: 265-278

Mimari ve Yapım Özellikleri: Şehirden uzak bir tepe üzerine kurulan zaviye, şehrin zamanla büyümesi ile evlerin arasında kalmıştır. Şurahbil Zaviyesi günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Şurahbil Camii avlusuyla birlikte dıştan dışa 27.85x24.10 m. ölçüsünde dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir (Çizim 63). Cami avlunun güneydoğusunda cami yer almaktadır. Harim dikdörtgen planlı, mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir yerdir. Kuzeybatı köşesinde Hz. Şurahbil'e ait olduğu söylenen bir sanduka bulunmaktadır. Avlunun üç tarafında birer evyan ve hücreler bulunmaktadır. Minare ise avlunun güneybatı köşesindedir.

Şurahbil Camii avlusuna batıda bulunan kapı ile girilmektedir. Kapıya taştan yapılmış, beş basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır (Fotoğraf 265).

Avlunun doğu kanadı sarı renkli, düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Burada iki hücre ve bir eyvan yer almaktadır (Fotoğraf 266). Hücrelere avludan iki basamaklı merdiven ile çıkılan basık kemerli birer kapı ile girilmektedir. Hücrelerin birinde avluya açılan basık kemerli bir pencere bulunmaktadır. Eyvan sivri kemerlidir. Sivri kemer camekan ile kapatılmıştır. Günümüzde kadınlar mescidi olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 267). Kadınlar mescidinin güney duvarında yer alan kapı ile harime giriş sağlanmaktadır. Hücreler ve eyvan beşik tonoz ile örtülü olup doğu duvarlarında birer mazgal pencereler yer almaktadır. Eyvanın mazgal bir pencereye sahip olması anlamsızdır. Burası daha önceleri bir hücre iken daha sonra eyvana çevrilmiş olmalıdır. Doğu cephede iki renkli taş bir arada kullanılmıştır (Fotoğraf 268). Camiye ait duvar ise tek renkli, düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir.

Bu duvarda dikdörtgen bir pencere harime açılmaktadır. Hücrelere ve eyvana açılan mazgal pencereler alttan ve üstten kaş kemerli olarak yapılmıştır. Taştan yapılmış çörtenler sadedir.

Avlunun kuzey kanadında dört tane hücre ve bir eyvan yer almaktadır (Fotoğraf 269). Hücrelere basık kemerli birer kapı ile girilmektedir. Üç hücrenin basık kemerli birer penceresi vardır. Bu pencereler avluya açılmaktadır. Beşik tonoz ile örtülü hücrelerin kuzey duvarına birer mazgal pencere açılmıştır. Sivri kemerli eyvan 2.90x4.30 ölçüsünde olup beşik tonoz ile örtülüdür. Eyvanın hemen doğusunda yer alan hücrenin bir de kaş kemerli bir mazgal penceresi vardır. Avlunun kuzeydoğu köşesine bir mekan yerleştirilmiştir. Bu mekan abdesthane olarak kullanılmaktadır. Abdesthaneye iki kapı ile girilmektedir. Kapılardan biri avluya açılırken diğeri arka cephe bakmaktadır. Arka cephedeki kapıya yedi basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Abdesthane, eyvan ve hücrelere açılan mazgal pencereler alttan ve üstten kaş kemerli olarak yapılmıştır. Burada bulunan taş çörtenler sadedir. Kuzey cephe iki renkli, kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 270). Avlunun kuzey kanadı ise tek renkli, düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Beyaz taş ile döşeli avlunun kuzeydoğu köşesine yakın bir yerde su kuyusu yer almaktadır.

Avlunun güneydoğusunda cami bulunmaktadır (Fotoğraf 271). Önceleri zaviyenin mescidi olan caminin son cemaat yeri yoktur. Basit, sade bir kapı ile harime girilmektedir. Kapının hemen batısında hangi tarihe ve kime ait olduğu bilinmeyen bir mezar yer almaktadır. Harim 14.40x4.15 m. ölçüsünde olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Dündar, 1999:337). Mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir ibadethanedir (Fotoğraf 272). Mihrap güney duvarın tam ortasına değil de güneybatı köşesine yakın bir yere yapılmıştır. Burada kare planlı bir yer oluşturularak üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağı içten yuvarlak dıştan ise sekizgen planlıdır. Geçişler pandantif ile sağlanmıştır. Kubbenin ağırlığı beşik tonozların sivri kemeri ve yan duvarlara verilmiştir. Harimin doğu ve batısı ise beşik tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 273). Doğu tarafı batı bölümüne oranla çok daha uzundur. Yapılan tamirler neticesi doğu bölümünün uzatıldığını anlıyoruz. Güney

duvarda iki, doğu duvarda bir pencere ile bulunmaktadır. Kubbe ve kasnağında pencere mevcut değildir. Pencereler az olduğu için içerisi oldukça karanlık ve loştur. Harim tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Harimin kuzeybatı köşesinde Hz. Şurahbil'e ait olduğu söylenen bir sanduka yer almaktadır. Fakat bu iddiayı kanıtlayacak herhangi bir bilgi ve belgeye sahip değiliz. Sandukanın kuzeyinde bir pencere vardır.

Mihrap güneybatı köşesine yakın bir yerde bulunmaktadır (Fotoğraf 274). Yuvarlak planlı mihrap 2.45 m. yüksekliğinde 1.37 m. genişliğindedir. Mihrabı her iki yanında birer bodur sütunce yer almaktadır. Gövde yüzeyi sade tutulmuştur. Başlıklara geçiş bilezik ile sağlanmıştır. Başlık beşgen prizma şeklindedir. Yuvarlak kemerli mihrabın kavsarası yarım kubbe şeklindedir.

Güneybatı köşesinde bulunan minber yakın tarihte yapılmıştır. Ahşap minber oldukça sadedir.

Caminin hemen batısında 4.10x4.85 m. ölçüsünde bir eyvan yer almaktadır. Eyvan sivri kemer ile avluya açılmaktadır (Fotoğraf 271).

Avlunun güneybatısında bir türbe bulunmaktadır (Fotoğraf 271). İçten içe 5.30x4.20 ölçüsünde olan türbe çapraz tonoz ile örtülüdür. Türbeye avludan girilmemektedir. Batı cephesinde yer alan basık kemerli kapı ile türbeye girilmektedir. Kapı yola bakmaktadır. Kuzey ve güney duvarında birer pencere bulunmaktadır. Güneydeki pencerenin kaş kemerli bir alınlık vardır. Kuzey duvarında iki renkli taş bir arada kullanılmıştır. Diğer yerlerde ise tek renkli düzgün kesme taştan yapılmıştır. Türbenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Yalnız İbrahim Hakkı Konyalı türbenin Şeyh Muhammed adlı birine atfedildiğini söylemektedir (Dündar, 1999: 337).

Avlunun güney cephesi düzgün kesme taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 275). Taştan çörtenler sadedir.

Türbenin güneybatı köşesinde minare yer almaktadır. Cami, eskiden zaviyenin mescidi iken daha sonra cami hüviyetini almıştır. Bu nedenle 1960'lı yıllarında yapılan minare caminin çok uzağındadır. Minarenin kaidesi kara planlı olup köşeleri

pahlıdır. Kuzey tarafında yer alan basık kemerli kapı ile minareye girilmektedir. Gövde, şerefe korkuluğu ve petek bölümü yuvarlak planlıdır. Şerefe altı mukarnasla ile bezelidir. Petek bölümün üzeri konik külah ile örtülüdür. Minare tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 276).

Tarihlendirme: Zaviyenin inşa kitabesi yoktur. Dolayısıyla zaviyenin yapım yılı, banisi ve mimarı bilinmemektedir. 1527 yılına ait tamir kitabesinde yola çıkarak zaviyenin 16. yüzyılın başlarında inşa edildiği düşünülmektedir. 1902 ve 1947 yılında tamir görmüştür. 1960'lı yıllarında minare eklenmiştir (Bebekoğku ve Tektuna, 2008: 100-101). 1976 ve 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Zaviyede üç tane tamir kitabesi bulunmaktadır.

1.Kitabe: Avlunun ana giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. 0.27x0.49 m. ölçüsünde olup üzerinde şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim. İnna Fetahna leke fethan mubina

Yenileme tarihi 1367

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla başlarım. Şüphesiz sana apaçık bir fetih verdik (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 100).

Buna göre 1367 H. 1947 M. yılında zaviye tamir edilmiştir.

2. Kitabe: Avlunun güneyinde yer alan eyvan kemerinin üzerindedir (Fotoğraf 277). Talik hatlı, Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Teammere heza'l eyvan fi eyyâm-ı es Sultan

El Gazi Abdulhamid Han

Damme Mülkehu 1320

Türkçesi: Bu eyvan Sultan Gazi Abdulhamid devrinde 1320 H. 1902 M. yılında tamir edildi. Allah mülkünü devamlı kılsın (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 100).

3. Kitabe: Harime açılan kapının üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 278). 0.34x1.55 m. ölçüsündedir. Sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Habbezâ gaziyy-i vâlâ kadr-i sahib-ül ihtirâm

Merci'-i ehl-i niyaz-ü sahib-i maksat merâm

Ol Hüseyin Ağa-i ali cay-ı devlet ihtivâ

Ağ'ni Ağay-i Kilis-i mâdin-ü cûd-ü sehâ

Kethudây-i vâli-i Rakka idüp ferman anâ

Emri ile Şurhebil-i etti tecdit-ü binâ

Hâtif-i gaybi dedi tecdîde târîh Celîl

Nur-u en'daz-ı cihetten oldu bina'Şurhebil

Günümüz Türkçesi: Ne güzel, saygıdeğer kadri yüce hürmete layık, gani

İhtiyaç sahiplerinin maksatları ve istekleri için başvurdukları kimse

Devlet sahibi Hüseyin Ağa,

Yani cömertlik ve kerem kaynağı Kilis Ağası,

Rakka valisinin kethüdasının,

Emri ile Şurhabili yeniden yaptı.

Gayipten birisi tarihine yazan Celil'e seslendi.

Şurhabil binası nur saçan taraftan oldu (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 100-101).

Bu kitabeden 934 H. 1527 M. yılında Rakka valisi kethüdasinin emri doğrultusunda, Kilis ağası Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirildiğini öğreniyoruz.

Avlunun güneybatısında yer alan türbenin batı duvarında son yıllarda yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede *"Peygamberimizin ilk vahiy katiplerinden sahabenin büyüklerinden Şürahbil Bin Hasene meliklere name yazardı. Hicri 24 yılında fütühatı islamda Hz. Ömer zamanında Abu Übeydet Tübnü Cerreh*

Komutasında liva komutanı olarak Kilis'e gelmiş ve şehit olmuştur. Şibli Nüman'ın Asrı Saadet Adlı eserinden yazan: Kilis Tarihçisi Vahap Güldal" yazılıdır.

2.21. Mevlevihane

Bulunduğu Yer: Tekke Mahallesi, Cumhuriyet Meydanı'nda yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 1535-1553 yılları

Banisi: Kilis Sancak Beyi Canbolat Paşa

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 64-67

Fotoğraf No: 279-294

Mimari ve Yapım Özellikleri: 1517 yılında Suriye ve Mısır'ın Osmanlı egemenliğine girmesi ile Güneydoğu'da mevleviler örgütlenmeye başlamıştır. 1530 yılında Halep Mevlevihanesi, 16. yüzyılın ilk yarısında Kilis Mevlevihanesi, 1638 yılında ise Gaziantep Mevlevihanesi inşa edilmiştir (Karacif, 2013: 41). Eser Halep Mevlevihanesi ile büyük benzerlik göstermektedir. Kilis Mevlevihanesi'nden sadece semahane yapısı kalabilmiştir. İmaret, hazire, hücreler ve bahçe günümüze ulaşamamıştır. Beyaz ve sarımtırak renkli, düzgün kesme taştan inşa edildiği için yöre halkı esere "Ak Tekke" olarak da adlandırmaktadır. Günümüzde mescit olarak kullanılan semahane kare plan şemasına sahiptir (Çizim 64). Merkezi kubbeli semahanenin dört cephesi de farklı olup giriş batı cephesindedir. Bulunduğu arsa kuzey-güney doğrultusunda aşağı doğru meyillidir. Bu nedenle kuzey tarafı güney tarafından daha alçaktır.

Batı duvarında bulunan payandalar dışa taşmıştır (Çizim 65) (Fotoğraf 279). Dışa taşan payandalar cepheyi beşe bölmüştür. Ortadaki bölüm daha geniştir. Burada basık kemerli kapı bulunmaktadır. Kapının pervazlarında ve kemerinde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Kapının üstünde yuvarlak bir pencere yer almaktadır. Pencerenin etrafında kabartma tekniğinde yapılmış bir dolu bir boş şeklindeki kare motifli bir zincir kuşağı dolanmaktadır. Cephenin diğer bölümlerinde iki katlı olarak pencereler yerleştirilmiştir. Alt katında yer alan dört pencere dikdörtgen şekilli olup düz atkı taşlıdır. Atkı taşları siyah renklidir. Pencerenin altında iki renkli, lamba-zıvanalı geçme taşlar kullanılırken pervazlarında iki renkli taş, münavebeli olarak kullanılmıştır. Pencerelerin sivri kemerli alınlıkları mevcuttur.

Üst kattaki dört pencere ise sivri kemerlidir. Sivri kemerli bu pencereler ile yuvarlak pencerenin üzerinde iki sıra halinde mukarnas dizesi yer almaktadır.

Semahanenin güney cephesinde iki katlı pencereler yer almaktadır (Çizim 65) (Fotoğraf 280). Alt katta dikdörtgen şekilli, düz atlı taşlı dört pencere bulunmaktadır. Güneydoğu ve güneybatıdaki pencerelerin üçgen alınlıkları, diğer iki pencerenin ise sivri kemerli alınlıkları vardır. Sivri kemerli alınlıkları olan pencerelerin altında iki renkli, lamba-zıvanalı geçme taşlar, pervazlarında ise iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Üst katta ise sivri kemerli iki pencere yerleştirilmiştir. Bu iki pencerenin arasında yuvarlak bir pencere açılmıştır. Yuvarlak pencerenin etrafında kabartma zincir motifli bir kuşak dolanmaktadır. Sivri kemerli pencerelerin üstünde iki sıra halinde mukarnas dizesi bulunmaktadır. Güney cephede balık kuyruğu şeklinde dört tane taş çörten mevcuttur.

Doğu cephede de iki katlı olarak pencereler yerleştirilmiştir (Çizim 66) (Fotoğraf 281). Alt katta üç pencere bulunmaktadır. Ortadaki sivri kemerli olup diğer ikisinden daha büyüktür. Diğer iki pencere dikdörtgen şekillidir. Üzerlerinde birer üçgen alınlık mevcuttur. Üst katta da üç pencere yer almaktadır. Pencerelerden ikisi sivri kemerlidir. Sivri kemerli pencerelerin arasında diğer cephelerdeki gibi yuvarlak bir pencere açılmıştır. Aynı süslemelere sahiptir. Doğu cephede iki tane balık kuyruğu şeklinde taş çörten vardır. Diğer cephelerde kullanılan iki renkli taş ve mukarnaslı süslemeler burada yoktur. 2014 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan restorasyonda semahanenin doğusuna abdest muslukları yapılmıştır.

Semahanenin kuzey cephesi sağır bırakılmıştır. Herhangi bir pencere ve tezyinat mevcut değildir (Çizim 66) (Fotoğraf 282).

Tüm cepheler düzgün kesme taştan yapılmıştır. Üç cephede de alt pencereler üst pencerelerden daha büyüktür.

Batıdaki basık kemerli kapıdan semahaneye girilmektedir (Fotoğraf 283). Basık kemerli kapının sövelerinde ve kemerinde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Bu kapı, ahşap kanatlı, ikinci bir kapı ile gizlenmiştir. Son yıllarda yerleştirilen bu kapı hangi amaçla yapıldığı bilinmektedir.

Semahane içten içe 10.70x10.70 m. ölçüsündedir. Kare şekilli, merkezi kubbeli planda yapılmıştır (Çizim 67). 71 cm. kalınlığında, "L" şeklindeki dört serbest ayak tarafından 6.10 m. çapındaki merkezi kubbe taşınmaktadır (Fotoğraf 284) (Karacif, 2013: 45). Serbest ayaklar birbirine sivri kemerler ile bağlanmaktadır. Ayakların tablaları mukarnas ile bezelidir. Kubbeye geçiş unsuru olarak içbükey dilimli üçgen pandantifler kullanılmıştır. Tuğladan yapılan kubbe dıştan kurşun ile kaplıdır. Dışardan on iki payanda ile desteklenmiştir (Fotoğraf 285). Kubbe kasnağı içten ve dıştan on ikigendir. Her cepheye birer yuvarlak kemerli, revzen pencere yerleştirilmiştir. Revzen pencerelerin tam ortasında üst üste kırmızı renkli dört tane palmet motifi işlenmiştir. Etrafını yeşil renkli, bitkisel motifli bir bordür çevrelemektedir. Kubbe kasnağının hemen altında badem mukarnaslı bir friz dolanmaktadır (Fotoğraf 284).

Semahanenin dört köşesi de tuğladan örülü, küçük, birer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler iki tarafta bulunan sivri kemerlerin üzerine oturmaktadır. Sivri kemerler duvara ve ana kubbenin ayaklarına binmektedir. Kubbeye geçiş pandantif ile sağlanmıştır. Kubbe kasnağı sekizgen planlıdır. Diğer yerler ise düz tavanlıdır.

Semahanenin kuzey tarafına mahfil kattı yerleştirilmiştir (Fotoğraf 286). Burası eskiden matrab olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise mahfildir katıdır. Ahşaptan yapılan mahfil alttan ahşap taşıyıcılar tarafından desteklenmiştir. Kuzeybatıda yer alan basık kemerli kapı ile duvar içindeki, taş basamaklı merdivene geçilmektedir. Bu merdiven ile mahfil katına çıkılmaktadır (Fotoğraf 287). Mahfil katının kuzey duvarındaki kemerli bir kapı ile taş basamaklı bir merdivene geçilip oradan da dama çıkılmaktadır. Kuzey duvarda dolap olarak düzenlenmiş dört tane niş bulunmaktadır.

Doğu duvarında yer alan sivri kemerli, büyük pencerenin her iki yanında, dolap olarak tasarlanmış birer niş mevcuttur (Fotoğraf 288). Bu pencere hariç doğu, batı ve güney duvarının alt tarafında bulunan pencereler dikdörtgen şekilli olup düz atkı taşlıdır. Atkı taşların üzerine birer üçgen alınlık yerleştirilmiştir. Üstteki sivri kemerli, revzen pencereler, kubbe kasnağındaki pencerelerle aynı süsleme özeliklerine sahiptir. Yine üst tarafta bulunan yuvarlak şekilli, revzen pencereler bitkisel ve geometrik motifler ile süslüdür (Fotoğraf 289). Ortada sekiz kollu bir

yıldız ve yıldızdan çıkan, kırık çizgilerin oluşturduğu altıgen motifler bezelidir. Motiflerin içi yeşil renklidir. Etrafında ise bitkisel motifler ile bezeli bir kuşak dolanmaktadır. Burada da kırmızı renk kullanılmıştır.

Mihrap yarım daire planlı olup 3.70 m. yüksekliğinde 2.00 m. genişliğindir. Kemer kilit taşının yerden yüksekliği 2.70 m'dir (Fotoğraf 290) (Butasım, 2016: 150). İki tane kaval silme mihrabın çerçevesini kuşatmaktadır.

Yarım daire planlı hücrenin yüzeyi sade tutulmuştur. Atnalı sivri kemerli mihrabın kavsarası mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnaslar palmet, rumi, yaprak, dal v.b. bitkisel motifler ile süslüdür. Yeşil, sarı ve mavi renk kullanılmıştır.

Kemerin yüzeyinde, köşeliklerinde, alınlık ve üst kısımlarında kalem işi süslemeler mevcuttur (Fotoğraf 290). Üst kısımda sülüs hatlı bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Ortada Ali İmran Süresi 37. Ayet yazılıdır. Ortadaki yazının sol tarafında "*Allah güzeldir, güzelliği sever"* hadisi, sağ tarafında ise Zumer Süresi 53. Ayeti olan "*Allah bütün günahları affedicidir. O mağfiret sahibi ve Rahimdir"* yazısı yer almaktadır. Ayet ile hadis arasında "*Ya Hazreti Mevlana"* yazısı Mevlana mührü şeklinde yapılmıştır (Butasım, 2016: 150-151). Günümüzde bu yazılar tam olarak okunamamaktadır.

Kemer köşeliklerinde birer konsol vardır (Fotoğraf 291). Konsolların ortasında oval zencirek motifleri süslüdür. Yan yüzeylerde örgü motifleri yapılmıştır. Her iki konsolun üst tarafında geometrik kabartmalar bulunmaktadır. Bu geometrik kabartmalar kırılmış çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.

Kavsara hizasından üste kadar tüm yüzey kalem işi ile süslüdür. Tüm yüzey palmet, rumi, yaprak, dal v.b. bitkisel motifler ile süslüdür. Bu süslemelerde daire motifleri de vardır. Daire motifleri çiçekler ile dolguludur. Kompozisyon sarı zemin üzerinde yapılmıştır. Bitkisel motiflerde mavi, yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah renk kullanılmıştır. Kalem işleri büyük oranda tahrip olmuştur. Kalem işleri klasik döneme ait değildir. 18. yüzyılın başlarına ait olmalıdır (Dündar, 1999: 320).

Semahane 2014 yılındaki restorasyon sırasında mihrabın batısında bir vaaz kürsüsü yerleştirilmiştir. Ahşap vaaz kürsüsü köşk tarzında yapılmıştır. Ajur tekniğinde yapılmış bitkisel motifler ile bezelidir.

Tarihlendirme: Mevlevihane'nin inşa kitabesi yoktur. Tekye Camii'nin vakfiyesindeki bilgiler ile 1584 yılına ait Tabu Tahrir Defteri'ndeki kayıtlardan banisinin Kilis Sancak Beyi Canbolat Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Canbolat Paşa Kilis sancak beyliğine 1535 yılında atanmıştır. 1535-1553 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Mimarı bilinmemektedir (Dündar, 1999: 324-325).

Semahane 1971 ve 2014 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Eserin üç tane tamir kitabesi vardır.

1.Kitabe: Semahanenin batıdaki giriş kapısının üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 292). Talik hatlı, Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Mevekı'u'-zikr (.....) dârü'l-'âşıkîn

Menbaü'l-fazl menâhü's-sâlikîn

Kâ'betu'l-uşşâk tufû havlehâ

Fehîye dergâh-ı makarrü'l-âbidîn

Şadehâ eş-Şehm Sabûhi el-himem

Kâmilü'l-evsaf kefü'l-varidin

Bi-'atâ-i Abdulhamîdil-Murtazâ

Melikü'l-vakt emir'ül-mü'minîn

Bezele'l-himmete ve'l-mâle lehâ

Fe-kare'na "ni'me ecrü'l-âmilîn"

Münşii't-târîh kâle Râmiza

Udhuluhâ bi-selâmin âminîn

Türkçesi: "Zikir yeri, aşıklar evi, fazilet kaynağı, bir yolda gidenlerin inecekleri ve eğlenecekleri yerdir. Aşıkların Kabesi olan bu yerin etrafını tavaf ediniz. Burası ibadet edenlerin karargahı ve dergahıdır. Buraya gelecek misafirlerin dinlenme yeridir. Kamil vasıflara sahip olan Sabuhi Dede, bu binayı çalışması ile ayağa kaldırdı. Vaktin ve müminlerin emiri (II.) Abdulhamid el-Murtaza'nın yardımlarıyla, malını ve bütün himmetlerini sarf ederek, burayı oturulacak bir duruma getirdi. Sabredip, çalışanların mükafatı ne güzeldir. Bu tarihi yazan Allah'ın şu ayetine işaret ederek dedi ki: Oraya esenlikle, güven içinde giriniz." (Bebekoğlu ve Tektuna: 2008: 96).

Bu kitabeden 1312 H. 1894 M. yılında II. Abdulhamid'ın yardımlarıyla tekkenin şeyhi Sabuhi Dede tarafından onartıldığını öğreniyoruz.

2. Kitabe: Mevlevihane bahçesinin güneyindeki yapının enkazı kaldırılırken esere ait bir tamir kitabesi bulunmuştur. Bu kitabe semahanede muhafaza edilmektedir (Fotoğraf 293). 0.53x0.80 m. ölçüsünde olup mermer üzerine yazılmıştır. Talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Dede Abdü'l-Ganî bir pîr-i kerâmet pîrâ

Mevlevi zumresinin rûyunun oldur âbı

Hubb-ı Sıddik ile mahbûb-ı kulûb olmuştur

Anı a'dâsı sever nerede kaldı ahbâbı

Ez kadim postnişin-i Haleb-i Şehbânın

Eylemiş lutfîyle kulliyyede istishâbı

Eyledi anda vekil Şeyh Sabûhi Dede-yi

Çün bilür idi tarikatca olan âdâbı

Bu semâhanenin i'mârın ana emir itti

O dahi hazır idüp lâzım olan esbâbı

Emr-i şeyhiyle bu ta'mîre idup sarf-ı himem

Kıldı termîm mine'l-bâb ile'l-mihrâbı

Tura döndükce felekler bu semâ'hâne-i hûb

Anda her dem açıla feyz ü fütûh ebvâbı

Himmet-i Pîr ile Hakkâ o vekîl-i mutlak

Dönerek eyledi mesrûr bütün eshabı

Geldi bir mısra'-ı zîbâ ana târîh oldu

Yaptılar eski semâ'hânede ol nev-bâbı

Sene 1293 H.

Günümüz Türkçesi: Kıymetli üstadımız Abdülgani Dede

Mevlevi Cemaatinin yüzünün suyu oldur

Sevgili kalbi doğruluk sevgisi ile olmuştur

Onu düşmanı sever nerede kaldı ahbabı

Haleb-i Şehbanın eski post-nişini (şeyhi)

İyi muamele ederek külliyede yanına aldı

Şeyh Sabuhi Dede'yi onda vekil eyledi

Çünkü o tarikat adaplarını bilirdi

Bu semahanenin bayındır olmasını emretti

O dahi lazım olan araçları hazır edip

Şeyhinin emriyle bu tamire çalışma sarf ederek

Kapıdan mihraba kadar onarımını kıldı

Bu güzel Semahane gökler döndükçe dura

Onda her dem bolluk kapıları açıla

Ol vekili mutlak üstadının yardımı ile

Bütün arkadaşlarıyla sevinçle dönerek eyledi

Geldi bir süslü mısra ona tarih oldu

Eski semahanede yaptılar, ol yeni kapı

Sene 1293 H. 1876 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 96-97).

Bu kitabeden 1293 H. 1876 M. yılında Şeyh Abdulgani Dede'nin emriyle Sabuhi Dede tarafından tamir tamir ettirildiğini öğreniyoruz.

3. Kitabe: Mehmet Tektuna'nın bulduğu kitabedir (Fotoğraf 294). Kitabede şunlar yazılıdır:

Neşve bahş-ı aşıkîn oldukça lutf-ı Mevlevî

'Ömr û iclâl-ı şehin-şâh-ı cihân olsun mezîd

Çıktı bâ feyz-i Celâle'd-dîn târîh-i temâm

Dergeh-i Monlâ'yı ta'mir eyledî 'Abdul-hamîd

Sene 1312

Günümüz Türkçesi: Bu tekke aşıkları neşelendiren ve hoşluk veren bir yerdir

Kudretli şahımız dünyada uzun hayat sürsün

Çıktı Celaleddin'in feyzi ile nam tarih

Bu Tekkeyi Abdulhamid (Han) tamir eyledi

Sene 1312 H. 1894 M. (Karacif, 2013: 53).

2.22. Zeytinli Camii

Bulunduğu Yer: Yeni Mahallesi, Ömer Hoca Sokak'ta bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 19. yüzyılın ortaları

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 68

Fotoğraf No: 295-298

Mimari ve Yapım Özellikleri: Zeytinli Camii 19. yüzyılın ortalarında mescit olarak yapılmıştır. 1975 yılında caminin bahçesine yeni bir cami ve minare inşa edilmiştir. Yeni caminin yapılması ile Zeytinli Camii terk edilmiştir. Günümüzde ibadete açık değildir.

Zeytinli Camii dikdörtgen planlıdır (Çizim 68). Caminin doğu ve batı tarafı sivil birer yapı ile bitişiktir. Kuzey cephesi kesme taştan inşa edilmiştir. Güney cephesinde ise moloz taş kullanılmıştır. Dışa taşıntı yapan mihrap duvarı ise kesme taş ile yapılmıştır.

Son cemaat yeri üç gözlüdür (Fotoğraf 295). Ortada iki kısa sütun yanlarda ise gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerlere sahiptir. Son cemaat yerinin batısındaki kemer gözü kapatılarak muhdes bir oda haline getirilmiştir. Muhdes odanın kuzey ve doğusunda birer penceresi bulunmaktadır. Doğusundaki kapı ile içeriye giriş sağlanmaktadır. Hemen önünde de bir kuyu bulunmaktadır (Fotoğraf 296). Son cemaat yerinin tavanı betonda yapılmıştır. Burada bulunan basık kemerli bir kapı ile harime girilmektedir. Basık kemerli kapının her iki yanında birer pencere yer almaktadır. Kuzey cephede iki tane taş çörten mevcuttur.

Harim 10x5.70 m. ölçüsünde olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlı, iki kemer gözlü bir ibadethanedir. Ortada bodur bir sütun yanlarda ise birer gömme ayak üzerine iki sivri kemer oturmuştur (Fotoğraf 297). Batı duvarda dolap olarak düzenlenmiş bir niş mevcuttur.

Mihrap basit bir nişten ibarettir. Sağ ve sol üst köşesinde hafif çıkıntılı birer konsol bulunmaktadır. Mihrabın doğusunda iki, batısında bir pencere yer almaktadır (Fotoğraf 298).

Harim beton ile örtülmüştür.

Tarihlendirme: Caminin inşa kitabesi yoktur. Dolayısıyla yapım yılı, yapanı ve yaptıranı bilinmemektedir. Kilis Osmanlı döneminde kuzey doğru genişlemiştir. Bu nedenle Zeytinli Camii'nin 19. yüzyılın ortalarında yapıldığı tahmin edilmektedir (Dündar, 1999: 206).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilmemiştir. Günümüzde Abdi Baysal adlı kişinin özel mülkiyetidir. Caminin bir an önce koruma altına alınmalıdır. Sağlam olan eser koruma altına alınmazsa ise yıkılmaya mahkumdur.

2.23. Çırazoğlu (Bayraklı) Camii

Bulunduğu Yer: Ketenciler Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 1007 H. 1598 M.

Banisi: Bayraklı oğlu Kasım

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No:

Fotoğraf No: 299-308

Mimari ve Yapım Özellikleri: 1598 yılında inşa edilen Çırazoğlu Camii'nin hiçbir bölümü günümüze kadar gelememiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan tamirler neticesinde tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Bugünkü cami dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Caminin kuzeyinde bir avlu yer almaktadır.

Doğu ve kuzeydeki kapılar ile avluya girilmektedir (Fotoğraf 299). Kapılar oldukça sadedir. Avlunun kuzeybatısında minare yer almaktadır (Fotoğraf 300). Minare kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Kuzey tarafında kare şekilli, sathı bir niş bulunmaktadır. Nişin içi yan yana dikey olarak yerleştirilmiş silmelerden oluşmaktadır. Her iki yanında yine silmelerden oluşmuş zikzak motifleri süslüdür. Pabuç kısmı soğanvari şeklindedir. Üzeri diyagonal şekilde yan yana ilerleyen silmelerle burmalı olarak yapılmıştır. Yuvarlak planlı gövde oldukça hareketlidir. Gövdenin üzeri baştan sona silmelerle yapılmış baklava motifleri ile bezelidir. Şerefe altında badem mukarnaslı bir silme vardır. Şerefe korkuluğu da çok hareketlidir. Hem ajur hem kabartma tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Dönüşümlü olarak alt ve üstlü birer beş kollu yıldız ikisinin arasında ise baklava motifi işlenmiştir. Bu süslemeler ajur tekniğinde yapılmıştır. Diğer yerlerde taş kabartmalı süslemeler bulunmaktadır. Petek bölümü de yuvarlak planlıdır. Üzeri silmelerle bezelidir. Silmeler "S" şeklinde motifler oluşturmuştur. Külah bölümü yer alan sarmal şeklindeki sıralı yivler ile oldukça dikkat çekicidir. Burmalı olarak tabir edilen bu yivler üç kademede yapılmıştır.

Avlunun kuzeyinde son yıllarda yapılmış imam odası ve lavabo yer almaktadır (Fotoğraf 301). İmam odasına basit bir kapı ile girilmektedir. Kapının doğusunda yer alan dikdörtgen şekilli iki pencere, kapı gibi avluya açılmaktadır. Kuzey duvarında da bir pencere mevcuttur. Batı tarafı sivil bir yapı tarafından oluşmaktadır. Sivil yapının bir bölümü ikinci bir imam odası olarak düzenlenmiştir. Bu imam odasının da kapı ve penceresi avluya bakmaktadır. Batıda abdest muslukları bulunmaktadır. Doğu taraf ise duvar ile örülüdür. Avlunun zemini taş ile döşelidir.

Çırazoğlu Camii'nin doğu cephesinde sivri kemerli üç pencere yer almaktadır. İkisi harime, diğeri ise son cemaat yerine açılmaktadır (Fotoğraf 302). Güney ve batı duvarda harime açılan sivri kemerli ikişer pencere bulunmaktadır. Tüm pencereler aynı boyut ve şekilde yapılmıştır.

Son cemaat yerinin kuzey tarafı ortada iki serbest ile yanlarda birer gömme ayak ile üç bölüme ayrılmıştır. Üç bölümde camekanlar ile kaplıdır (Fotoğraf 303). Ortadaki açıklıktan son cemaat yerine girilmektedir (Fotoğraf 304). Son cemaat yerinde belli bir yükseklikte ahşap tavan yapılarak burası iki katlı hale getirilmiştir. Üst kat kadınlar mescidi olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 305). Batıda yer alan merdiven ile kadınlar mescidine çıkılmaktadır. Doğu duvarında sivri kemerli bir pencere vardır. Güneydeki sivri kemerli kapı ile harime girilmektedir. Kapının her iki yanında sivri kemerli birer pencere yerleştirilmiştir. Duvarlar yaklaşık 1.50 m. yüksekliğindeki ahşap lambri ile kaplıdır.

Çırazoğlu Camii harimi dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Fotoğraf 306). Oldukça sadedir. Giriş kapısını üstünde ahşap müezzin mahfili yer almaktadır. Duvarla belli yükseklikte olan ahşap lambri ile kaplıdır. Dört duvarda sivri kemerli, ikişer pencere bulunmaktadır. Toplamda sekiz pencere ile aydınlatılmaktadır. Üst örtüsü düz tavandır.

Sivri kemerli mihrap yarım daire planlıdır (Fotoğraf 307). Hücresi ahşap lambri ile kaplıdır. Her iki yanında ikişer gömme sütun yer almaktadır. Çeyrek küre formundaki kavsara, altın yaldız ile boyalıdır. Kemer köşeliklerinde "*Allah"* ve *"Muhammed"* yazılı iki çerçeve takılmıştır. Mihrap çerçevesi hafif dışa taşırılmıştır. Dört kollu yıldız motifli, altın yaldız ile boyalı bir bordür çerçeveyi kuşatmaktadır.

Mihrabın hemen batısında mermerden yapılmış, klasik tarzda minber yer almaktadır (Fotoğraf 307). Minber kapısı basık kemerlidir. Basık kemer iki ayak tarafından taşınmaktadır. Kemerin üzerinde birbirinin ters yönde tamamlayan palmet motifleri ile bezelidir. Taç kısmı altın yaldız ile boyalıdır. Merdiven korkuluğu ajur tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Aynı süsleme şerefe korkuluğunda da bulunmaktadır. Yan aynalık iç içe geçmiş üçgen motifler ile süslüdür. Üçgenlerde altın, beyaz ve siyah renk kullanılmıştır. Süpürgelik bölümü ise iç içe geçmiş baklava motifleri ile bezelidir. Geçit açıklığı basık kemerlidir. Köşk bölümünde dört sütun yerleştirilmiştir. Sütun ayaklığı ve başlığı badem mukarnaslıdır. Altın yaldız ile boyalıdır. Sütunlar birbirine basık kemerler ile bağlıdır. Basık kemerlerin üzerinde birbirinin ters yönde tamamlayan palmet motifleri vardır. Üzeri kubbe ile örtülüdür.

Tarihlendirme: Çırazoğlu Camii İnşa kitabesi bulunmaktadır (Fotoğraf 308). Harime girişi sağlayan kapının üzerindedir. 0.67x0.31 m. ölçüsünde olup sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Binâ' hezâl câmi' Kâsım bin Bayraklı

Sene 1007

Türkçesi: Bu camiyi 1007 H. 1598 M. yılında Bayraklı oğlu Kasım yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 88).

Çırazoğlu Camii'nin mimarı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Camii avlu kapısının üzerinde Latince harflerle "*Çırazoğlu Camii 1955"* ibaresi yazılıdır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 88). Bu yazıdan caminin 1955 yılında büyük bir onarım gördüğünü anlıyoruz. Günümüzde bu yazının üzeri mermer bir pano ile kapatılmıştır. Panonun üzerinde *"Çırazoğlu Camii Şerifi"* yazılıdır.

Cami 17.12.1937 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satılmıştır. Minare 1966 yılında Çirazzade Hacı Ziya Güres tarafından yaptırılmıştır (Dündar, 1999: 223). Cumhuriyet döneminde yapılan onarımlar sonucunda eser tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Cami müezzinin söylediğine göre son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir ekip gönderilmiştir. Ekip yaptığı araştırma sonucunda kitabe hariç herhangi özgün bir bölüm tespit edilememiştir. Bu nedenler eser tescil edilmemiş ve koruma altına alınmamıştır.

2.24. Kesik Minare Camii

Bulunduğu Yer: Karaali Mahallesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 1030 H. 1620 M.

Banisi: Hacı Satılmış oğlu Hacı Osman

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 69

Fotoğraf No: 309-322

Mimari ve Yapım Özellikleri: Eser 1620 yılında Hacı Satılmış oğlu Hacı Osman tarafından mescit olarak yapılmıştır. 1626 yılından Halil Paşa tarafından minare eklenerek cami haline getirilmiştir. Veziriazam Halil Paşa camiye bir de medrese yaptırmıştır. Zamanla minarenin bir kısmı yıkılmış ve cami "Kesik Minare" olarak anılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan tamirler sonucunda eser tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Bugün cami kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 69). Caminin kuzeyinde üç yönlü bir avlu bulunmaktadır. Avlunun doğu ve kuzey kanadında medrese hücreleri yer almaktadır.

Avlunun batısındaki basık kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir (Fotoğraf 309). Badem mukarnaslı bir kuşak kemeri çevrelemektedir. Basık kemerli kapının üzerinde ikiz sağır kemerler vardır. İkiz kemerler yuvarlak formdadır. Kemer alnı badem mukarnaslar ile süslüdür. Her iki yanında birer sütunce bulunmaktadır.

Avluya bir diğer giriş, doğudaki kapı ile yapılmaktadır. Kapı basit bir açıklıktan ibarettir. Kuzeydoğuda yer alan iki mekan lavabo olarak kullanılmaktadır. Lavaboların doğu duvarlarında pencereler mevcuttur. Avlunun doğu kanadında dört tane hücre yer almaktadır. Hücrelerin basık kemerli birer kapısı vardır. Kapı ve dikdörtgen şekilli pencereleri avluya açılmaktadır. Üst örtü düz damdır. Doğu kanadı tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 310). Arka cephesinde ise düzgün olmayan taşlar kullanılmıştır. Yer yer düzgün taş da görülmektedir. Doğu cephede oldukça büyük, dört pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 311). Dikdörtgen şekilli bu pencerelerden ikisi hücreye diğer ikisi ise kadınlar mescidine açılmaktadır. Taş çörtenler hem ön hem arka cephede bulunmaktadır.

Avlunun güneydoğusunda dikdörtgen planlı, kadınlar mescidi bulunmaktadır (Fotoğraf 312). Batı tarafı camiye bitişiktir. Kadınlar mescidinin iki kapısı vardır. Batıdaki kapı harime kuzeydeki kapı avluya açılmaktadır. Harime açılan kapı sivri kemerlidir. Kuzey duvarına dört, doğu duvarına iki pencere yerleştirilmiştir. Ahşap kirişli tavanlıdır.

Avlunun kuzey kanadında da dört hücre yer almaktadır (Fotoğraf 313). Avluya açılan hücre kapılar sadedir. Üç hücrenin dikdörtgen şekilli birer penceresi varken kuzeybatıdaki hücrenin üç penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler de avluya açılmaktadır. Hücreler ahşap tavanlıdır. Düzgün kesme taştan inşa edilen avlunun kuzey kanadında taş çörtenler yapılmıştır. Avlunun kuzey cephesi yer yer sivil yapılarla bitişiktir.

Avlunun kuzeybatısında minare yer almaktadır (Fotoğraf 314). Kare planlı kaidenin köşeleri pahlıdır. Oldukça yüksek olan kaidenin yarısı siyah taş ile yapılırken diğer yarısında beyaz taş kullanılmıştır. Güney tarafındaki kapı ile minareye girilmektedir. Avludan üç basamaklı merdiven ile kapıya çıkılmaktadır. Kapının kemeri, zıvanalı geçme taşlar ile yapılmıştır. Kapının üstünde ve batı tarafta birer sathı niş vardır. Nişlerin etrafı düz, kaval ve oluk silmeler ile çevrilidir. Güneydeki nişin altıgen motifli bir silme mevcuttur. Batıdaki nişin de geometrik motifli bir silmesi vardır. Gövde yuvarlak planlıdır. Üzerine yivler açılarak hareketlik sağlanmıştır. Havalandırma açıklıkları gövde üzerine yerleştirilmiştir. Gövdeden şerefeye geçişte taş kabartmalı süslemeler bulunmaktadır. Şerefe altında mukarnaslı süslemeler yer almaktadır. Şerefe korkuluğun hemen altında baklava motifli bir kuşak dolanmaktadır. Ajur tekniğinde yapılmış süslemeler şerefe korkuluğunu hareketlendirmiştir. Petek bölümü de yuvarlak planlıdır. Üzerine kaval silmelerle yivler açılmıştır. Dilimli konik külahın üzerinde hilal motifli bir alem bulunmaktadır. Minare tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır.

Avlunun zemini taş ile kaplı olup ortasında bir şadırvan yer almaktadır (Fotoğraf 310). Yaklaşık 20 cm. yükseklikteki sekizgen planlı platform üzerine şadırvan yapılmıştır. Sekiz adet, sekizgen planlı, ahşap taşıyıcı tarafından ahşap tavan taşınmaktadır. Şadırvan havuzu da sekizgen planlıdır.

Kesik Minare Camii'nin tüm cepheleri düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Güney cephe sivil yapılara doğu cephe ise kadınlar mescidine bitişiktir. Batı cephesinde son cemaat yerine açılan dikdörtgen şekilli bir pencere, harime açılan sivri kemerli dört pencere yer almaktadır (Fotoğraf 315).

Üç serbest, bir gömme ayak ile son cemaat yerinin üst örtüsü taşınmaktadır (Fotoğraf 316). Son cemaat yerinin batı tarafı duvarla örülü olup buraya bir pencere yerleştirilmiştir. Diğer yerler ise açıktır. Ahşap tavanlıdır. Harime açılan kapı sivri kemerlidir. Giriş açıklığı düz atkı taşlıdır. Kemerin içi kapatılarak bir kitabe yerleştirilmiştir. Kapının doğu ve batısında sivri kemerli ikişer pencere yer almaktadır. Üzerinde de dikdörtgen bir pencere mevcuttur. Kapının hemen doğusunda bir mihrabiye vardır. Mihrabiye dışa taşırılmıştır. Yarım daire planlı mihrabiye sivri kemerlidir. Kavsarası yer küre formundadır. İçi mukarnaslar ile bezeli olup üst kısmı istiridye kabuğu şeklindedir. Hücrenin her iki yanından çokgen planlı birer gömme sütunce bulunmaktadır.

Kesik Minare Camii harimi dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Fotoğraf 317). Harim oldukça sade planlıdır. Sekizgen planlı, iki taşıyıcı tarafından üzerine ahşap tavan oturmuştur. Batı ve kuzey duvarda sivri kemerli, dörder pencere yer almaktadır. Harim giriş kapısının üzerine dikdörtgen şekilli bir pencere yerleştirilmiştir. Toplamda dokuz pencere ile aydınlatılmaktadır. Güney ve doğu cephe başka yapılarla bitişik olduğu için buralara pencere açılmamıştır. Fakat güney duvarın tavana yakın olan yerinde dekoratif amaçlı dört pencere yapılmıştır (Fotoğraf 318). Mihrabın doğu ve batısında birer niş mevcuttur. Bu nişler kitaplık olarak düzenlenmiştir. Dolap olarak düzenlenmiş bir diğer niş ise bu iki nişten daha küçüktür. Batı duvarındaki sivri kemerli kapı ile kadınlar mescidine girilmektedir. Doğu ve batı tarafında oturma sekiler bulunmaktadır.

Yarım daire planlı mihrap sivri kemerlidir (Fotoğraf 318). Mihrap çerçevesi dışa taşıntı yapmaktadır. Sivri kemerin etrafı çevreleyen kuşak badem mukarnaslar ile süslüdür. Kavsara çeyrek küre formunda olup en üstünde istiridye kabuğu motifi yapılmıştır. Hücrenin her iki yanından ikiz sütunceler bulunmaktadır. Sütunce başlıkları badem mukarnaslıdır.

Mihrabın hemen batısında klasik tarzda yapılmış minber yer almaktadır (Fotoğraf 318). Minberin kapısı basık kemerlidir. Kapının üstünde *"Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim 1958"* yazılıdır. Basık kemer iki ayak tarafından taşınmaktadır. Ayakların yüzeyleri bitkisel motifler ile bezelidir. Merdiven korkuluğu sadedir. Yan aynalık ve süpürgelik bir bütün olarak değerlendirilip herhangi bir süsleme mevcut değildir. Geçit açıklığı basık kemerlidir. Her iki yanında birer gömme sütunce yer almaktadır. Etrafında dört kollu yıldız motifli bordür mevcuttur. Köşk korkuluğunun her iki yüzünde farklı süslemeler vardır. Doğudaki yüzde büyük bir sekizgen bulunmaktadır. Sekizgenin tam ortasında bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Diğer yerler ise kırık çizgilerin oluşturduğu beşgen motifler ile bezelidir. Diğer yüzde ise bir gülbezek vardır. Köşk bölümündeki sütunlar birbirine basık kemerler ile bağlıdır. Sütun başlığı badem mukarnaslar ile süslüdür. Köşk bölümün üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe ay-yıldızlı bir alem ile sonlandırılmıştır.

Tarihlendirme: Kesik Minare Camii 1620 yılında Hacı Satılmış oğlu Hacı Osman tarafından mescit olarak yaptırılmıştır. 1626 yılında Veziriazam Halil Paşa mescidin doğu tarafına minare yaptırmış ve böylelikle mescit, camiye dönüştürülmüştür. Halil Paşa bir de medrese yaptırmıştır. Cami, minare ve medreseden günümüze hiçbir şey kalmamıştır (Dündar, 1999: 225).

Camii 1957 yılında eser yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Kuzey ve doğudaki hücrelerin üzerine bir kat çıkılmıştır. Bu kat Kur'an Kursu olarak kullanılmıştır. 1958 yılında da bugünkü minare yapılmıştır (Dündar, 1999: 225). Minber de 1958 yılına aittir. 1965-67 yıllarında doğu ve kuzey hücrelerin üzerine birer kat çıkarılmıştır.

Yapı 2015 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eser restore edilmiştir. Doğu ve kuzeydeki hücrelerin üzerine çıkılan katlar yıkılmıştır. Hücrelerin, kapı kanatları ve pencereleri değiştirilmiştir. Kadınlar mescidine, harime, son cemaat yerine ve hücrelere ahşap tavan yapılmış ve bunların iç duvarları boyanmıştır. Tüm yapıların beden duvarları temizlenmiş ve yıkılan yerler onarılmıştır. Son cemaat yerindeki cemakanlar ortadan kaldırılmıştır. Minare temizlenmiş, yıkılan yerleri tamir edilmiştir. Avlu ortasına bir şadırvan yapılmış ve zemini taş ile döşenmiştir.

Kesik Minare Camii'nde altı kitabe bulunmaktadır.

1. Kitabe: Harime girişi sağlayan kapının üzerindedir (Fotoğraf 319). 0.58x0.80 m. ölçüsünde olup talik hatlıdır. Kitabede şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim

Ne mutlu anlara ki arşa astı seyf-i ihsânı

Bu hâtemler görür mutlak Hakk'ın didârını nâgâh

Ki bunlar hedme mahkûm dört asırlık mâbedi derhâl

Yıkıp tecdîd-i tevsi'eylediler hasbeten lillâh

Bin üç yüz yetmiş yedi sâl-i Hicrî oldu târîh

Okuyun çok sürûrla ey cemâat hep olun âgâh

Hâzâ min fadl-ı Rabbî

Günümüz Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

Ne mutlu onlara ki iyilik kılıcını göğe astılar

Bu hatemler mutlaka Hakk'ın yüzünü, ansızın görürler

Dört asırlık yıkılmaya yüz tutmuş olan mabedi, derhal

Yıkıp, Allah'ın rızası için yeniden yükselttiler

Hicri bin üç yüz yetmiş yedi yılı tarihi oldu

Çok sevinçle okuyun ey cemaat, hep uyanık olun

Bu bize Allah'ın fazlındadır

Sene 1377 H. 1957 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86).

2. Kitabe: Son cemaat yerindeki mihrabiyenin üzerinde yer almaktadır (Fotoğraf 320). 0.48x0.34 m. ölçüsündedir. Sülüs hatlı Arapça Kitabede şunlar yazılıdır:

İnşâ'hazihi mescid'ül-mübârek

Hâc-ı Osmân bin Hâc-ı Satılmış

Seneti selesin vel elf

Türkçesi: Bu mübarek mescidi Hacı Satılmış oğlu Hacı Osman 1030 H. 1620 M. yılında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86).

3. Kitabe: Harimin batısındaki kapının üzerindedir (Fotoğraf 321). 0.77x0.30 m. ölçüsünde olup celi sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ammere hazihi'l-meyzeneti Halil Paşa

El vezîrü'l-a'zam 1036

Türkçesi: Bu minareyi vezir-i azam Halil Paşa 1036 H. 1626 M. yılında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86).

4. Kitabe: Hücre ikinci katında yer almaktaymış. Bugün bu ikinci kat mevcut değildir. Sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Mekteb-i ilm-ü maâriftir bu cây bir zaman

Bir harâb-âbâd iken âbâd oldu bu mekân

Şimdi tahsîl-i kelâm'üllâh olunmakta hemin

Hamdilillah gördü itmâmın bugün erbâb-ı din

Aktı âb-ı âsa kalemden tam târîh Ergülâ

Himmet-i eshâb-ı hayr etdi bu câmi'i binâ

Günümüz Türkçesi: Bu yer bir zamanlar ilim mektebi, bilim yurdu idi

Bu yer harap iken bayındır oldu

Şimdi Allah kelamı okunmakta

Din sahipleri Allah'a şükür tamamlanmasını gördü

Ergüla'nın kaleminden su gibi tarih aktı

Hayır sahiplerinin çalışması ile bu cami yapıldı

1967 (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86).

5. Kitabe: Kuzeyde bulunan hücrelerin duvarında yer almaktadır. 0.62x0.27 m. ölçüsündedir. Nesih hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Yâ İlahî bu makâmı daimâ âbâd kıl

Bunda gelip oturanı gussadan azâd kıl

Bais ile bulmağa bunda kemâl-ı ma'rifet

Lütl ile talibinin e'mâlını müzdâd kıl

Sevvedehu Hüseyin 1126

Günümüz Türkçesi: Ey Allah'ım bu makamı daima bayındır kıl

Bunda gelip oturanı tasadan azat kıl

Olgunluk ile bunda bulmayı, bilmeyi sebep eyle

İsteklilerin iyi emellerini arttır

Hüseyin 1126 H. 1714 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86).

Bu kitabeyi 1126 H. 1714 M. yılında Hüseyin adında biri yazmıştır.

6. Kitabe: Caminin batı cephesinde yer almaktadır (Fotoğraf 322). 0.49x0.85 m. ölçüsündeki talik hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Asırlardan bu câmi' yıpranıp bekler idi i'mâr

Bilâ helâs ehl-i himmet koştular ihyâsına tekrar

Nasıl koşmazlar Enverler bu ma'bette namaz kılmış

Bu mescitten alup feyz eylemişler mantıkı izhâr

Yeni bir şekl ile ikmâl olup tevsi'i i'marını

Açıldı söyle Kâmil bunda târîh cânib-i tezkâr

Günümüz Türkçesi: Asırlardan beri bu camii yıpranıp tamirini bekler idi

Diriltilmesi için tekrar çalışmaya koştular

Nasıl koşmazlar Enverler bu mabette namaz kılmış

Bu mescitten feyz alarak mantığı göstermişler

Yeni bir şekil ile genişletip tamiri oldu

Açıldığı gününü hatıra getirip Kamil tarihini söyledi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 86-87).

Ebced hesabına vurulduğunda 1377 H. 1957 M. tarihi bulunmaktadır.

2.25. Kör İmam Camii

Bulunduğu Yer: Vaiz Mahallesi, İpşir Paşa Caddesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: Bilinmemektedir.

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 70

Fotoğraf No: 323-331

Mimari ve Yapım Özellikleri: Camide görev yapmış bir imamın vasfından dolayı "Kör İmam Camii" adını aldığı tahmin edilmektedir. Cami tamamen özgünlüğünü kaybetmiştir. Son cemaat yeri olmayan cami dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Çizim 70). Harim Mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Cami avlulu olup kuzeyinde hücreler yer almaktadır.

Avlunun batısındaki bir açıklıktan ibaret olan kapı ile avluya girilmektedir. Batı kanadın avlusu düzgün kesme taş ile örülüdür. Doğu kanadı sivil bir yapının beden duvarları tarafından oluşmaktadır. Buraya abdest muslukları yapılmıştır (Fotoğraf 323).

Avlunun kuzey kanadında üç hücre yer almaktadır (Fotoğraf 324). Hücrelerin kapıları basık kemerli olup avluya açılmaktadır. Kuzeydoğudaki iki hücrenin basık kemerli, birer penceresi vardır. Diğer hücrenin ise yine basık kemerli, iki penceresi bulunmaktadır. İmam odası olarak kullanılan bu hücre dikdörtgen planlıdır. Tüm pencereler avluya bakmaktadır. Hücrelerin tavanı ahşap kirişlidir. Kuzey duvarlarında birer niş mevcuttur. Kuzeybatıda yer alan iki mekan lavabo olarak kullanılmaktadır. Bu iki mekanın kapıları da basık kemerlidir. İki basamaklı merdiven ile kapıya çıkılmaktadır. Kuzey cephe sivil bir yapıya bitişiktir. Avluya bakan tarafı kesme taş ile yapılmıştır. Batı tarafında ise düzgün kesme taşta kullanılmıştır.

Avlu zemini düzgün kesme taş ile döşelidir. Kullanılmayan bir kuyu da avluda mevcuttur (Fotoğraf 323).

Kör İmam Camii'nin güney cephesinde iki renkli, düzgün kesme taş bir arada kullanılmıştır (Fotoğraf 325). Güneydoğuda basık kemerli, üç pencere bulunmaktadır. Üst kısma bu pencerelerden daha küçük bir pencere açılmıştır. Caminin iki mihrabı vardır. Güneybatıdaki mihrap dışa taşırılmıştır.

Doğu cephe sivil bir yapıya bitişiktir. Batı cephede tek renkli, kesme taş kullanılmıştır (Fotoğraf 326). Bu cepheye dikdörtgen şekilli bir pencere yerleştirilmiştir.

Caminin iki minaresi vardır. Batı duvarın üzerinde yükselen minare daha eskidir (Fotoğraf 327). Eser, batıya doğru genişletilince minare caminin içinde kalmıştır. Kaidesini, batı duvarı oluşturmaktadır. Çatının hemen üstünde yuvarlak planlı gövde yükselmektedir. Gövdenin kuzeyinde bulunan kapı ile minareye girilmektedir. Üzerinde mazgal pencereler yer almaktadır. Demir parmaklıklarla şerefe korkuluğu yapılmıştır. Petek bölümünde dört sütun vardır. Dilimli sütunlar birbirine yuvarlak kemer ile bağlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Şerefe içine yerleştirilen baldaken tarzdaki bu bölüm yakın tarihte yapılmış olup gövde ile hiçbir uyumu yoktur. Acemi işi olan bu bölümün oldukça küçük yapılması anlamsızdır. Eski petek ve külah bölümü yıkılmıştır. Düzgün kesme taş ile yapılan minarenin gövdesi özgün olmadığı tahmin edilmektedir.

İkinci minare 1979 yılında yapılmıştır (Fotoğraf 328). Minare, caminin kuzeybatı köşesine yerleştirilmiştir. Kaidenin doğu ve güney duvarı harimin içerisinde kalmaktadır. Diğer duvarları caminin batı ve kuzey cephesi ile aynı hizadadır. Kuzey tarafta yer alan basık kemerli kapı ile minareye girilmektedir. Taştan, iki basamaklı merdiven ile kapıya çıkılmaktadır. Kare planlı kaide caminin çatısına kadar yükselmektedir. Kaidenin köşelerindeki üçgen yontular pabuç kısmını çokgene dönüştürmüştür. Çokgen planlı gövde üzerine mazgal pencereler yerleştirilmiştir. Alt tarafında bir bilezik mevcuttur. Gövde, şerefe altından oluklu, kaval ve düz silmeden oluşan kornişle ayrılmıştır. Şerefe altında ayrı ayrı süsleme programları görünmektedir. En altta palmetler bulunmaktadır. Palmetler bir ters bir düz olarak yapılmıştır. İkinci sırada baklava motifli bir kuşak dolanmaktadır. Üçüncü bölümde yer alan kabartma tekniğinde yapılmış rozetler çarkıfelek motiflidir.

Dördüncü sırada da ters-düz olarak birbirini tamamlayan palmetler ile süslüdür. Bunlarda hemen sonra mukarnaslar gelmektedir. Üzerindeki sarkıtların üzeri taranmıştır. Gövde gibi şerefe bölümü de çokgen planlıdır. Korkuluğun her bir kenarında kare şeklinde panolar oluşturulmuştur. Panolar ajur tekniğinde yapılmış süslemelerle bezenmiştir. Geometrik motifli bir kuşak korkuluğun hemen altında geçmektedir. Petek yuvarlak planlı olup üzerine kaval silmelerle zikzaklar yapılmıştır. Konik külah, hilal motifli alem ile son bulmuştur. Minarede tamamen kesme taş kullanılmıştır.

Kör İmam Camii'nin son cemaat yeri yoktur. Kuzey cephesinde yer alan iki kapı ile harime girilmektedir. Kuzeybatıdaki kapı daha büyük olup her iki yanında dikdörtgen şekilli, birer pencere bulunmaktadır. Kuzeydoğuda bulunan kapı ise çok daha küçüktür. Doğusuna basık kemerli, iki pencere yerleştirilmiştir. Cephe tamamen kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 329).

Harim dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim, kıbleye paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Camii batıya doğru genişletilmiştir. Bu nedenle harimi iki sahına ayıran taşıyıcılar farklıdır. Doğu tarafta dikdörtgen planlı serbest bir ayak ile doğu duvarda gömme ayak bulunmaktadır. Ortalarındaki taşıyıcı ise sütundur. Sütunun üzeri yivli olup sütun başlığı siyah renklidir (Fotoğraf 330). Buradaki taşıyıcıların üzerine sivri kemerler oturmuştur. Batı bölümünde bulunan siyah taştan yapılan, kare planlı, iki serbest ve bir gömme ayak tarafından üst örtü taşınmaktadır (Fotoğraf 330).

Kuzeybatı köşesinde kare bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntı minarenin kaidesidir. Güney ve kuzey duvarda dörder, batı duvarda bir pencere bulunmaktadır. Toplamda dokuz pencere ile harim aydınlatılmaktadır. Harimin tavanı ahşap kirişlidir. Doğu ve batı tarafta oturma sekisi yer almaktadır. Kuzeydeki iki kapının arasına ahşap müezzin mahfili yerleştirilmiştir.

Harimin iki mihrabı bulunmaktadır (Fotoğraf 331). Güneybatıdaki mihraptan buranın daha önceleri yazlık namaz kılma yeri olduğu daha sonraları harim dahil edildiği tahmin edilmektedir. Her iki mihrapta yuvarlak kemerlidir. Basit bir nişten ibaret olan mihrapların üst köşelerinde birer konsolları mevcuttur.

Son yıllarda klasik tarzda, ahşap bir minber yapılmıştır (Fotoğraf 331). Güneybatıda yer alan minberin kapısı basık kemerlidir. Merdiven korkuluğun içi boştur. Yan aynalık basit geometrik motifler ile bezelidir. Süpürgelik bölüm beş panoya ayrılmıştır. Panolar sadedir. Geçit bölümünde iki uzun, dikdörtgen pano yapılmıştır. Köşk korkuluğunda basık kemerli ile dikdörtgen şekilli iki pano bulunmaktadır. Köşk bölümünde dört ayak bulunmaktadır. Ayaklar birbirine basık kemerler ile bağlıdır. Üzeri düz ahşap tavandır.

Tarihlendirme: Kör İmam Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Banisi, mimarı ve yapım yılı bilinmemektedir. Camiye ait herhangi bir belge ve bilgi de bulunmamaktadır. Günümüzdeki plan ve mimarisine bakıldığında caminin tüm özgünlüğünü kaybettiği anlaşılmaktadır (Dündar, 1999: 266).

İkinci minare kapısının üzerinde bir kitabe yer almaktadır. Kitabede "*Yaşar Aktürk ve Mustafa Dikicisoy hikmetiyle yapıldı. 1979"* yazılıdır.

Cami 2016-17 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilmiştir. Avlunun kuzeyindeki hücrelerin üzerinde bulunan muhdes imam evi yıkılmıştır. Batı kanadındaki avlu yenilenmiştir. Doğu kanadına abdest muslukları yapılmıştır. Avlu zemini düzgün kesme taş ile döşenmiştir. Cami ve hücrelerin üstü ahşap kirişli tavan olarak değiştirilmiştir. Yeni kapı kanatları takılmıştır. Minareler, cami ile hücrelerin duvarları temizlenmiş ve yıkılan yerleri onarılmıştır. Lavaboların içi yenilenmiştir.

2.26. Çekmeceli Camii

Bulunduğu Yer: Bölük Mahallesi'nde yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 18. yüzyılın ilk yarısı

Banisi: Çekmecelizade Hacı Mustafa Efendi

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 71

Fotoğraf No: 332-346

Mimari ve Yapım Özellikleri: Şeyh Efendi Tekkesi'nin doğusunda yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde yapılan onarımlar sonucunda tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. Çekmeceli Camii son cemaat yeri ile birlikte kareye yakın bir plan şemasına sahiptir (Çizim 71). Harim ise dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yeri beş kemer gözlüdür. Cami avluludur. Özgün olmayan minare iki şerefelidir.

Avlunun batısında ve güneydoğusunda dilimli, kaş kemerli birer kapı vardır (Fotoğraf 332). Her iki kapıda birbirinin aynısıdır. Batıda giriş açıklığı şeklinde bir kapı daha mevcuttur. Avlunun kuzey kanadı sivil yapılardan oluşmaktadır. Doğu tarafında betonarme olarak inşa edilen, iki odalı muhdes bir yapı yer almaktadır (Fotoğraf 332). Odalardan birinin bir, diğerinin iki penceresi vardır. Dikdörtgen şekilli pencereler ve kapılar avluya açılmaktadır.

Avlunun batısında iki şerefeli, minare yer almaktadır (Fotoğraf 333). Kaide kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Güneyinde kapı ile minareye girilmektedir. Yuvarlak planlı gövde üzerine mazgal pencereler açılmıştır. Gövdenin iki tane kaval silmesi bulunmaktadır. Minare iki şerefelidir. İki şerefe de yuvarlak planlı ve şerefe korkuluğunda dikey olarak yapılmış dikdörtgen açıklıklar bulunmaktadır. Birinci şerefenin altında iki sıra halinde kare panolar yerleştirilmiş ve üzerine sekizgenler yapılmıştır. Sekizgenlerin içi beyaz zemin üzerine, siyah ve sarı renkli geometrik motif ile süslüdür. Panoların köşeleri siyah renklidir. Diğer şerefenin altı ise badem mukarnaslar ile bezelidir. Üst üste yirmi kaval silme peteğin çevresini kuşatmaktadır. Peteğin üstü konik külah ile örtülüdür. Minare tamamen kesme taştan yapılmıştır.

Çekmeceli Camii'nin batı ve doğu cephesinde bulunan iki katlı pencereler harime açılmaktadır (Fotoğraf 334-335). Cephelerin alt ve üst katlarında üçer pencere yerleştirilmiştir. Alttakiler oldukça büyük olup dikdörtgendir. Üsttekiler ise enine dikdörtgen şekillidir. Her iki cephede hemen hemen aynıdır. Tek fark batıdaki pencereler doğudakilerine nazaran daha kısadır.

Güney cephede mihrap dışa taşırılmıştır (Fotoğraf 334). Mihrabın her iki yanında ikişer pencere yer almaktadır. Pencerelerden ikisi ince, uzun ve dikdörtgen iken diğer ikisi kareye yakın şekillidir. Bu dört pencerenin üzerinde enine dikdörtgen pencereler açılmıştır. Tüm cepheler düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde 1950'li yıllarında çekilmiş, Çekmeceli Camii'ne ait fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğrafların birinde güney cephenin moloz taş ile yapıldığı görülmektedir (Fotoğraf 336). Yer yer düzgün kesme taş da kullanılmıştır. Dışa taşırılan mihrabın her iki yanında dikdörtgen şekilli, ikişer pencere yerleştirilmiştir. Bu fotoğraftan şimdiki pencerelerin yakın tarihte yapıldığını anlıyoruz. Ayrıca cephede bugün mevcut olmayan dört tane de çörten vardır.

Son cemaat yeri beş gözlüdür (Fotoğraf 335). Ortada dört mermer sütun, köşelerde L şeklindeki birer ayak üzerine oturan sivri kemerler avluya açılmaktadır. Üç yöndeki kemer gözleri camekanlar ile kapalıdır. Son cemaat yeri düz tavandır. Duvarlar belli yükseklikteki ahşap lambri ile kaplıdır. Güney duvarında harime giriş sağlayan kapı basık kemerlidir (Fotoğraf 337). Basık kemer zıvanalı birbirine geçme taşlar ile yapılmıştır. Kemerin üstünde iki sıra halinde, altın yaldız ile boyalı, badem mukarnaslı bir süsle kuşağı bulunmaktadır. Kapının üstünde bir pencere vardır. Hemen sağ ve solunda ise birer mihrabiye yer almaktadır. Yuvarlak kemerli mihrabiyeler yarım daire planlıdır. Kemerin üstünde altın yaldız renkli, bir süsleme şeridi mevcuttur. Hücrelerin iki yanında birer sütunce yerleştirilmiştir. Her bir mihrabiyenin sütunce başlıklarından biri sade iken diğeri yaprak ve çiçek motiflidir. Son cemaat yerinin güneydoğu ve güneybatı duvarında altlı ve üstlü pencereler açılmıştır (Fotoğraf 337). Buradaki pencerelerin ölçüsü, şekli ve düzeni caminin güney cephesi ile aynıdır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nü ait bir fotoğrafta son cemaat yerinin doğusunda bir hücre görünmektedir (Fotoğraf 338). Basık kemerli bir kapısı bulunmaktadır. Günümüzde bu hücre ortada değildir. Başka bir fotoğraftan da son cemaat yerinin çapraz tonoz ile örtülüdür (Fotoğraf 339). Fotoğraflar 1950'li yıllara aittir.

Harim enine, dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Plan şeması oldukça sadedir (Fotoğraf 340). U şeklinde bir mahfil katı bulunmaktadır (Fotoğraf 341). Mahfil, kuzeydeki serbest iki mermer sütun, doğu ve batıda ise dikdörtgen planlı, birer serbest ayak ile taşınmaktadır. Betondan yapılan mahfil katına kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesindeki dönen merdivenler ile çıkılmaktadır. Kuzeydoğudaki merdivenin etrafı ahşap ile kapatılmıştır. Batısına yapılan kapı ile merdivene çıkılmaktadır.

Dört yöndeki duvarlar belli bir yükseklikteki ahşap lambri ile kaplıdır. Farklı büyüklükteki ve şekildeki 29 pencere ile harim aydınlatılmaktadır. Kıble duvarındaki niş kitaplık olarak düzenlenmiştir. Harim düz tavanlıdır. 1950'li yıllarına ait bir fotoğrafta son cemaat yerinin güney duvarında yer alan basık kemerli bir kapı gözükmektedir. Basık kemerli kapı harime açılmaktadır. Bu fotoğraftan harimin yıkılmış olduğunu ve üst örtüsünün olmadığını öğreniyoruz (Fotoğraf 339).

Yarım daire planlı mihrap sivri kemerlidir (Fotoğraf 342). Sivri kemerin üstü zencirek motifi ile süslüdür. Kemer köşeliklerinde birer rozet mevcuttur. Rozetler çiçek motiflidir. Kavsarası çeyrek küre formundadır. İçi badem mukarnaslar ile bezelidir. Hücre ile kavsara silme ile birbirinden ayrılmıştır. Hücrenin içi ahşap lambri ile kaplıdır.

Mihrabın hemen batısında klasik tarzda yapılmış minber yer almaktadır (Fotoğraf 342). Kapı basık kemerlidir. Merdiven korkuluğu ajur tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Yan aynalık ve süpürgelik bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Tam ortada bir rozet bulunmaktadır. Geçit bölümü basık kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. Üç tarafında lale motifli bir bordür dolanmaktadır. Köşk korkuluğunda sekizgen altın varaklı, bir rozet yer almaktadır. Sekizgenin ortasında bir çiçek rozet yerleştirilmiştir. Diğer yerler ise kırık çizgelerin oluşturduğu basit geometrik motifler ile bezelidir. Köşk bölümünde dört sütun vardır. Sütunlar birbirine basık kemer ile

bağlıdır. Basık kemerlerin üstü laleler ile süslüdür. En üstte ise badem mukarnaslar mevcuttur. Köşk bölümü kubbe ile örtülüdür. Kubbe ay-yıldızlı bir alem ile nihayetlendirilmiştir.

Tarihlendirme: Çekmeceli Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Hurûfât defterlerinde banisinin Çekmeceli Zade Hacı Mustafa Efendi olduğunu öğrenmekteyiz. Çekmeceli Zade Hacı Mustafa Efendi 1685-1757 yıllarında yaşamıştır. Dolayısıyla camii 18. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir (Dündar, 1999: 264). Mimarı bilinmemektedir.

Cami 1909, 1910, 1950 ve 1959 yıllarında yapılan onarımlar sonucunda tüm özgünlüğünü kaybetmiştir. 1960'lı yıllarda son cemaat yerindeki harime açılan kapı, mihrabiyeler ve mihrap yapılmıştır.

Caminin 1909 yılına ait kitabe günümüze ulaşamamıştır. İbrahim Hakkı Konyalı kitabeyi şöyle zikretmektedir: "*Çekmeceli Camii Şerifi. Tamir 1327"* (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 88).

Son cemaat yeri sivri kemerinin üzerinde kitabede "*Maşallah 1328"* yazılıdır. Caminin 1910 yılında tamir edildiğini anlıyoruz. Sol tarafındaki kitabede de "Maşallah kan *yeni tamiri 1959"* ibaresi bulunmaktadır (Fotoğraf 335).

"*Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim 1370"* yazılı kitabe minare kaidesinin batı yüzündedir (Fotoğraf 343). Diğer yüzünde de "*Cehli heyir yardımıyla islah oldu. Mimarı İsmail Köroğlu 1950"* yazılıdır (Fotoğraf 344). Bu kitabelerden minarenin 1950 yılında tamir edildiği öğreniyoruz.

Harime giriş sağlayan kapının üzerinde "*Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim 1379"* yazılı kitabe yer almaktadır (Fotoğraf 345). Mihrabın üzerinde 1969 tarihli bir kitabe mevcuttur (Fotoğraf 346). Mihrap bu tarihe yapılmıştır.

Günümüzde caminin mülkiyeti Çekmeceli Camii Vakfı'na aittir.

2.27. Katrancı (Alacacı) Camii

Bulunduğu Yer: İnnaplı Kütah Mahallesi, Arasa Çarşısı'nda yer almaktadır.

Yapım Tarihi: 865 H. 1460 M.

Banisi: Hacı Yusuf Ramazanoğlu Emir Nasreddin

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 72-73

Fotoğraf No: 347-355

Mimari ve Yapım Özellikleri: Eserin eski ismi Küçük Camii olarak bilinmektedir. Yöre halkının söylediğine göre cami bir yangın görmüştür. Yangından sonra Katrancı Camii diye adlandırılmıştır. 1962 yılında tamamen yıkılarak betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Cami iki katlıdır (Çizim 72-73). Eski yapıdan günümüze sadece kitabeler gelebilmiştir.

Batıdaki yuvarlak kemerli kapı ile avluya girilmektedir (Fotoğraf 347). Avlu düzgün, kesme taş ile döşelidir. Kuzeyinde sivil yapıları ile oluşmaktadır. 1887 yılında Hanefi lakaplı bir kişi camiye dershane yaptırmıştır (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 84). Bu dershane günümüze kadar gelememiştir.

Avlunun batısında 1963 yılında yapılan iki şerefeli minare yer almaktadır (Fotoğraf 348). Minare kaidesi kare planlı olup köşeleri pahlıdır. Oldukça yüksek olan kaidenin doğu tarafındaki kapı ile minareye girilmektedir. Pabuç soğanvari şeklindedir. Üzeri yan yana dizilen kaval silmelerle hareketlendirilmiştir. Gövde, petek ve şerefeler yuvarlak planlıdır. Gövde üzerine silmeler ile yivler açılmıştır. Üstünde bir kuşak bulunmaktadır. Kuşak, kaval silmelerle oluşmuş zikzak motifi süslüdür. Altında ve üstünde geometrik motifli silmeler yer almaktadır. Minarenin iki şerefesi vardır. İki şerefenin de altı mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların altı silme ile bölümlere ayrılmıştır. Birinci şerefede her bölüme altta ve üstte kabartma tekniğinde birer rozet yerleştirilmiştir. Rozetlerin arasına da iki palmet motifi yapılmıştır. Palmetden çıkan saplar iki yana doğru açılmaktadır. İkinci şerefeni bölümlerinde ise kabartma tekniğinde yapılmış, vazodan çıkan çiçek motifi vardır. Her iki şerefenin korkuluğu birbirinin aynısıdır. Şerefe korkuluğunda dönüşümlü

olarak alt ve üstlü birer beş kollu yıldız, ikisinin arasına da baklava motifi işlenmiştir. Bu süslemeler ajur tekniğinde yapılmıştır. Diğer yerlerde de taş kabartmalı süslemeler bulunmaktadır. İki şerefe arasındaki petek bölümü baştan sona zikzak motifi ile bezelidir. Üstteki petek ise yan yana ilerleyen silmelerle burmalı olarak yapılmıştır. Konik külahın tamamı baklava motifi ile süslü olup hilal motifli alem ile nihayetlendirilmiştir. Minarede tamamen kesme taş kullanılmıştır.

Katrancı Camii iki katlı olarak inşa edilmiştir. Birinci katı mahzen, bodrum ve dükkanlardan oluşmaktadır (Çizim 72). Batı ve güneyinde dükkanlar, kuzey ve doğusunda ise bodrum ile mahzenler bulunmaktadır.

Cami ikinci katta yer almaktadır (Çizim 73). Batı cephesinde, dükkanların üstünde sivri kemerli, üç pencere harime açılmaktadır (Fotoğraf 349). Güney cephede mihrap dışa taşırılmıştır. Sağ ve soluna harime açılan, sivri kemerli ikişer pencere yerleştirilmiştir.

Caminin son cemaat yeri yoktur. Kuzey cephede, alt katta bulunan kapılar ile bodrum ve mahzenlere girilmektedir (Fotoğraf 350). İkinci katta, harime açılan iki kapı vardır. Her biri kapıya ayrı birer merdiven ile çıkılmaktadır. Kapılardan bir sivri kemerli diğer ise atnalı kemerlidir. Kuzeydoğuda yer alan sivri kemerli kapı, kemer hizasında bir atkı taşı koyularak iki bölüm haline getirilmiştir. Atnalı kemerli kapı daha geniş olup hemen hemen cephenin ortasındadır. Doğusunda bir, batısında iki sivri kemerli pencere yer almaktadır. Ayrıca kuzeydoğuya bu pencerelerden çok daha küçük, sivri kemerli bir pencere yerleştirilmiştir. Kuzey cephede, üst örtünün oturduğu üç sütun bulunmaktadır.

Cami, kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Plan şeması oldukça sadedir. Harimi ortasında çokgen planlı, iki tane sütun ahşap tavanı taşımaktadır (Fotoğraf 351). Atnalı kemerli giriş kapısının üzerine ahşap bir müezzin mahfili yerleştirilmiştir. Doğu taraf boydan boya kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Betonarme olarak yapılan mahfile, kuzeydoğudaki merdiven ile çıkılmaktadır. Korkuluğu demirden yapılmıştır. Mahfil, çokgen planlı, bir sütun üzerine oturmuştur. Doğu duvarın sol üst köşesinde bir pencere vardır. Kuzey ve güneyde dörder, batıda

ise üç, sivri kemerli pencere ile harim aydınlatılmaktadır. Batı ve doğu tarafında oturma sekilesi yer almaktadır. Cami dört yönde kırma çatı ile örtülüdür.

Yarım daire planlı mihrap sivri kemerlidir (Fotoğraf 352). Mihrap çerçeveli olup en dışında, dört kollu yıldız motifli bir bordür dolanmaktadır. Daha sonra iki silme mihrabı çevrelemektedir. Bir diğer bordür ise badem mukarnaslıdır. Sivri kemerin üstünde silmeler mevcuttur. En yukarısına bir rozet yerleştirilmiştir. Kavsara çeyrek küre formundadır. İçi badem mukarnaslar ile süslüdür. Uç kısmında ise istiridye kabuğu motifi vardır. Hücrenin her iki yanında bire sütunce yer almaktadır.

Mihrabın hemen batısında klasik tarzda yapılmış, mermer minber bulunmaktadır (Fotoğraf 352). Minberin kapısı kaş kemerli olup ahşaptan yapılmıştır. Kaş kemer iki ayak üzerine oturmuştur. Merdiven korkuluğu ajur tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur. Yan aynalık ve süpürgelik bölümü bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Burada iç içe geçmiş, üç üçgen bulunmaktadır. Beyaz, kırmızı ve yeşil renk kullanılmıştır. Geçit bölümünün açıklığı basık kemerlidir. Üzerinde birbirini ters yönde tamamlayan palmet motifleri ile süslüdür. Köşk bölümünde dört sütun yer almaktadır. Sütunlar birbirine basık kemer ile bağlıdır. Basık kemerlerin üzeri birbirini ters yönde tamamlayan palmetler ile süslüdür. Üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe ay-yıldız motifli bir alemle sonlandırılmıştır.

Tarihlendirme: Katrancı Camii inşa kitabesinde 865 H. 1460 M. yılında Hacı Yusuf Ramazanoğlu Emir Nasreddin tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Memluk dönemine ait caminin mimarı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1070 H. 1659 M. yılında Kilis Zabıtı Murtaza Ağa tarafından tamir edilmiştir. 20.12.1937 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satılmıştır (Dündar, 1999: 216). Günümüzde ise mülkiyeti Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne aittir. 1962 yılında cami yıkılarak, bugünkü eser yapılmıştır. 2016 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Caminin üç kitabesi mevcuttur.

1.Kitabe: Harim kapısının sol üst köşesinde yer almaktadır (Fotoğraf 353). 0.90x0.38 m. ölçüsündedir. Sülüs hatlı, Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Bi'smi'llahi'r-rahmâni'r-rahim. İnşâ hazihi

El-mekân'ul-mübârek el fakir ilallah el-emir

Nasru'ddin Muhammed bin Yûsuf el-hac Ramâzan

Men hassal irâd vel üzn

Be târîh seneti hamse ve sittin ve seman mâye

Türkçesi: Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

Bu mübarek yeri Allah'ın lütfuna muhtaç

Yusuf Hacı Ramazan oğlu Nasru'ddin

Mehmet izin ve irade sağladıktan sonra

865 H. 1460 M. yılında yaptırdı (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 84).

2. Kitabe: İbrahim Hakkı Konyalı'nın bahsettiği kitabedir. Yakın tarihe kadar kayıp olan kitabe birkaç yıl önce cami avlusunda bulunmuştur (Fotoğraf 354). Cami bodrumunda muhafaza edilmektedir. Sülüs hatlı kitabede şunlar yazılıdır:

Muallâ dersgâhı tevlîyetle eyledi inşâ

Hanfiyy'ül-lekab mullây-ı dânâ ğıpta imtisâl

Müferrih dil-küşâ her câmide nezâre-i ra'na

Kapusundan ider feyzû ferah kim gelse istikbâl

Hanefeyye Dürerden nakl eder târîhini Kâmil

Bu dershâne ola her dershâne merci'i âmal 1305

Günümüz Türkçesi: Bu yüksek ders yerini mütevellisi yaptırdı

Hanefi isimli imrenilecek bilgin kişi

Her tarafa bakan, güzel ve ferahlık veren gönül açıcı

Kapısına kim gelse feyz alıp gönlü şenlenir

Hanefeyye Dürerden nakleder tarihini Kamil

Bu dershane, her isteklilerinin başvuracağı yer ola

Bu dershaneyi Hanefi lakaplı bilgin kişi 1305 H. 1887 M. yılında yaptırmıştır

(Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 84).

3. Kitabe: Harimin doğu duvarında yer almaktadır (Fotoğraf 355). 0.45x0.55 m ölçüsünde olup celi sülüs hatlıdır. Arapça kitabede şunlar yazılıdır:

Ceddede hezâ'l-mescid

el-mübârek Murtaza

Ağa zâbıt-ı Kilis fi sene 1070

Türkçesi: Bu mübarek mescidi 1070 H. 1659 M. yılında Kilis zabıtı Murtaza Ağa yeniledi (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 84).

2.28. Helvacıoğlu Camii

Bulunduğu Yer: Helvacıoğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Yapım Tarihi: 1321 H. 1903 M.

Banisi: Bilinmemektedir.

Mimarı: Bilinmemektedir.

Çizim No: 74

Fotoğraf No: 356-362

Mimari ve Yapım Özellikleri: Helvacıoğlu Camii eskiden dikdörtgen plan şamasına sahipti. Harim mihraba paralel tek sahınlı idi. Üç çapraz tonoz ile örtüydü. Caminin kuzeyinde büyük bir avlu ve avlunun kuzeyinde hücreler vardı (Çizim 74) (Dündar, 1999: 212). Günümüzde caminin planı şeması tamamen değişmiştir. 2007 yılında cami yeniden inşa edilmiştir. 1937 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mahmut Udku adında birine satılmıştır. Cami imamının söylediğine göre bir şahsa ait olan eser zaman içerisinde konut olarak kullanılmıştır. Ev ahalisinin başına çok kötü olaylar gelmiştir. Yöre halkı bu felaketlerden çok etkilenmiş ve yıkılan camiyi yeni baştan inşa ettirmişleridir. Bugünkü cami son cemaat yeri ile birlikte kare planlı olup küçük bir avlunun güneyindedir. Betonarme olarak yapılan caminin üzeri kubbe ile örtülüdür.

Doğudaki giriş açıklığı ile avluya girilmektedir (Fotoğraf 356). Avlunun kuzeyindeki mekanlar lavabo olarak kullanılmaktadır. Batısında minare yükselmektedir. Minare kaidesi hemen hemen avlunun batı tarafını kaplamıştır. Doğusundaki sade kapı ile minareye girilmektedir (Fotoğraf 357). Yuvarlak planlı gövde sadedir. Gövdeden şerefeye geçmeden önce, alttan ve üstten kaval silmelerle ayrılmış bir bordür yer almaktadır. İçerisi yan yana, dikey olarak yerleştirilmiş kaval silmelerle bezelidir. Şerefe silindirik şekillidir. Şerefe altı, dört sıra halinde, üçgen motifli taş kabartmalarla süslüdür. Korkuluğunda ajur tekniğinde yapılmış altıgen motifler bulunmaktadır. Petek bölümü de yuvarlak planlı olup üzeri konik külah ile örtülüdür. Tamamen düzgün kesme taştan yapılmıştır (Fotoğraf 358).

Doğu cephede harime açılan kemerli, oldukça büyük, iki pencere yer almaktadır (Fotoğraf 356). Cephede üst üste iki pencere daha vardır. Bu pencerelerden bir son cemaat yerine diğeri ise kadınlar mescidine açılmaktadır. Güney cephe belli bir yüksekliğe kadar sivil bir yapı ile bitişiktir. Bu yüzden pencereler üst tarafa yerleştirilmiştir. Bu üç pencere yuvarlak kemerlidir. Baştaki ve sondaki aynı boyutta iken ortadaki daha büyüktür. Batı cephe başka bir yapı ile bitişik olduğundan dolayı burada herhangi bir açıklık yoktur.

Kuzey cephe iki katlıdır. Alt kat son cemaat yeri, üst kat ise kadınlar mescididir. Cephenin üst tarafına kadınlar bölümüne açılan pencereler yerleştirilmiştir. Kadınlar bölümünün güney duvarında kareye yakın bir pencere ve bu pencerenin sağında ve solunda yamuk dikdörtgen şekilli birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler harime açılmaktadır. Doğu duvarında da bir pencere mevcuttur.

Kuzey cephenin üst tarafı belli bir yüksekliğe kadar duvar ile örülüdür. Bu duvar ortada iki sütun üzerine oturmaktadır. Sütunların oluşturduğu, üç açıklık camekan ile kaplıdır. Camekanın oluşturduğu kapıdan alt kattaki, son cemaat yerine girilmektedir (Fotoğraf 359). Son cemaat yeri düz tavandır. Doğu duvarında bir pencere bulunmaktadır. Batı duvarında bulunan merdiven ile kadınlar bölümüne çıkılmaktadır. Güney duvarındaki basit kapı ile harime girilmektedir. Kapının sağında ve solunda pencereler yer almaktadır.

Harim, kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir (Fotoğraf 360). Tam ortası bir kubbe ile örtülüdür (Fotoğraf 361). Dört yanı ise meyilli olup düz tavanlıdır. Oldukça sade bir mekandır. Harim doğuda iki, güneyde üç, kuzeyde beş pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğusunda oturma sekileri mevcuttur.

Mihrap yarım daire planlı olup yuvarlak kemerlidir (Fotoğraf 362). Yuvarlak kemerin üstünde alçıdan yapılmış silmeler mevcuttur. Hücrenin her iki yanında alçıdan yapılmış birer dilimli sütunce yer almaktadır.

Güneybatı köşesinde klasik tarzda yapılmış, ahşap minber yer almaktadır (Fotoğraf 360). Kapı kanatların basit geometrik motifli süslemeler vardır. Yan aynalıkta iç içe geçmiş, üçgenler yer almaktadır. Süpürgelik kısmına dikdörtgen, iki

pano ve yamuk dikdörtgen şekilli, bir pano yapılmıştır. Geçit bölümü basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Köşk bölümündeki dört taşıyıcı birbirine basık kemer ile bağlıdır. Üzeri konik külah ile örtülüdür. Konik külahın üzerinde *"Allah"* yazan bir alemle nihayetlendirilmiştir.

Tarihlendirme: Cami 1903 yılında, hayır sahipleri tarafından inşa edilmiştir. Mimarı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. 17.12.1937 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafında Mahmut Udku adlı kişiye satılmıştır (Dündar, 1999: 212). 2007 yılında cami yeniden inşa edilerek tüm özgünlüğünü kaybetmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı kitabında, caminin inşa kitabesinde bahsetmektedir. O zamanlar sağlam olan caminin kemerli kapısı üzerinde yer alan kitabe günümüzde mevcut değildir. Kitabede şunlar yazılıdır:

Ehl-i hayrın himmeti ile yapıldı bu eser

Re'fetâ târîhi olsun ehli hayrın himmeti

Zîlhicce 1321

Günümüz Türkçesi: Hayır sahiplerinin yardımıyla bu eser yapıldı

Ey Refet ehli hayrın himmeti tarihi olsun

Zilhicce ayı 1321 H. 1903 M. (Bebekoğlu ve Tektuna, 2008: 87).

Avlu giriş kapısı üzerinde 1903 ve 2007 tarihleri bulunmaktadır. Minare kaidesinin üzerindeki kitabede *"Ustası Halil Dine 2007"* yazılıdır (Fotoğraf 357).

3. DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışmasında, Kilis merkezde bulunan yirmi sekiz yapı incelenmiştir. Camilerden biri külliye olarak yapılmıştır. On bir cami büyük oranda özgünlüğünü korumuştur. Sekiz cami aslı şeklini kaybetmiş fakat minareleri özgün olarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bir caminin ise sadece kapı ve minaresi günümüzde mevcuttur. Geriye kalan altı cami ise tüm mimari ve plan özelliklerini kaybetmiş ve yeniden inşa edilmiştir. Bazılarının sadece kitabeleri mevcuttur. Şurahbil Zaviyesi cami, Mevlevihane ise mescit olarak kullanıldığı için tez konusuna dahil edilmiştir. Eserler katalog kısmında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

14. yüzyılda yapılan Ulu Camii ve 1460 tarihli Katrancı Camii hariç diğer tüm eserler Osmanlı Dönemine aittir. Ulu Camii ile Katrancı Camii Memluk eseridir.

Kaynaklarda tespit edilen fakat günümüze kadar gelememiş cami ve mescitlerin sadece isimleri bilinmektedir. Bu cami ve mescitlerin adları şunlardır: Ali Çavuş Camii, Şeyh Mehmet Efendi Camii, Ali Subaşı Camii, İbrahim Efendi Medresesi Camii, Kütahoğlu Camii, Hacı Veli Camii, Tahtalı Camii, Çukur Mescit, Revhaniye Mescidi, Cuma Fakih Mescidi, Derviş Ahmet Camii, Bestami Camii, Molla Mehmed Mescidi, Hacı Ömer Ağa Camii, Hacı Osman Mescidi, Habibzade Camii, Şeyh Şemün Zaviyesi Mescidi, Tepelik Camii, Hacı Ali Ağa Camii, Şeyh Şahabettin Camii, Yazıcı Ahmet Camii, Şeyh İvaz Camii, Şeyh Lü'lüce Camii, Bazenci (Dokumacı) Ahmet Camii, Zaim Halil Ağa Camii, Hacı Yusuf Camii, Kadızade İsmail Mescidi, Karamolla İsmail Mescidi, Çavuşzade Hacı Mehmet Ağa Camii, Daltabanoğlu Mehmet Paşa Camii, Servili Medrese Mescidi, Kapçıkoğlu Camii, Güllü Camii, Ebülüla Camii, Arpacıoğlu Camii, Çekicek Mescidi, Tokatlı Camii, Halep Ağası Camii, Küçük Camii ve Sabri Efendi Camii (Dündar, 1999: 268-285).

Değerlendirme bölümünde sadece günümüze ulaşan yapıların; plan özellikleri, malzeme ve teknik, mimari elemanlar, taşıyıcı elemanlar, örtü sistemleri ve geçişleri ve süslemeden oluşan altı ana başlık altında kısaca değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.1. PLAN TİPLERİ

3.1.1. Külliyeler

Cami, mescit, imarethane, medrese, hamam gibi dini ve sosyal amaçlı yapılar, bir Türk şehrinin fiziki yapısını oluşturan unsurların başında gelir. Külliye; değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada yer alması ile oluşan yapılar topluluğudur. Bir külliyeyi meydana getiren yapılar, başta cami olmak üzere türbe, medrese, mektep, tabhane, muvakkithane köprü, darüşşifa, imaret, han, arasta, hamam, kütüphane, çeşme, sebil gibi eserlerdir. Bunlar, bir yapı grubu gibi bir arada olabileceği gibi ayrı ayrı yapılar şeklinde de inşa edilmiş olabilirler (Akozan,1969: 303-304).

Anadolu dışında Buhara, Semerkant, Tirmiz gibi şehirlerde külliyenin ilk örneklerini görmek mümkündür. Bu külliyeler, saraya bağlı fonksiyonel yapı topluluklarıdır. Buna örnek olarak Karahanlıların Tirmiz Saray kompleksi (XI. yy) ve Gaznelilerin Leşkeri Bazar Sarayı'nı (XI. yy) verebiliriz (Cantay, 2002: 7).

Anadolu'nun Türk hakimiyetine girmesi ile Anadolu'da külliyeler yapılmıştır. XII. yüzyılda Mardin'de inşa edilmiş, Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi (1108-1123) ile kardeşi Emineddin'e atfedilen Emineddin Külliyesi, Beylikler döneminde yapılmış en erken külliyelerdendir (Altun, 1969: 68).

Huand Hatun Külliyesi (1238), Konya Sahip Ata Külliyesi (1258-1283), Akşehir Taş Medrese Külliyesi, Anadolu Selçuk Döneminde inşa edilmiş külliyelerin başında gelir. Anadolu Beyliklerinde Germiyanoğulları zamanında inşa edilen II. Yakup Bey Külliyesi, Manisa Ulu Camii ve Külliyesi, Tire Karakadı Mecdeddin Külliyesi Anadolu'da yapılan bir diğer külliyelere örnektir (Altun, 1969: 68).

Erken devir Osmanlı külliyelerinde yapılar birbirinden bağımsız olarak yerleştirilmiştir. Bursa Orhan Külliyesi (1340), Hüdavendigar Camii (1360-1389), Bursa Yıldırım Külliyesi (1395), Yeşil Camii Külliyesi (1424) ve Muradiye Külliyesi (1426) Erken dönem Osmanlı külliyesine örnektir (Yavuzyılmaz, 2012: 246-250).

İstanbul'da 1463-1470 yıllarında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Fatih Camii Kompleksi, ilk düzenli külliyedir. Külliye cami, türbeler, medrese ve

öğrenci odaları, aşhane, tabhane, darüşşifa, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane binaları ve hazireden oluşmaktadır (Eyice, 1989, 169).

Sultan II. Bayezid tarafından Amasya II. Bayezid, Edirne II. Bayezid, İstanbul II. Bayezid olmak üzere üç külliye inşa edilmiştir. Edirne'deki II. Bayezid Külliyesi (1484-1488) Fatih Külliyesi'nden sonra inşa edilen ikinci büyük külliyedir (Yüksel, 1983: 16-30).

II. Bayezid devrinden itibaren şehir külliyeleri ve menzil külliyeleri diye iki ana birimi ayırabiliriz (Yavuz, 1988:7). 16. yüzyılda başkent İstanbul dışında sefer, hac, ulak, kervan amaçlarına hizmet eden yol güzergahına menzil külliyeleri inşa edilmiştir (Müderrisoğlu, 1993: 35). Menzil külliyelere şunları örnek verebiliriz: Eskişehir Kurşunlu (1525), Silivri Piri Mehmet Paşa (1530-1531), Halep Hüsrev Paşa (1536-1537), Tekirdağ Rüstem Paşa (1555), Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa (1564), Payas Sokullu Mehmet Paşa (1574), Belen Kanuni Sultan Süleyman, Ulukışla Öküz Mehmet Paşa (1615-1616), İzmit Pertev Paşa (1579), Şam Süleymaniye Külliyesi (Yavuzyılmaz, 2012: 246-247).

Kilis merkezde sadece bir külliye bulunmaktadır. Tekye Külliyesi (Canbolat Paşa Külliyesi), cami, türbe, hazire ve medreseden oluşmaktadır. Caminin güneyinde türbe ve hazire, kuzeyinde medrese, batısın ise hücreler bulunmaktadır. Avlunu ortasında bir şadırvan yer almaktadır.

Tekye Camii'nin banisi Emir Kasım'ın oğlu Canbolad Paşa'dır. Vakfiyesine göre Tekye Camii 961 H. 1553 M. yılında yapılmıştır.

3.1.2. Cami ve Mescitler

Kilis'te hem diğer yapı grupları hem de dini mimari içerisinde en fazla cami inşa edilmiştir. Kayıtlardan Osmanlılar döneminde ait Kilis'te 55 camii ve 10 mescit olduğu tespit edilmiştir. 11 tanesi günümüze kadar gelebilmiştir. 15 tanesinden bazılarının sadece minaresi özgünlüğünü korurken bazıları ise tamamen özgünlüğünü kaybetmiştir. Geriye kalan camiler ise tamamen yok olmuştur. Yok olan camilerden Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii'nin minaresi ve kapısı bugün ayaktadır.

Şurahbil Zaviyesi'nin Mescidi ve mevlevihane mescidi günümüzde mevcuttur. Şurahbil Zaviyesi'ne 1960'lı yıllarda yapılan minare ile cami hüviyetini kazanmıştır.

Camilerin geneli yerel hayırseverler ve mahalli idareciler tarafından inşa edilmiştir. Bu kişiler sadece mabetleri inşa etmekle kalmamış ayrıca bunlara birer vakfiye kurarak sonsuza kadar yaşatmayı hedeflemişlerdir. Kilis halkı gücü yettiği kadar vakıflar kurmuştur. Dükkan, mülk, bostan, tarla gibi mallarının vakfederek memleketlerinin imarına ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu vakıflar ayrıca ibadethanelerin işlevini devam ettirmesini, talebelerin eğitimini ve fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamıştır.

Kilis camilerinde iki plan şeması görülür. Bunlar; kare planlı ve tek kubbeli ile mihraba paralel olarak uzanan planlardır.

3.1.3. Dikdörtgen Planlı Mihraba Paralel Uzanan Tek Sahınlı Camiler

Kilis camilerinde en çok kullanılan plan tipi mihraba paralel olarak uzanan tek veya iki sahınlı harime sahip yapılardır. Bu planın ilk örneği cami mimarisinin ilk menşei kabul edilen Mescid-i Nebevi'dir. Mescid-i Nebevi'de hurma direkleriyle mihraba paralel, iki sahın oluşturulmuştur. Sahınların üzeri hurma dalları ve yapraklarıyla kapatılmıştır. Küfe şehrinde Sa'd bin Vakkâs'ın yaptırdığı Küfe Camii bu plan şemasına adını vermiştir. Bu plan tipinin ilk anıtsal örneği 715 yılında inşa edilen Şam Emeviye Camii'dir. Emeviler Döneminde Kusayrü'l Hallabat, Hırbet El Minye ve Ümmü'l Velid Kasırlarında da kıble duvarına paralel bir veya iki sahın görülmektedir (Eyice, 1993: 57). Bu plan tipi sonraki devirlerde Suriye'de kurulan Artuklu, Zengi, Eyyubi ve Memluk devletlerinde çokça uygulanmıştır.

Memluk Devleti'nin, uzun yıllar himayesinde olan Kilis Suriye'ye yakın olması ile birlikte bu plan şeklinde çokça etkilenmiştir. Osmanlı dönemine ait pek çok camii bu plan şeması ile yapılmıştır.

Şey Hacı Davut tarafında 16. yüzyılda yaptırılan Akcurun Camii dikdörtgen planlıdır. Harim, mihraba paralel olarak uzanan, tek sahınlıdır. Mihrap önü kubbe ile örtülü iken doğu ve batısı sivri beşik tonoz ile örtülüdür.

Tanrıverdi oğlu Hasan Bey tarafından 16. yüzyılın son çeyreğinde Muallak Camii inşa edilmiştir. Harim dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Mihrap önü kubbelidir. Batı taraf çapraz tonoz, doğu taraf ise beşik tonoz ile örtülüdür.

Çalık Camii 1682 yılında inşa edilmiştir. Banisi Hacı Ali bin Çalık Mehmet Ağa'dır. Dikdörtgen planlı, mihraba paralel tek sahınlıdır. Doğu ve batısı kubbe ile örtülüdür. Batıdaki kubbenin sağı ve solu beşik tonozludur.

Hacı Derviş Camii 1551 yılında Abdullah oğlu Hacı Mustafa tarafında yapılmıştır. Dikdörtgen planlı harim mihraba paralel olarak uzanan, tek sahınlı olup üzeri üç tonoz ile örtülüdür.

Kör Hüseyin Ağa tarafında 1664 yılında yaptırılan Hindioğlu Camii dikdörtgen planlı olup düz dam ile örtülüdür.

Şurahbil Zaviyesi'nin mescidi de dikdörtgen plan şemasına sahiptir. 16. yüzyılın başlarında inşa edilen zaviyenin harimi mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir ibadethanedir. Mihrap önü kubbe, doğu ve batısı beşik tonoz ile örtülüdür.

Katrancı Camii (1460), Şeyh Ahmet Camii (1631), Şeyh Camii (1569), Çırazoğlu Camii (1598), Kesik Minare Camii (1620), Murtaza Camii (1666), Cüneyne Camii (17. yüzyılın ilk çeyreği), Kürtler Camii (17. yüzyılın sonları) ve Çekmeceli Camii (18. yüzyılın ilk yarısı) dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Fakat bu planlar özgün değildir. Cumhuriyet döneminde yapılan onarımlarla özgünlüğünü kaybetmişlerdir. Şeyh Ahmet Camii mihrap önü kubbeli diğer yerler ise düz tavanlıdır. Şeyh Camii mihraba paralel olarak tek sahınlıdır. Mihrap önü kubbe ile doğusu ve batısı sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Katrancı Camii, Murtaza Camii, Kesik Minare Camii, Cüneyne Camii ve Kürtler Camii ahşap tavanlıdır. Çırazoğlu Camii ve Çekmeceli Camii ise düz damlıdır. 1903 yılında inşa edilen Helvacıoğlu Camii mihraba paralel olarak uzanan tek sahınlı bir yapıydı. Üzeri üç çapraz tonoz ile örtülüdür. Fakat 2007 yılında cami yeniden yapılmıştır. Bugünkü camii kubbelidir.

3.1.4. Dikdörtgen Planlı Mihraba Paralel Uzanan Çift Sahınlı Camiler

Çift sahınlı camiler Türk-İslam mimarisinde genel olarak mihrap önü kubbeli olarak yapılmıştır. Buna ilk örnek Gazneli Mahmud'un Afganistan'ın Bust şehrinde yaptırdığı Leşkeri Bazar (11. yy) Ulu Camii verilmektedir. Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Memlükler zamanında bu plan çokça kullanılmıştır (Eyice, 1993: 66).

Bu plan tipi Artuklu ve Büyük Selçuklu camilerin öncüsü olmuştur. Anadolu'da klasik çağının Artuklular devrinde yaşamıştır. Artuklu döneminde inşa edilmiş Silvan Ulu Camii (1152-1176) ve Kızıltepe Ulu Camii (1204) bu plan şemasında yapılmış güzel örneklerdir (Yetkin, 1954: 272).

Artukluların miras bıraktığı bu plan tipi Güneydoğu Anadolu coğrafyasında fazlaca uygulanmıştır. Kilis'te bu planda yapılmış camiler bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı, mihraba paralel çift sahınlı camiler, kemer gözü sayısına göre; iki, üç, dört, beş, altı ve sekiz kemer gözlü olmak üzere altı alt gruba ayrılmaktadır.

3.1.4.1. İki Kemer Gözlü Camiler

Bu planda tek örnek Zeytinli Camii'dir. Zeytinli Camii 19. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Ortada bodur bir sütun, yanlarda birer gömme ayak üzerine iki sivri kemer oturmuştur. Üzeri düz damdır.

3.1.4.2. Üç Kemer Gözlü Camiler

Bu planda yapılmış üç eser bulunmaktadır. Bunlar, Pirlioğlu Camii, Hasan Attar Camii ve Şeyh Süleyman Camii'dir. Pirlioğlu Camii 17. Yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Ortada kare planlı, iki serbest ayak ile harim iki sahına ayrılmıştır. Altı çapraz tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozlar, iki serbest ve sekiz gömme ayak ile iki yarım konsol tarafından taşınmaktadır. Hasan Attar Camii, 18. yüzyılda Hasan Attar tarafından yaptırılmıştır. Özgün planda tek sahınlı olup üç çapraz tonoz ile örtülüdür. Günümüzde ise kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Ortada dikdörtgen şekilli iki serbest ayak ve üç kemer gözü ile iki sahına ayrılmıştır. Mihrap önündeki sahın arka sahından 1.50 m. daha geniştir. Bunun nedenin ikinci sahının sonradan yapılmış olmasıdır. Harim ortada iki serbest ve yanlarda gömme ayaklar tarafından

taşınan altı çapraz tonoz ile örtülüdür. 1655 yılında Şeyh Süleyman Camii yenilenmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan tamirler sonucunda mimarı ve yapım özelliklerini kaybetmiştir. Günümüzde harim dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim mihraba paralel olarak uzana iki sahınlı, üç kemer gözlü bir ibadet mekanıdır. Sivri kemerler ortada iki serbest, doğu ve batıda birer gömme ayak tarafından taşınmaktadır. Düz ahşap tavanlıdır.

3.1.4.3. Dört Kemer Gözlü Camiler

Tabakhane Camii bu plan tipinde yapılmıştır. Maalesef bu plan şeması özgün değildir. Cumhuriyet döneminde yapılan onarımlarla aslı şeklini kaybetmiştir. Günümüzde dikdörtgen plan şemasına sahip olan harim, ortada dört kemer göz ile iki sahına ayrılmıştır. Sivri kemerler ortada dikdörtgen planlı üç serbest ve iki gömme ayak üzerine oturmuştur. Tavan ahşap kirişlidir.

Kör İmam Camii de bu plan tipine tam olarak dahil edemeyiz. Ne zaman, kim tarafından yapıldığı bilinmeyen Kör İmam Camii özgün değildir. Günümüzde dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim, kıbleye paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Camii batıya doğru genişletilmiştir. Bu nedenle harimi iki sahına ayıran taşıyıcılar farklıdır. Doğu tarafta dikdörtgen planlı serbest bir ayak ile doğu duvarda gömme ayak bulunmaktadır. Ortalarındaki taşıyıcı ise sütundur. Sütunun üzeri yivli olup sütun başlığı siyah renklidir (Fotoğraf 330). Buradaki taşıyıcıların üzerine sivri kemerler oturmuştur. Batı bölümünde bulunan siyah taştan yapılan, kare planlı, iki serbest ve bir gömme ayak tarafından üst örtü taşınmaktadır. Sütunlu kısım iki kemer gözlü iken batı kısımdaki ayaklar da kemer gözü yoktur. Ayakların üzerine tavan oturmuştur. Bu nedenle tam olarak bu gruba dahile edemeyiz.

3.1.4.4. Beş Kemer Gözlü Camiler

Şeyh Süveydan 17. yüzyılda inşa edilmiştir. Camii Cumhuriyet döneminde yapılan tamirler sonucundan özgün plan şemasını kaybetmiştir. Günümüzde bu plan tipine sahiptir. Şeyh Süveydan Camii dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Harim, mihraba paralel olarak uzanan, iki sahınlı, beş kemer gözlü bir ibadethanedir. Dikdörtgen planlı dört serbest ayak ile doğu ve batı duvardaki gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerler, harimi iki sahına bölmüştür. Güney sahın, kuzeydeki

sahının yaklaşık üç katı genişliğindedir. Kuzeydeki sahın dikey olarak atılan sivri kemerler ile beş bölüme ayrılmıştır. Sivri kemerler serbest ayak ile kuzeydeki gömme ayakların üzerine oturmaktadır. Güneydoğu ve güneybatı tarafına da oldukça geniş kemerler atılmıştır. Tavan, ahşap kirişlidir.

3.1.4.5. Altı Kemer Gözlü Camiler

Tek örneği 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Kara Kadı tarafından yaptırılan Kadı Camii'dir. Özgün şeklinde üç kemer gözlü plan cami doğu ve batı yönünde genişleyince altı kemer gözlü haline gelmiştir. Beş serbest bir gömme ayak ile harim ikiye ayrılmıştır. Batıdaki dikdörtgen planlı, serbest ayak beşik tonozları taşımaktadır. Diğer yerler ise çapraz tonoz ile örtülüdür.

3.1.4.6. Sekiz Kemer Gözlü Camiler

Kilis'teki tek örnek Ulu Camii'dir. Caminin banisi ve mimari bilinmemektedir. Eski kayıtlarda ismi "Cami-i Kebir" şeklinde zikredilmektedir. Ulu Camii 790 H. 1388 M. yılında Abdullah oğlu Hacı Halil tarafından tamir ettirilmiştir. Bu kitabeden hareketle Ulu Camii'nin Osmanlı Dönemi öncesi Memluk dönemine ait olduğu söylenebilir.

Dikdörtgen planlı harim, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Mihrap önü kubbelidir. Kuzey ve güney duvarındaki dört tane, gömme ayağın üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçiş pandantifler ile sağlanmıştır. İçten yuvarlak, dıştan on ikigendir. Tuğladan yapılan kubbe dıştan saç ile kaplıdır. Kubbenin doğusunda ve batısında dörder kemer gözü vardır. Harimde, ortada altı serbest yığma ayak, kuzey ve güney duvarında onar batı ve doğu duvarında ise birer gömme ayak vardır. Bu ayaklar on altı çapraz tonozu taşımaktadır.

Kilis Ulu Camii dikdörtgen plan şeması, son cemaat yerinin olmaması, kuzey cephesinin kemer gözleri kapı biçiminde düzenlenmesi v.b. özellikleriyle Şam Emeviye Camii (705-715), Halep Ulu Camii (8.yüzyılın ilk çeyreği), Diyarbakır Ulu Camii'ne (1091-1092) benzemektedir. Kuzey cephesindeki kemer gözleri kapı biçiminde düzenlenmesi ve avlu düzeniyle Artuklu döneminde inşa edilen Mardin

Ulu Camii (1176-1186) ve Kızıltepe Ulu Camii (1204) ile benzerlik göstermektedir (Dündar, 1999: 81).

Ulu Camii, Tekye Camii hariç Kilis'teki tüm camileri etkilemiştir.

3.1.5. Kare Planlı, Tek Kubbeli Cami ve Mescitler

Tek kubbeli yapıların kökenin hakkında farklı görüşler vardır. Emel Esin (Esin, 1971: 165) ve Mustafa Cezar (Cezar, 1977: 75) tek kubbeli yapıların kökenini Orta Asya çadırlarına dayandırmaktadırlar. A. Godard, Sasani Ateşgedelerinden geldiğinin savunmaktadır. Semra Ögel ise Orta Asya ve İran sanatının birbirini etkileyerek bu plan şemasının ortaya çıktığını söylemektedir.

Anadolu'da kare planlı, tek kubbeli plan tipi ilk olarak mescitlerde görülmektedir. "Tek kubbeli Selçuklu Mescitleri" olarak anılan bu yapılar 13. yüzyılda Konya ve çevresinde yoğun bir şekilde inşa edilmiştir. Konya Beşarebey Mescidi (1213), Konya Taş Mescit (1215), Hacı Ferruh Mescidi (1215), Erdemşah Mescidi (1220), Konya Sırçalı Mescit (13. yüzyılın ikinci yarısı), Küçük Karatay Mescidi (1248), Konya Beyhekim Mescidi (13. yüzyıl), Akşehir Taş Mescidi (1250), Akşehir Hacı Ferruh Mescidi'nin bu planda yapılmış Selçuklu eserleridir (Yavuzyılmaz, 2012, 265-266). Örnekleri devam ettirmek mümkündür.

Kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü camiler Beylikler döneminde en çok kullanılan plan şeması olmuştur. Bu devirde camilerde bir genişleme söz konusudur (Öney, 1989: 22). Beylikler Devrinde inşa edilen kare planlı, tek kubbeli yapılardan bazıları şunlardır: Afyon Kubbeli Mescit (1300), Manisa İlyas Bey Mescidi (1362), Afyon Kabe Mescidi (1397), Balat İlyas Bey Camii (1404), Kütahya İshak Fakih Camii (1422-1433), Kütahya Kurşunlu Camii (1377-1378) (Sözlü, 2014: 605).

Erken Osmanlı mimarisinde kare planlı, tek kubbeli camiler çokça inşa edilmiştir. Bilinen ilk Osmanlı camisi 1333 yılında yapılan Hacı Özbek Camii'dir. Hacı Özbek Camii kare planlı, tek kubbeli bir yapıdır. Bursa Alaeddin Camii (1335), Gebze Orhan Camii (14. yüzyıl), Mudurnu Yıldırım Camii (1382) bu plan tipinde yapılmış camilerden sadece bazılarıdır. Klasik ve geç dönem Osmanlı Mimarisinde de benzer plan şeması devam ettirilmiştir. Örnek olarak Edirne Gazi Hoca Camii,

Diyarbakır Ali Paşa Camii (1534-1537), Tekirdağ Rüstem Paşa Camii (1553), Niğde Çelebi Hüsamettin Camii, Diyarbakır İskender Paşa Camii (1565), Ilgın Lala Paşa Camii (1576), Karapınar Sultan Selim Külliyesi (1563-1564), Nuru Osmaniye Camii'ni (1748-1755) verebiliriz (Yavuzyılmaz, 2012, 267). Örnekleri devam ettirmek mümkündür.

Kilis'te kare planlı, tek kubbeli iki eser bulunmaktadır. Biri Tekye Camii, diğeri ise Mevlevihane mescidi bu planda yapılmıştır.

Canbolat Paşa Külliyesinin merkez yapısı Tekye Camii'dir. Tekye Camii kare planlı, üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbesi Kilis'in en büyük kubbesidir (Fotoğraf 49). Harimin kubbesi 14.40 m. çapındadır. Kubbe ağırlığı cephelerdeki sathı sivri kemerlerle sekiz gömme ayağa aktarılmıştır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe kasnağı dıştan çokgen içten yuvarlatır.

İstanbul Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii (1551), Diyarbakır Behram Paşa Camii (1564-1572), Tokat Ali Paşa Camii (1572-1573), Halep Osman Paşa Camii, Tekye Camii planı ile benzer özelliklere sahiptir (Dündar, 1999: 545).

Mevlevihane mescidi (1535-1553) de kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. 71 cm. kalınlığında, "L" şeklindeki dört serbest ayak tarafından 6.10 m. çapındaki merkezi kubbe taşınmaktadır. Serbest ayaklar birbirine sivri kemerler ile bağlanmaktadır. Kubbeye geçiş unsuru olarak içbükey dilimli üçgen pandantifler kullanılmıştır. Tuğladan yapılan kubbe dıştan kurşun ile kaplıdır. Dışardan on iki payanda ile desteklenmiştir.

3.2. MALZEME VE TEKNİK

3.2.1. Taş

Kilis'teki cami ve mescitler, taş malzemesinin bol şekilde bulunmasından dolayı genel olarak kesme taş ile inşa edilmiştir. Sarımtrak renkteki küfeki taşı, yapıların ana malzemesidir.

Karataş denilen bazalt taşı, pencere ve kapı sövelerinde, kapı kemerlerinde, binaların köşelerinde, yumuşak taşların arasında hatıl görevi görmüştür. Bazalt türü olan siyah kesme taş ile sarımtrak renkteki küfeki taşı cümle kapılarında, minare

kaidelerinde, kapı ve pencere sövelerinde münavebeli olarak bolca kullanılmıştır. Memluk tesiri ile Anadolu'ya giren renk taş işçiliğinin güzel örneklerini Güneydoğu Anadolu yapılarında görmek mümkündür.

Bazı yapıların arka cephelerinde ve tonozlarda moloz taş kullanılmıştır. Ulu Camii'nin güney cephesi ile Şurahbil Zaviyesi'nin arka cephesi moloz taştan yapılmıştır.

Taşların yapıda kullanımı farklılık göstermektedir. Yapıların alt bölümünde ağır, üst bölümlerinde ise hafif taşlar ile inşa edilmiştir.

Kalker sınıfındaki taşlardan biri olan havara taşı yörede bulunmaktadır. Havara taşı yumuşak ve dayanaksız olduğu için dış cephelerde kullanılmamış fakat yapı içinde yer yer kullanılmıştır. Yörede ayrıca kaneler denen taşlar da mevcuttur. Kaneler taşına yöre halkı minare taşı demektedir. Çok sağlam ve sert olduğundan dolayı minareler genel olarak bu taş ile yapılmıştır.

Kilis camilerinde taş malzemede görülen süsleme genelde kabartma tekniğinde yapılmıştır. Bu teknikte tasarlanan kompozisyonda etrafı oyularak motif, kabartılarak ortaya çıkarılmaktadır. Burada bitkisel ve geometrik motifler işlenmektedir. Taş malzemeden, ajur tekniğinde de yapılmış süslemelerde mevcuttur. Ajur tekniğinde yapılan süslemeler minare, minber ve vaaz kürsüsü korkuluğunda bulunmaktadır.

3.2.2. Mermer

Camilerde mermer kullanımı çok fazla değildir. Kilis camileri içerisinde mermer kullanımı olarak en zengin eser Tekye Camii'dir. Beyaz, siyah, kırmızı ve sarı renkli mermer kullanılmıştır. Mihrap ve minberi de tamamen mermerdendir. Kapı ve pencere sövelerinde de mermer kullanımı görülmektedir. Beş gözlü son cemaat yerindeki altı tane sütun bulunmaktadır. Sütunların dördü gri mermerden, ikisi beyaz mermerden yapılmıştır. Özgün olmayan camilerde bulunan sütun, ayak ve minberlerin bazıları mermerdendir. Bazı kitabeler mermer üzerine yazılmıştır.

3.2.3. Tuğla

Orta Asya'daki yapıların ana malzemesi tuğladır. Anadolu'ya gelen Türkler tuğla yerine daha çok taşı tercih etmişlerdir. Hem Selçuklu Hem Osmanlı

mimarisinde tuğla çok sık kullanılan bir malzeme değildir. Sadece üst örtü ve örtü geçişlerinde görülmektedir. Tuğla, Kilis yapılarında da oldukça nadir kullanılmıştır. Sadece kubbe ve kubbe geçişleri tuğla ile yapılmıştır.

3.2.4. Ahşap

Kilis şehrinin coğrafi konumu ve bitki örtüsü düşünülünce ahşap kullanımın çok yaygın olması beklenemez. Eserlerde çok az kullanılmıştır. Camilerin kapı ve pencereleri, Tekye Camii'nin mahfilleri ahşaptan yapılmıştır.

Özgün yapılarda ahşap tavan söz konusu değildir. Fakat özgün olmayan Katrancı Camii, Murtaza Camii, Kesik Minare Camii, Cüneyne Camii, Şeyh Süleyman Camii, Tabakhane Camii, Kör İmam Camii, Şeyh Süveydan Camii ve Kürtler Camii ahşap tavanlıdır. Aynı şekilde özgün olmayan minber, vaaz kürsüsü, mahfillerden bazılar ahşaptan yapılmıştır.

3.2.5. Toprak

Tonoz ile örtülü camileri düz toprak damlıdır. Bölgede harç olarak en fazla Horasan harcı kullanılmaktadır. Saman ve toprak karıştırılarak bu harç meydana gelmektedir. İç duvarda bağlayıcı olarak küllü harç da kullanıldığı görülmektedir.

3.2.6. Çini

Kilis'te çini Selçuklu ve Osmanlı mimarisindeki gibi tamamen duvarın yüzeyini kaplamak için kullanılmamıştır. Sembolik olarak yalnızca küçük alanlara yerleştirilmiştir.

Tekye Camii'nin pencere alınlıklarında çini süslemeler mevcuttur. Beyaz zemin üzerinde mavi renkli motifler vardır. Karonun tam ortasında ortabağdan çıkan bir lotüs vardır. Lotüstan çıkan saplar diğer motifler ile bağlanmaktadır. Karonun dört bir yanına yerleştirilen yarım hatayiler diğer yarım hatayilerle birleşmektedirler. Karoların kesişme noktalarında ise çeyrek penç motifleri bulunmaktadır. Bu çeyrek pençler diğer çeyrek pençlerler birleşerek dörtlü bir kompozisyon oluşturmaktadır. İznik çinilerine benzeyen bu çiniler yerel üretim olduğu tahmin edilmektedir.

Şeyh Ahmet, Tabakhane, Çalık ve İbrahim Efendi Medresesi camilerinin minarelerinde çini levhalar görülmektedir.

3.3. MİMARİ ELEMANLAR

3.3.1. Cephe Düzenlemeleri

Kilis camilerinin cepheleri genellikle sade tutuluştur. Cephelerde hareket unsuru genelde pencerelerle sağlanmıştır. Tek veya iki katlı olarak pencereler açılmıştır. Pencerelerin bazıları sathı niş içerisine bazıları ise nişsiz olarak yapılmıştır. Fakat geneli nişsiz olarak tasarlanmıştır. Pencerelerin bazıları basık, sivri ve atnalı sivri kemerli olup bazıları da düz atkı taşlıdır. Buralarda iki renkli taş işçiliği görülmektedir.

Mevlevihane mescidi hariç yapıların cephelerinde payandalar görmek mümkün değildir. Bunun sebebi camilerin kalın duvarlı olması ile çok büyük ve yüksek olmamasıdır. Mevlevihanenin batı duvarında bulunan payandalar dışa taşmıştır. Dışa taşan payandalar cepheyi beşe bölmüştür. Ortadaki bölüm daha geniştir. Burada basık kemerli kapı bulunmaktadır. Mevlevihane Basık kemerli kapısının pervazlarında ve kemerinde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Batı ve güney cephesinde düz saçağa mukarnaslarla geçilmiştir. Pencerelerde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Memluk sanatının etkisi ile bu cepheler yapılmıştır.

Bazı cephelerin çörtenleri dikkat çekicidir. Kadı Camii son cemaat yerinde altı tane çörten bulunmaktadır. Üç tanesi süslüdür. Bir tanesi palmet, rumi ve yapraklar ile bezelidir. Diğer ikisinde biri balık sırtı motifi ile süslü iken diğeri çokgen geçmeler ile süslüdür. Tekye Camii son cemaat yerinin kuzey cephesinde taştan yapılmış dört çörten vardır. Son cemaat yerinin ortadaki kemerin doğu ve batısında yer alan iki çörten balık sırtı şeklinde süslenmiştir. Diğer iki çörten sadedir.

Camilerin kuzey cepheleri sade olmakla beraber diğer cephelere nazaran daha hareketlidir. Kapı ve pencerelerde iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır.

Kanaatimce Ulu Camii'nin kuzey cephesi diğer camilerin kuzey cephesinden daha özeldir. Ulu Camii'nin kuzey cephe ortasında yer alan taç kapının sağ ve solunda dörder tane kemer gözü vardır. Kemer gözleri kapı seviyesinde birer atkı

taşıyla ikiye bölünmüştür. Alt kısmına kapı üst kısmına ise pencere yerleştirilmiştir. Sivri kemerlerin etrafı silmelerle hareketlendirilmiştir. Harimin kuzey cephesindeki taç kapı yuvarlak sağır kemerlidir. Harimin kuzey cephesindeki saçaklar üçgen konsollar üzerine oturtulmuştur. Taç kapının saçak ve üçgen konsollar daha yüksek tutulmuştur. Ayrıca buradaki üçgen konsolların üstü iki sıra mukarnas ile süslüdür. Cephe dendanlarla sona ermiştir.

Tekye Camii'nin kuzey cephesi de gösterişlidir. Pencere sövelerinde renkli mermer kullanılmıştır. Pencere alınlığı çini ile bezelidir. Son cemaat yeri kalem işi ile süslüdür. Buradaki sütun başlıkları mukarnaslıdır. Harime açılan taç kapı oldukça gösterişlidir.

3.3.2. Taç Kapıları ve Giriş Kapıları

Kilis camilerinde giriş kapısı genelde kuzey cephede mihrap aksında açılmıştır. Kapılarda basık, sivri, yuvarlak, atnalı kemerler ile yapılmıştır. İki renkli taş işçiliği kapılarda ustaca kullanılmıştır. Kapıların yanında mihrabiye, niş, pencere gibi unsurlarla hareketlendirilmiştir. Bazı kapılar mukarnaslar, palmet, istiridye kabuğu v.b. motifler ile süslenmiştir. Avlu kapıların bir kısmı dehliz şeklide yapılmıştır.

Ulu Camii'nin taç kapısı yuvarlak sağır kemerlidir. Kemer karnı ve kemerin bindiği gömme ayaklar sekizden geometrik şekillerle süslüdür. Kemer alınlığı ise zikzak motifler ile bezelidir. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Burada siyah taş ve sarımtırak taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Taç kapının sağ ve sol tarafında birer tane sivri kemerli mihrabiye vardır. Mihrabiyelerin üstünde dörder tane kare vardır. Karelerin içi yıldız ve geçme çokgenler ile bezelidir.

Tekye Camii'nin sivri kemerli taç kapısı oldukça gösterişlidir. Sivri kemerin bindiği gömme ayaklarda siyah ve sarı taşlar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Kavsara kısımı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasların üstünde birer istiridye kabuğu motifi vardır. Kapı açıklığı basık kemerli olup kemer alınlığında birbirilerini ters yönden tamamlayan palmet motifleri vardır. Giriş açıklığın etrafında iki renkli taş dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. İki yanında yer alan gömme sütuncelerin alt kısmında birer kum saati bulunmaktadır. Sütunce başlıkları ise zarif, ince mukarnaslıdır. Taç kapının içinde iki tane mihrabiye nişi vardır. Üst kısımları

iki sıra halinde mukarnas örgülüdür. Mukarnasların üstünde birer istiridye kabuğu motifi vardır.

Akcurun Camii avlusunun batısındaki dehlizli giriş kapısı sağır atnalı kemerlidir. Kemerin etrafı bir silme çevrilidir. Atnalı kemeri taşıyan sütuncelerden sağdaki günümüzde mevcut iken soldaki mevcut değildir. Solda sadece sütunce başlığı kalmıştır. Sütunce başlığında üç dilimli yaprak motifi yer almaktadır. Kapının giriş açıklığı basık kemerlidir. Basık kemer ve kapının sövelerinde sarımsı ve siyah renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Giriş dehlizi çapraz tonoz ile örtülüdür. Yuvarlak kemer ile avluya açılmaktadır.

Kadı Camii avlusunun batısında bulunan kapı açıklığı basık kemerlidir. Üstünde de yuvarlak sağır kemer mevcuttur. Yuvarlak sağır kemerin üzerinde kitabe yer almaktadır. Kapıda sarı ve siyah renkli taşlar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Kapı dehliz şeklindedir. Dehliz beşik tonoz ile örtülü olup yuvarlak kemer ile avluya açılmaktadır.

Muallak Camii'nin batı cephesinde oldukça süslü bir taç kapı vardır. Taç kapı sivri kemerlidir. Oldukça yüksek olan sivri kemerin alınlık kısmı yüzeysel dişler ile çevrilmiştir. Kavsara kısmı palmet, kıvrık dal ve yaprak motifleri ile bezelidir. Kapının giriş açıklığı basık kemerlidir. Kapının söveleri ile basık kemerinde beyaz ve siyah düzgün kesme taşlar münavebeli olarak kullanılmıştır. Basık kemerin hemen üstünde boş bir kitabe mevcuttur. Kitabenin sağ ve solunda palmet motifi vardır. Kuzey cephesinde harime açılan bir kapı basık kemerli olup beyaz ve siyah düzgün kesme taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Kapının üstünde, sağ ve solunda dikdörtgen, düz atkı taşlı birer pencere vardır.

Çalık Camii taç kapısı eskiden sivri kemerli olan taç kapı 1911 yılındaki tamirde yuvarlak kemere dönüştürülmüştür. Yuvarlak kemer gömme ayakların üzerine oturmaktadır. Gömme ayaklarda ve yuvarlak kemerin karın kısmı sekizgen motifler ile bezelidir. Kemerin alın kısmında ise zikzak motifi vardır. Giriş açıklığı basık kemerlidir. Taç kapı açıklığının kemerinde ve kapının sövelerinde siyah ve sarı taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Diğer yerler ise düzgün sarı taş ile inşa edilmiştir. Taç kapının üstü zafer takı şeklinde düzenlenmiştir.

Cüneyne Camii ana kapısı hemen hemen kuzey cephenin ortasında bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli kapı, silmeler ile hareketlendirilmiştir. Söveleri ve kemeri cepheye göre çıkıntı oluşturmaktadır. Kapının hemen batısında kaş kemerli, doğusunda basık kemerli birer mihrabiye vardır. Yan kapılar sivri kemerlidir. Kemer ile kapı açıklığı düz atkı taşıyla ikiye ayrılmıştır.

3.3.3. Son Cemaat Yerleri

Kilis'te kimi camilerde son cemaat yeri bulunurken bazılarında ise son cemaat yeri yoktur. Ulu Camii, Muallak Camii, Şurahbil Camii, Mevlevihane ve özgün olmayan Cüneyne Camii, Kürtler Camii, Kör İmam Camii ile Katrancı Camii'nde son cemaat yeri yoktur.

Özgün olan camilerin son cemaat yerleri üç ve beş gözlüdür. Cumhuriyet döneminde yapılan müdahaleler Kadı Camii sekiz gözlü, Çalık Camii ise altı gözlü olmuştur. Geneli sivri kemerlidir. Genelde paye kullanılmıştır. Sütun kullanılan son yerleri de vardır.

Tekye Camii son cemaat yeri, Klasik Osmanlı Mimarisinde gördüğümüz son cemaat yeri uygulamasının bir örneğidir. Beş gözlü son cemaat yeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeler altı tane sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların dördü gri mermerden ikisi beyaz mermerden yapılmıştır. Kuzeybatıdaki sütun iki parça diğerleri ise yekparedir. Sütunların alt ve üst kısımları kurşun bilezik içerisine alınmıştır. Sütun başlıkları mukarnaslıdır.

Akcurun Camii'nin dikdörtgen planlı, kıbleye paralel uzanan iki sahınlı son cemaat yeri vardır. Bu uygulama çok nadir görülmektedir. Son cemaat yeri iki serbest yığma ve gömme ayaklara binen üç sivri kemer ile avluya açılmaktadır. İçten içe 19.00x7.60 m. ölçülerinde olan son cemaat yeri harimden daha büyüktür. Son cemaat yeri üç serbest yığma ayak tarafından ikiye ayrılmıştır. Son cemaat yeri çapraz tonoz ile örtülü olup tonozlar beş serbest yığma ayak ve gömme ayaklar ile harimin kuzey duvarındaki konsollara binmektedir. Doğudaki gömme ayaklar arasında kalan boşluklar iki tane derin niş oluşturmuştur. Batıdaki kemer gözleri camekanlarla kapatılarak pencere şeklini almıştır. Bu iki pencere sivri kemerlidir.

Hacı Derviş Camii üç gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Son cemaat yeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Çapraz tonozlar ortada iki serbest, yanlarda gömme ayaklar ve harimin kuzey duvarındaki konsollara binmektedir.

Kadı Camii sekiz gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Sivri kemerler kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde birer gömme ile yedi serbest ayak üzerine binmektedir. Bu yedi ayaktan ikisi daha geniştir. Son cemaat yerinin üst örtüsü çapraz tonozdur. Çapraz tonozlar kuzeydeki ayaklar ile güney duvarındaki konsollar tarafından taşınmaktadır. Son cemaat yerinin yanları kapalıdır.

Hindioğlu Camii'nin üç gözlü son cemaat yeri vardır. Ortada iki sütun ve köşelerde birer gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslıdır. Gömme ayak tablalarının kemere bakan cephelerinde taralı dişler vardır. Burası kenger motifleri ile bezelidir. Son cemaat yeri düz tavanlıdır.

Çalık Camii eskiden üç gözlü olan son cemaat yeri 1960 yılındaki onarımda doğu tarafına eklemeler yapılmıştır. Onarımdan sonra son cemaat yeri altı gözlü olmuştur. Sivri kemerler altı serbest bir gömme ayak üzerine oturmaktadır. Ahşap tavanlıdır.

Pirlioğlu Camii'nin son cemaat yeri üç gözlüdür. Üç serbest bir gömme ayak üzerine oturan yuvarlak kemerler ile avluya açılmaktadır. Üst örtüsü beşik tonozdur. Son cemaat yerinin batı taraf duvarla örülü olup burada yuvarlak kemerli bir pencere vardır. Doğu taraf ise açıktır.

Hasan Attar Camii'nin kuzey cephesinde son cemaat yerine açılan düz atkı taşlı bir kapıdan son cemaat yerine girilmektedir. Son cemaat yerinin dört tarafı da duvar ile örülü olup düz tavanlıdır. Eskiden üç gözlü, çapraz tonoz ile örtülü son cemaat yeri harime dahil edilince bu son cemaat yeri yapılmıştır.

Tabakhane Camii beş gözlü son cemaat yeri sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Sivri kemerler, dört serbest ile iki gömme ayak üzerine oturmuştur. Tavan, ahşap kirişlidir. Doğu ve batı duvarı kapalıdır.

Zeytinli Camii son cemaat yeri üç gözlüdür. Ortada iki kısa sütun yanlarda ise gömme ayaklar üzerine oturan sivri kemerlere sahiptir. Son cemaat yerinin batısındaki kemer gözü kapatılarak muhdes bir oda haline getirilmiştir.

Diğer camilerin son cemaat yerleri tamamen özgünlüğünü kaybetmiştir.

3.3.4. Minareler

Kilis'te tespit ettiğimiz on dokuz minare bulunmaktadır. Minarelerin hepsi günümüze sağlam olarak gelebilmiştir.

Tüm minareler kare kaideli olup köşeleri pahlıdır. Sadece Tekye Camii minaresinin kaide köşeleri mukarnaslıdır. Tekye Camii minaresi Kilis'in en uzun minaresidir. Akcurun Camii ve Hacı Derviş Camii minarelerinin pabuç kısımları sekizgen planlıdır. Bazı minarelerde, kaideden gövdeye silme ile geçilmiştir.

Gövdeler çokgen veya yuvarlak planlıdır. Hacı Derviş, Kadı, Hindioğlu, Şeyh Süveydan, Pirlioğlu, Hasan Attar, Murtaza ve Şeyh camilerinin minareleri yuvarlak planlıdır. Tekye, Akcurun, Şeyh Ahmet, Tabakhane, Kürtler, Çalık, Muallak, Cüneyne, Şeyh Süleyman, Mehmet Paşa (İbrahim Efendi), Ulu camilerin minareleri ise çokgen gövdelidir.

Minarelerin hepsi tek şerefelidir. Hasan Attar Camii minaresi hariç tüm minarelerin şerefe altı mukarnaslıdır. Şeyh Ahmet, Tabakhane, Çalık ve İbrahim Efendi Medresesi camilerinin minarelerinin şerefe altında çini levhalar görülmektedir.

Kanaatimce Kilis'in en güzel minaresi İbrahim Efendi Camii'nin minaresidir. Şerefe altında dört ayrı süsleme programı görünmektedir. En altta yapılmış palmet motifleri bulunmaktadır. İkinci sırada kabartma tekniğinde yapılmış rozetler mevcuttur. Her cephede alt alta ikişer rozet yerleştirilmiştir. Rozetler her cephede farklı şekilde tezyin edilmiştir. Burada gülbezek, çarkıfelek, çok kollu yıldız ve çiçek motifleri dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Üçüncü sırada çini karo ve palmet motifleri dönüşümlü olarak yapılmıştır. Bunlarda hemen sonra mukarnaslar gelmektedir. Mukarnaslar her kenarda üçgen bingi şeklinde yapılmıştır.

Şerefe korkulukların hepsi yuvarlaktır. Sadece İbrahim Efendi Camii'nin minaresinin korkuluğu çokgendir. Tekye Camii, Çalık Camii, Tabakhane Camii ve İbrahim Efendi Camii'nin minare korkuluğu ajur tekniğinde yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Diğer tüm korkuluklar sadedir.

Hacı Derviş ve Hindioğlu şerefeleri dört sütun oturan küçük bir kubbe ile örtülüdür. Diğer minareler petek ve külahlıdır. Peteklerin hepsi yuvarlak planlıdır.

Minarelerin tamamı taştan ile yapılmış ve tuğlaya hiç yer verilmemiştir.

Tekye, Muallak, Şeyh, Çalık, Hasan Attar, Hacı Derviş, Hindioğlu, Murtaza ve Şeyh Süveydan camilerin minareleri harim kütlesine bitişik olarak yükselmektedir. Ulu, Akcurun, Kadı, Pirlioğlu, Cüneyne, Tabakhane, Kürtler, Şeyh Ahmet ve Şeyh Süleyman camilerinin minareleri harimden kopuk olarak avlunun başka bir köşesinde yer almaktadır. İbrahim Efendi Camii günümüzde olmadığı için minarenin konumu bilinmemektedir.

Çırazoğlu, Kesil Minare, Kör İmam, Katrancı, Çekmeceli, Helvacıoğlu ve Şurahbil camilerin minareleri Cumhuriyet döneminde yeniden yapıldığı için burada değerlendirilmeye alınmadılar.

3.3.5. Avlular

Cami mimarisinin önemli bir parçası olan avlu Kilis camilerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Hücre, eyvan, revak, dükkan, şadırvan, abdest muslukları, su kuyusu v.b. unsurlar avlularda yer almaktadır. Şurahbil, Cüneyne ve Tabakhane camilerinde birer mezar bulunmaktadır. Bir veya birkaç girişi olan avluları zemini genelde düzgün kesme taş ile döşelidir. Sivri veya basık kemerli kapılarda iki renkli taş işçiliği görmek mümkündür.

Tekye Camii'nin kuzeyi ve batısı medrese ile çevrilidir. Çalık, Hindioğlu, Ulu, Akcurun, Kürtler, Tabakhane, Pirlioğlu, Şurahbil, Kesik Minare, Hacı Derviş ve Kör İmam camilerin avlularında hücreler inşa edilmiştir. Ulu, Akcurun ve Kürtler camilerin avlularında revaklar da yer almaktadır. Cüneyne, Muallak, Akcurun ve Kadı camilerin avlularında dükkanlar mevcuttur. Bu dükkanlar işletilmektedir.

Şurahbil Camii avlusunda ayrıca üç tane eyvan yapılmıştır. Diğer camiler ise avlu duvarı ile örülmüştür.

Camilerin bir kısmı sivil yapılar bitişik olup avluların bir tarafını bu yapılar oluşturmaktadır. Örneğin, Ulu Camii iki girişi olan büyük avlusu etrafında konutlarla bitişiktir. Bu durumda caminin dışardan algılanması ve görünmesi söz konusu değildir.

3.3.6. Mihraplar

Kilis camilerin mihraplar yarım daire planlıdır. Sivri, yuvarlak ve atnalı kemerli olarak yapılmıştır. Kavsaraları genellikle çeyrek küre formundadır. Genelde sade olan kavsarların bazıları mukarnas, istiridye kabuğu ve bitkisel motiflerle süslüdür.

Tekye Camii ve semahanesinin mihrapları özgündür. Tekye Camii mihrabın iki yanında sütunceleri vardır. Beyaz mermerden yapılan sütuncelerin kaidesi palmetlerle süslü olup kaidenin üzerinde bir kum saati vardır. Kavsara ve hücre makıli olarak yazılmış yazı yer almaktadır. Sivri kemerli kavsarası vardır. Kavsarının içi yedi sıra mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların yüzeyleri palmet, yaprak, kıvrık dal gibi bitkilerle süslüdür. Sivri kemerin etrafı çevreleyen yarım daire şeklindeki geçmelerle süslüdür. Kemer köşelikleri palmet, rumi ve kıvrık dallar ile hareketlendirilmiştir. Burayı çevreleyen bir de zencirek bordürü vardır. En dıştaki bordür, dikdörtgen panoların yan yana sıralanması ile oluşmuştur. Dikdörtgen panolar palmet ve yapraklarla bezelidir. Siyah, sarı ve beyaz mermer mihrapta ustaca kullanılmıştır. Mihrapta Zengi ve Memluk sanatın etkileri vardır.

Semahane mihrap yarım daire planlıdır. Atnalı sivri kemerli mihrabın kavsarası mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnaslar palmet, rumi, yaprak, dal v.b. bitkisel motifler ile süslüdür. Yeşil, sarı ve mavi renk kullanılmıştır. Kemerin yüzeyinde, köşeliklerinde, alınlık ve üst kısımlarında kalem işi süslemeler mevcuttur Üst kısımda sülüs hatlı bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Kavsara hizasından üste kadar tüm yüzey kalem işi ile süslüdür. Tüm yüzey palmet, rumi, yaprak, dal v.b. bitkisel motifler ile süslüdür. Bu süslemelerde daire motifleri de vardır. Daire motifleri çiçekler ile dolguludur.

Ulu Camii'nin mihrabı 1924 yılında tamir görmüştür. Sivri kemerli mihrap harimin orta ekseninde yer almaktadır. Mihrap nişi mukarnasla ile bezelidir. Mihrabın köşe sütuncelerin başlıkları gül ve hurma yaprağı ile süslüdür. Mihrap nişi ile sütuncelerin arasında bir kaval silme vardır. Ulu Camii ve Kürtler Camii'nin revaklarında sade bir nişten ibaret olan bir mihrap vardır.

Kadı Camii hariminde iki mihrap bulunmaktadır. Birinci mihrap güney duvarın hemen hemen ortasında yer almaktadır. Mihrap harim duvarında taşıntı yaparak dikdörtgen bir çerçeve içinde yer almaktadır. İki yanında birer köşe sütuncesi vardır. Sütunce ile başlık arasında bilezik mevcuttur. Başlık kısmı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasların üstünde ise bitkisel motifler bulunmaktadır. Mihrabın kavsarası ise sivri kemerli olup herhangi bir süsleme mevcut değildir. İkinci mihrap ise harimin sonradan genişletilen güneybatı bölümünde yer almaktadır. Mihrap yuvarlak kemerli olup her iki yanında birer köşe sütuncesi vardır. Sütuncenin kaide ve başlık kısmı kum saati şeklindedir. Kum saatlerin üzerinde palmet motifi yer almaktadır. Mihrabın kavsara kısmı iki sıra mukarnas ile süslüdür. Mukarnasların altında bitkisel motifler vardır.

Akcurun, Kadı ve özgün olmayan Kesik Minare, Şeyh Ahmet, Şeyh Hıdır, Tabakhane ve Şeyh Süveydan camilerin son cemaat yerlerinde mihrap bulunmaktadır.

3.3.7. Minberler

Kilis'te sadece Tekye Camii minberi orijinal olup diğer tüm minberler Cumhuriyet dönemine aittir. Cumhuriyet döneminde yapılan minberler, ahşap, taş ve mermerden yapılmıştır. Klasik tip ve köşk tipi olarak iki farklı minber grubunu görmekteyiz. Bitkisel ve geometrik motifler ile tezyin edilmişlerdir.

Tekye Camii klasik tarzda yapılmış minber vardır. Minberde siyah, sarı ve beyaz mermer kullanılmıştır. Bitkisel ve geometrik motifler ustaca işlenmiştir. Zengi sanatında çolca görülen düğümlü kemerler kullanılmıştır.

3.3.8. Mahfiller

Tekye Camii mahfilleri özgündür. Müezzin ve kadınlar mahfiline harime açılan kapının batısındaki basık kemerli küçük bir kapıdan girilmektedir. Merdivenler, duvar içerisinde gizli bir şekilde yapılmıştır. İki mahfilin de korkulukları ahşaptır. Kadınlar mahfilinin alt kısmı kareler içerisine alınmıştır. Ana kompozisyonu geometrik geçmeli sekizgen içerisine alınmış sekiz kollu yıldız teşkil etmektedir. Sekiz kollu yıldızın tam ortasından çıkan çizgiler geometrik geçmeli sekizgeni sekiz parçaya bölmektedir. Panonun tam ortasında aşağı doğru sarkan bir göbek vardır. Buradaki palmetler bir daire şekilde dizilmektedir. Müezzin mahfilinin altı ise altıgen motifleri ile kaplıdır. Panonun göbeğinde büyük bir altıgen onun ortasında da bir çarkıfelek motifi vardır.

Diğer mahfiller Cumhuriyet döneminde aittir. Bazıları ahşaptan bazılar ise betonarme olarak yapılmıştır. Oldukça sadedirler.

3.4. TAŞIYICI ELEMANLAR

3.4.1. Ayak, Sütun ve Sütun Başlıkları

Kilis camilerin harim ve son cemaat yerlerinde ana taşıyıcı olarak kullanılan serbest ayaklar genelde dikdörtgen ve kare biçimi olup düzgün kesme taş ile örülmüşlerdir. Gömme ayaklar da bolca kullanılmıştır. Semahane kubbesinin oturduğu serbest ayaklar L formundadır.

Kilis camilerinde sütun kullanımı oldukça kısıtlıdır. Hindioğlu Camii ve Tekye Camii'nin son cemaat yerinde sütunlar bulunmaktadır. Tekye Camii beş gözlü son cemaat yeri kubbe ile örtülü olup kubbeler altı tane sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların dördü gri mermerden ikisi beyaz mermerden yapılmıştır. Kuzeybatıdaki sütun iki parça diğerleri ise yekparedir. Zeytinli Camii son cemaat yerinde iki, hariminde bir tane sütun bulunmaktadır. Özgün olmayan yapılarda da sütun kullanılmaktadır. Akcurun Camii avlusunu kuzeyindeki revakta bir tane sütun yer almaktadır. Özgün olmayan Katrancı ve Çekmeceli camilerin son cemaat yerinde sütun kullanımı söz konusudur. Yine özgün olmayan Kör İmam Camii hariminde bir tane sütun bulunmaktadır.

Tekye Camii ve Hindioğlu Camii'nin sütun başlıkları mukarnaslıdır.

3.4.2. Kemerler

Kemerler, yukardan gelen yükü, aşağı aktarılmasını sağlamıştır. Basık, sivri, yuvarlak ve atnalı kemerler kullanılmıştır. Özgün olmayan yapılarda kaş kemer de bulunmaktadır.

Akcurun, Tekye, Çalık, Hindioğlu, Kadı camilerin son cemaat yerlerinde sivri kemer, Pirlioğlu Camii'nin son cemaat yerinde ise yuvarlak kemer kullanılmıştır. Özgün olmayan camilerin son cemaat yerinde genelde sivri kemer ve yuvarlak kemer bulunmaktadır.

Tekye Camii ve semahane kubbesi ile Akcurun, Çalık, Muallak, Şurahbil ve Ulu camilerin mihrap önü kubbesi sivri kemerlere oturmaktadır. Ayrıca Zeytinli Camii düz tavanı iki sivri kemer tarafından taşınmaktadır.

Özgün olmayan Şeyh Süveydan, Kör İmam, Şeyh Süleyman, Tabakhane camilerin ahşap tavanları ile Şeyh Camii'nin mihrap önü kubbesi sivri kemerler üzerine binmektedir.

Mihrapların geneli sivri kemer ve yuvarlak kemerlere sahiptir. Kapı açıklıklarında genelde basık kemerler kullanılmıştır. Pencerelerde genelde basık kemer, sivri kemer ve yuvarlak kemerli yapılmıştır. Tekye Camii ve Semahanenin cephelerdeki pencere alınlıklar sivri kemerli olup Semahane mihrabı atnalı kemerlidir.

3.5. ÖRTÜ SİSTEMLERİ ve GEÇİŞLERİ

3.5.1. Kubbe ve Kubbe Geçişleri

Kilis camilerinde gelişmiş bir kubbe geleneği yoktur. Bunun nedeni camilerin birçoğunda çeşitli formdaki tonozların kullanılmasıdır. Geçişler ise tromp ve pandantifler ile sağlanmıştır.

Kare planlı Tekye Camii kubbe ile örtülü olup geçişler tromplarla sağlanmıştır. Kilis'teki en büyük kubbe olma özelliğine sahiptir. Son cemaat yeri beş kubbe ile örtülüdür. Ayrıca bu cami dışında kubbe ile örtülü başka bir son cemaat yeri yoktur.

Mevlevihanenin semahanesi de kara planlı olup kubbe ile örtülüdür. Dört bir köşesinde küçük birer kubbe bulunmaktadır. Kubbeye geçiş unsuru olarak içbükey dilimli üçgen pandantifler kullanılmıştır.

Akcurun, Muallak, Şurahbil ve Ulu camilerin mihrap önü bölümü kubbelidir. Ulu Camii'nde geçişler pandantif ile sağlanmıştır. Çalık Camii'nin hem mihrap önü hem doğu tarafı kubbe ile örtülüdür. Özgün plan şemasını kaybeden Helvacıoğlu, Şeyh Ahmet, Şeyh camilerinde kubbe kullanılmıştır. Helvacıoğlu Camii'nin ortasında bir kubbe bulunmaktadır. Şeyh Ahmet Camii harimin ortası kubbeli, doğu ve batısı düz tavanlıdır. Şeyh Camii mihrap önü kubbeli olup kubbenin sağı ve solu beşik tonoz ile örtülüdür.

3.5.2. Tonozlar

Kilis'teki özgün camilerin harim ve son cemaat yerleri genellikle tonoz ile örtülüdür. Sivri beşik tonoz, yuvarlak beşik tonoz ve çapraz tonoz olmak üzere üç çeşit tonoz kullanılmıştır. Tonozlar arasında en çok karşılaşılan örtü sistemi çapraz tonozdur. Camilerin harimlerinde direk olarak ayakların üzerinden atılan çapraz tonozların etrafında kemer bulunmamaktadır.

Canbolad Paşa Külliyesi'deki medrese hücrelerin bir kısmı beşik tonoz ile bir kısmı ise çapraz tonoz ile örtülüdür. Ayrıca Tekye Camii hariminin kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki hücreler beşik tonozludur.

Ulu Camii harimi, mihraba paralel olarak uzanan iki sahınlıdır. Mihrap önü kubbelidir. Harimde, ortada altı serbest yığma ayak, kuzey ve güney duvarında onar, batı ve doğu duvarında ise birer gömme ayak vardır. Bu ayaklar on altı çapraz tonozu taşımaktadır. Kuzeydeki revaklar, Avlunun doğu ve batısındaki hücrelerde de çapraz tonoz kullanılmıştır.

Özgün şeklinde üç kemer gözlü olan Kadı Camii doğu ve batı yönünde genişleyince altı kemer gözlü haline gelmiştir. Beş serbest bir gömme ayak ile harim ikiye ayrılmıştır. Batıdaki dikdörtgen planlı, serbest ayak beşik tonozları taşımaktadır. Diğer yerler ise çapraz tonoz ile kapatılmıştır. Sekiz gözlü son cemaat

yerinin üst örtüsü çapraz tonozlu ve batısındaki dükkanların üst örtüsü ise beşik tonozludur.

Akcurun Camii hariminin mihrap önü kubbeli diğerler yerlerde sivri beşik kullanılmıştır. İki sahınlı son cemaat yeri, batısındaki dükkanlar, batıdaki avlu kapısının dehlizi, kuzeyindeki revaklar çapraz tonoz ile kuzeydeki avlu kapısının dehlizi beşik tonoz ile örtülüdür.

Muallak Camii'nin mihrap önü kubbelidir. Batı taraf çapraz tonoz, doğu taraf ise beşik tonoz ile örtü sistemi oluşturulmuştur. İki katlı caminin dükkanları ve mahzenlerinden bir beşik tonoz ile diğer mahzen ise çapraz tonoz ile örtülüdür.

Hacı Derviş Camii'nin hem harimi hem son cemaat yeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Pirlioğlu Camii harimi altı çapraz tonozla, son cemaat yeri üç beşik tonoz ile üst örtüsü sağlanmıştır. Cüneyne Camii avlusunun kuzeybatı köşesinde mekanların üst örtüsünde çapraz tonoz kullanılmıştır. Şurahbil Zaviyesi'nin mescidi de dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Mihrap önü kubbe, doğu ve batısı beşik tonoz ile örtülüdür. Avludaki hücreler ve eyvanlar da beşik tonozludur. Hasan Attar Camii harimi altı çapraz tonoz ile üstü kapatılmıştır.

Plan şemaları özgün olmayan tüm camiler düz tavanlıdır. Tavanların kimisi ahşap ile kimisi beton ile yapılmıştır. Sadece Şeyh Camii'nin üst örtüsü farklıdır. Mihrap önü kubbeli olup doğusunda ve batısında beşik tonoz kullanılmıştır.

3.5.3. Toprak Damlar ve Kırma Çatılar

Kilis'te kubbe dışında tüm örtüler eskiden dışardan düz toprak damlar ile kapatılmıştır. II. Abdülhamid Albümleri'nde ve yöre halkın anlattıkları da bu doğrultudadır. Cüneyne, Kadı, Hindioğlu camileri kırma çatı ile örtülüdür.

3.6. SÜSLEMELER

Kilis'teki camiler genelde sade olarak yapılmıştır. Renkli taş süslemesi eserlerde önemli bir yere sahiptir. Camilerdeki süslemeler ağırlıklı olarak renkli taş, mukarnas ve bitkisel tarzdadır. Bunların yanında yazılı ve geometrik süslemeler de görülmektedir.

3.6.1. Bitkisel Süsleme

Bitkisel süslemeler taş, mermer ve çinide görülmektedir. Palmet, rumi, lotus, hurma, dal, yaprak, kenger yaprağı v.b. motiflerle çokça kullanılmıştır.

Tekye Camii son cemaat yerini örten kubbelerde ve harim kubbesinde kalem işi ile yapılmış bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Son cemaat yerine harimden üç pencere açılmaktadır. Alınlıklarda çini kullanılmıştır. Beyaz zemin üzerinde mavi renkli motifler vardır. Karonun tam ortasında ortabağdan çıkan bir lotüs vardır. Lotüstan çıkan saplar diğer motifler ile bağlanmaktadır. Karonun dört bir yanına yerleştirilen yarım hatayiler diğer yarım hatayilerle birleşmektedirler. Karoların kesişme noktalarında ise çeyrek penç motifleri bulunmaktadır. Bu çeyrek pençler diğer çeyrek pençlerler birleşerek dörtlü bir kompozisyon oluşturmaktadır. İznik çinilerine benzeyen bu çiniler yerel üretim olduğu sanılmaktadır. Taç kapı, mihrap ve minberde bitkisel motifleri görülmektedir. Tekye Camii taç kapısında bitkisel motifler yer almaktadır. Kapı açıklığı basık kemerli olup kemer alınlığında mermerden yapılan birbirilerini ters yönden tamamlayan palmet motifleri vardır. Boş kitabede yanlarında ikişer gülbezek ve palmet motifleri mevcuttur. Kapı atnalı-sivri kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Kavsaranın içi mukarnaslarla dolu olup rumilerle hurma ağacı, çınar yaprakları yapılmıştır. Tekye Camii sivri kemerli mihrabın kavsarının içi yedi sıra mukarnaslarla bezelidir. Mukarnasların yüzeyleri palmet, yaprak, kıvrık dal gibi bitkilerle süslüdür. Kemer köşelikleri palmet, rumi ve kıvrık dallar ile hareketlendirilmiştir. Minberin ahşap kapısı çift kanatlı olup kenarları çiçeklerle süslüdür. Kapı açıklığı, yan aynalık, süpürgelik, geçit kısmı bitkisel süslemeler mevcuttur.

Mevlevihane mescidinin revzen pencerelerinde bitkisel motifler bulunmaktadır. Palmet, rumi motifleri işlenmiştir. Mihrabında kalem işi süslemeler yapılmıştır. Kavsara hizasından üste kadar tüm yüzey kalem işi ile süslüdür. Tüm yüzey palmet, rumi, yaprak, dal v.b. bitkisel motifler ile süslüdür. Bu süslemelerde daire motifleri de vardır. Daire motifleri çiçekler ile dolguludur. Kompozisyon sarı zemin üzerinde yapılmıştır. Bitkisel motiflerde mavi, yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah renk kullanılmıştır.

Muallak Camii'nin batı cephesinde oldukça süslü bir taç kapı vardır. Taç kapı sivri kemerlidir. Oldukça yüksek olan sivri kemerin alınlık kısmı yüzeysel dişler ile çevrilmiştir. Kavsara kısmı palmet, kıvrık dal ve yaprak motifleri ile bezelidir.

Kadı Camii'nde iki mihrap bulunmaktadır. Mihrap hücresinin iki yanında birer köşe sütuncesi vardır. Sütunce ile başlık arasında bilezik mevcuttur. Başlık kısmı mukarnaslar ile bezelidir. Mukarnasların üstünde ise bitkisel motifler bulunmaktadır. İkinci mihrap yuvarlak kemerli olup her iki yanında birer sütuncesi vardır. Sütuncenin kaide ve başlık kısmı kum saati şeklindedir. Kum saatlerin üzerinde palmet motifi yer almaktadır. Mihrabın kavsara kısmı iki sıra mukarnas ile süslüdür. Mukarnasların altında bitkisel motifler vardır. Yuvarlak kemerin üstünde bir istiridye motifi yerleştirilmiştir.

Hasan Attar Camii'nin hem hariminde hem son cemaat yerinde kalem işi ile yapılmış süslemeler mevcuttur. Fakat bu süslemeler 2000'li yılların başında yapılmış olup özgün süslemeler değildir.

Pirlioğlu Camii harime açılan kapının ahşap kanatlarında bitkisel motifler yapılmıştır. Hindioğlu Camii son cemaat yerindeki gömme ayak tablalarının kemere bakan cephelerinde taralı dişler vardır. Burası kenger motifleri ile bezelidir

Şeyh Ahmet, Tabakhane, Çalık ve İbrahim Efendi Medresesi camilerinin minarelerinde çini levhalar görülmektedir. Levhalar bitkisel süslemelerle bezelidir.

Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii minaresinin şerefe altında palmet motifleri bulunmaktadır. Kabartma tekniğinde yapılmış rozetler de mevcuttur. Her cephede alt alta ikişer rozet yerleştirilmiştir. Rozetler her cephede farklı şekilde tezyin edilmiştir. Burada gülbezek, çarkıfelek ve çiçek motifleri dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

Özgün olmayan camilerin mihrap ve minberlerinde bitkisel motifler yapılmıştır.

3.6.2. Geometrik Süsleme

Geometrik süsleme taş, ahşap ve mermer malzemede yapılmıştır. Taç kapı, mihrap, minber, müezzin mahfili, minare ve taş döşemelerde görülmektedir.

Tekye Camii mihrap, minber, mahfiller, son cemaat yerindeki rozetlerde geometrik süslemeler bulunmaktadır. Tekye Camii son cemaat yerinin kuzey cephesinde taştan yapılmış dört çörten ve iki rozet vardır. Balık sırtı şeklinde süslenmiş çörtenlerin altında birer rozet mevcuttur. Doğudaki rozet yuvarlaktır. Rozetin içi altı kollu yıldız ile çokgenlerle bezelidir. Batıdaki rozet sekizgen olup ortasında büyük, sekiz kollu bir yıldız vardır. Yıldızın etrafı çokgenlerle kaplıdır. Harim ve son cemaat yerindeki kalem işi süslemelerde geometrik motifler görmek mümkündür. Kadınlar mahfilinin alt kısmı kareler içerisine alınmıştır. Ana kompozisyonu geometrik geçmeli sekizgen içerisine alınmış sekiz kollu yıldız teşkil etmektedir. Sekiz kollu yıldızın tam ortasından çıkan çizgiler geometrik geçmeli sekizgeni sekiz parçaya bölmektedir. Müezzin mahfilinin altı ise altıgen motifleri ile kaplıdır. Panonun göbeğinde büyük bir altıgen onun ortasında da bir çarkıfelek motifi vardır. Minber ve mihrap mermerden yapılmıştır. Mihrabın sivri kemerin etrafı çevreleyen yarım daire şeklindeki geçmeler ve zencirek motifi ile süslüdür. Minberin süpürgelik (pabuçluk) yedi panodan oluşmaktadır. Ajur tekniğinde yapılmış ve panoda çokgen ve altı kollu yıldız motifleri bulunmaktadır. Yatay ve dikey kırık çizgilerin kesişmesiyle çokgenler oluşmuştur. Zengi sanatında çolca görülen düğümlü kemer burada kullanılmıştır. Tüm bu panoları zikzak motifli bir şerit dolaşmaktadır. Yan aynalık bölümünde de çokgen motifler vardır.

Mevlevihane mescidinin yuvarlak şekilli revzen penceresi geometrik motifler ile süslüdür. Ortada sekiz kollu bir yıldız ve yıldızdan çıkan, kırık çizgilerin oluşturduğu altıgen motifler bezelidir. Motiflerin içi yeşil renklidir. Mihrabında kalem işi ile yapılmış süslemeler mevcuttur. Kemer köşeliklerinde birer konsol vardır. Konsolların ortasında oval zencirek motifleri süslüdür. Yan yüzeylerde örgü motifleri yapılmıştır. Her iki konsolun üst tarafında geometrik kabartmalar bulunmaktadır. Bu geometrik kabartmalar kırılmış çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.

Ulu Camii taç kapısında çok az da olsa geometrik süslemeler mevcuttur. Kapının kemer karnı ve kemerin bindiği gömme ayaklar sekizden geometrik şekillerle süslüdür. Kemer alınlığı ise zikzak motifler ile bezelidir. Basık kemerli kapının etrafı siyah ve beyaz taşlar ile çevrilidir. Taç kapının sağ ve sol tarafında

birer tane sivri kemerli mihrabiye vardır. Mihrabiyelerin üstünde dörder tane kare vardır. Karelerin içi yıldız ve geçme çokgenler ile bezelidir.

Kadı Camii'nin çörtenlerinde çokgen ve balık sırtı motifleri bulunmaktadır. Pirlioğlu Camii son cemaat yerindeki rozet içi geometrik motifler ile bezelidir.

Tekye Camii, Çalık Camii, Tabakhane Camii ve İbrahim Efendi Camii'nin minare korkuluğu ajur tekniğinde yapılmış geometrik süslemeler bulunmaktadır.

Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii minare kaidesinde kabartma tekniğinde yapılmış büyük bir altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Şerefe altında geometrik motifli rozetler yerleştirilmiştir.

Bazı cami avluları düzgün kesme taş ile döşenmiştir. Bu taşlarla geometrik motifler ortaya çıkarılmıştır. Özgün olmayan camilerin mihrap ve minberlerinde de geometrik motifler yer almaktadır.

3.6.3. İki Renkli Taş İşçiliği

Renkli taş süslemesi eserlerde önemli bir yere sahiptir. Genellikle taç kapı, cümle kapısı, pencere pervazlarında, avlu döşemelerinde görülmektedir. Renkli taşlar, münavebeli olarak kemerlerde, kapı ve pencere pervazlarında kullanılmıştır.

Ulu, Tekye ve Muallak camilerin taç kapıları, Cüneyne, Akcurun, Ulu, Kadı camilerin avlu kapıları, Muallak, Hacı Derviş camilerin harim kapıları iki renkli taş münavebeli olarak kullanılmıştır. Tekye Camii mihrabı iki renkli taş işçiliğinin güzel bir örneğidir. Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii minaresinin giriş kapısında da renkli taş münavebeli olarak yapılmıştır.

Mevlevihane mescidinin batı cephesinde basık kemerli kapı bulunmaktadır. Kapının pervazlarında ve kemerinde, batı ve güney cephedeki pencerelerde, iki renkli taş, münavebeli olarak kullanılmıştır.

Özgünlüğünü kaybeden camilerde de görülmektedir.

3.6.4. Yazı

Kilis'te en çok kitabelerde yazılı görülmektedir. Talik hatlı, nesih hatlı, sülüs hatlı kitabeler taş veya mermere yazılmıştır.

Tekye Camii'nde yazılı süslemeler mevcuttur. Allah'ın 99 ismi, Besmele, İhlas Süresi, Allah, Hz. Muhammed, Dört Halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve bazı sahabelerin isimleri yazılmıştır. Kubbe göbeği ile etek süslemeleri arasındaki boş zeminde Arapça yazılar mevcuttur. Kuzey tarafta "Aleyke avnüllah" (Allah'ın yardımı senin üzerinde olsun), Güney tarafta "Tevekkeltü alallah" (Allah'a tevekkül ettim), batı tarafına "Re'sü'l-hikmeti mehâfettüllah" (Hikmetin başı Allah korkusudur), doğu tarafta ise "Ve üfevvizu emrî ilallah" (İşimi Allah'a havale ediyorum) yazıları görülmektedir. Mihrapta ise yedi defa, makılı olarak yazılmış "Lâ ilâhe illa'llah Muhammedün Rasûlû'llâh" yazı yer almaktadır.

Mullak Camii mihrabında ve Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Camii minare kapısında *"Ya Allah"* lafzı yazılmıştır.

3.6.5. Mukarnas

Mukarnas; yan yana ve üst üste gelen prizmatik ögelerin derece derece taşmalar yapacak şekilde kullandıkları, üç boyutlu bir bezeme tekniğidir. İslam sanatına has bir bezeme türü olan mukarnas, Orta çağ Anadolu Türk mimarlığında yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı mimarlığında büyük bir gelişim göstermiştir. Mimarlıkta geniş kullanım alanları bulmuştur. Taç kapı, mihrap, niş, şerefe, örtü, örtü geçişler, sütun başlığı, sütun kaidesi, korniş ve köşelerde mukarnas kullanılmıştır (Ödekan, 1997: 1306-1307).

Kilis'te tespit ettiğimiz on dokuz minare bulunmaktadır. Minarelerin hepsi günümüze kadar sağlam olarak gelebilmiştir. Hasan Attar Camii minaresi hariç tüm minarelerin altı mukarnaslar ile bezelidir.

Tekye Camii taç kapısı, mihrap, sütun ve sütunce başlıklarında, minberin kapı alınlığında ve tromplarda mukarnas kullanılmıştır.

Kadı Camii'nin birinci mihrabın sütunce başlığı ile ikinci mihrabın nişi mukarnas ile bezelidir. Hindioğlu Camii kapı kavsarası mukarnaslıdır.

Ulu Camii harimin kuzey cephesindeki saçaklar üçgen konsollar üzerine oturtulmuştur. Taç kapının saçak ve üçgen konsollar daha yüksek tutulmuştur. Ayrıca buradaki üçgen konsolların üstü iki sıra mukarnas ile süslüdür. Mihrap nişinde de mukarnas bulunmaktadır.

Mevlevihane mescidinin batı ve güney cephesinde saçakların altında mukarnaslar yer almaktadır. Mihrap kavsarası da mukarnas ile süslüdür.

Özgünlüğünü kaybeden camilerin mihrap ve kapılarında da mukarnas kullanımı görülmektedir.

4. SONUÇ

Kilis 1124 yılında Haçlılardan Artukluoğulların eline geçmiş daha sonra Eyyübi ve Memluk idaresine girmiştir. Kilis'te Memluk dönemine ait iki cami bulunmaktadır. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Ovası'nda yapılan savaş ile şehir Memluk Devleti'nin elinden alınmıştır.

Memluk döneminde Azez'a bağlı bir köy olan Kilis, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Canbolat ailesinin yerleşmesi ile hızla gelişmiş ve büyümüştür. Canbolat Bey'in yaptırdığı eserler günümüzde Kilis şehrinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda da şehirde eserler inşa edilmeye devam edilmiştir.

Çalışmamızda özgünlüğünü koruyan, kısmen değişikliği uğrayan ve tamamen yenide inşa edilen camiler tespit edilmiştir. Kaynaklarda adı geçen birçok cami ne yazık ki günümüzde mevcut değildir. Mevcut olan yirmi sekiz yapının yerini, tarihi geçmişleri, plan, mimari ve süsleme özellikleri katalog bölümünde ayrıntılı bir şekilde tanıtılmış ve en sonunda bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Kilis coğrafi olarak Anadolu Türk sanatının Suriye ve Memluk sanatlarıyla temasta bulunduğu bir bölgede yer almasından dolayı bir geçiş bölgesi özelliği taşımaktadır. Eserlerde hem Osmanlı sanatının hem Suriye, Memluk, Zengi sanatların bir sentezi oluşturulmuştur.

Camilerde hakim olan mihraba paralel plan şeması Emevi sanatının özelliklerini taşımaktadır. Kilis'te özgün olan camilerin büyük bir kısmı mihraba paralel olarak uzanan bir veya iki sahınlıdır. Tekye Camii ve Mevlevihane mescidinin plan şeması kare planlı olup kubbe ile örtülüdür.

Çalışmanın kapsamında yer alan eserlerden en erken tarihli yapı 14. yüzyılda Memluk döneminde inşa edilen Ulu Camii'dir. 20. yüzyılın başlarına kadar birtakım onarımlar görmüştür. Kilis Ulu Camii, Şam Emeviye Camii (705-715), Halep Ulu Camii (8.yüzyılın ilk çeyreği), Diyarbakır Ulu Camii (1091-1092), Artuklu döneminde inşa edilen Mardin Ulu Camii (1176-1186) ve Kızıltepe Ulu Camii (1204) ile bir takım benzerliklere sahiptir. Erken tarihli ikinci yapı Katrancı Camii'dir. Katrancı Camii inşa kitabesinde 865 H. 1460 M. yılında Hacı Yusuf

Ramazanoğlu Emir Nasreddin tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Memluk dönemine ait caminin mimarı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1962 yılında cami yeni baştan inşa edilmiştir.

Geriye kalan diğer camiler Osmanlı dönemine aittir. 1553 yılında inşa edilen Tekye Camii plan ve mimarisi ile klasik Osmanlı devri cami mimarisine benzemektedir. Ayrıca Münavebeli renkli taş işçiliği, mihrap alınlığındaki örgü ve zencirek motifleri, minberdeki düğümlü kemerler ile Zengi ve Memluk sanatının izlerini de taşımaktadır. Zengi ve Memluk sanatlarında görülen iki renkli taş işçiliği cephelerde ve mimari unsurlarda yoğun bir şekilde kullanılır iken Tekye Camii'nde taç kapıda, pencerede ve mihrapta kullanılmıştır.

Akcurun Camii'nin son cemaat yeri harimden daha geniştir. Harim tek sahınlı iken son cemaat yeri iki sahınlıdır. Kilis'teki iki sahınlı son cemaat yeri olan tek camidir.

Hacı Derviş Camii mihraba paralel olarak uzanan tek sahını, üç çapraz tonoz ile örtülü olup Kilis camileri içerisinde tek örnektir. Çalık, Muallak, Akcurun ve Şeyh camileri de tek sahınlıdır. Fakat bu camilerin mihrap önü kubbeli, doğusu ve batısı Muallak Camii hariç beşik tonoz ile örtülüdür. Helvacıoğlu Camii eski plan çizimlerinde tek sahınlı ve üç çapraz tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir. Yalnız bugünkü cami çok farklı bir plan şemasına sahiptir.

Muallak Camii İki katlı olarak inşa edilmiş tek camidir. 1962 yılında yeniden inşa edilen Katrancı Camii de iki katlıdır. Özgün mimarisinde iki katlı olup olmadığı bilinmemektedir.

Kadı Camii altı kemer gözlü, iki sahınlı harimi ile sekiz gözlü son cemaat yeri ile bu planda inşa edilmiş camilerin en büyüğüdür.

Kilis'te orijinal olarak tespit ettiğimiz on dokuz minare bulunmaktadır. Minarelerde hem geçiş bölgesine ait hem kendine özgü yerel unsurları taşıdığını görmekteyiz. İstanbul minareleri gibi çok ince ve zarif de değiller Suriye ve Memluk minareleri kadar hantal ve kalın da değildirler. Çokgen veya yuvarlak planlı olan minarelerin hepsi tek şerefelidir. Hasan Attar Camii minaresi hariç diğer tüm

minarelerin şerefe altı mukarnaslıdır. Tamamen taştan yapılan minarelerde tuğla hiç kullanılmamıştır.

Camiler genellikle sade olarak yapılmıştır. Renkli taş işçiliği kapı, pencere, mihrap ve minare kaidesinde kullanılmıştır. Mukarnas kapı, mihrap, minare, cephe, sütun ve sütunce başlığında yer almaktadır. Bitkisel süslemelerde genellikler palmet, rumi, lotus, yaprak, dal, kenger motifleri kullanılmıştır. Geometrik ve yazılı süslemeler çok az da olsa yapılmıştır.

Tekye Camii pencere alınlığında ve Şeyh Ahmet, Tabakhane, Çalık ile İbrahim Efendi Medresesi camilerinin minarelerinin şerefe altında çini levhalar görülmektedir. Tekye Camii hariminde ve son cemaat yerinde kalem işi süslemeler mevcuttur. Mevlevihanenin mihrabında da özgün kalem işleri bulunmaktadır.

Kilis'teki cami ve mescitler, taş malzemesinin bol şekilde bulunmasından dolayı genel olarak kesme taş ile inşa edilmiştir. Sarımtrak renkteki küfeki taşı yapıların ana malzemesidir. Karataş denilen bazalt taşı, pencere ve kapı sövelerinde, kapı kemerlerinde, binaların köşelerinde, yumuşak taşların arasında hatıl görevini görmüştür. Bazalt türü olan siyah kesme taş ile sarımtrak renkteki küfeki taşı cümle kapılarında, minare kaidelerinde, kapı ve pencere sövelerinde münavebeli olarak bolca kullanılmıştır. Bazı yapıların arka cephelerinde ve tonozlarda moloz taş ile yapılmıştır. Tuğla kullanımı çok azdır. Sadece kubbe ve kubbe geçişlerinde kullanımı alan bulmuştur.

KAYNAKÇA

AKAR, A ve KESKİNER, C (1978). Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, İstanbul.

AKOZAN, F (1969). Türk Külliyeleri, Vakıflar Dergisi, 8, Ankara, 303-308.

AKOZAN, F (1988). Süleymaniye-Fatih Külliyeleri, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 16-23.

ALTUN, A (1969). Mardin'de Türk Devri Mimarisi, İstanbul.

ALTUN, A (1978). Anadolu'da Artuklu Devri Mimarisi, İstanbul.

ALTUN, A (1978). Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, Kültür Bakanlığı, İstanbul.

ALTUN, A (1998). Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet, İstanbul.

ANONİM, (2016). Türkiye Ulu Camileri: Albüm, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

ARSEVEN, C.E (1955). Türk Sanat Tarihi, İstanbul.

ARSEVEN, C.E (1983). Sanat Ansiklopedisi, İstanbul.

ARSLAN, M (2009). Şanlıurfa'da Osmanlı Dönemi Cami ve Mescit Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

ASLANAPA, O (1973). Türk Sanatı II, Ankara.

ASLANAPA, O (1986). Türk Sanatı, İstanbul.

ASLANAPA, O (1988). Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, Ankara.

ASLANAPA, O (1991). Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi, Ankara.

AYDAR, K (1958). Gaziantep'in Eski Eserleri ve Abideleri, Gaziantep Kültür Dergisi, 7, Gaziantep, 10.

AYTAÇ, İ (1987). Gaziantep Camilerinin Türk-İslam Sanatındaki Yeri, I. Gaziantep Tarihi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu Bildirileri Eylül 1987, Gaziantep, 32-40.

AYVERDİ, E. H (1989), Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I, İstanbul.

BAŞ, G (2002). Bitlis'teki Mimari Yapılarda Süsleme, Bitlis.

BAYHAN, A.A (2002). Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Sanatı, Türkler, 6, Ankara, 133-143.

BAYHAN, A.A (2002). Mısır'da Memlûk Sanatı, Türkler, 6, Ankara, 120-132.

BAYHAN, A.A (2005). Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Hakimiyeti ve Bunun Maraş'a Yansımaları, Kahramanmaraş Sempozyumu, Kahramanmaraş, 367-373.

BAYRAKAL, S (2001). Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler, Anakara.

BEBEKOĞLU, S ve TEKTUNA, M (2008). Kilis Kültür Envanteri, Ankara.

BUTASIM, N (2016). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Osmanlı Dönemi Mihraplar (1515-1915), Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

CANSEVER, T (2005). Mimar Sinan, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.

CANTAY, G (2002). Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi, Türkler, C:XII, Ankara, 86-102.

CEZAR, M (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul.

ÇAKAR, E (2003). XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566), Fırat Üniversitesi, Elazığ.

ÇAL, H (1989). Niksar'da Türk Eserleri, İstanbul.

ÇAM, N (1993). Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman), Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 207-230.

ÇAM, N (1994). İslam'da Sanat Resim ve Mimari, Ankara.

ÇAM, N (2006). Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÇOLAKOĞLU, S (1998). İlçe Kilis-İl Kilis, Washington.

ÇOLAKOĞLU, S (2006). "Kilis" Kendini Arayan Kent, Ankara.

DARKOT, B (1967). Kilis, İslam Ansiklopedisi, C:6, İstanbul, 800-808.

DEMİRİZ, Y (1979). Osmanlı Mimarisinde Süsleme-I (Erken Devir 1300-1453), İstanbul.

DOĞAN, K (2007). Osmanlı Mimarisi, Yem Yayınları, İstanbul.

DOĞAN, N.Ş (2006). Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memlüklü Sanatı, Hacettepe Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Dergisi,23, I, Ankara, 131-149.

DÜNDAR, A (1999). Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserler, T.C. Kültür Bakanlığı Osmanlı Eserler Dizisi 2555/7, Ankara.

EMEL, E (1971). Türk Kubbesi, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 3, Ankara, 160-175.

ERDEMİR, Y (1978). Çukurova Bölgesi'ndeki Türk Mimari Eserleri, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. DTCF, Ankara.

ERDEMİR, Y (1999). Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi, Beyşehir.

ERDEMİR, Y (2009). Alâeddin Camii ve Türbeleri, Konya.

ERDEMİR, Y (2009). Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi, Konya.

ERUZ, A.F (2004). Memlüklüler. TDV İslam Ansiklopedisi, 29, Ankara, 97-100.

ESER, E. (2000). 11. ve 14. Yüzyıllar Anadolu-Suriye Sanat İlişkileri (Cephe Mimarisinde Suriye Etkileri), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EVLİYA, Ç (2001). Seyahatnanesi, C:IX, haz. Seyit Ali Kahraman, YKY, İstanbul.

EYİCE, S (1962-193-63). Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, 23, İstanbul, 3-80.

EYİCE, S (1989). Mimar Sinan Külliyeleri, VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, İstanbul, 169-200.

EYİCE, S (1993). Cami, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 30-70.

EYİCE, S (1993). Canbolad Bey Türbesi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 7, İstanbul, 14.

EYİCE, S (1994). Fatih Külliyesi, İstanbul, Ansiklopedisi, 3, İstanbul, 265-270.

EYİCE, S (2002). Minare, İslam Ansiklopedisi, 12, 130.

GÜNDOĞDU, H (1986). Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara.

GÜNEY, R (2002). Mimar Sinan ve Eserleri, Yem Yayınlar, İstanbul.

GÜNVER, K (2003). Kilis'te Yaşayan Gayrimüslimler, Gaziantep.

GÜZELBEY, C.C (1992). Gaziantep Camileri Tarihi, Gaziantep.

KARACİF, M (2013). Mevlevilik ve Kilis Mevlevihanesi, Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.

KESİCİ, Ö (1994). Kilis Yöresinin Caoğrafyası, Kilis.

Kilis Kültür ve Turizm Envanteri (2007).

Kilis Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (2014).

KİLİSLİ, K (1932). Kilis Tarihi, İstanbul.

KONYALI, İ.H (1968). Abideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi, İstanbul.

KUBAN, D (2008). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul.

KÜÇÜKAŞÇI, M.S ve BOZKURT, N (2004). Mescid-i Nebevi, TDV İslam Ansiklopedisi, 29, 286.

KÜRKÇÜOĞLU, A.C (2013). Şanlıurfa İli Camileri, Ankara.

MÜLAYİM, S (1982). Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Ankara.

NEMLİOĞLU, C (1986). 15-16-17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖDEKAN, A (1997). Külliye, E.S.A., II. İstanbul, 1075-77.

ÖDEKAN, A (1997). Mukarnas, E.S.A., II. İstanbul, 1306-1307.

ÖNEY, G (1988). Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara.

ÖZBEK, Y (2002). Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), TC. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara.

ÖZBEK, Y (2002). Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Ankara.

SAVAŞÇIOĞLU, R (2008). Tarihi Kilis Evleri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Konya.

SÖZEN, M (1975), Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul.

SÖZLÜ, H (2014). Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserler, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

TANMAN, B (1999). Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memlûk Etkileri, Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı Uluslarüstü Bir Miras, İstanbul, 82-90.

TEKTUNA, M (2005). Kilis Kastelleri, Kilis Belediyesi Yayınları, Kilis.

TİMURTAŞ, K (1932). Kilis Tarihi, İstanbul.

ULUÇAM, A (1997). Halep Ulu Camii, İslam Ansiklopedisi, 15, İstanbul.

YAVUZYILMAZ, A (2012). Gebze ve Çevresindeki Türk-İslam Devri Yapıları, Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

YETKİN, S. K (1965). İslam Mimarisi, Ankara.

YILDIZ, Ş.Ö (2016). Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler, Sanat Tarihi Dergisi, XVI, I, İzmir, 85-110.

YİNANÇ, R (1989). Dulkadir Beyliği, Ankara.

YÜKSEL, İ.A (1983). Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Sultan Selim Devri (1481-1520), İstanbul.

ÇİZİM LİSTESİ VE ÇİZİMLER

Çizim 1: Ulu Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 2: Ulu Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den)

Çizim 3: Ulu Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 4: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Planı ve Tekye Camii'nin Çatı Katı Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 5: Tekye Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri (V.G.M.A.'den)

Çizim 6: Tekye Camii'nin Taç Kapısı ve Mihrabiye Nişi (V.G.M.A.'den)

Çizim 7: Tekye Camii'nin Kuzey-Güney Kesiti (V.G.M.A.'den)

Çizim 8: Tekye Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den)

Çizim 9: Tekye Camii'nin Mihrabı ve Minberi (V.G.M.A.'den)

Çizim 10: Akcurun Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 11: Hacı Derviş Camii'nin Planı ve Kuzey Cephe Kesiti (S. BEBEKOĞLU'ndan ve V.G.M.A. 'den)

Çizim 12: Kadı Camii'nin Zemin Kat Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 13: Kadı Camii'nin Üst Kat (Kadınlar Mahfili) Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 14: Kadı Camii'nin Batı Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 15: Kadı Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 16: Kadı Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 17: Kadı Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 18: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 19: Kadı Camii'nin Kuzey-Güney Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 20: Kadı Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 21: Muallak Camii'nin Alt Kat ve Üst Kat Planları (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 22: Muallak Camii'nin Alt Kat ve Üst Kat Çatı Planları (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 23: Muallak Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 24: Muallak Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 25: Muallak Camii'nin Kuzey-Güney Kesiti (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 26: Muallak Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A'den İşlenerek)

Çizim 27: Hindioğlu Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 28: Çalık Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 29: Çalık Camii'nin Taç Kapısı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 30: Çalık Camii Minare Şerefesinin Süsleme Detayı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 31: Çalık Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 32: Çalık Camii'nin Doğu ve Batı Cepheleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 33: Çalık Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 34: Çalık Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 35: Pirlioğlu Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 36: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 37: Pirlioğlu Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 38: Pirlioğlu Camii'nin Batı Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 39: Pirlioğlu Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 40: Pirlioğlu Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 41: Hasan Attar Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 42: Cüneyne Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 43: Cüneyne Camii Minaresinin Kuzey ve Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 44: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 45: Cüneyne Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 46: Cüneyne Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 47: Tabakhane Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 48: Tabakhane Camii'nin Çatı Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 49: Tabakhane Camii Minaresinin Doğu ve Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 50: Tabakhane Camii Avlusunun Batı Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 51: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 52: Tabakhane Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 53: Tabakhane Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 54: Tabakhane Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 55: Tabakhane Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 56: Şeyh Ahmet Camii'nin Vaziyet Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 57: Şeyh Süleyman Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 58: Şeyh Camii Planı'nin (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 59: Şeyh Süveydan Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

Çizim 60: Murtaza Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

Çizim 61: Kürtler Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 62: Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Medresesi ve Camii'nin Restitüsyon Planı (A. DÜNDAR'dan)

Çizim 63: Şurahbil Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 64: Semahane'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 65: Semahane'nin Batı ve Güney Cepheleri (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 66: Semahane'nin Doğu ve Kuzey Cepheleri (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 67: Semahane'nin Doğu-Batı Kesiti (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 68: Zeytinli Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 69: Kesik Minare Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

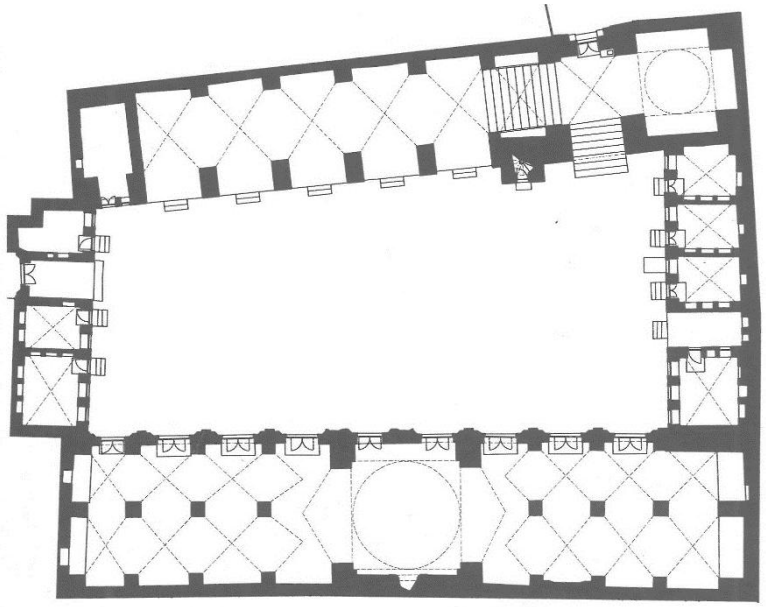
Çizim 70: Kör İmam Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

Çizim 71: Çekmeceli Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

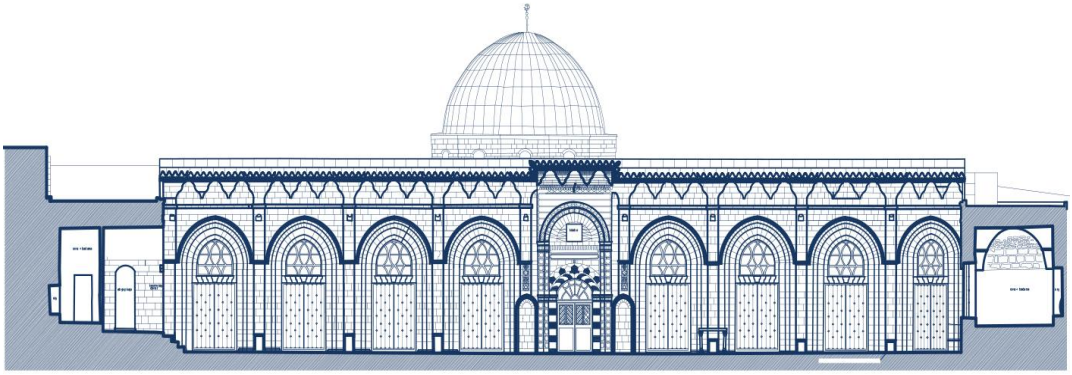
Çizim 72: Katrancı Camii'nin Alt Kat Planı (V.G.M.'den)

Çizim 73: Katrancı Camii'nin Üst Kat Planı (V.G.M.'den)

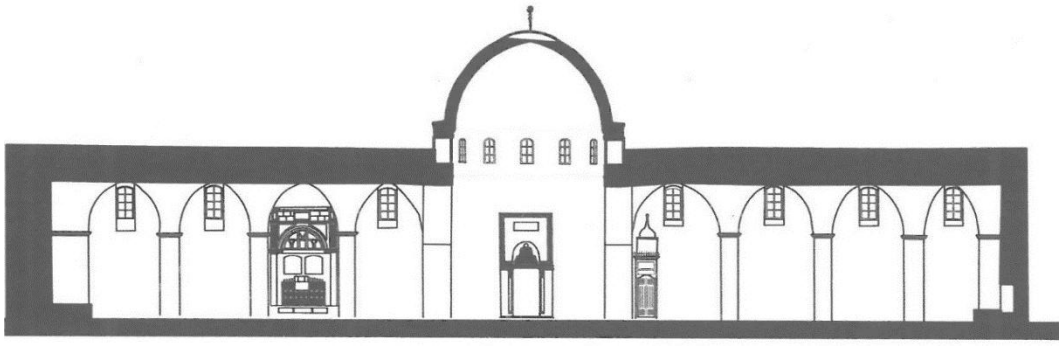
Çizim 74: Helvacıoğlu Camii'nin Eski Planı (A. DÜNDAR'dan)

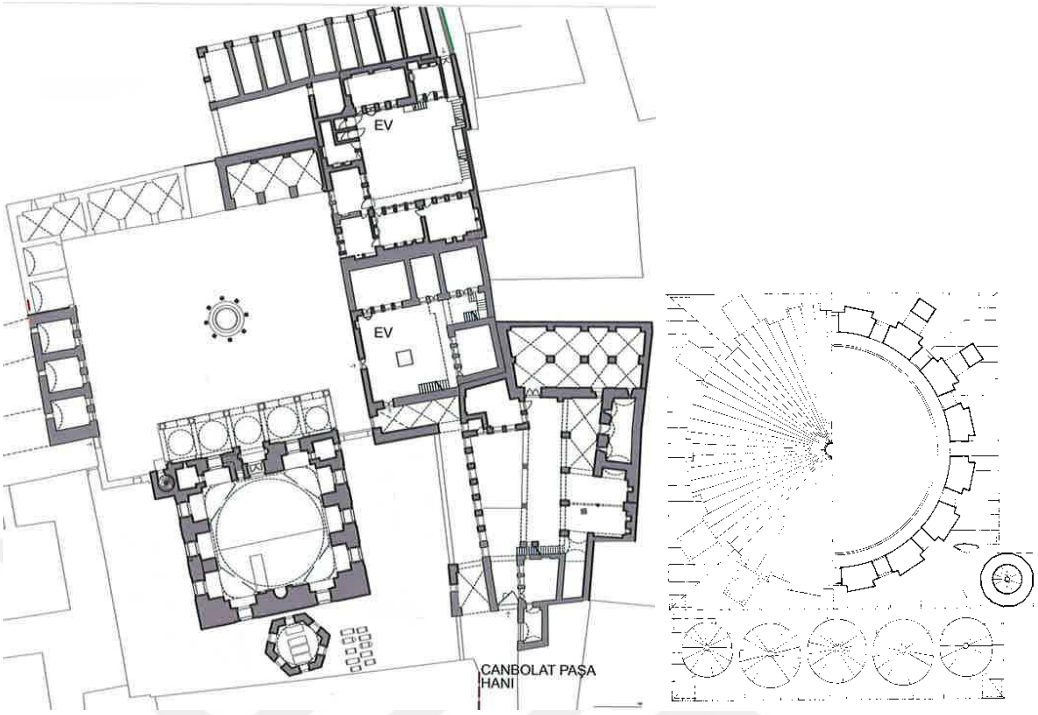
Çizim 1: Ulu Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 2: Ulu Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den)

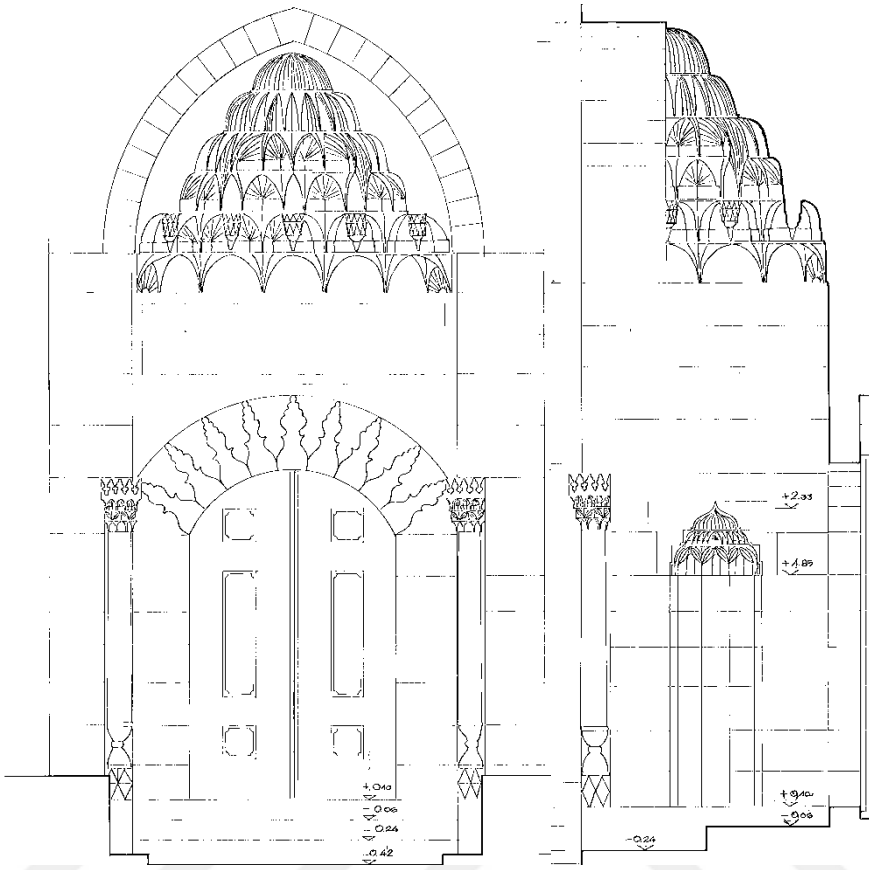
Çizim 3: Ulu Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (S. BEBEKOĞLU'ndan)

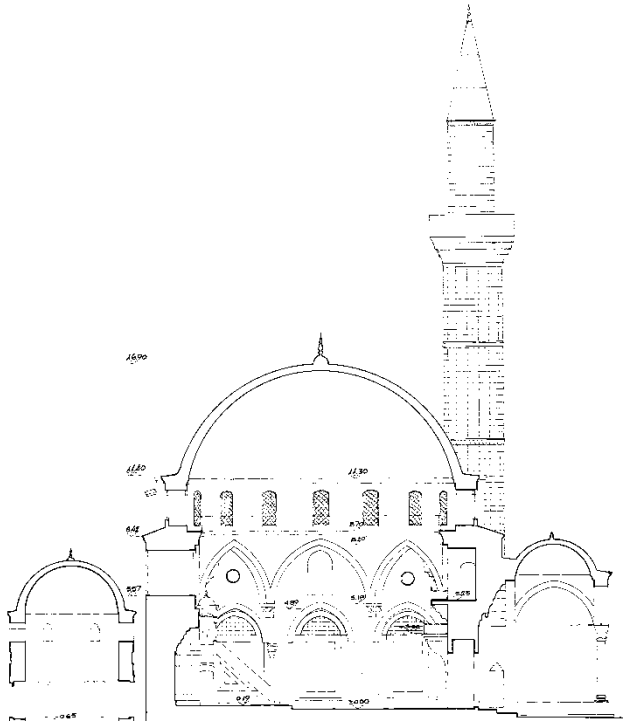
Çizim 4: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Planı ve Tekye Camii'nin Çatı Katı Planı (S.BEBEKOĞLU'ndan)

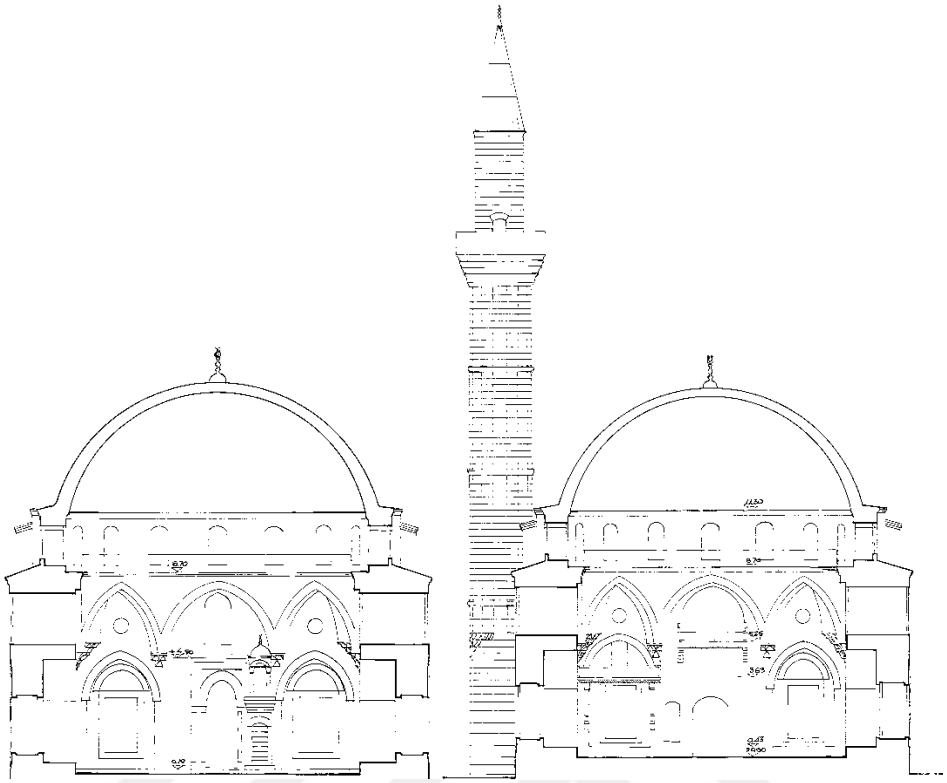
Çizim 5: Tekye Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri (V.G.M.A.'den)

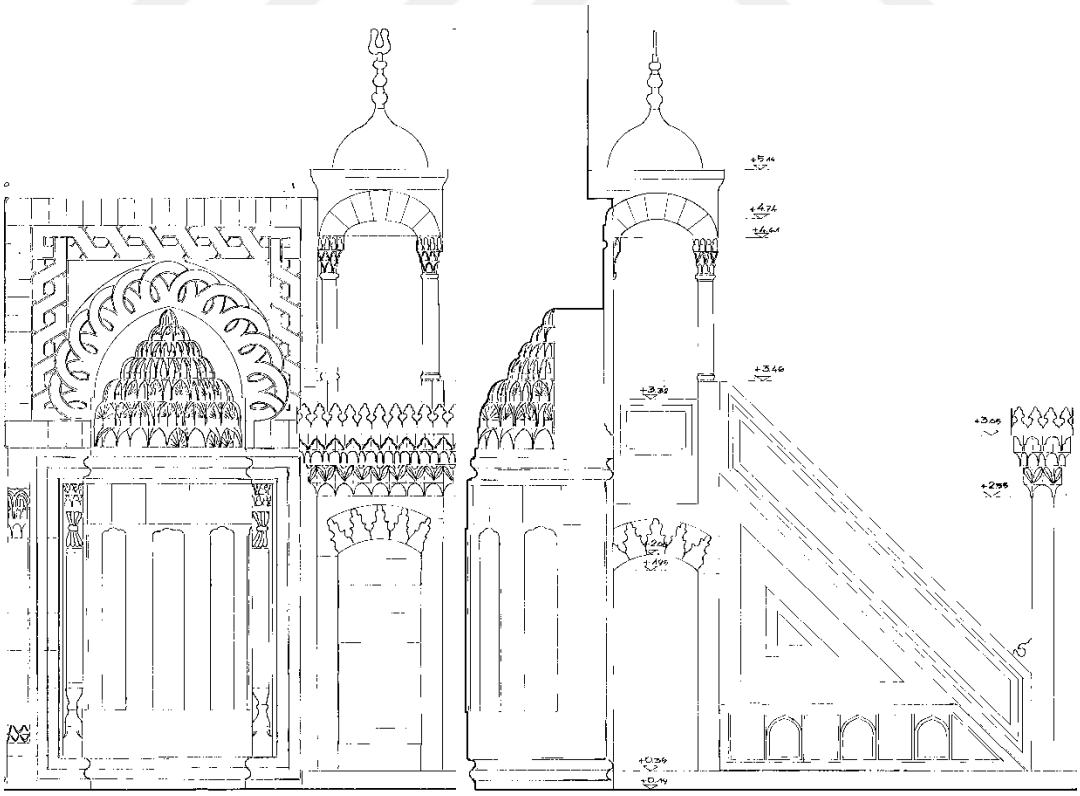
Çizim 6: Tekye Camii'nin Taç Kapısı ve Mihrabiye Nişi (V.G.M.A.'den)

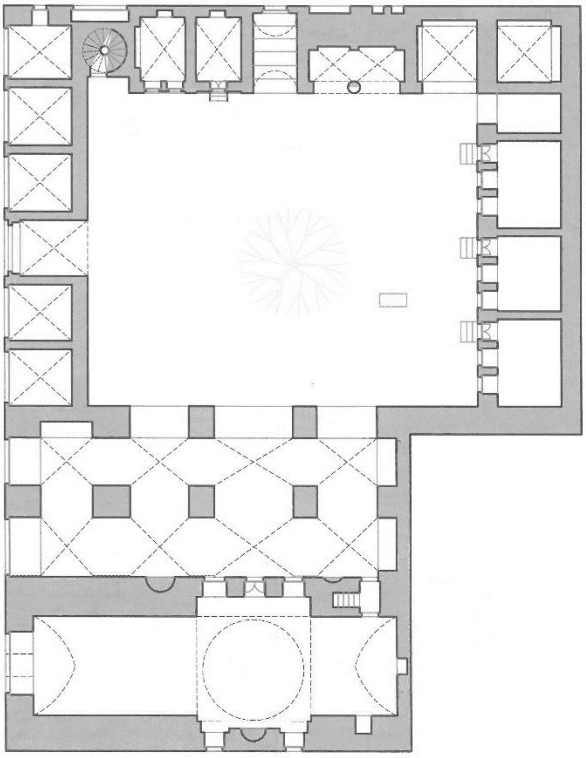
Çizim 7: Tekye Camii'nin Kuzey-Güney Kesiti (V.G.M.A.'den)

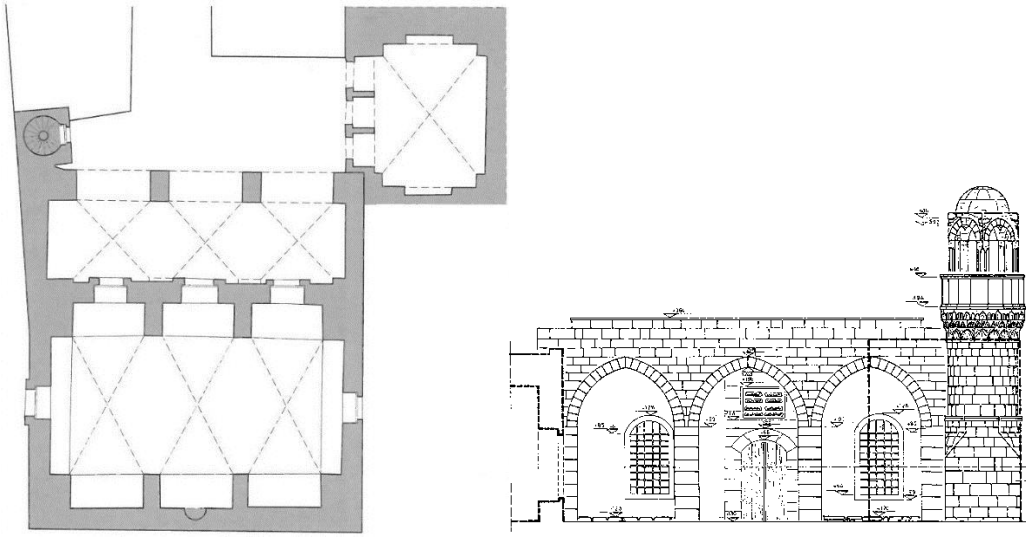
Çizim 8: Tekye Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den)

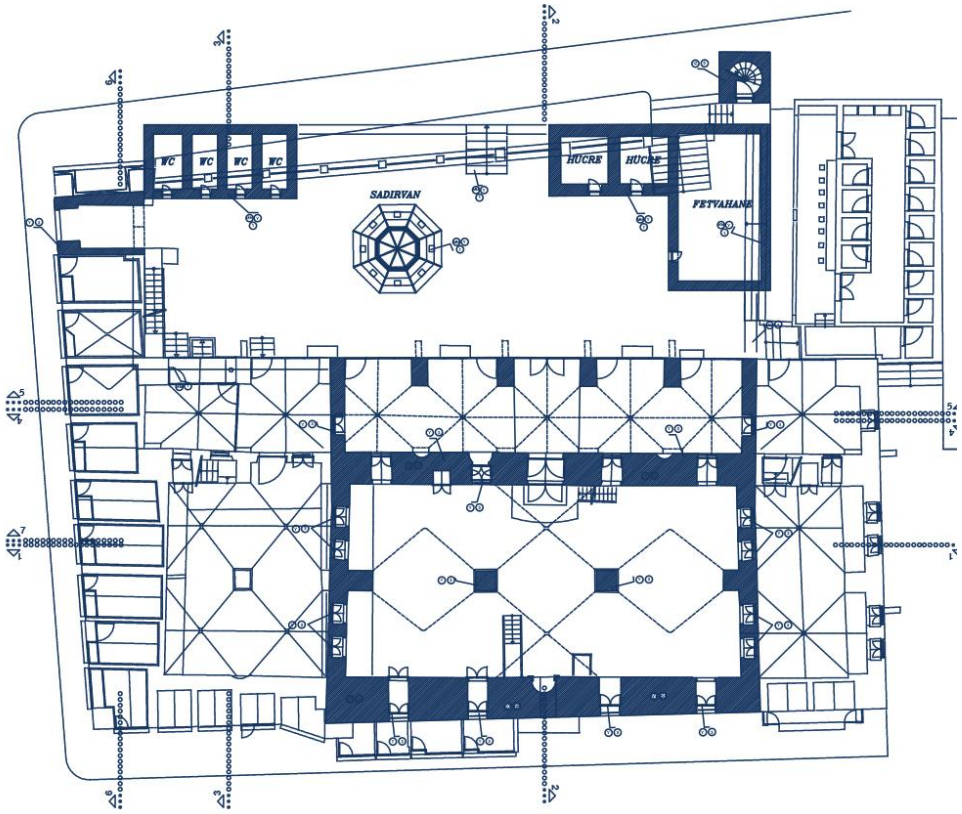
Çizim 9: Tekye Camii'nin Mihrabı ve Minberi (V.G.M.A.'den)

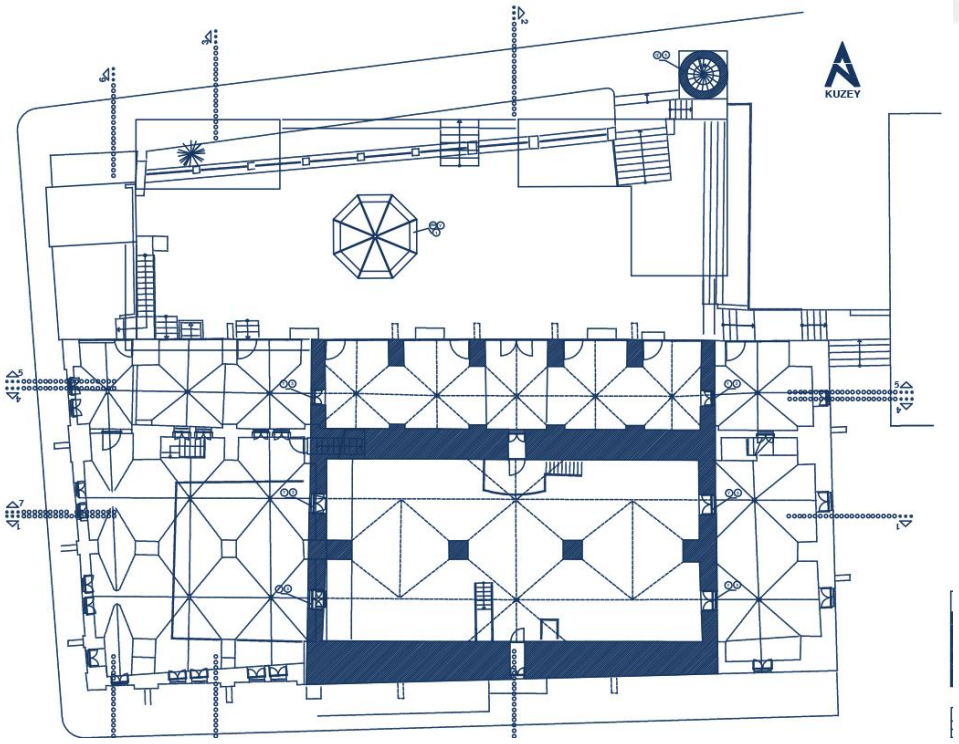
Çizim 10: Akcurun Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

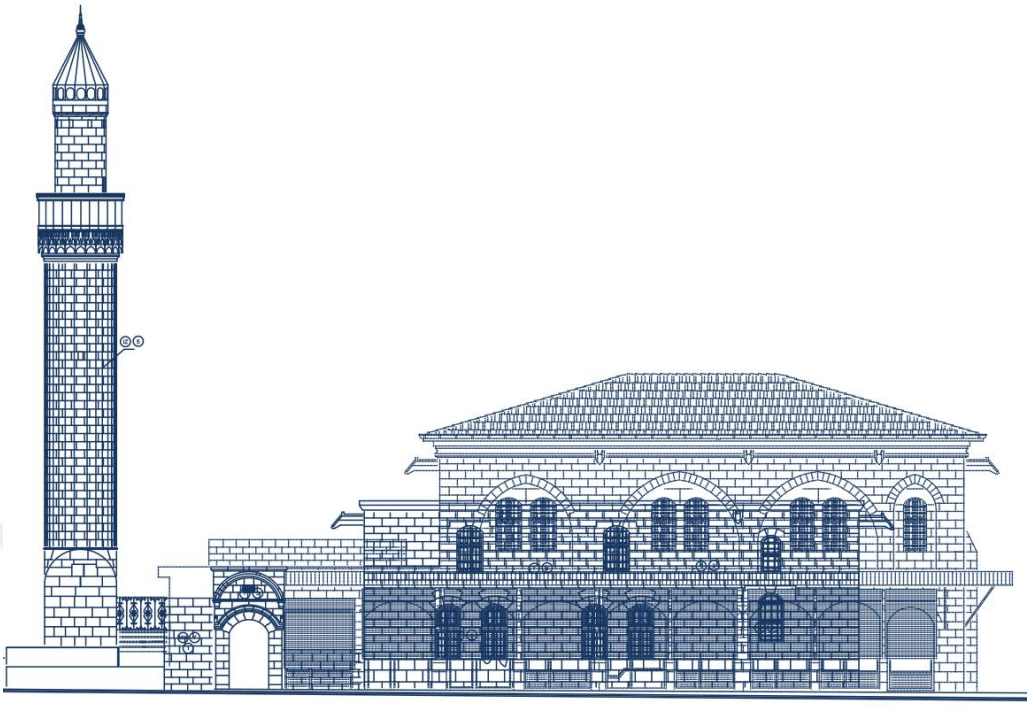
Çizim 11: Hacı Derviş Camii'nin Planı ve Kuzey Cephe Kesiti
(S.BEBEKOĞLU'ndan ve V.G.M.'den)

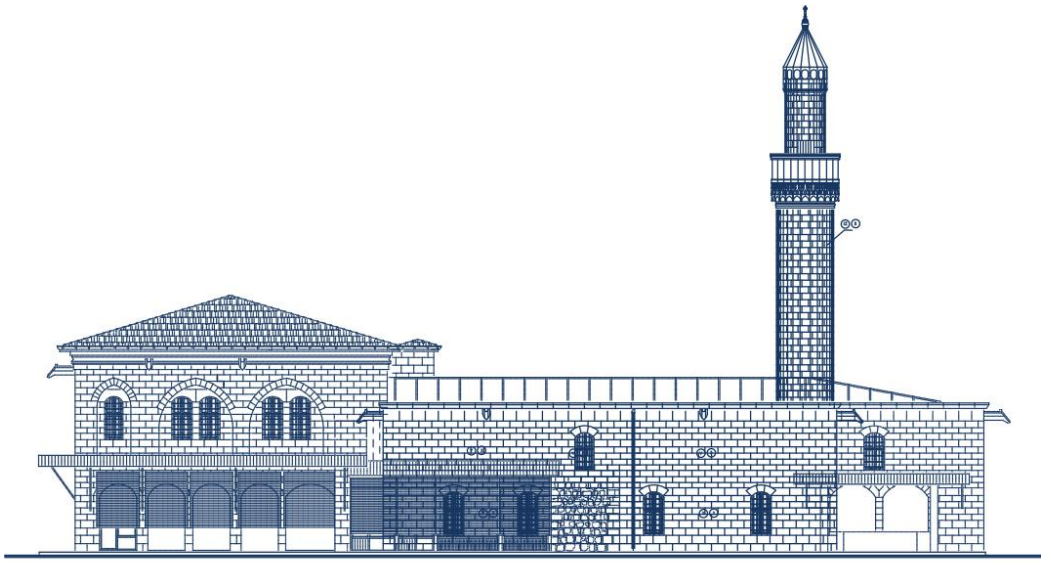
Çizim 12: Kadı Camii'nin Zemin Kat Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

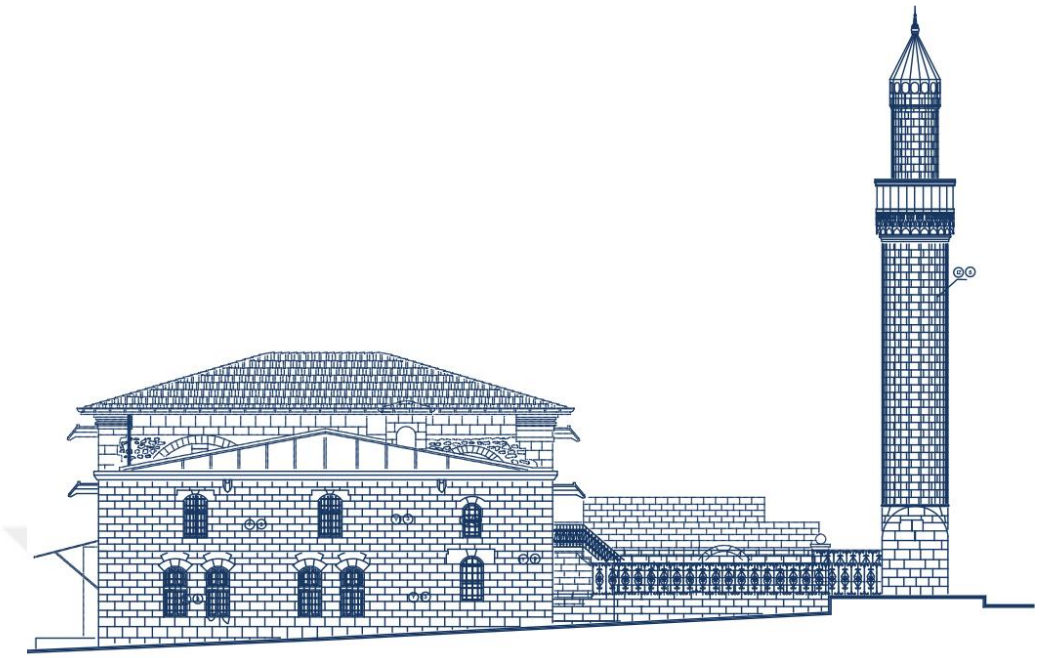
Çizim 13: Kadı Camii'nin Üst Kat (Kadınlar Mahfili) Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

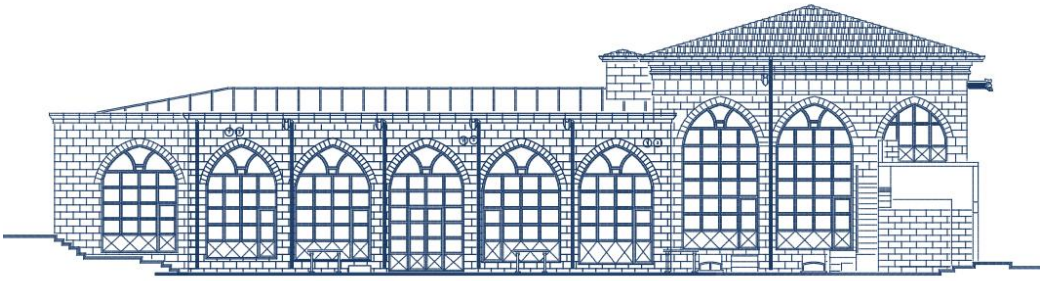
Çizim 14: Kadı Camii'nin Batı Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

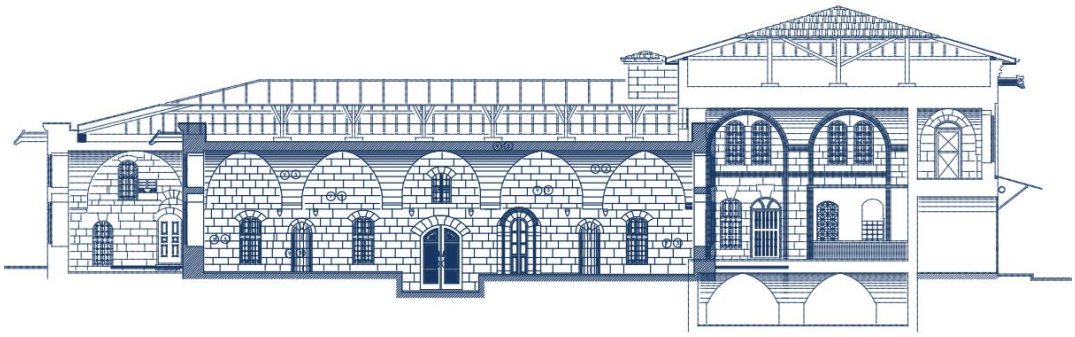
Çizim 15: Kadı Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

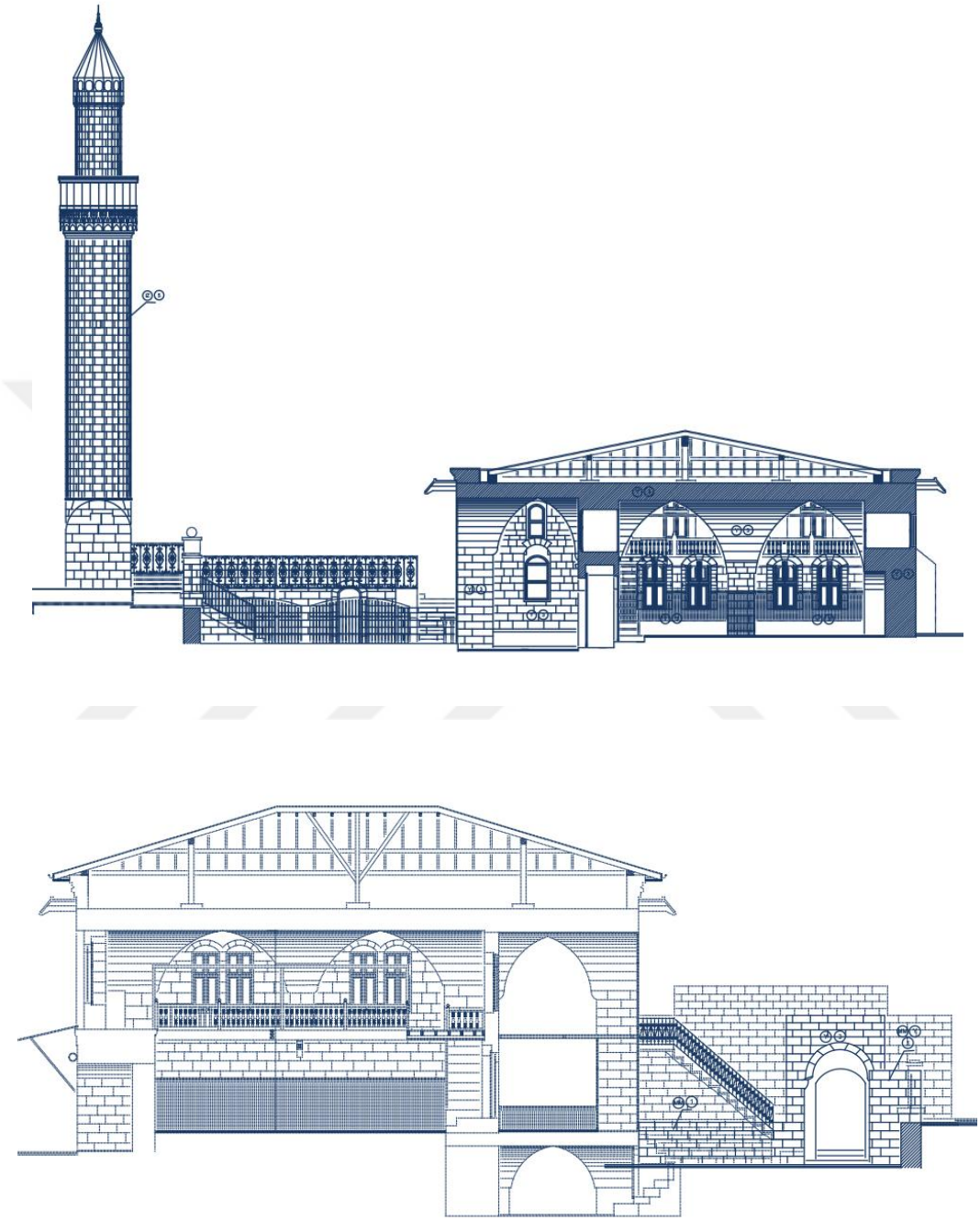
Çizim 16: Kadı Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

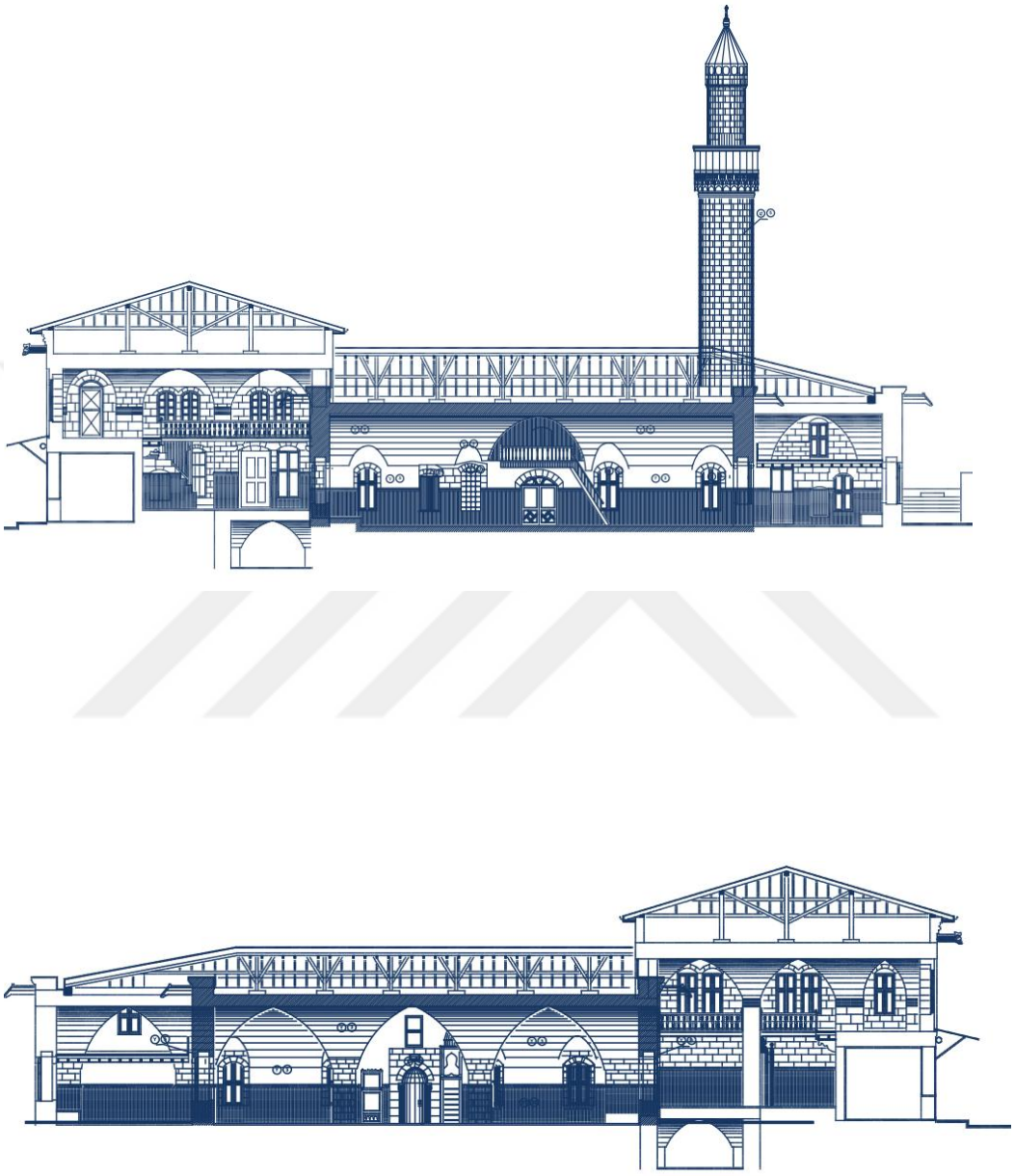
Çizim 17: Kadı Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

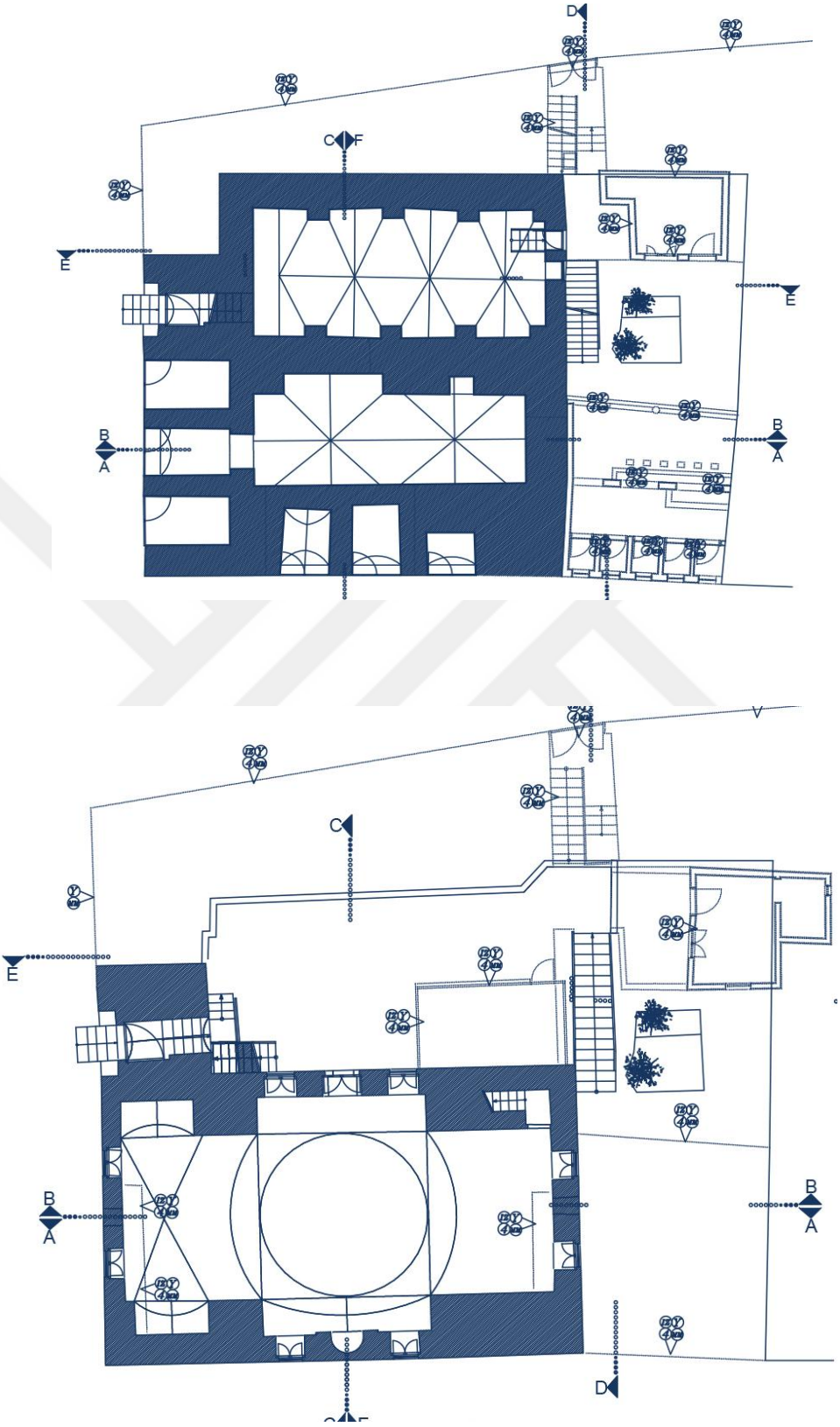
Çizim 18: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Doğu-Batı Kesiti
(V.G.M.'den İşlenerek)

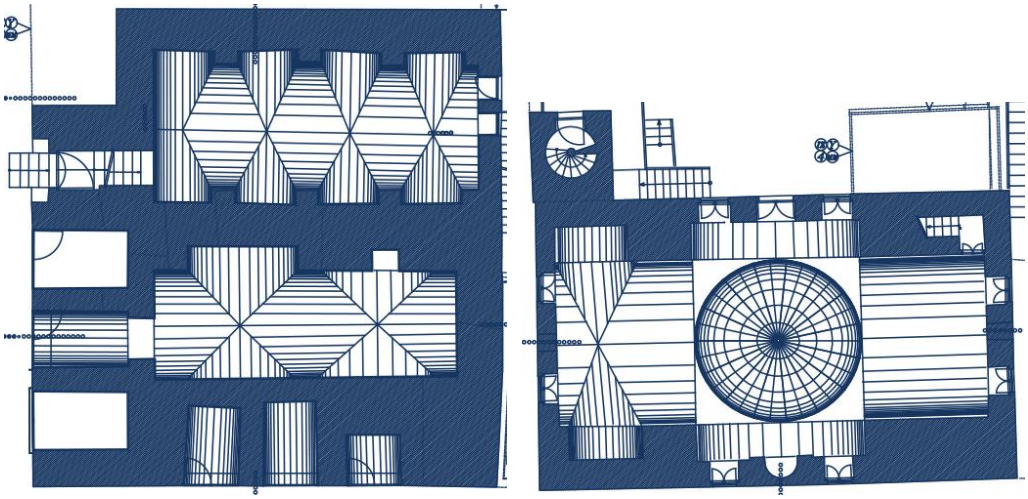
Çizim 19: Kadı Camii'nin Kuzey-Güney Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

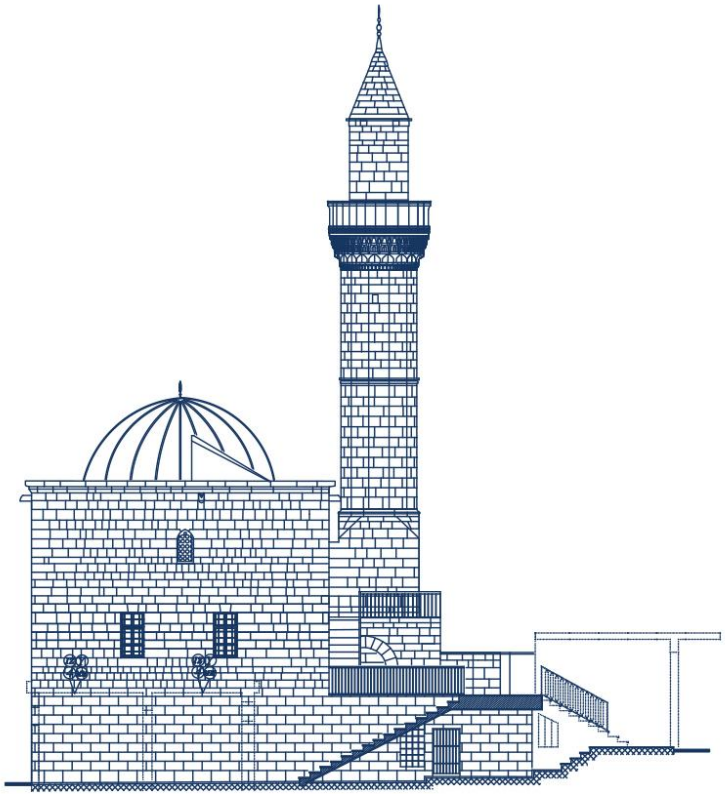
Çizim 20: Kadı Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

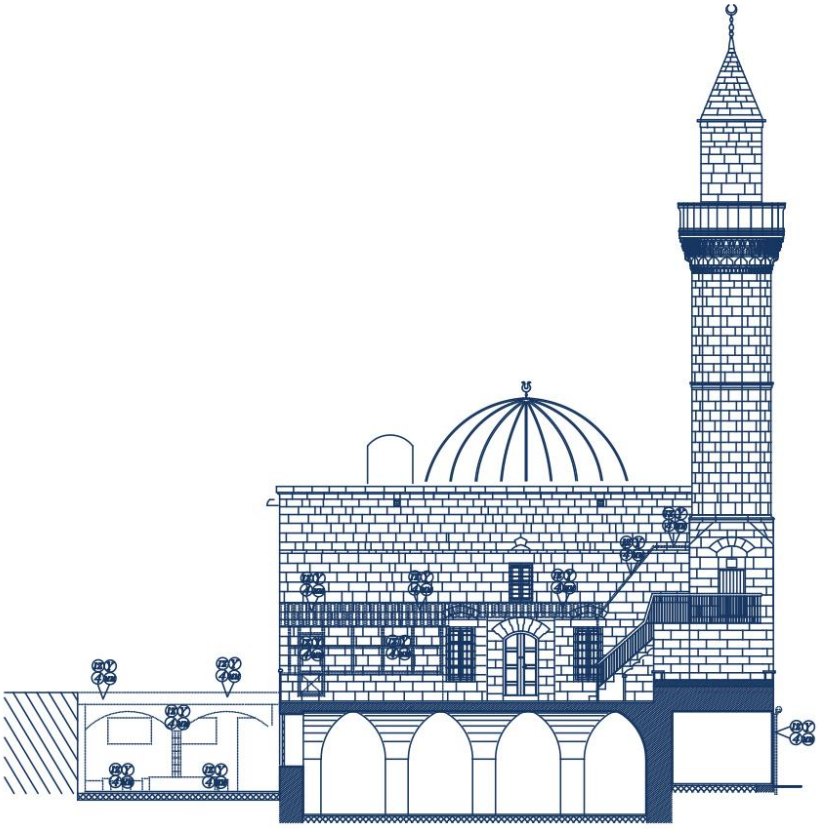
Çizim 21: Muallak Camii'nin Alt Kat ve Üst Kat Planları (V.G.M.A'den İşlenerek)

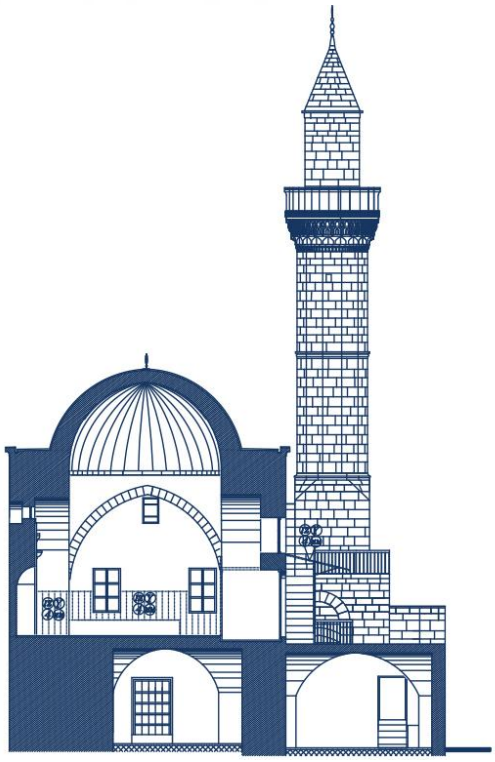
Çizim 22: Muallak Camii'nin Alt Kat ve Üst Kat Çatı Planları (V.G.M.A.'den İşlenerek)

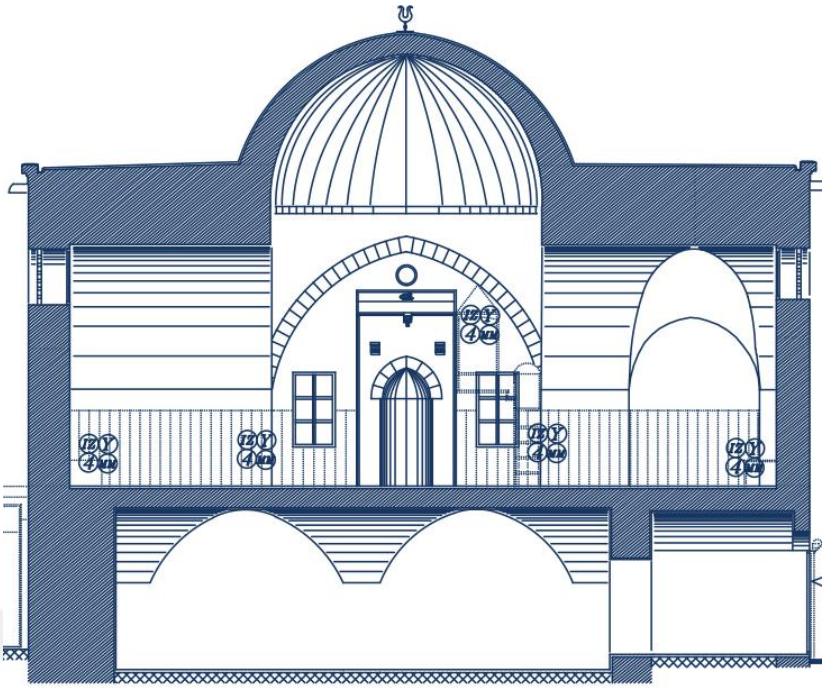
Çizim 23: Muallak Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A'den İşlenerek)

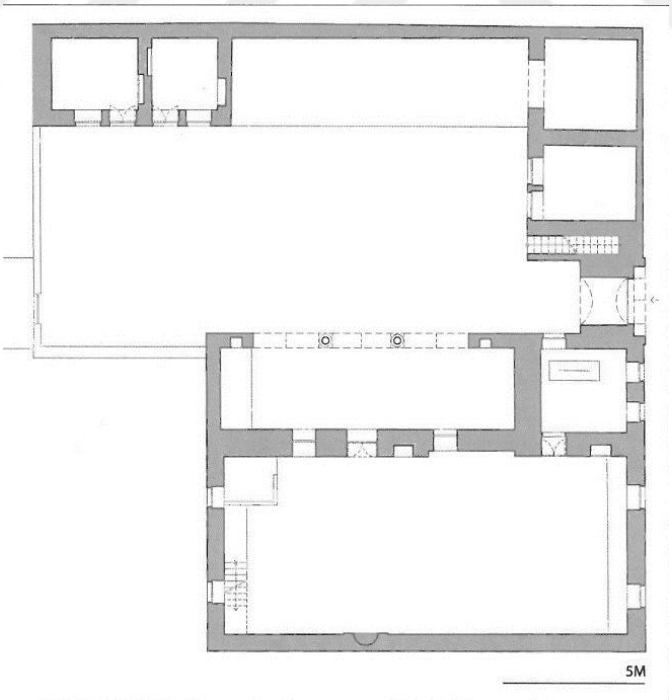
Çizim 24: Muallak Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A'den İşlenerek)

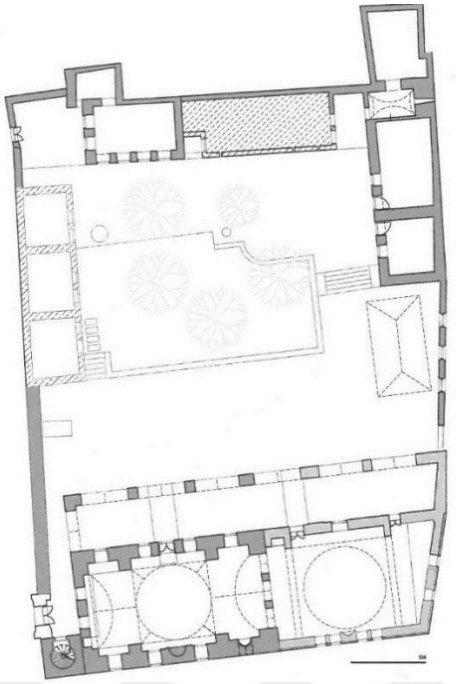
Çizim 25: Muallak Camii'nin Kuzey-Güney Kesiti (V.G.M.A'den İşlenerek)

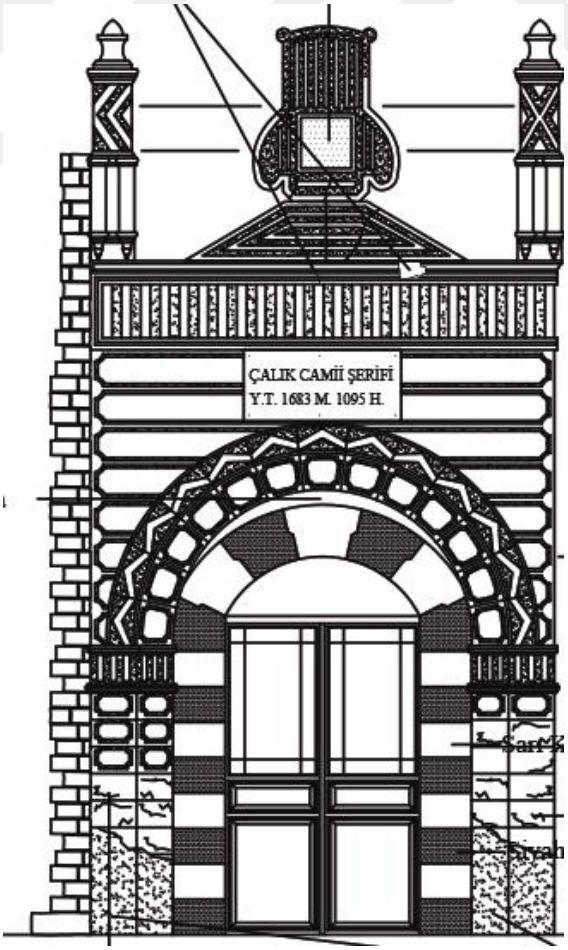
Çizim 26: Muallak Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A'den İşlenerek)

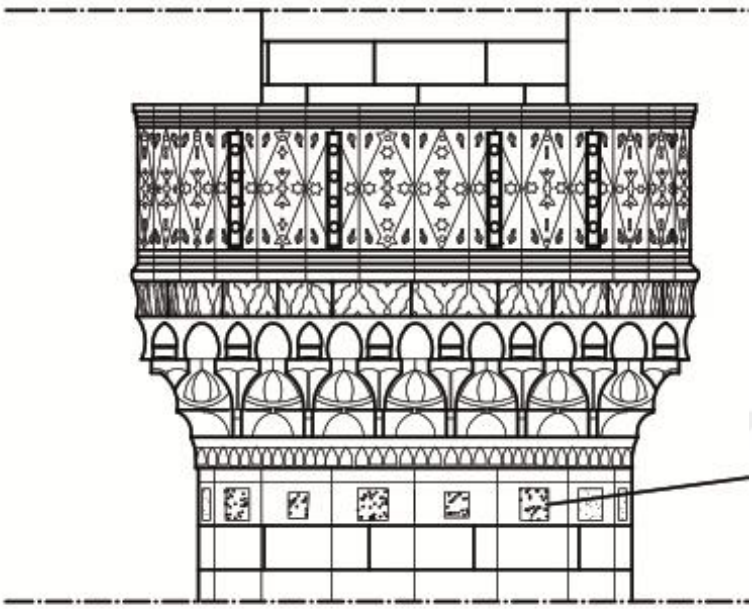
Çizim 27: Hindioğlu Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

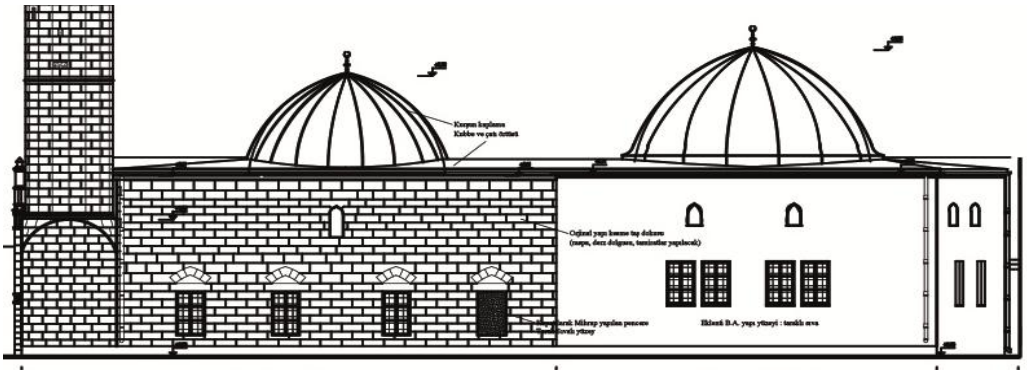
Çizim 28: Çalık Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

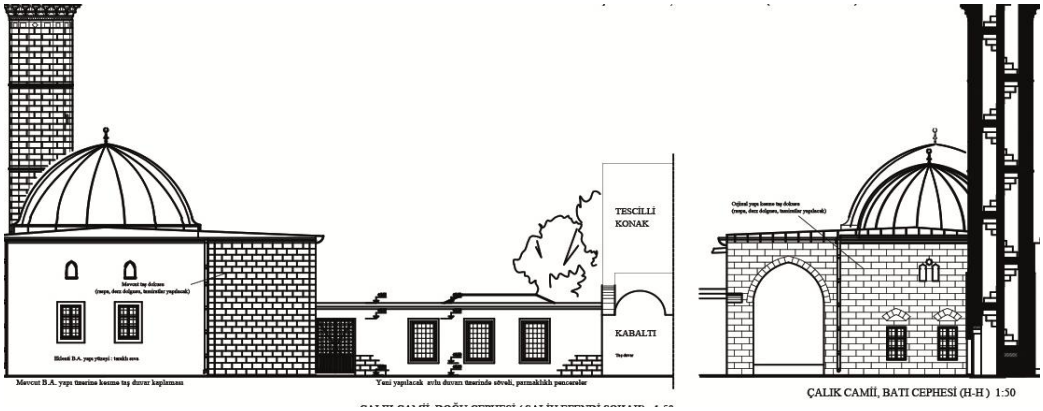
Çizim 29: Çalık Camii'nin Taç Kapısı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 30: Çalık Camii'nin Minare Şerefesinin Süsleme Detayı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

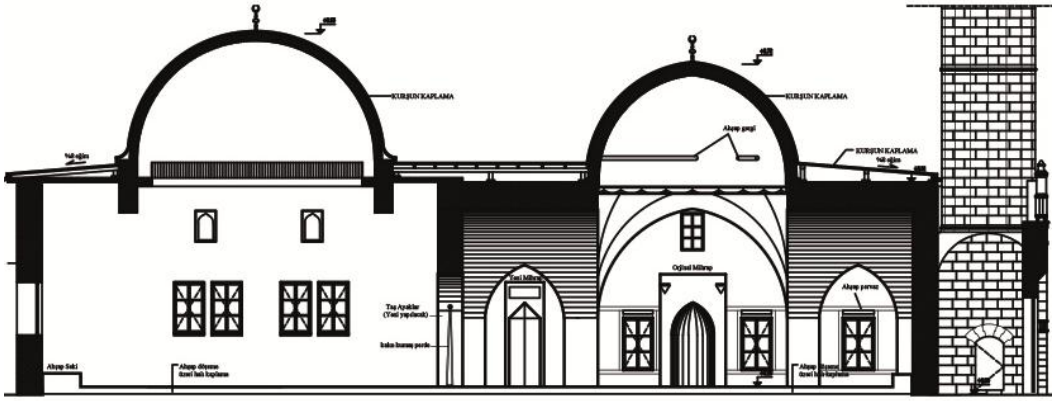
Çizim 31: Çalık Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

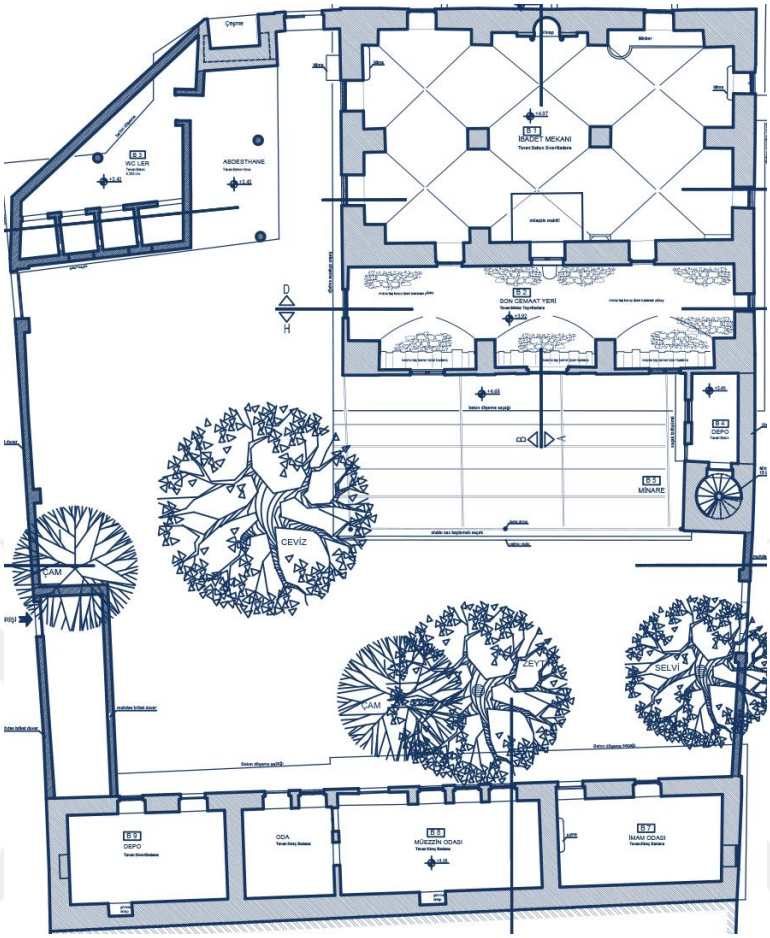
Çizim 32: Çalık Camii'nin Doğu ve Batı Cepheleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 33: Çalık Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 34: Çalık Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

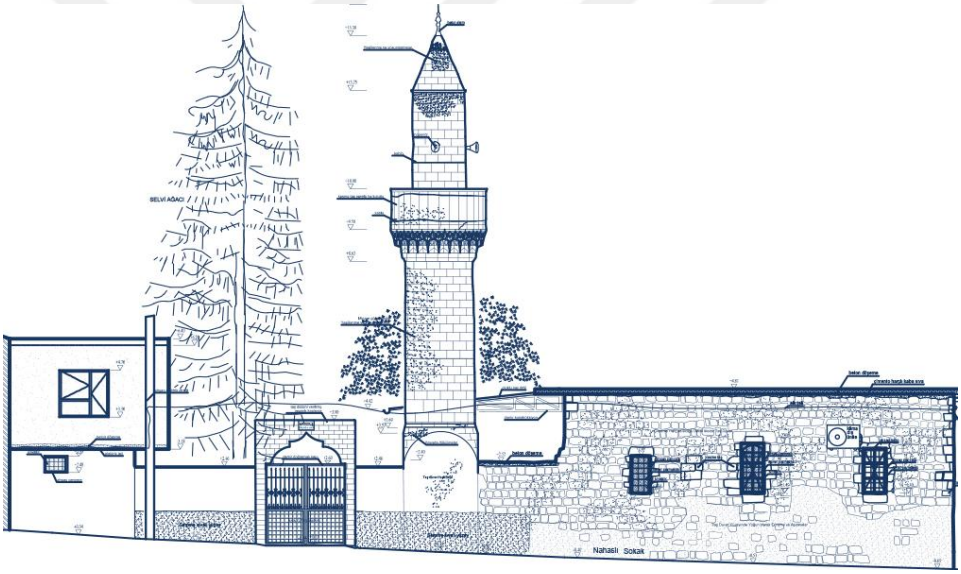
Çizim 35: Pirlioğlu Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

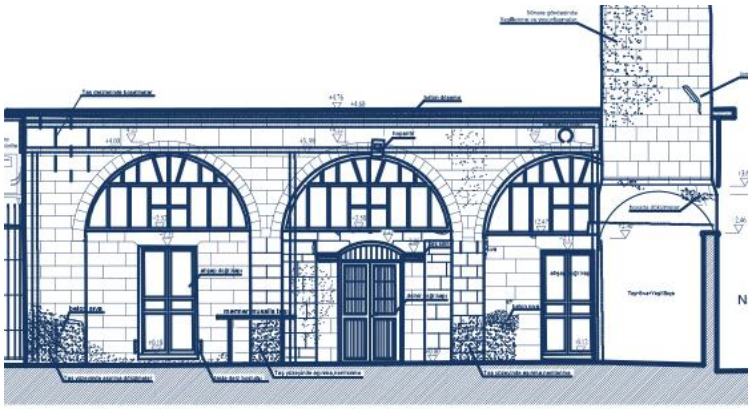
Çizim 36: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

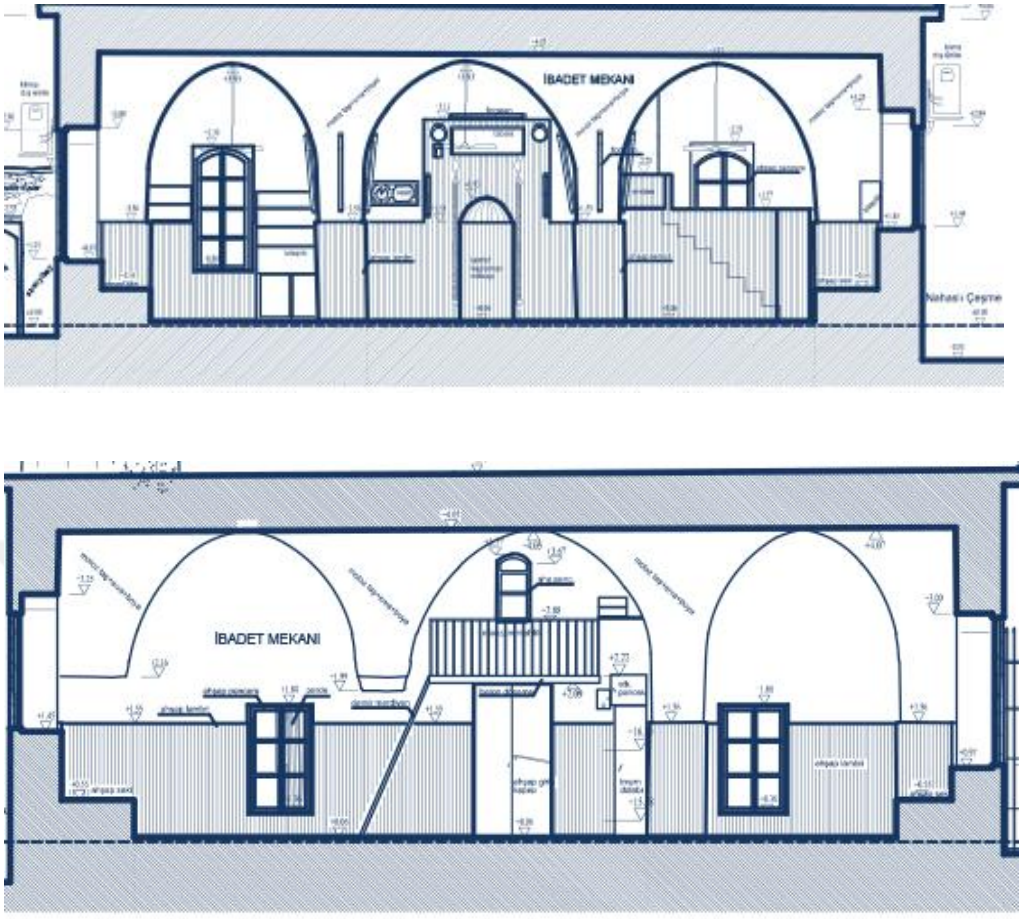
Çizim 37: Pirlioğlu Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

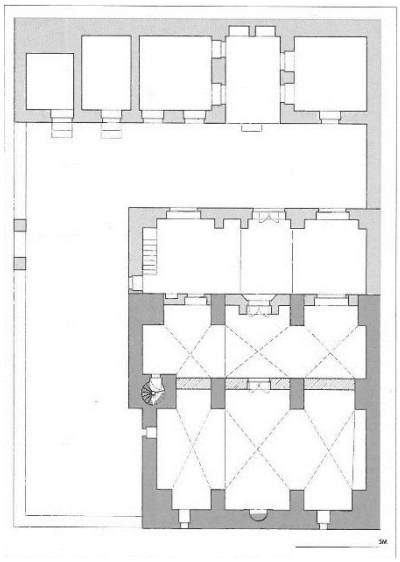
Çizim 38: Pirlioğlu Camii'nin Batı Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

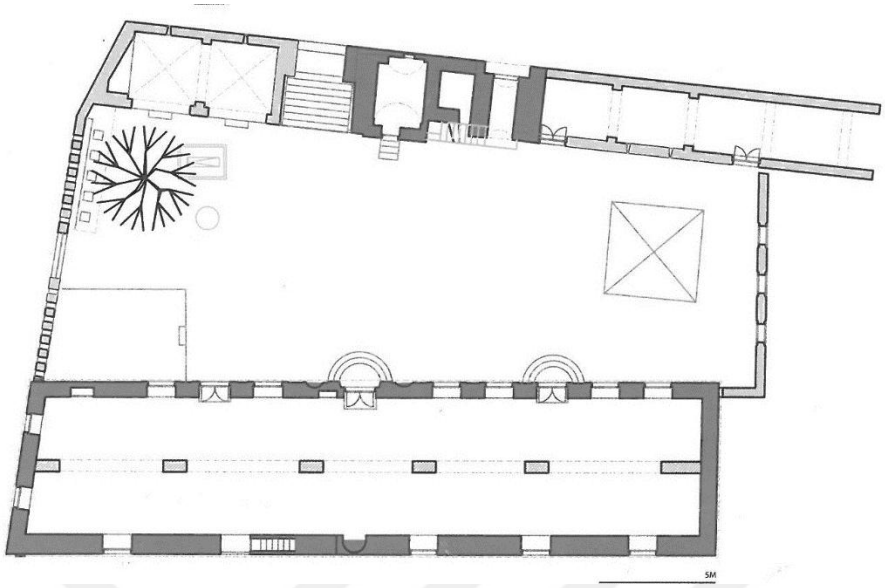
Çizim 39: Pirlioğlu Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

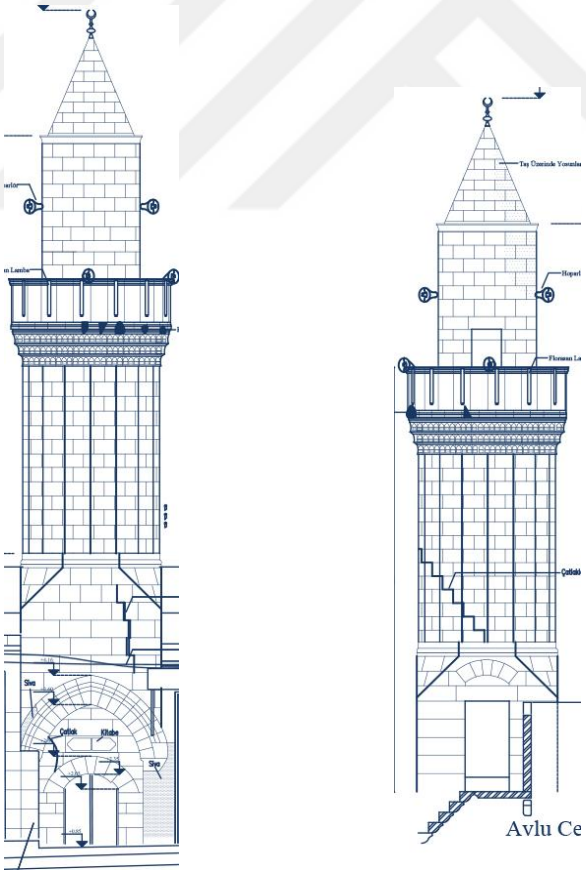
Çizim 40: Pirlioğlu Camii'nin Doğu-Batı Kesitleri (V.G.M.A.'den İşlenerek)

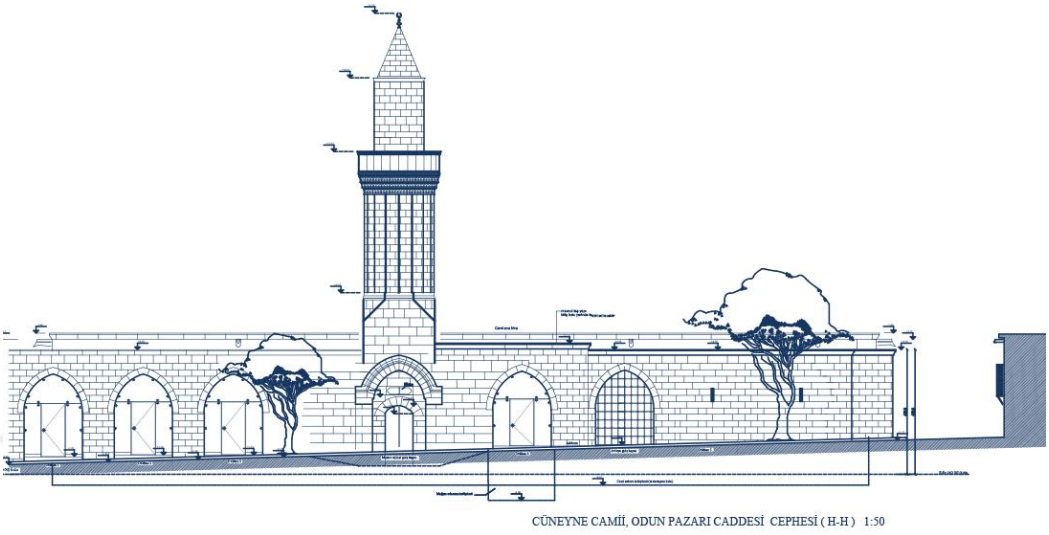
Çizim 41: Hasan Attar Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 42: Cüneyne Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

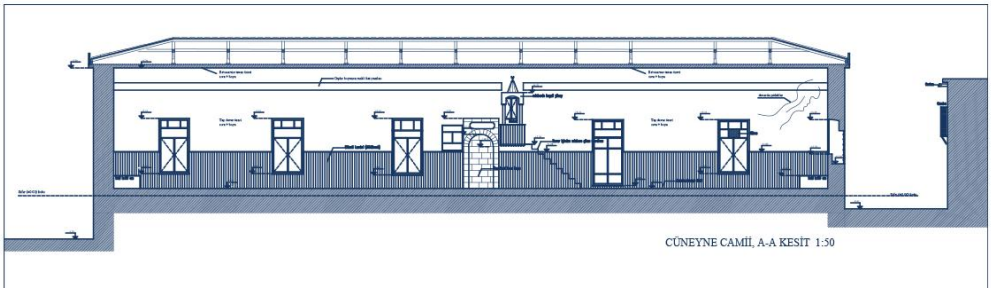
Çizim 43: Cüneyne Camii Minaresinin Kuzey ve Güney Cephesi
(V.G.M.A.'den İşlenerek)

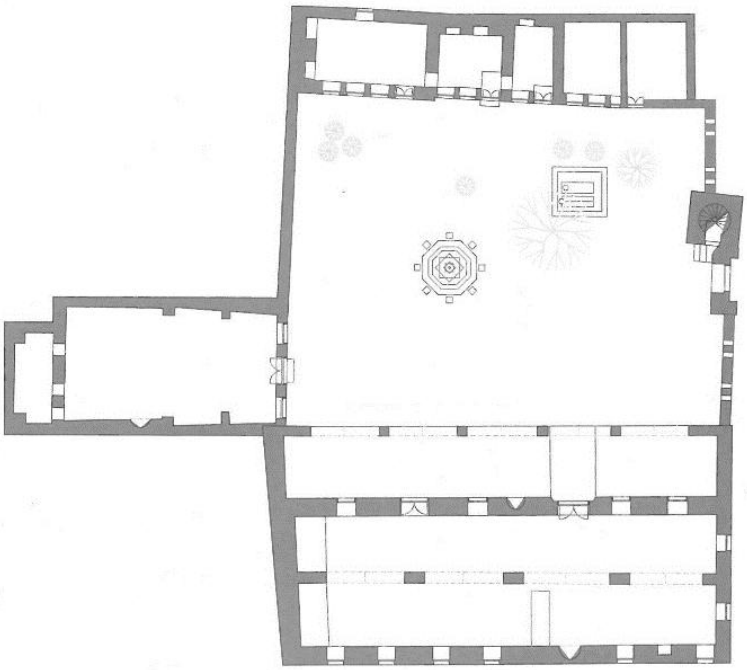
Çizim 44: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

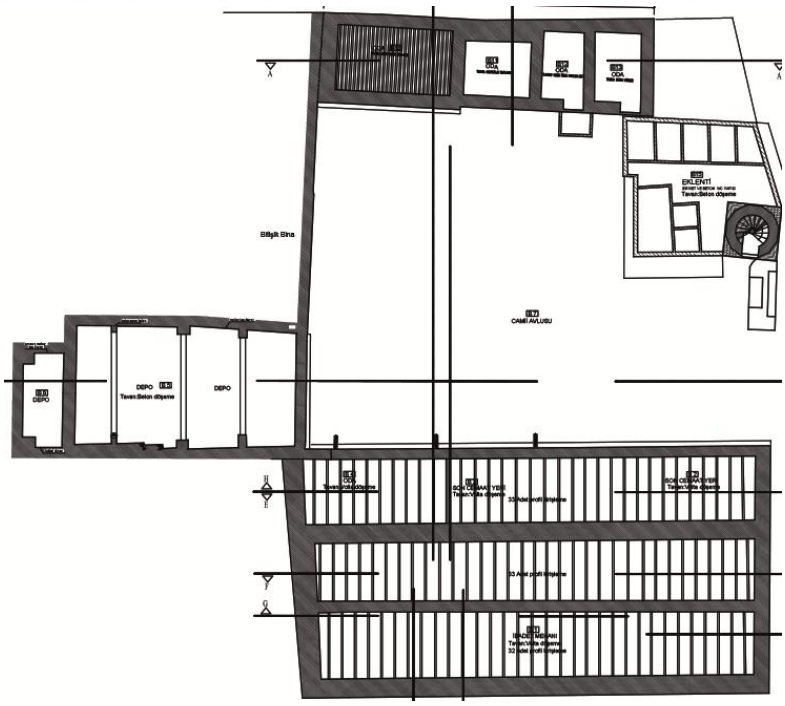
Çizim 45: Cüneyne Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

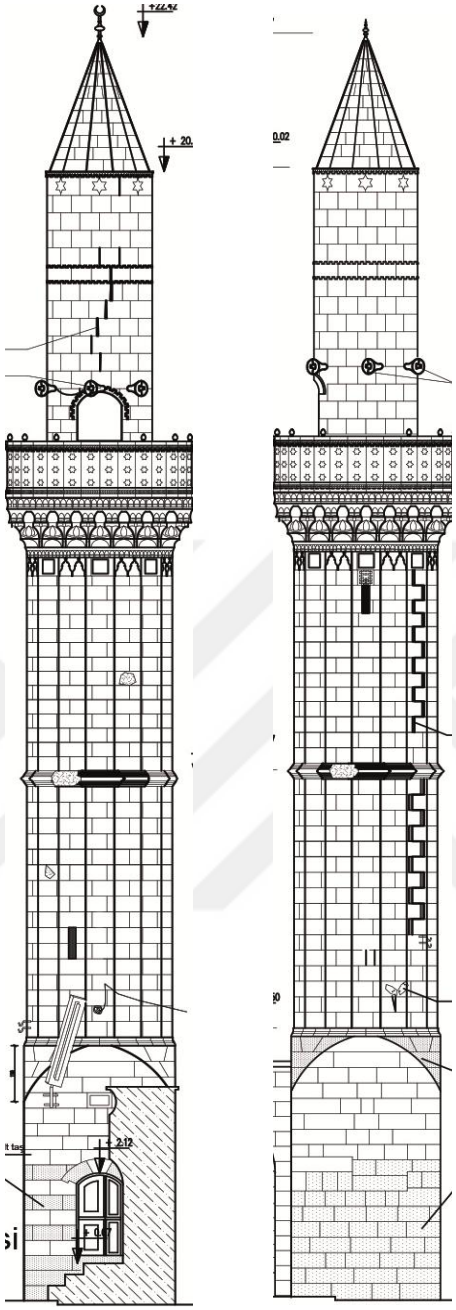
Çizim 46: Cüneyne Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

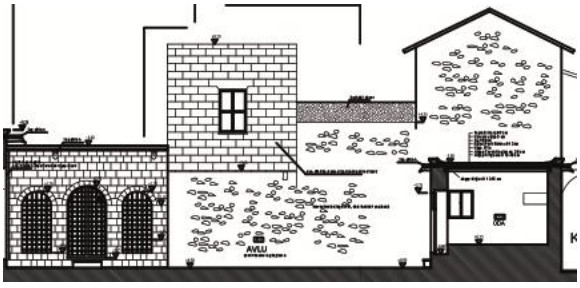
Çizim 47: Tabakhane Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

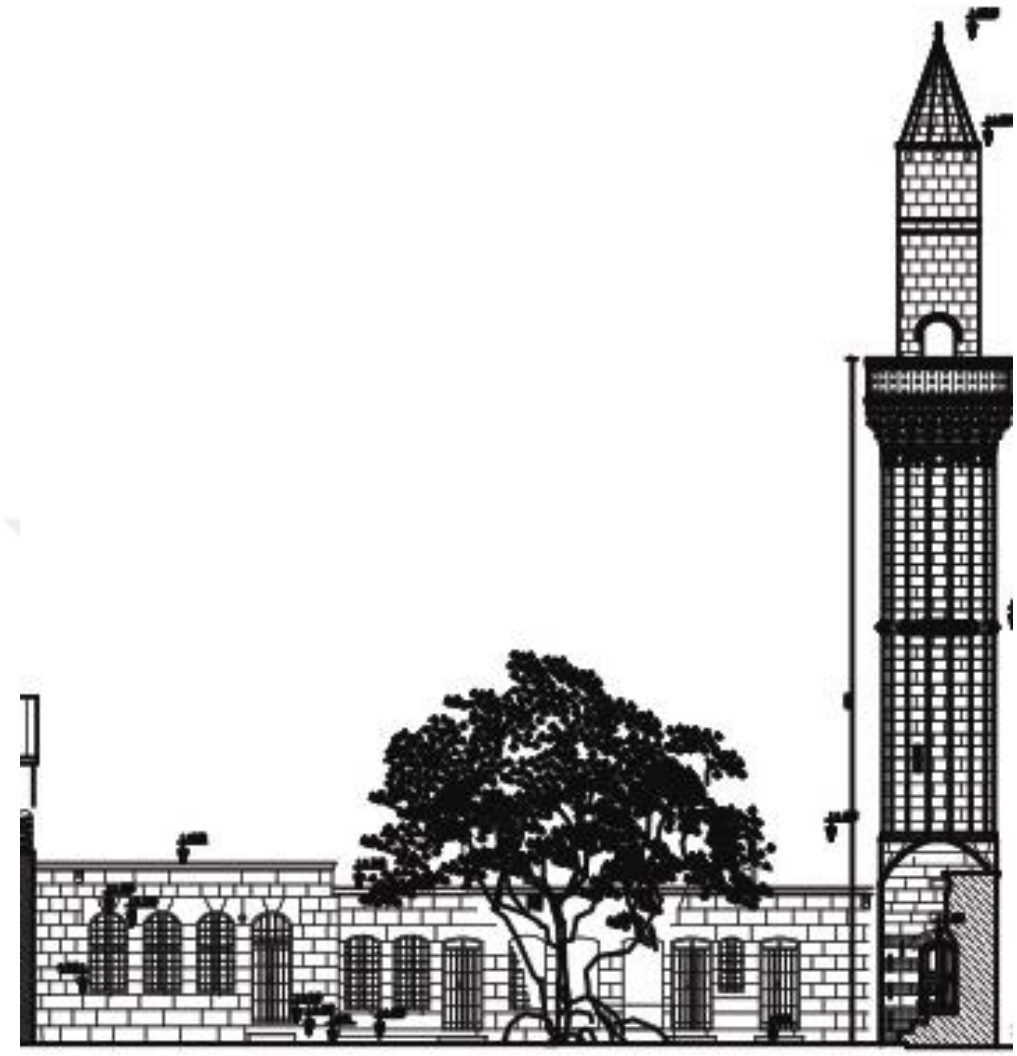
Çizim 48: Tabakhane Camii Çatı Planı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

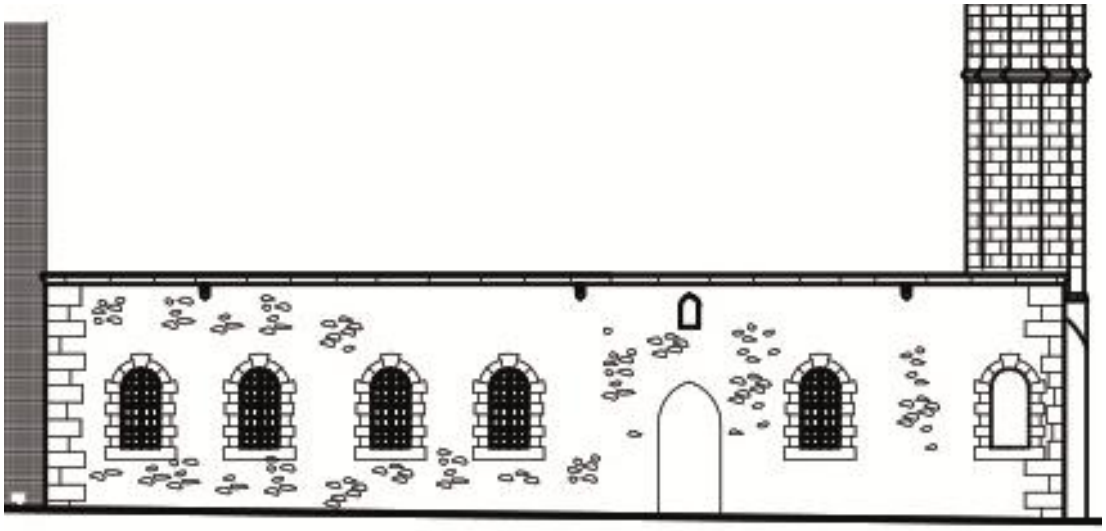
Çizim 49: Tabakhane Camii Minaresinin Doğu ve Güney Cephesleri (V.G.M.A'den İşlenerek)

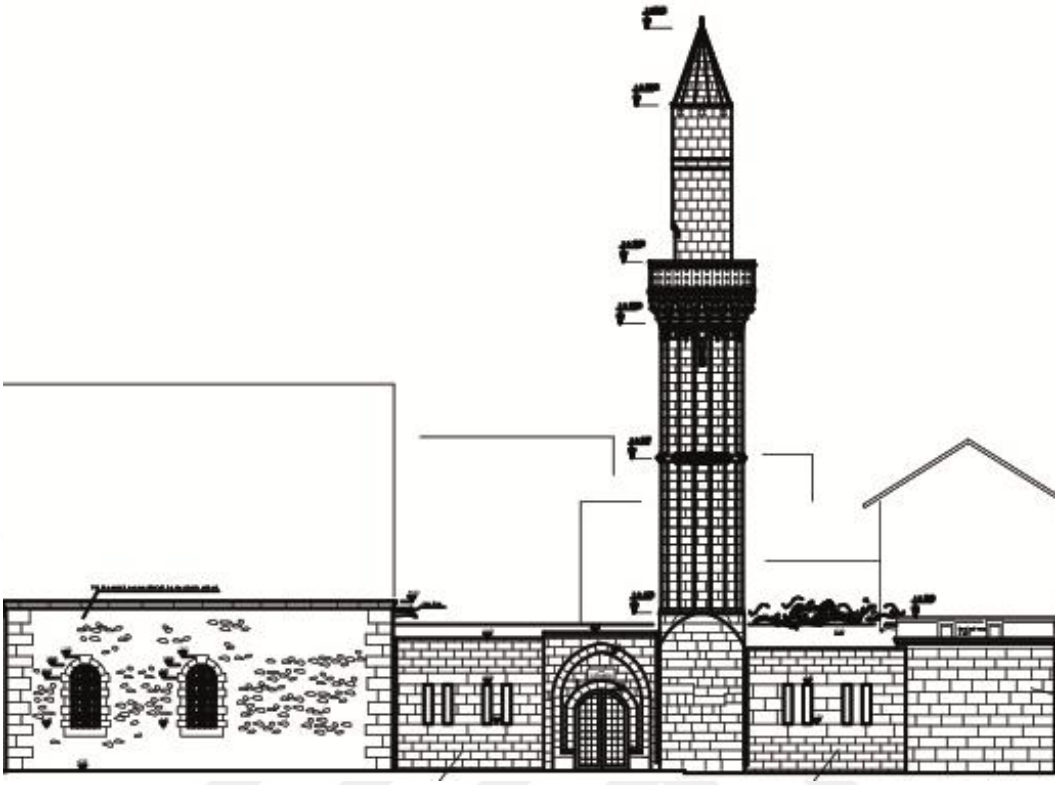
Çizim 50: Tabakhane Camii Avlusunun Batı Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

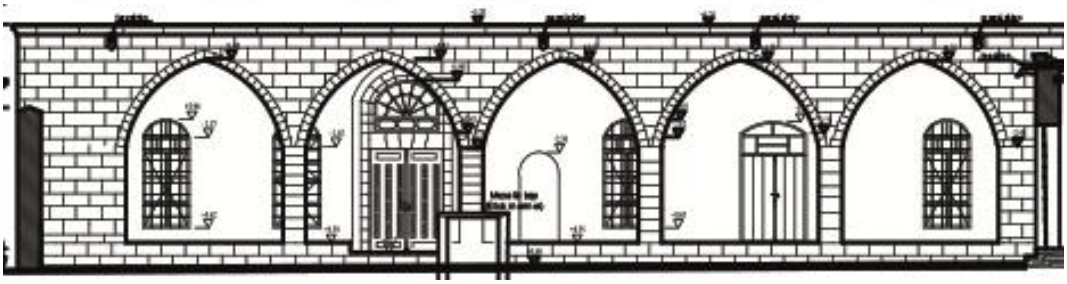
Çizim 51: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Kanadı (V.G.M.A.'den İşlenerek)

Çizim 52: Tabakhane Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

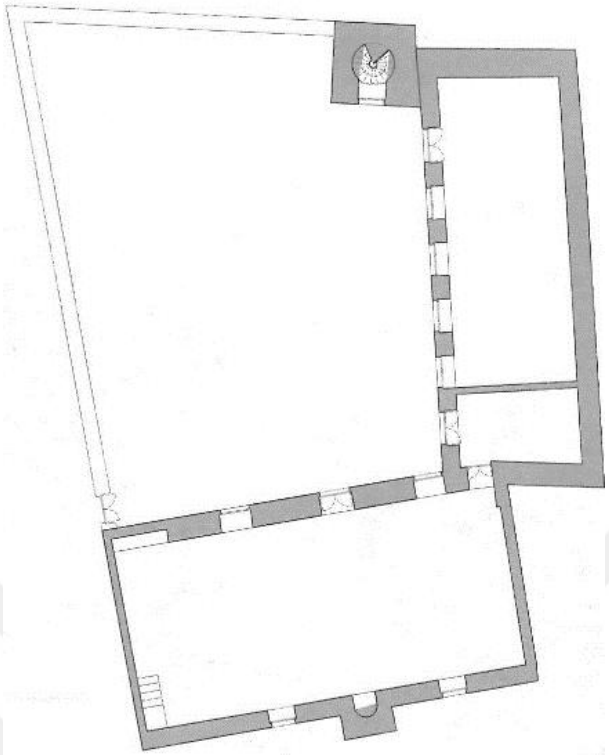
Çizim 53: Tabakhane Camii'nin Doğu Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

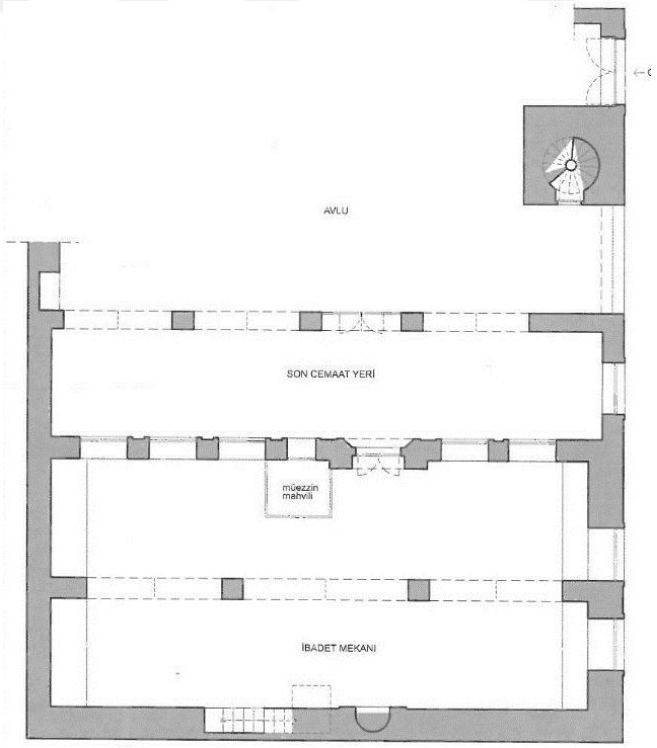
Çizim 54: Tabakhane Camii'nin Kuzey Cephesi (V.G.M.A.'den İşlenerek)

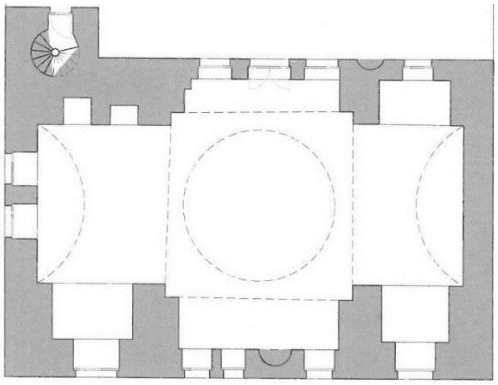
Çizim 55: Tabakhane Camii'nin Doğu-Batı Kesiti (V.G.M.A.'den İşlenerek)

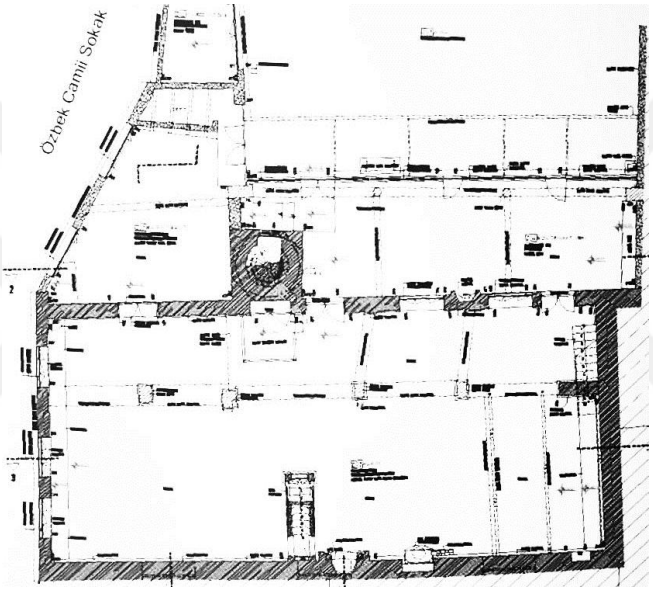
Çizim 56: Şeyh Ahmet Camii'nin Vaziyet Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

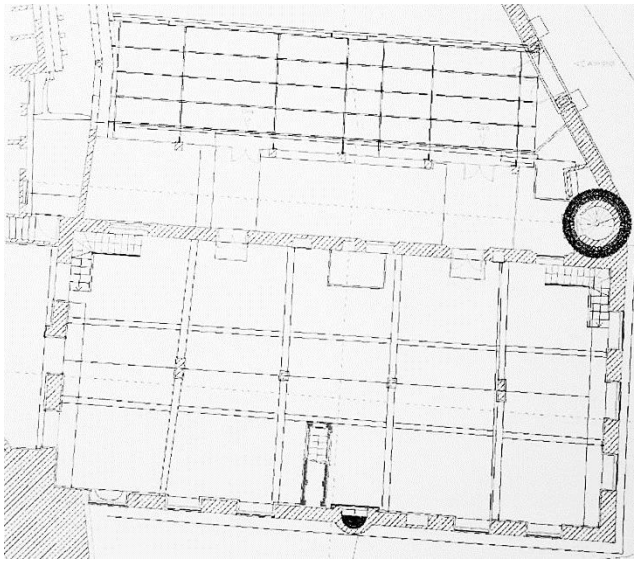
Çizim 57: Şeyh Süleyman Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

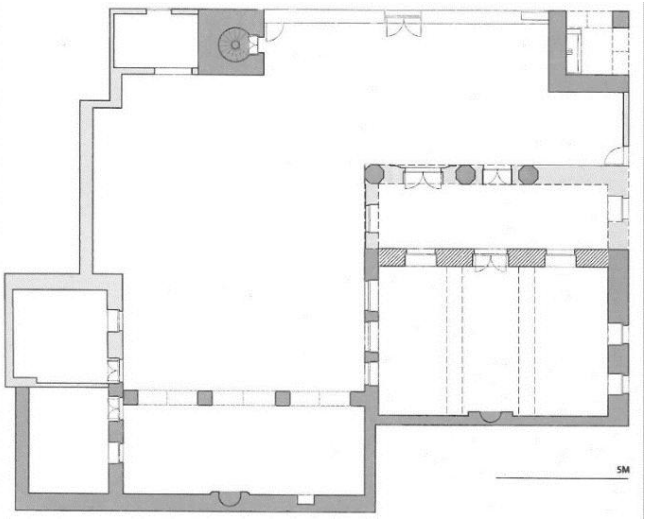
Çizim 58: Şeyh Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

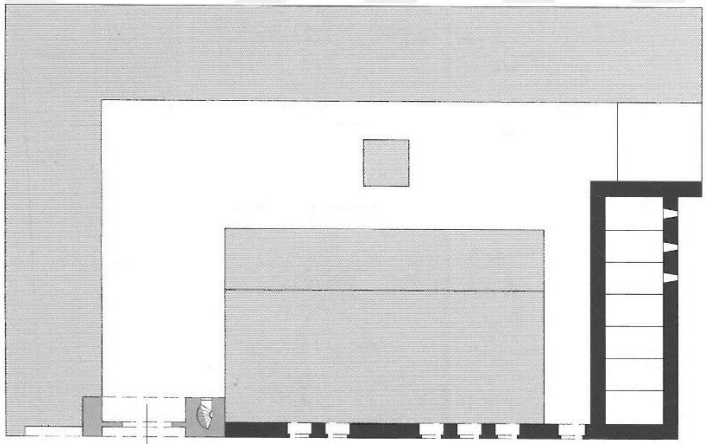
Çizim 59: Şeyh Süveydan Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

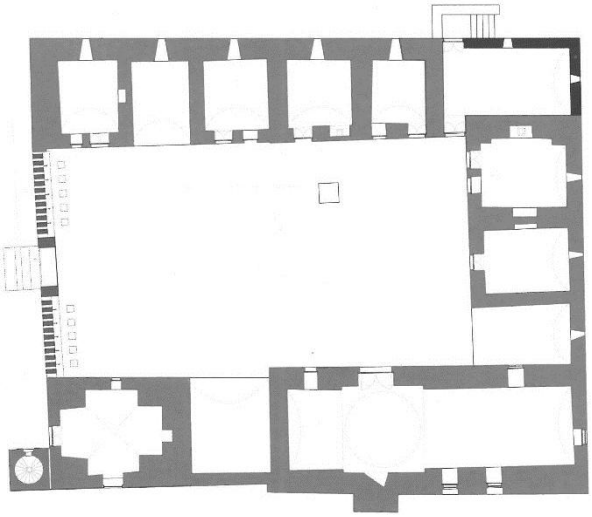
Çizim 60: Murtaza Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

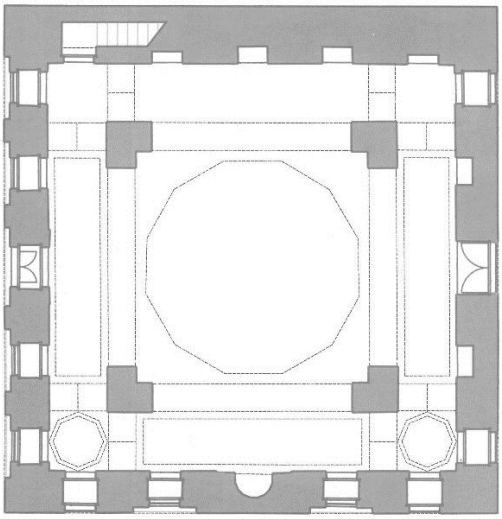
Çizim 61: Kürtler Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

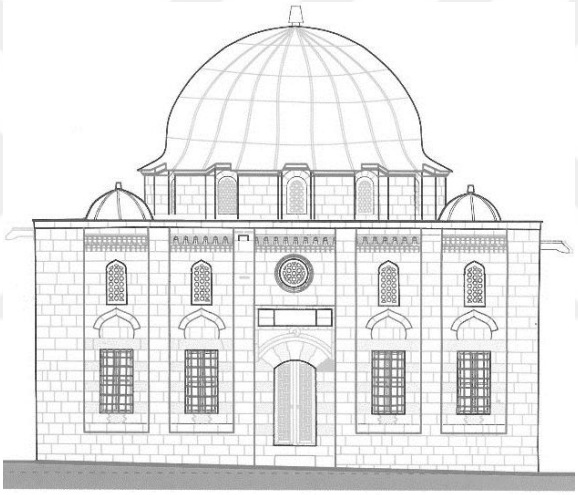
Çizim 62: Mehmet Paşa (İbrahim Efendi) Medresesi ve Camii'nin Restitüsyon Planı (A.DÜNDAR'dan)

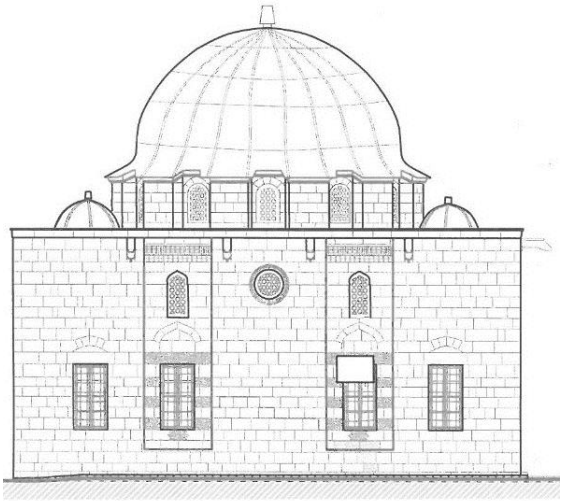

Çizim 63: Şurahbil Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

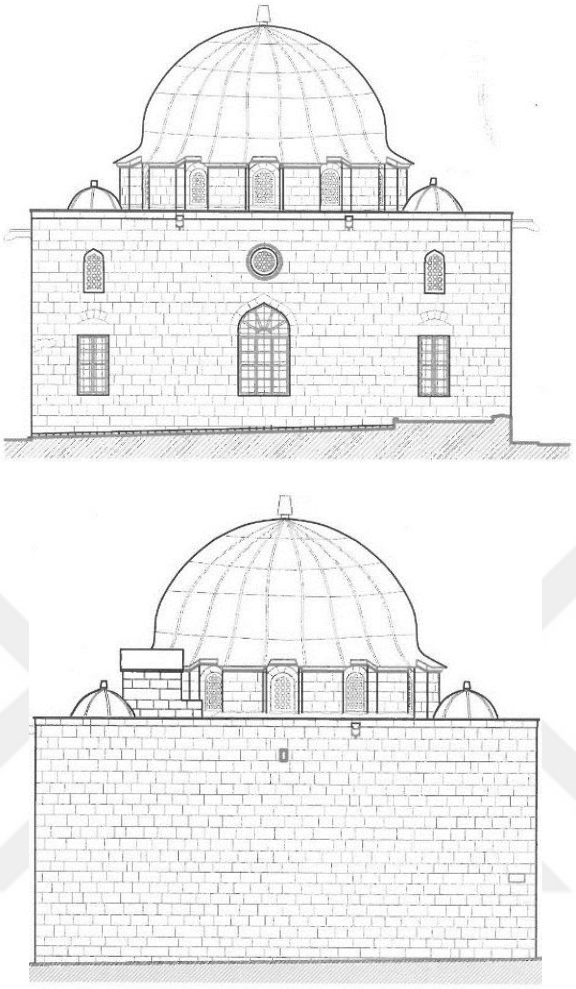

Çizim 64: Semahane'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

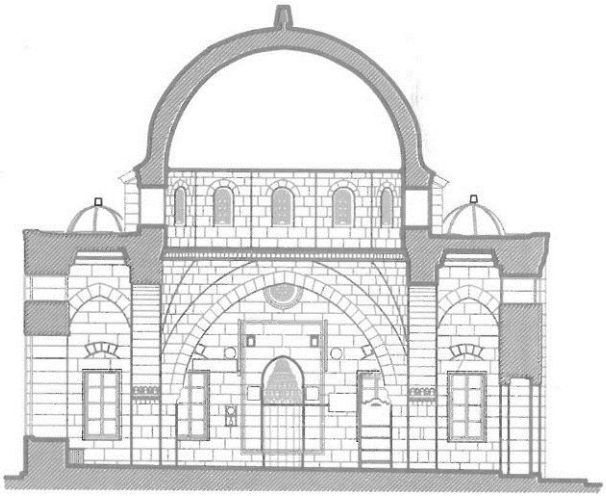

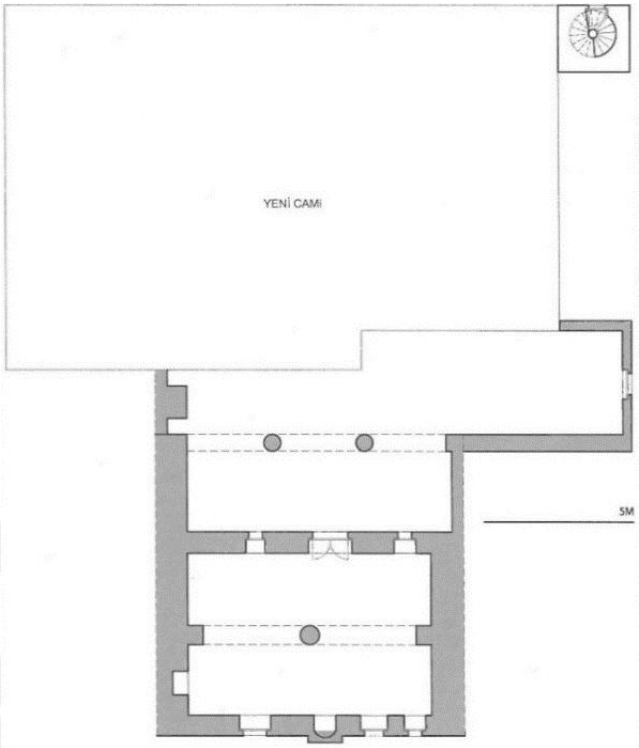
Çizim 65: Semahane'nin Batı ve Güney Cepheleri (S. BEBEKOĞLU'ndan)

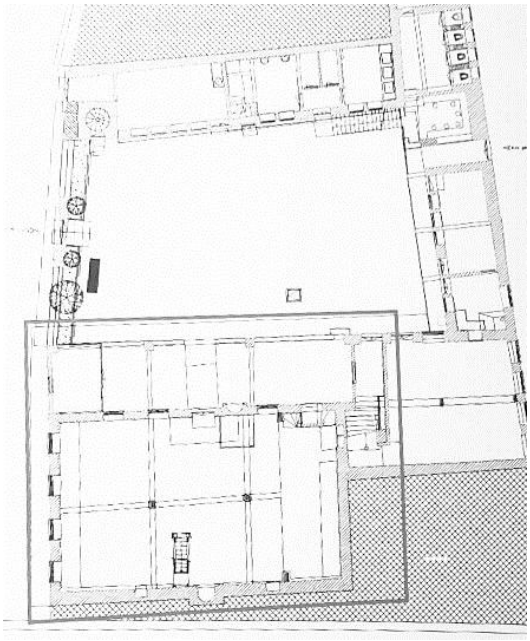
Çizim 66: Semahane'nin Doğu ve Kuzey Cepheleri (S. BEBEKOĞLU'ndan)

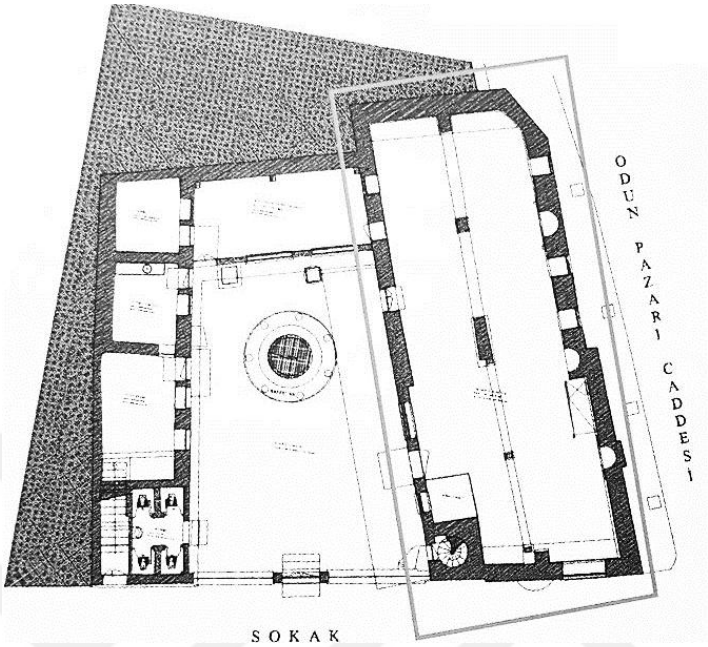
Çizim 67: Semahane'nin Doğu-Batı Kesiti (S. BEBEKOĞLU'ndan)

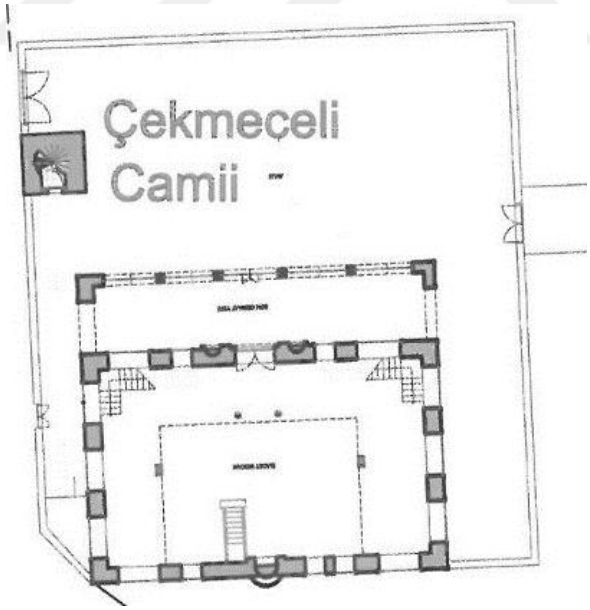
Çizim 68: Zeytinli Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

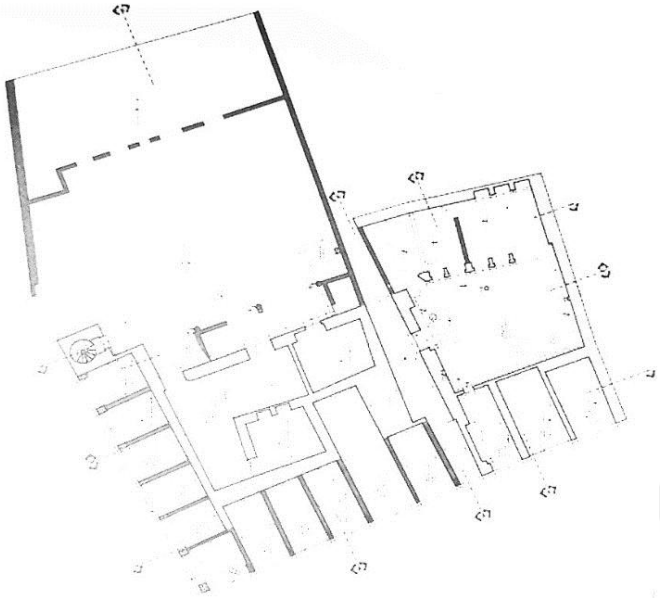
Çizim 69: Kesik Minare Camii'nin Planı

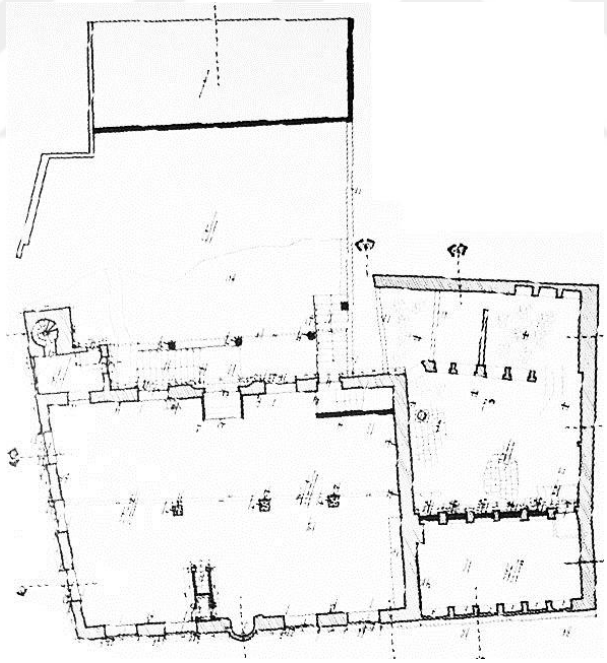
Çizim 70: Kör İmam Camii'nin Planı (V.G.M.A.'den)

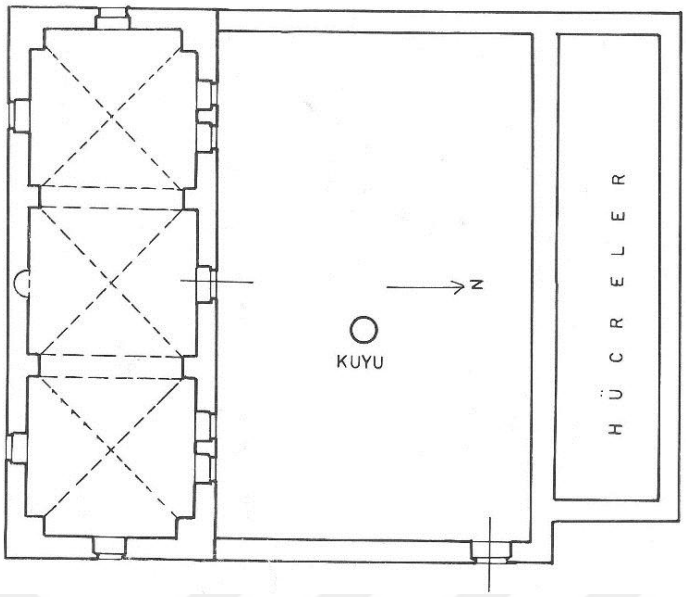
Çizim 71: Çekmeceli Camii'nin Planı (S. BEBEKOĞLU'ndan)

Çizim 72: Katrancı Camii'nin Alt Kat Planı (V.G.M.'den)

Çizim 73: Katrancı Camii'nin Üst Kat Planı (V.G.M.'den)

Çizim 74: Helvacıoğlu Camii Eski Planı (A. DÜNDAR'dan)

FOTOĞRAF LİSTESİ VE FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Kilis İlinin Haritası

Fotoğraf 2: Kilis İlinin Genel Görünüşü (R. ŞAVAŞÇIOĞLU'ndan)

Fotoğraf 3: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Kapı

Fotoğraf 4: Ulu Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 5: Ulu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 6: Ulu Camii'nin Eski Bir Fotoğrafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 7: Ulu Camii Avlusunun Doğu Kanadı

Fotoğraf 8: Ulu Camii Avlusunun Batı Kanadı

Fotoğraf 9: Ulu Camii Avlusunun Batı Kapısı

Fotoğraf 10: Ulu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Revağın İç Görünüşü

Fotoğraf 11: Ulu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 12: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Mekan

Fotoğraf 13: Ulu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 14: Ulu Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 15: Ulu Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 16: Ulu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 17: Ulu Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

Fotoğraf 18: Ulu Camii'nin Mihrabı ve Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 19: Ulu Camii'nin Minberi

Fotoğraf 20: Ulu Camii'nin En Erken Tarihli Kitabesi

Fotoğraf 21: Ulu Camii Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 22: Ulu Camii Minaresinin Bir Diğer Kitabesi

Fotoğraf 23: Ulu Camii Revağındaki Kitabe

Fotoğraf 24: Ulu Camii Taç Kapısındaki Kitabe

Fotoğraf 25: Ulu Camii Mihrabı Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 26: Ulu Camii Mihrabın Doğusundaki Peygamber Makamındaki Kitabe

Fotoğraf 27: Ulu Camii Mihrabın hemen Doğusundaki Kitabe

Fotoğraf 28: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Mekanın Kitabesi

Fotoğraf 29: Ulu Camii Avlusunun Doğu Kanadındaki Kitabe

Fotoğraf 30: Ulu Camii Avlusunun Batı Kanadındaki Kitabe

Fotoğraf 31: Ulu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Revağın Üzerinde Yer alan Kitabe

Fotoğraf 32: Tekye Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 33: Tekye Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 34: Tekye Camii Son Cemaat Yerinin Kuzeybatısındaki Sütun Başlığı

Fotoğraf 35: Tekye Camii Son Cemaat Yerinin Kubbe Süslemesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 36: Tekye Camii Son Cemaat Yerindeki Pencereler

Fotoğraf 37: Tekye Camii Son Cemaat Yerindeki Çörtenler ve Rozetler

Fotoğraf 38: Tekye Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 39: Tekye Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri (V.G.M.'den)

Fotoğraf 40: Tekye Camii'nin Güney ve Doğu Cepheleri (V.G.M.'den)

Fotoğraf 41: Tekye Camii'nin Eski Şadırvanı Kalıntısı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 42: Tekye Camii'nin Şadırvanı

Fotoğraf 43: Tekye Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 44: Tekye Camii Taç Kapısının Mihrabiyeleri

Fotoğraf 45: Tekye Camii Hariminin Penceresi

Fotoğraf 46: Tekye Camii Harim Kapısının Süsleme Detayı

Fotoğraf 47: Tekye Camii'nin Revzen Pencereleri

Fotoğraf 48: Tekye Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 49: Tekye Camii'nin Kubbesi

Fotoğraf 50: Tekye Camii'nin Müezzin Mahfili ve Kadınlar Mahfili (V.G.M.'den)

Fotoğraf 51: Tekye Camii Kadınlar Mahfilinin Süsleme Detayı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 52: Tekye Camii'nin Mihrabı

Fotoğaf 53: Tekye Camii'nin Mihrabı ve Minberi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 54: Tekye Camii'nin Minberi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 55: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Türbesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 56: Canbolad Paşa Külliyesi Türbesinin Pencereleri ve Haziresi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 57: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Hacı Bekir Bey Türbesi

Fotoğraf 58: Canbolad Paşa Külliyesi Batı Kanadındaki Hücreler

Fotoğraf 59: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Medresesi

Fotoğraf 60: Akcurun Camii Avlusunun Batı Kanadındaki Giriş Kapısı

Fotoğraf 61: Akcurun Camii Avlusunun Batı Kanadı

Fotoğraf 62: Akcurun Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 63: Akcurun Camii Batı Cephesinin Pencereleri

Fotoğraf 64: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Kanadı

Fotoğraf 65: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Kanadındaki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 66: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 67: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Kanadındaki Giriş Kapısı

Fotoğraf 68: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 69: Akcurun Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 70: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 71: Akcurun Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 72: Akcurun Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 73: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

Fotoğraf 74: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin Doğu Duvarındaki Nişler

Fotoğraf 75: Akcurun Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyeler

Fotoğraf 76: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin Harime Açılan Kapı ve Pencereleri

Fotoğraf 77: Akcurun Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 78: Akcurun Camii Hariminin Batı Duvarı

Fotoğraf 79: Akcurun Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 80: Akcurun Camii Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 81: Akcurun Camii Son Cemaat Yerindeki Tamir Kitabesi

Fotoğraf 82: Hacı Derviş Camii'nin Eski Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 83: Hacı Derviş Camii'nin Yıkılan Beden Duvarları ve Minaresi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 84: Hacı Derviş Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 85: Hacı Derviş Camii Avlusunun Doğusundaki Hücre

Fotoğraf 86: Hacı Derviş Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 87: Hacı Derviş Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 88: Hacı Derviş Camii Hariminin Kuzey Duvarı

Fotoğraf 89: Hacı Derviş Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 90: Hacı Derviş Camii'nin Kitabesi

Fotoğraf 91: Kadı Camii Avlusunun Batı Kapısı

Fotoğraf 92: Kadı Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 93: Kadı Camii Batı Cephesindeki Çörten (V.G.M.'den)

Fotoğraf 94: Kadı Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 95: Kadı Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 96: Kadı Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 97: Kadı Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 98: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Pencere

Fotoğraf 99: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Batı Tarafı

Fotoğraf 100: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyeler

Fotoğraf 101: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Çörtenler (V.G.M.'den)

Fotoğraf 102: Kadı Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 103: Kadı Camii Hariminin Doğusundaki Mahfil

Fotoğraf 104: Kadı Camii Hariminin Batısındaki Mahfil

Fotoğraf 105: Kadı Camii Harimindeki Mihraplar

Fotoğraf 106: Kadı Camii Avlu Kapısının Kitabesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 107: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Ana Kapının Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 108: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Doğusundaki Kitabe

Fotoğraf 109: Kadı Camii Mihrabın Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 110: Kadı Camii Harimin Batı Tarafındaki Mihrabın Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 111: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 112: Muallak Camii'nin Genel Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 113: Muallak Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 114: Muallak Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 115: Muallak Camii'nin Mahzeni (V.G.M.'den)

Fotoğraf 116: Muallak Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 117: Muallak Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 118: Muallak Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 119: Muallak Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 120: Muallak Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 121: Muallak Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 122: Muallak Camii Hariminin Batı Tarafı

Fotoğraf 123: Muallak Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 124: Muallak Camii Hariminin Eski Bir Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 125: Hindioğlu Camii Avlusunun Doğusundaki Kapı

Fotoğraf 126: Hindioğlu Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 127: Hindioğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 128: Hindioğlu Camii Avlusunun Doğusundaki Mekan

Fotoğraf 129: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerinin Sütunları ve Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 130: Hindioğlu Camii Avlusunun Kuzey Kanadındaki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 131: Hindioğlu Camii Avlusunun Batı Kapısı

Fotoğraf 132: Hindioğlu Camii Avlusunun Batısındaki Kapının Avluya Açılan Kemeri

Fotoğraf 133: Hindioğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 134: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Ayakların Süslemeleri

Fotoğraf 135: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Niş

Fotoğraf 136: Hindioğlu Camii'nin Kadınlar Mahfili

Fotoğraf 137: Hindioğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 138: Hindioğlu Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 139: Hindioğlu Camii'nin Kuzeydoğusundaki Odanın Harimden Girişi

Fotoğraf 140: Hindioğlu Camii Kuzeydoğusundaki Odanın İçinde Yer Alan Sanduka

Fotoğraf 141: Hindioğlu Camii'nin Kitabeleri

Fotoğraf 142: Çalık Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 143: Çalık Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 144: Çalık Camii'nin Genel Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 145: Çalık Camii 1950'li Yıllarındaki Güney Cephesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 146: Çalık Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 147: Çalık Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 148: Çalık Camii Hariminin Genel Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 149: Çalık Camii Hariminin Batı Tarafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 150: Çalık Camii Hariminin Doğu Tarafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 151: Çalık Camii Taç Kapısı Kitabesi

Fotoğraf 152: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 153: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 154: Pirlioğlu Camii'nin Kuyusu

Fotoğraf 155: Pirlioğlu Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 156: Pirlioğlu Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 157: Pirlioğlu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 158: Pirlioğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 159: Pirlioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Rozet

Fotoğraf 160: Pirlioğlu Camii Hariminin Genel Görüntüsü

Fotoğraf 161: Pirlioğlu Camii Avlusunun Güneydoğusunda Yer Alan Çeşmenin Kitabesi

Fotoğraf 162: Hasan Attar Camii Avlusunun Kuzeyindeki Eyvan

Fotoğraf 163: Hasan Attar Camii Avlusunun Kuzeyindeki Hücreler ve Lojman

Fotoğraf 164: Hasan Attar Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 165: Hasan Attar Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 166: Hasan Attar Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 167: Hasan Attar Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

Fotoğraf 168: Hasan Attar Camii Son Cemaat Yerindeki Duvarın İçerisinde Kalan Kuyu

Fotoğraf 169: Hasan Attar Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 170: Hasan Attar Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 171: Hasan Attar Camii Harime Açılan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 172: Hasan Attar Camii Eyvanındaki Kitabe

Fotoğraf 173: Cüneyne Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 174: Cüneyne Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 175: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 176: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzeybatısındaki Mezar

Fotoğraf 177: Cüneyne Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 178: Cüneyne Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 179: Cüneyne Camii Kuzey Cephesinedeki Ana Kapı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 180: Cüneyne Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 181: Cüneyne Camii'nin Mihrabı

Fotoğraf 182: Tabakhane Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 183: Tabakhane Camii Avlusunun Batı Kanadı ve Şadırvanı

Fotoğraf 184: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 185: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 186: Tabakhane Camii Avlusundaki Taş Sanduka

Fotoğraf 187: II. Abdülhamid Albümleri'nde Tabakhane Camii'ye Ait Görüntü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 188: Tabakhane Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 189: Tabakhane Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 190: Tabakhane Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 191: Tabakhane Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 192: Tabakhane Camii'nin Minberi

Fotoğraf 193: Tabakhane Camii Minberinin Süsleme Detayı

Fotoğraf 194: Tabakhane Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 195: Tabakhane Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyenin Üzerindeki Kitabeler

Fotoğraf 196: Şeyh Ahmet Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 197: Şeyh Ahmet Camii'nin Şadırvanı

Fotoğraf 198: Şeyh Ahmet Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 199: Şeyh Ahmet Camii Avlusundaki Sütun Başlığı ve Minarenin Kaidesi

Fotoğraf 200: Şeyh Ahmet Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 201: Şeyh Ahmet Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 202: Şeyh Ahmet Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

Fotoğraf 203: Şeyh Ahmet Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 204: Şeyh Ahmet Camii Minaresindeki Kitabe

Fotoğraf 205: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 206: Şeyh Süleyman'nin Camii Minaresi

Fotoğraf 207: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Kuzey ve Doğu Kanadı

Fotoğraf 208: Şeyh Süleyman Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 209: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerinin Güney Duvarı

Fotoğraf 210: Şeyh Süleyman Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 211: Şeyh Süleyman Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 212: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 213: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 214: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerindeki Kitabeler

Fotoğraf 215: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerindeki Kapının Üzerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 216: Şeyh Süleyman Camii Minberine Yazılı Kitabe

Fotoğraf 217: Şeyh Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 218: Şeyh Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri

Fotoğraf 219: Şeyh Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 220: Şeyh Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 221: Şeyh Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 222: Şeyh Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

Fotoğraf 223: Şeyh Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 224: Şeyh Camii'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 225: Şeyh Süveydan Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 226: Şeyh Süveydan Camii Avlusunun Giriş Kapısı ve İkinci Minaresi

Fotoğraf 227: Şeyh Süveydan Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 228: Şeyh Süveydan Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 229: Şeyh Süveydan Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 230: Şeyh Süveydan Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 231: Şeyh Süveydan Camii Hariminin İkinci Sahını

Fotoğraf 232: Şeyh Süveydan Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 233: Şeyh Süveydan Camii Özgün Minaresindeki Kitabe

Fotoğraf 234: Şeyh Süveydan Camii Son Cemaat Yerindeki Kitabe

Fotoğraf 235: Şeyh Süveydan Camii Son Cemaat Yerindeki Bir Diğer Kitabe

Fotoğraf 236: Şeyh Süveydan Camii İkinci Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 237: Murtaza Camii'nin Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 238: Murtaza Camii 1950'li Yıllara Ait Görüntü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 239: Murtaza Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 240: Murtaza Camii Kadınlar Mescidinin İç Görünüşü

Fotoğraf 241: Murtaza Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 242: Murtaza Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 243: Murtaza Camii Hariminin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 244: Murtaza Camii Hariminin Kıble Duvarı

Fotoğraf 245: Murtaza Camii Harimine Girişi Sağlayan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 246: Murtaza Camii Minberin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 247: Kürtler Camii'nin Doğu Cephesi ve Küçük Çarşı Kasteli

Fotoğraf 248: Kürtler Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 249: Kürtler Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 250: Kürtler Camii Avlusunun Batı Kanadı

Fotoğraf 251: Kürtler Camii Avlusunun Güney Kanadı

Fotoğraf 252: Kürtler Camii Revağın İç Görünüşü

Fotoğraf 253: Kürtler Camii'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 254: Kürtler Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 255: Kürtler Camii Hariminin Kuzey Duvarı

Fotoğraf 256: Kürtler Camii Harime Açılan Kapının Sol Üst Köşesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 257: Kürtler Camii Harime Açılan Basık Kemerli Kapının Üzerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 258: Kürtler Camii Avlusundaki Revağın Mihrabı Üzerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 259: Kürtler Camii Avlusundaki Revak Kemerinin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 260: Mehmet Paşa Camii Avlu Kapısı ve Minare Kaidesi

Fotoğraf 261: Mehmet Paşa Camii Minare Kaidesinin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 262: Mehmet Paşa Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 263: Mehmet Paşa Camii Minaresinin Şerefe ve Petek Bölümü

Fotoğraf 264: Mehmet Paşa Camii Avlu Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 265: Şurahbil Camii Avlusunun Batı Cephesi

Fotoğraf 266: Şurahbil Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 267: Şurahbil Camii'nin Kadınlar Mescidi

Fotoğraf 268: Şurahbil Camii Avlusunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 269: Şurahbil Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 270: Şurahbil Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 271: Şurahbil Camii Avlusunun Güney Kanadı

Fotoğraf 272: Şurahbil Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 273: Şurahbil Camii Hariminin Üst Örtüsü

Fotoğraf 274: Şurahbil Camii'nin Mihrabı

Fotoğraf 275: Şurahbil Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 276: Şurahbil Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 277: Şurahbil Camii Avlusunun Güneyinde Yer Alan Eyvanın Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 278: Şurahbil Camii Harimine Açılan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 279: Semahane'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 280: Semahane'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 281: Semahane'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 282: Semahane'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 283: Semahane'nin Batı Tarafı

Fotoğraf 284: Semahane'nin Kubbesi ve Kubbe Kasnağı

Fotoğraf 285: Semahane'nin Kubbesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 286: Semahane'nin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 287: Semahane'nin Mahfil Katı

Fotoğraf 288: Semahane'nin Doğu Tarafı

Fotoğraf 289: Semahane'nin Yuvarlak Şekilli, Revzen Penceresi

Fotoğraf 290: Semahane'nin Mihrabı

Fotoğraf 291: Semahane'nin Mihrabının Konsolları

Fotoğraf 292: Semahane Giriş Kapısının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 293: Semahane'de Muhafaza Edilen Kitabe (V.G.M.'den)

Fotoğraf 294: Semahane'nin Mehmet Tektuna Tarafından Bulunan Kitabesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 295: Zeytinli Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 296: Zeytinli Camii'nin Kuyusu

Fotoğraf 297: Zeytinli Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 298: Zeytinli Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 299: Çırazoğlu Camii Avlusunun Doğu ve Kuzey Cepheleri

Fotoğraf 300: Çırazoğlu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 301: Çırazoğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 302: Çırazoğlu Camii'nin Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 303: Çırazoğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 304: Çırazoğlu Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

Fotoğraf 305: Çırazoğlu Camii'nin Kadınlar Bölümü

Fotoğraf 306: Çırazoğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 307: Çırazoğlu Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 308: Çırazoğlu Camii'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 309: Kesik Minare Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 310: Kesik Minare Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 311: Kesik Minare Camii Avlusunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 312: Kesik Minare Camii'nin Kadınlar Mescidi

Fotoğraf 313: Kesik Minare Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 314: Kesik Minare Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 315: Kesik Minare Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 316: Kesik Minare Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 317: Kesik Minare Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 318: Kesik Minare Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 319: Kesik Minare Camii Harim Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 320: Kesik Minare Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyenin Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 321: Kesik Minare Camii Hariminin Batı Duvarında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 322: Kesik Minare Camii Batı Cephesindeki Kitabe

Fotoğraf 323: Kör İmam Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 324: Kör İmam Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 325: Kör İmam Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 326: Kör İmam Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 327: Kör İmam Camii'nin Birinci Minaresi

Fotoğraf 328: Kör İmam Camii'nin İkinci Minaresi

Fotoğraf 329: Kör İmam Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 330: Kör İmam Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 331: Kör İmam Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 332: Çekmeceli Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 333: Çekmeceli Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 334: Çekmeceli Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri

Fotoğraf 335: Çekmeceli Camii'nin Doğu ve Kuzey Cepheleri

Fotoğraf 336: Çekmeceli Camii Güney Cephesinin 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 337: Çekmeceli Camii Son Cemaat Yerinin Güney Duvarı

Fotoğraf 338: Çekmeceli Camii Kuzey Cephesi 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 339: Çekmeceli Camii 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 340: Çekmeceli Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 341: Çekmeceli Camii'nin Mahfil Katı

Fotoğraf 342: Çekmeceli Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 343: Çekmeceli Camii Minaresindeki Arapça Kitabe

Fotoğraf 344: Çekmeceli Camii Minaresindeki Türkçe Kitabe

Fotoğraf 345: Çekmeceli Camii Harime Girişi Sağlayan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 346: Çekmeceli Camii Mihrabı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 347: Katrancı Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 348: Katrancı Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 349: Katrancı Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 350: Katrancı Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 451: Katrancı Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 452: Katrancı Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 353: Katrancı Camii Kuzey Cephede Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 354: Katrancı Camii Avlusunda Bulunan Kayıp Kitabe

Fotoğraf 355: Katrancı Camii Hariminin Doğu Duvarında Bulunan Kitabe

Fotoğraf 356: Helvacıoğlu Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 357: Helvacıoğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 358: Helvacıoğlu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 359: Helvacıoğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 360: Helvacıoğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 361: Helvacıoğlu Camii'nin Kubbesi

Fotoğraf 362: Helvacıoğlu Camii'nin Mihrabı

Fotoğraf 1: Kilis İlinin Haritası

Fotoğraf 2: Kilis İlinin Genel Görünüşü (R. ŞAVAŞÇIOĞLU'ndan)

Fotoğraf 3: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Kapı

Fotoğraf 4: Ulu Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 5: Ulu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

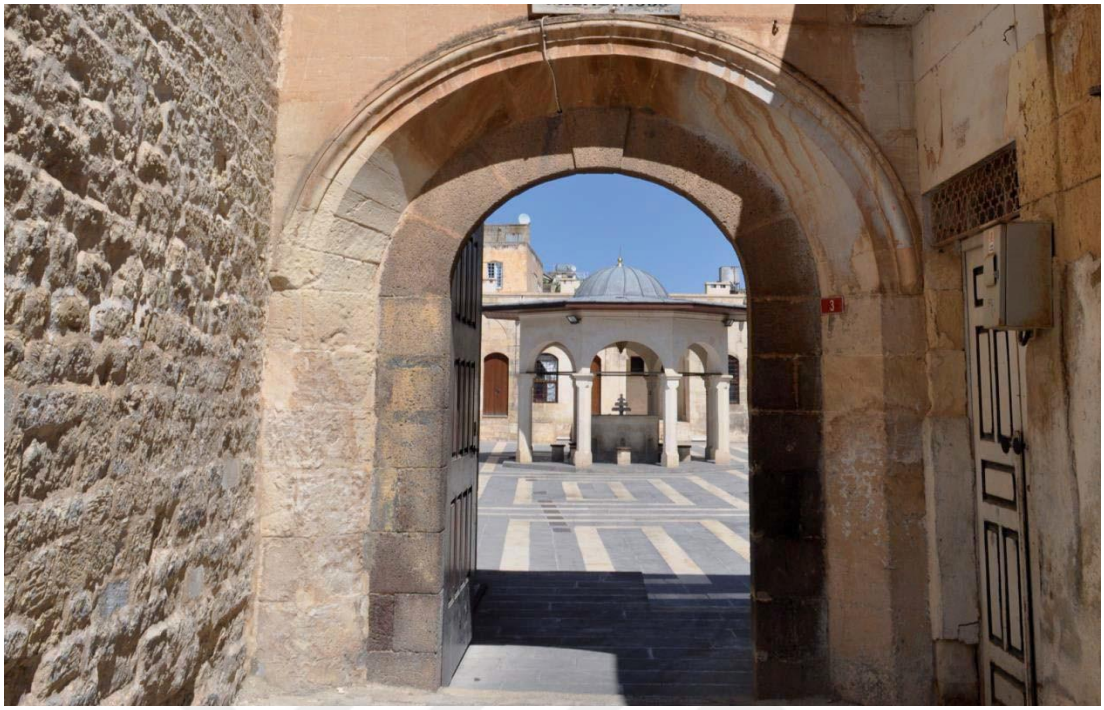
Fotoğraf 6: Ulu Camii'nin Eski Bir Fotoğrafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 7: Ulu Camii Avlusunun Doğu Kanadı

Fotoğraf 8: Ulu Camii Avlusunun Batı Kanadı

Fotoğraf 9: Ulu Camii Avlusunun Batı Kapısı

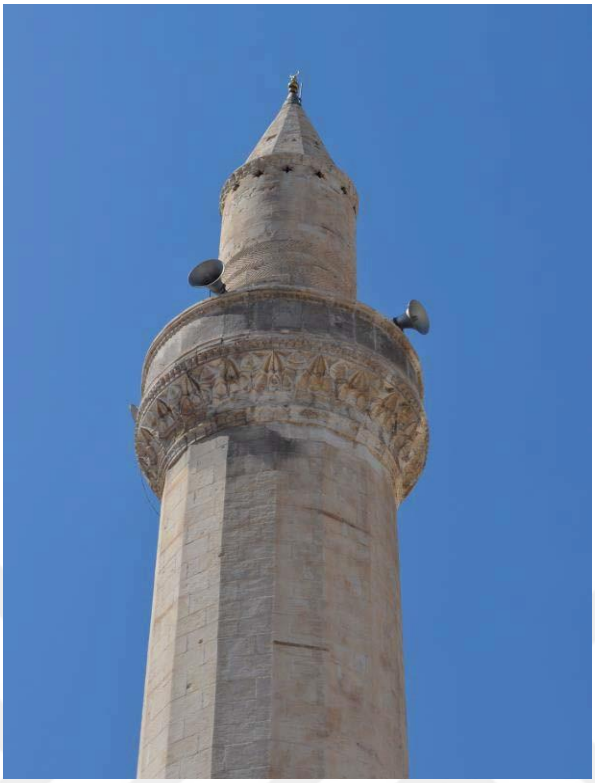
Fotoğraf 10: Ulu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Revağın İç Görünüşü

Fotoğraf 11: Ulu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

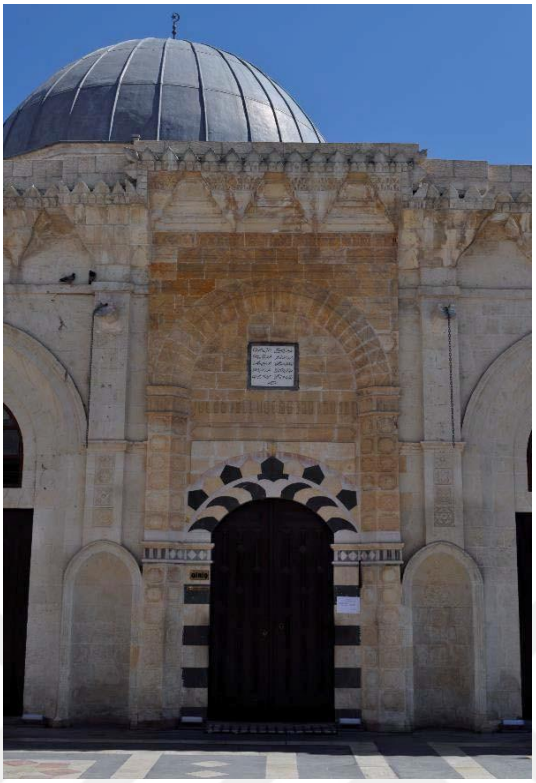
Fotoğraf 12: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Mekan

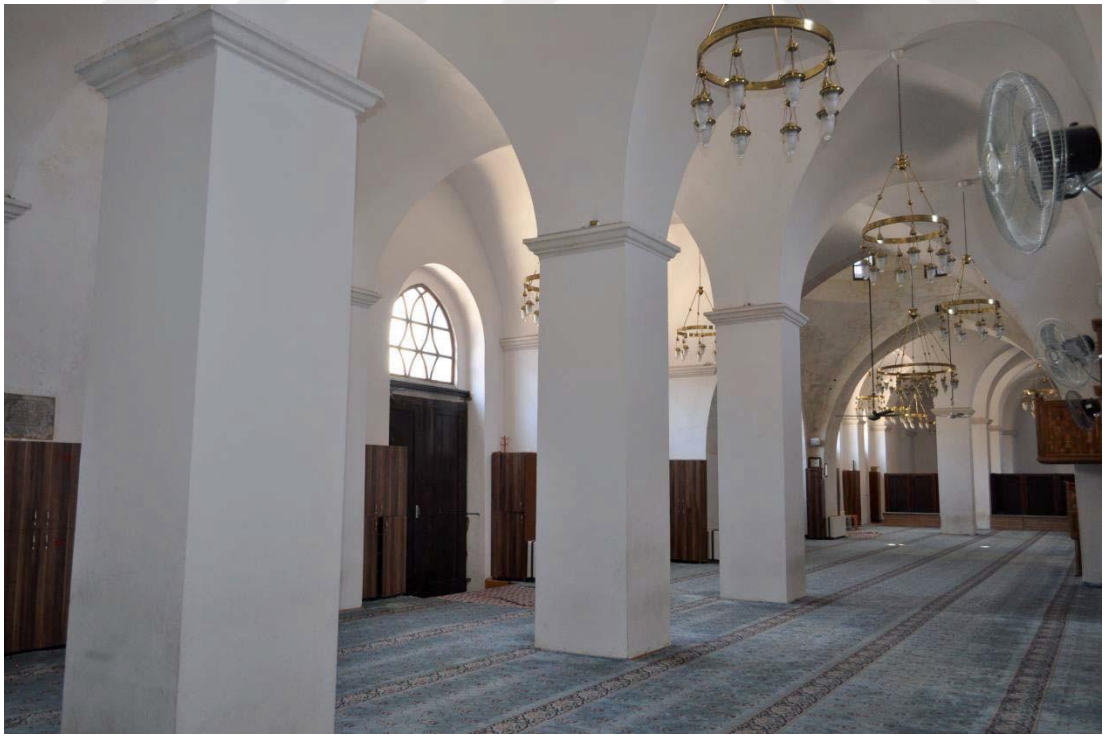
Fotoğraf 13: Ulu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 14: Ulu Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 15: Ulu Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 16: Ulu Camii Hariminin Genel Görünüşü

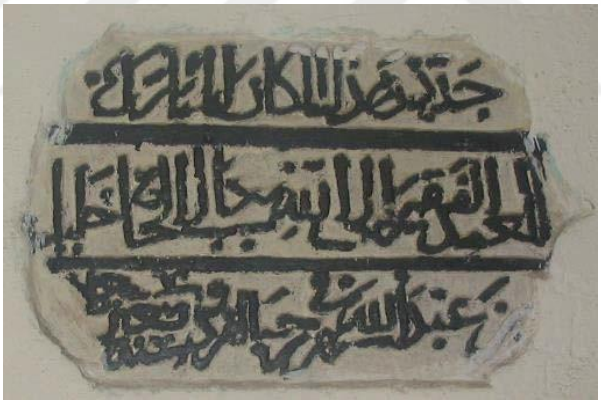
Fotoğraf 17: Ulu Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

Fotoğraf 18: Ulu Camii'nin Mihrabı ve Vaaz Kürsüsü

Fotoğraf 19: Ulu Camii'nin Minberi

Fotoğraf 20: Ulu Camii'nin En Erken Tarihli Kitabesi

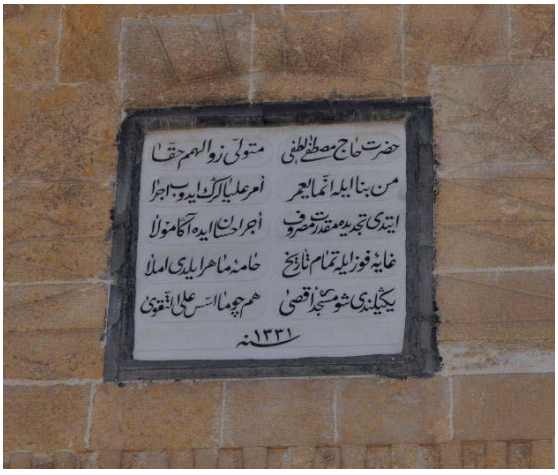
Fotoğraf 21: Ulu Camii Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 22: Ulu Camii Minaresinin Bir Diğer Kitabesi

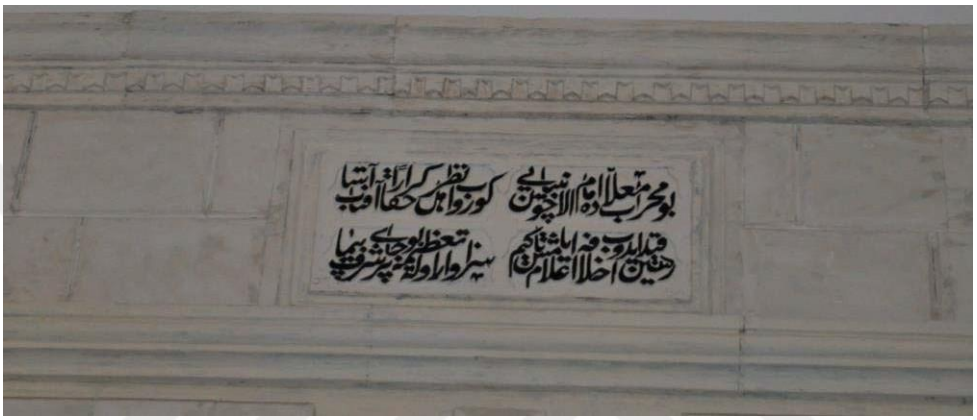
Fotoğraf 23: Ulu Camii Revağındaki Kitabe

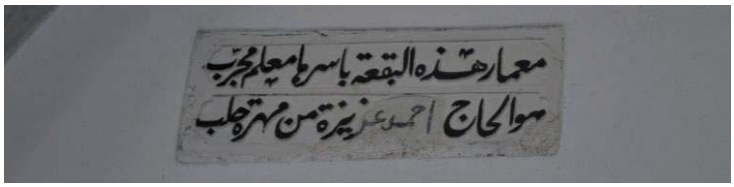
Fotoğraf 24: Ulu Camii'nin Taç Kapısındaki Kitabe

Fotoğraf 25: Ulu Camii Mihrabının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 26: Ulu Camii Mihrabın Doğusundaki Peygamber Makamındaki Kitabe

Fotoğraf 27: Ulu Camii Mihrabının hemen Doğusundaki Kitabe

Fotoğraf 28: Ulu Camii Avlusunun Kuzeydoğusundaki Mekanın Kitabesi

Fotoğraf 29: Ulu Camii Avlusunun Doğu Kanadındaki Kitabe

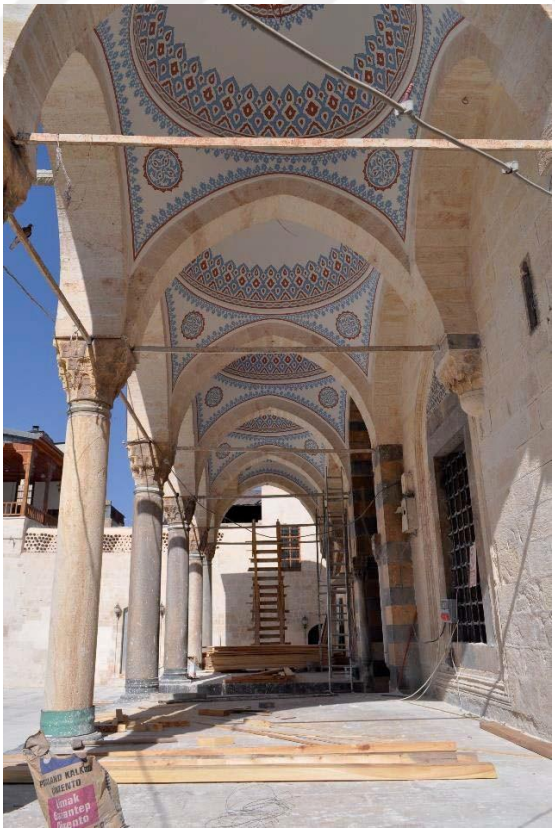
Fotoğraf 30: Ulu Camii Avlusunun Batı Kanadındaki Kitabe

Fotoğraf 31: Ulu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Revağın Üzerinde Yer alan Kitabe

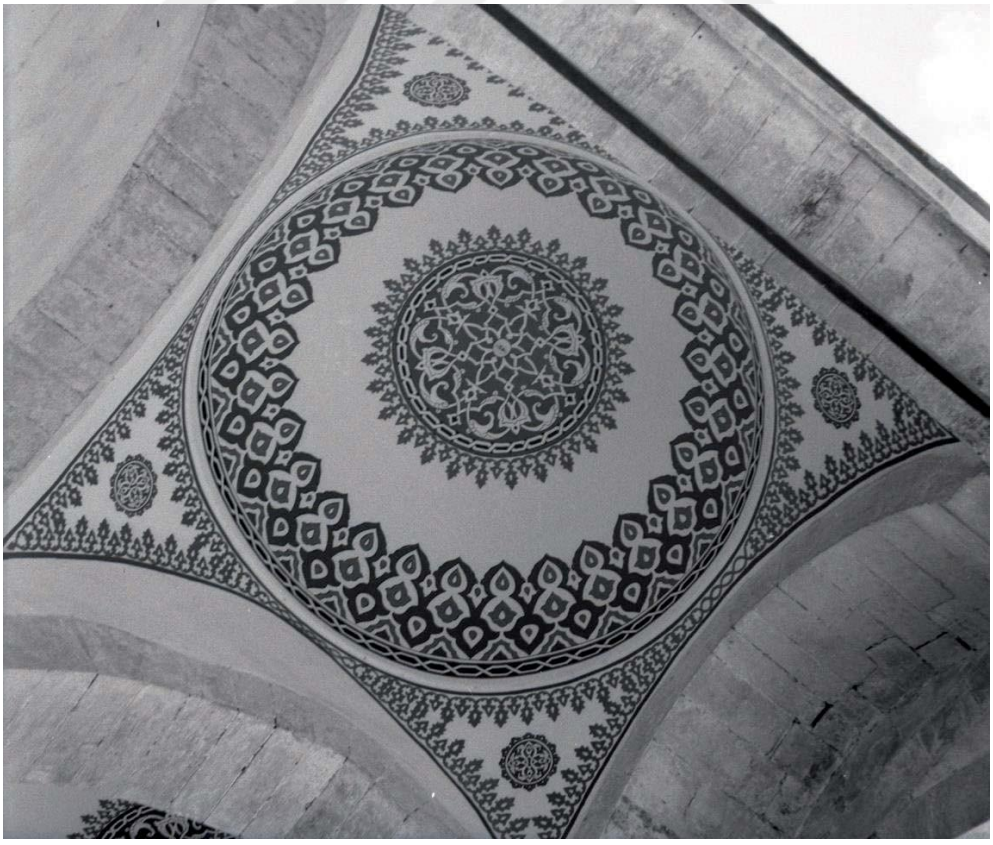
Fotoğraf 32: Tekye Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 33: Tekye Camii'nin Son Cemaat Yeri

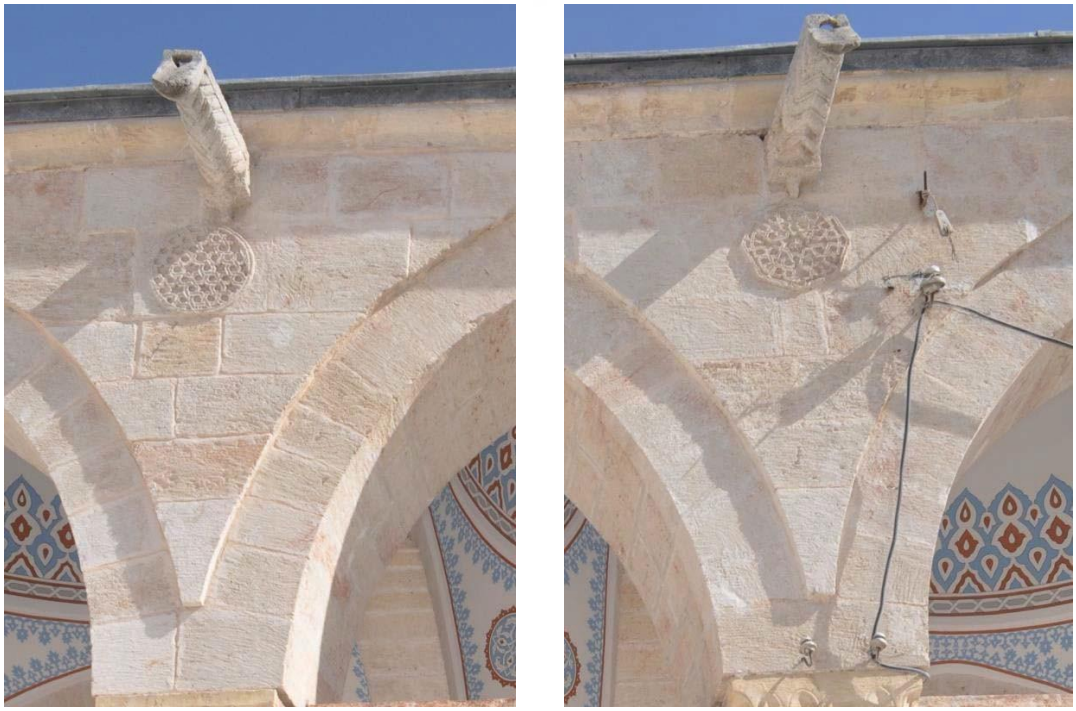
Fotoğraf 34: Tekye Camii Son Cemaat Yerinin Kuzeybatısındaki Sütun Başlığı

Fotoğraf 35: Tekye Camii Son Cemaat Yerinin Kubbe Süslemesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 36: Tekye Camii Son Cemaat Yerindeki Pencereler

Fotoğraf 37: Tekye Camii Son Cemaat Yerindeki Çörtenler ve Rozetler

Fotoğraf 38: Tekye Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 39: Tekye Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri (V.G.M.'den)

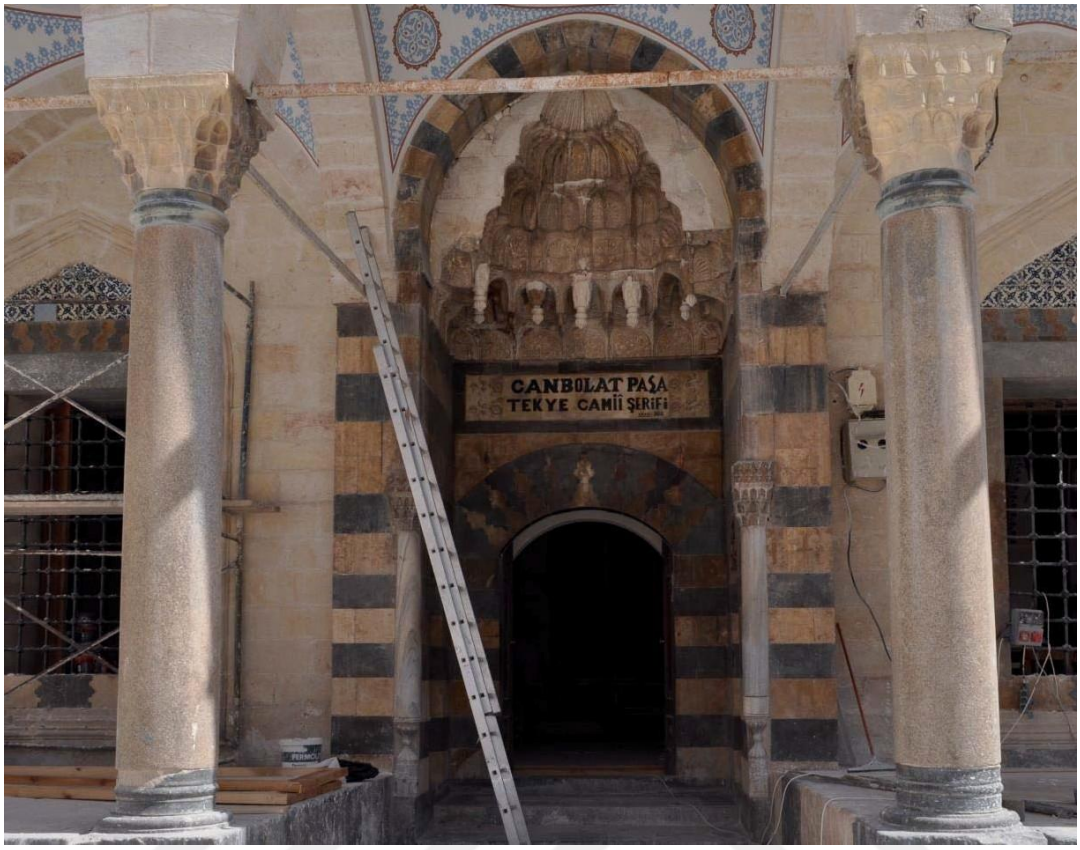
Fotoğraf 40: Tekye Camii'nin Güney ve Doğu Cepheleri (V.G.M.'den)

Fotoğraf 41: Tekye Camii'nin Eski Şadırvan Kalıntısı (V.G.M.'den)

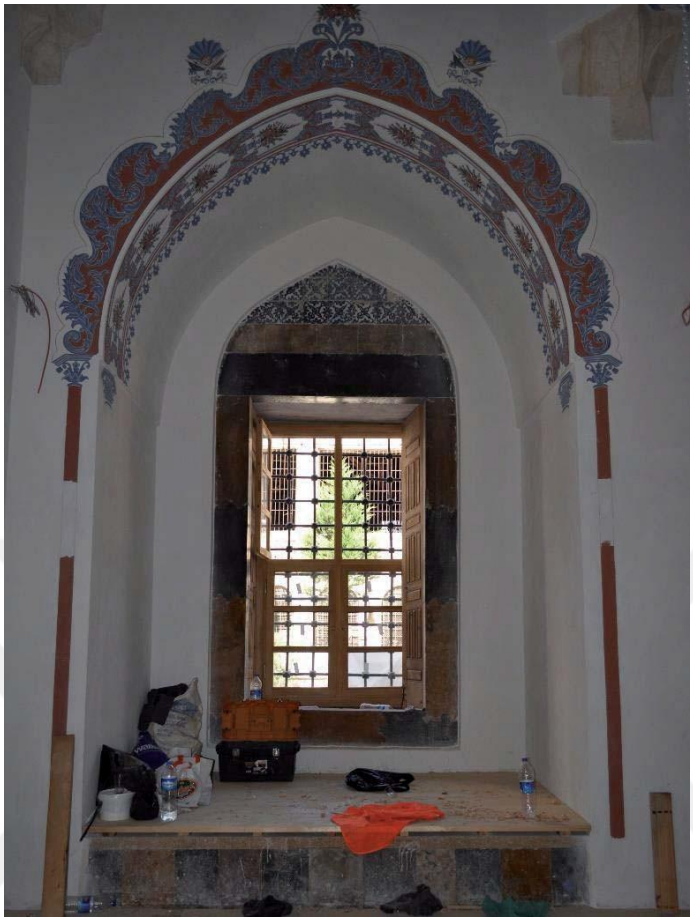
Fotoğraf 42: Tekye Camii'nin Şadırvanı

Fotoğraf 43: Tekye Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 44: Tekye Camii Taç Kapısının Mihrabiyeleri

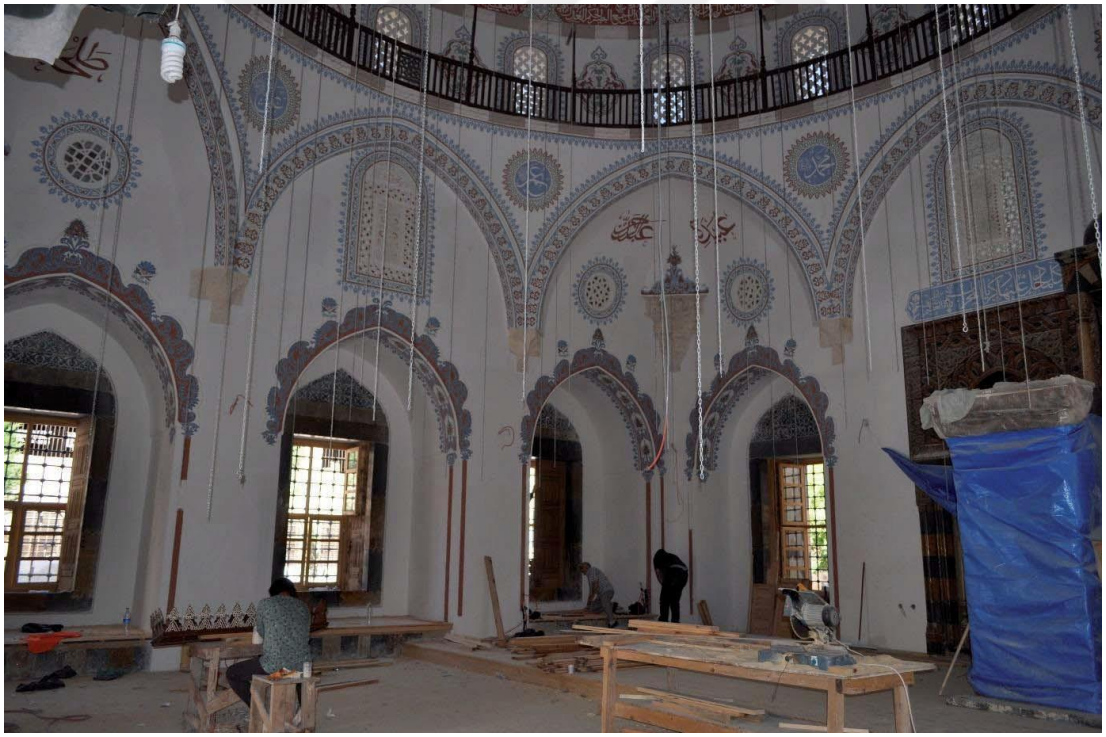
Fotoğraf 45: Tekye Camii Hariminin Penceresi

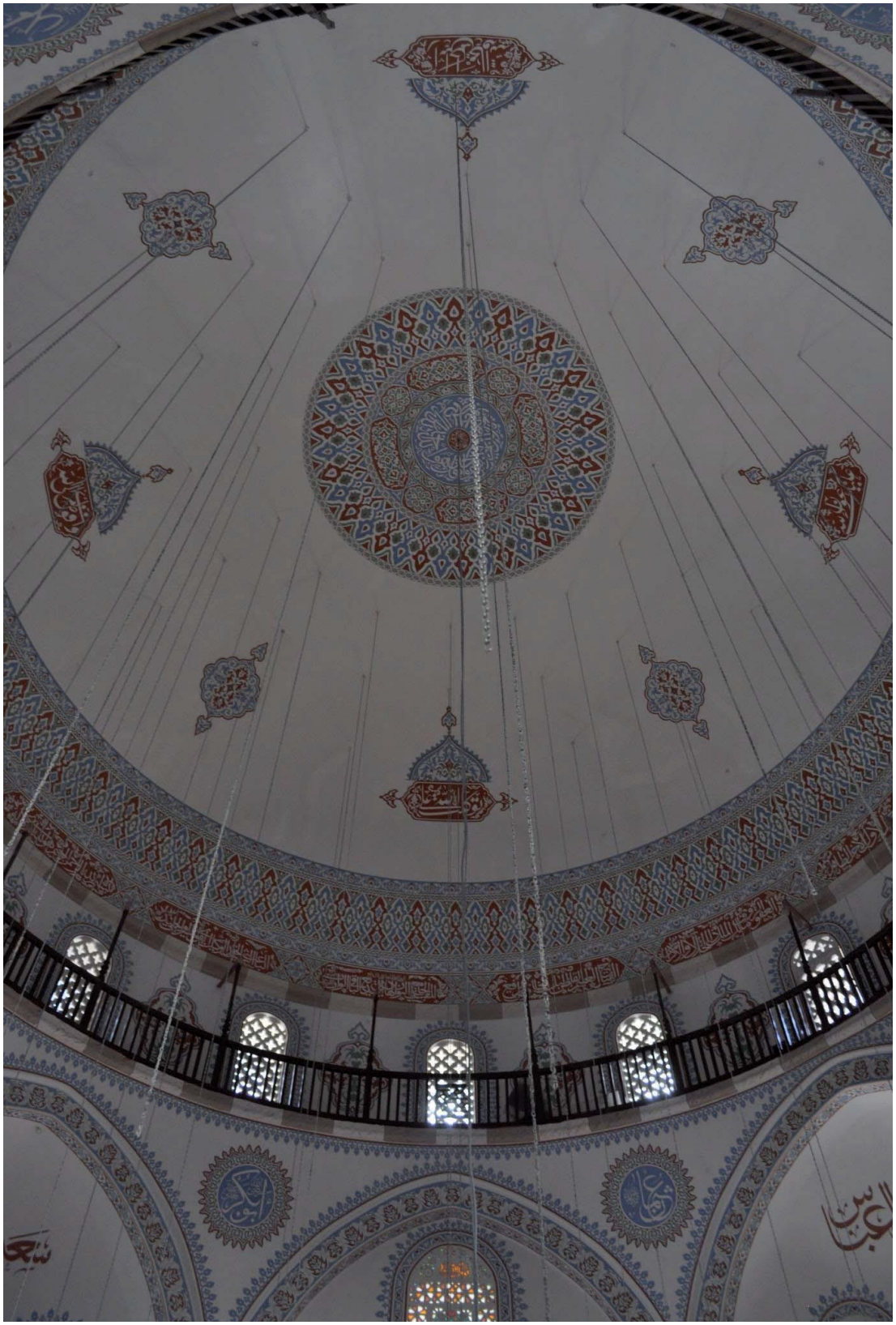
Fotoğraf 46: Tekye Camii Harim Kapısının Süsleme Detayı

Fotoğraf 47: Tekye Camii'nin Revzen Pencereleri

Fotoğraf 48: Tekye Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 49: Tekye Camii'nin Kubbesi

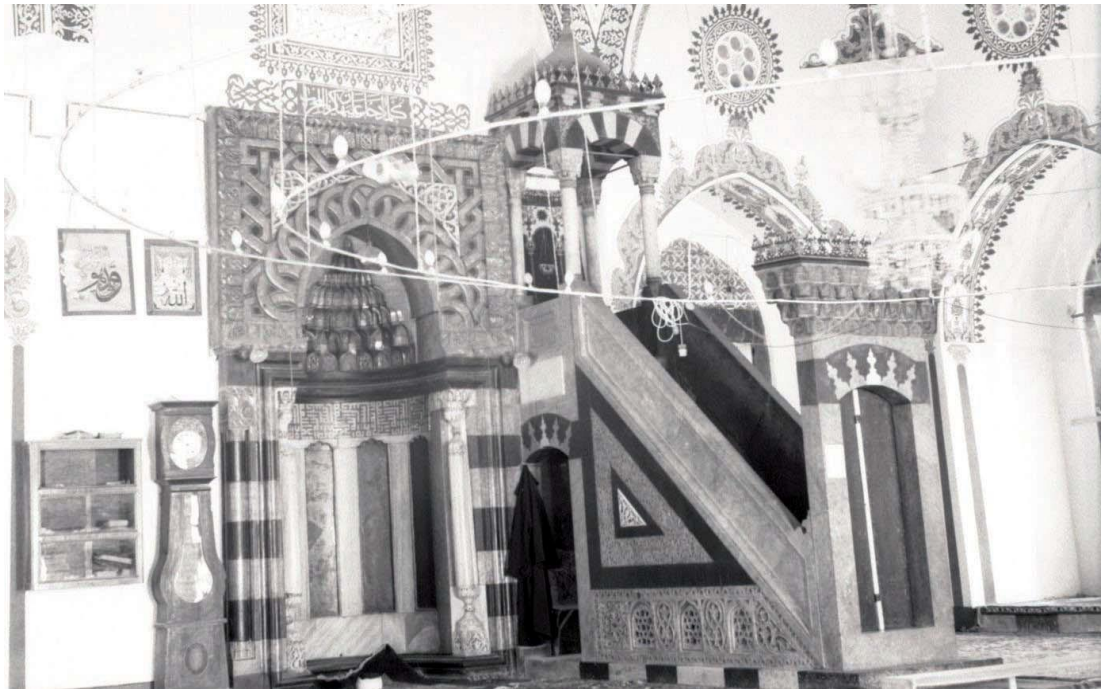
Fotoğraf 50: Tekye Camii'nin Müezzin Mahfili ve Kadınlar Mahfili (V.G.M.'den)

Fotoğraf 51: Tekye Camii Kadınlar Mahfilinin Süsleme Detayı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 52: Tekye Camii'nin Mihrabı

Fotoğaf 53: Tekye Camii'nin Mihrabı ve Minberi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 54: Tekye Camii'nin Minberi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 55: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Türbesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 56: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Türbesinin Pencereleri ve Haziresi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 57: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Hacı Bekir Bey Türbesi

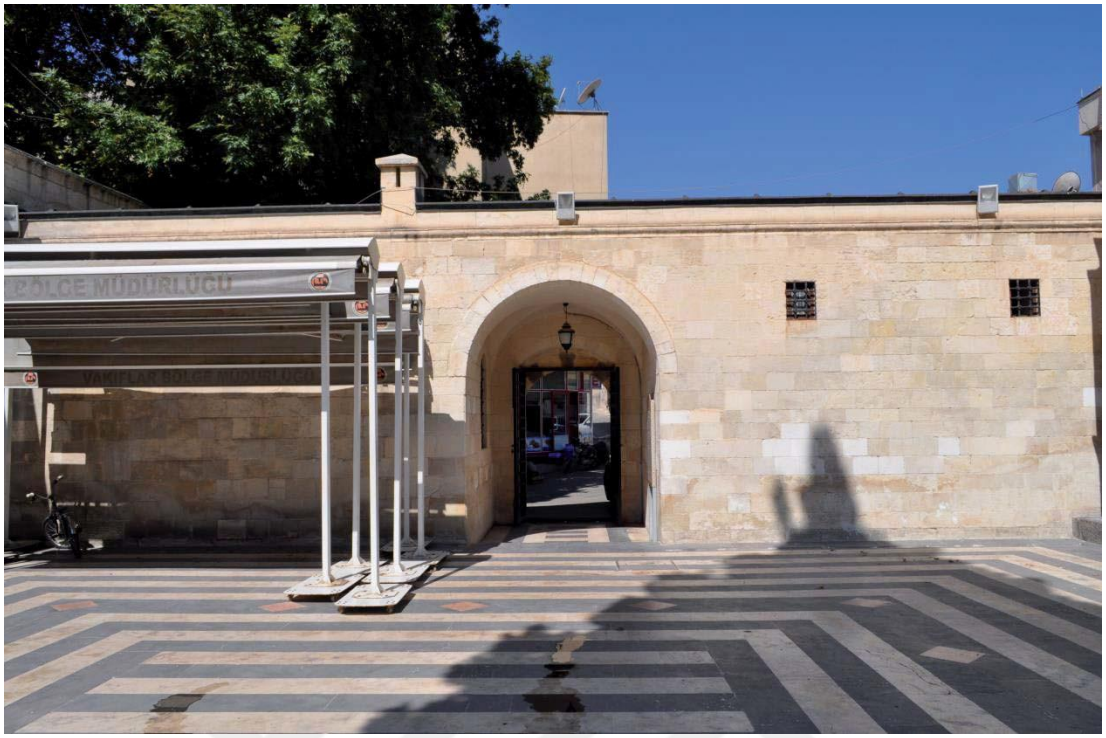
Fotoğraf 58: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Batı Kanadındaki Hücreler

Fotoğraf 59: Canbolad Paşa Külliyesi'nin Medresesi

Fotoğraf 60: Akcurun Camii Avlusunun Batı Kanadındaki Giriş Kapısı

Fotoğraf 61: Akcurun Camii Avlusunun Batı Kanadı

Fotoğraf 62: Akcurun Camii'nin Batı Cephesi

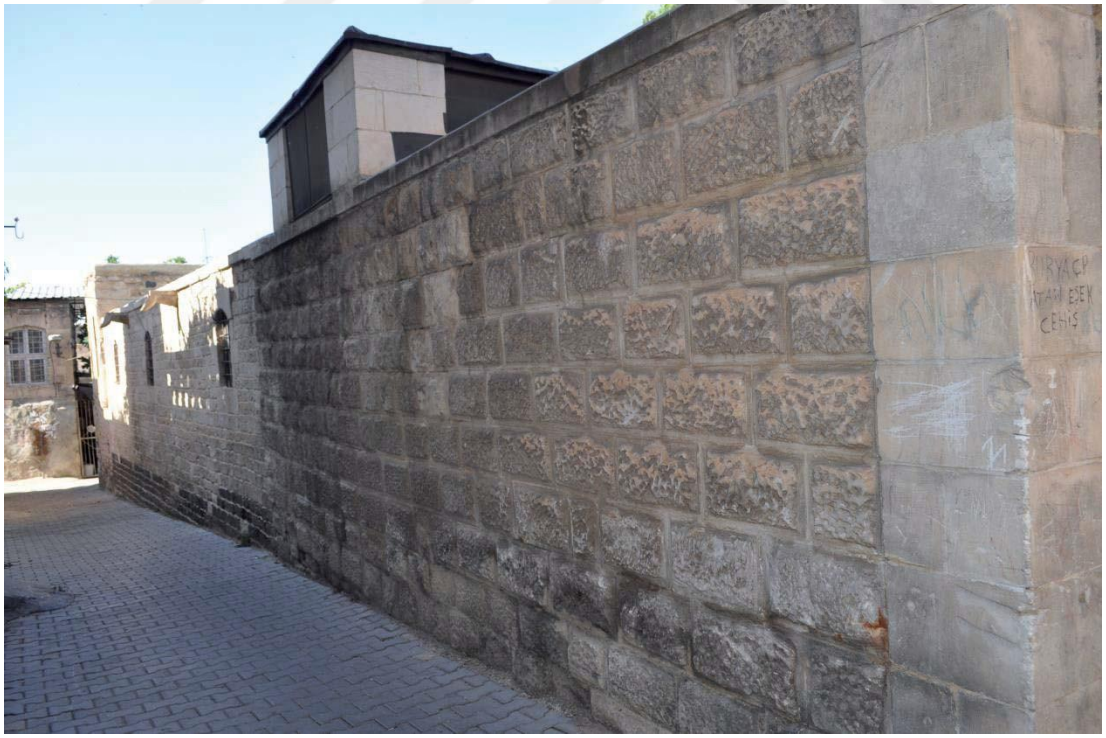
Fotoğraf 63: Akcurun Camii Batı Cephesinin Pencereleri

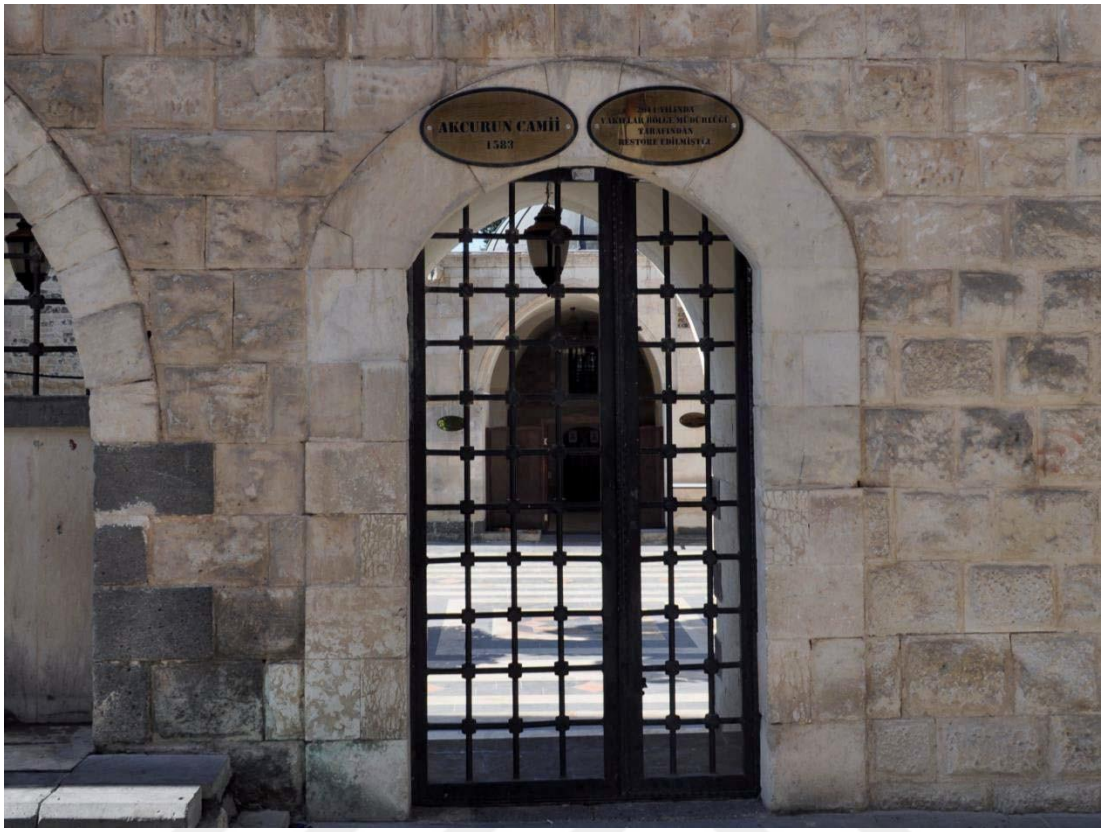
Fotoğraf 64: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Kanadı

Fotoğraf 65: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Kanadındaki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 66: Akcurun Camii Avlusunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 67: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Kanadındaki Giriş Kapısı

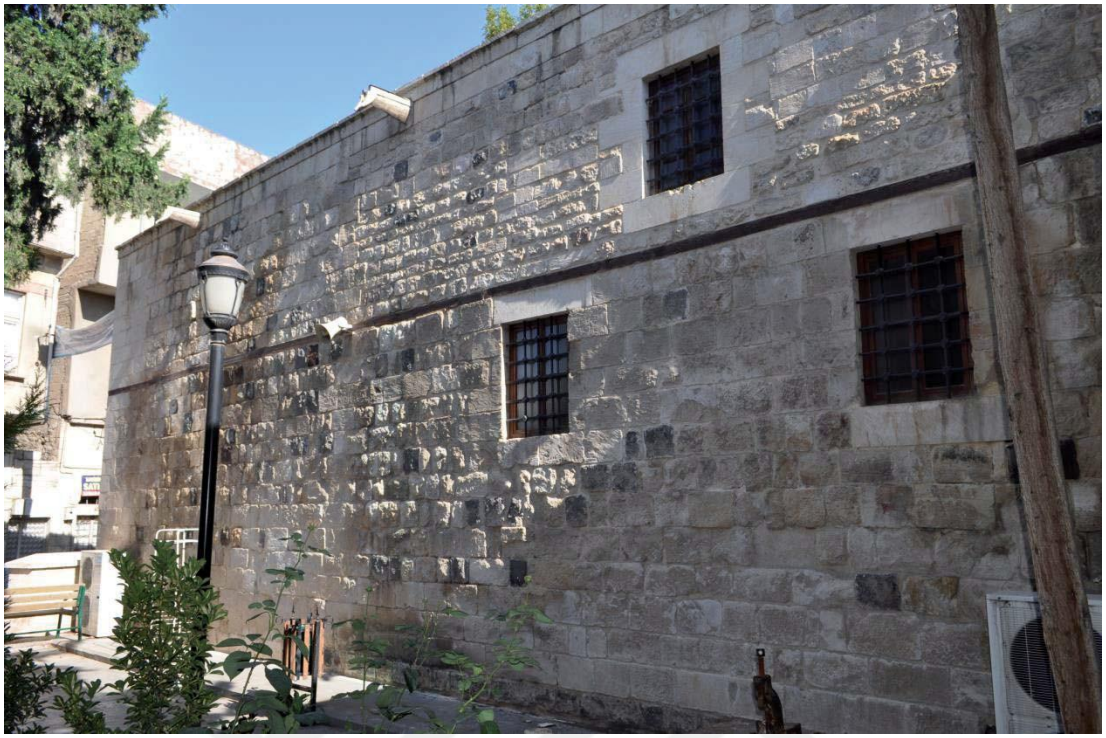
Fotoğraf 68: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 69: Akcurun Camii'nin Minaresi

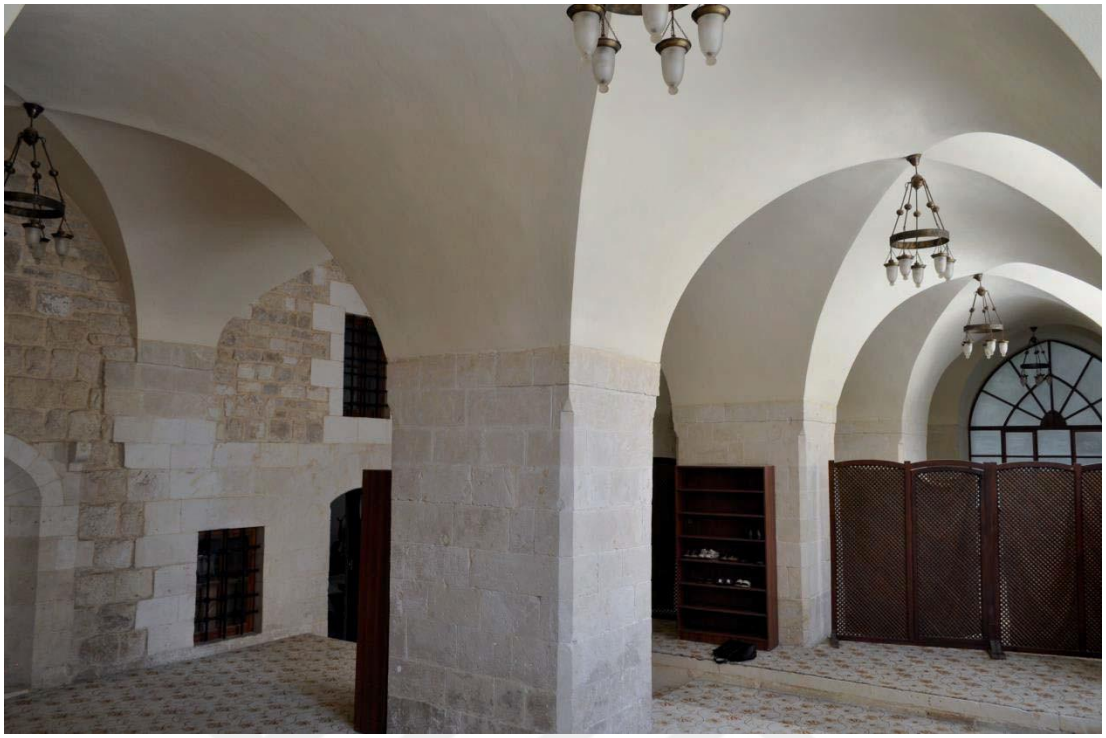
Fotoğraf 70: Akcurun Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 71: Akcurun Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 72: Akcurun Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 73: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

Fotoğraf 74: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin Doğu Duvarındaki Nişler

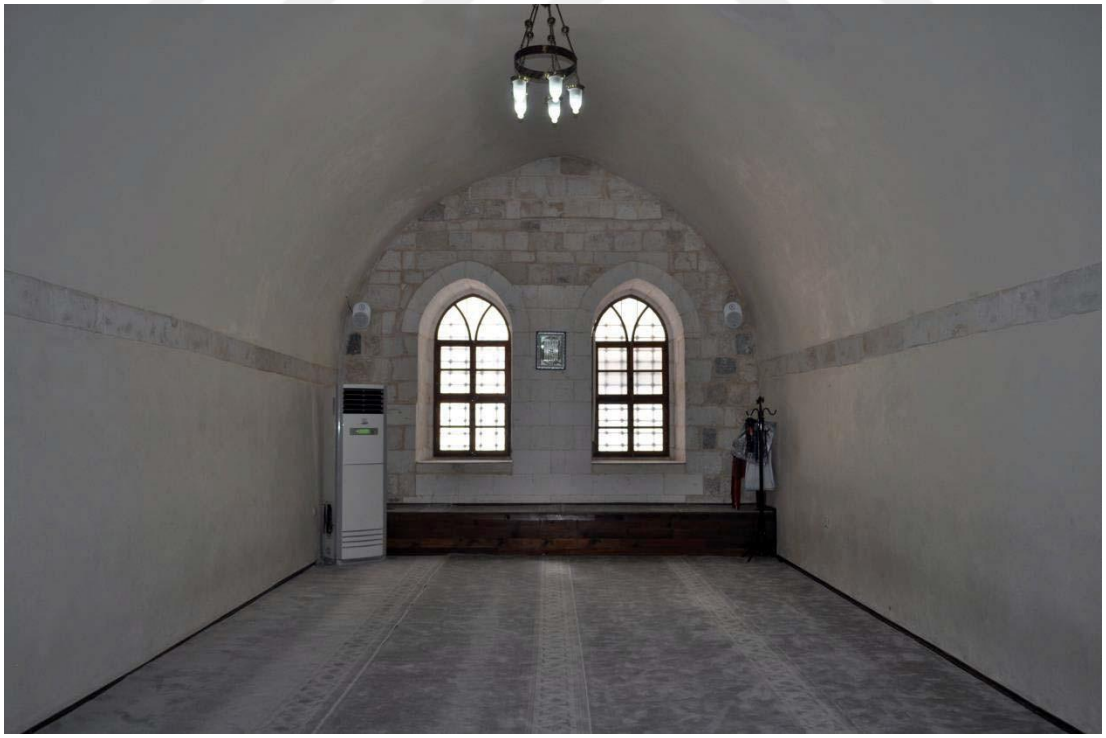
Fotoğraf 75: Akcurun Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyeler

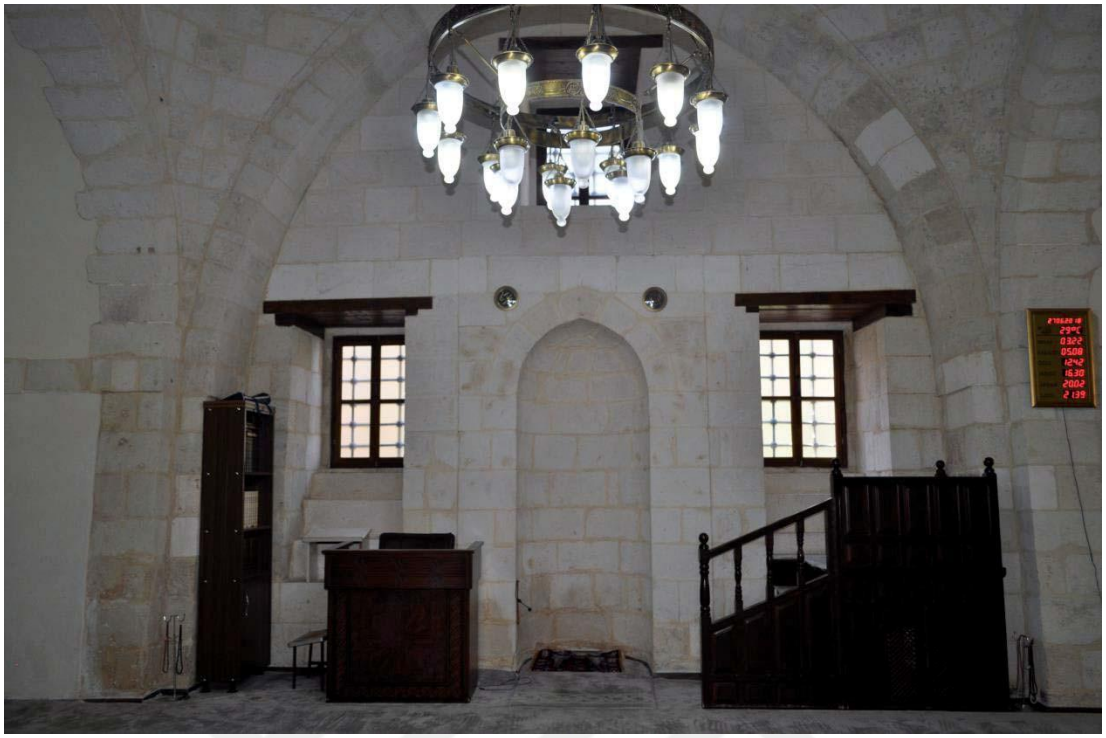
Fotoğraf 76: Akcurun Camii Son Cemaat Yerinin Harime Açılan Kapı ve Pencereleri

Fotoğraf 77: Akcurun Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 78: Akcurun Camii Hariminin Batı Duvarı

Fotoğraf 79: Akcurun Camii'nin Kıble Duvarı

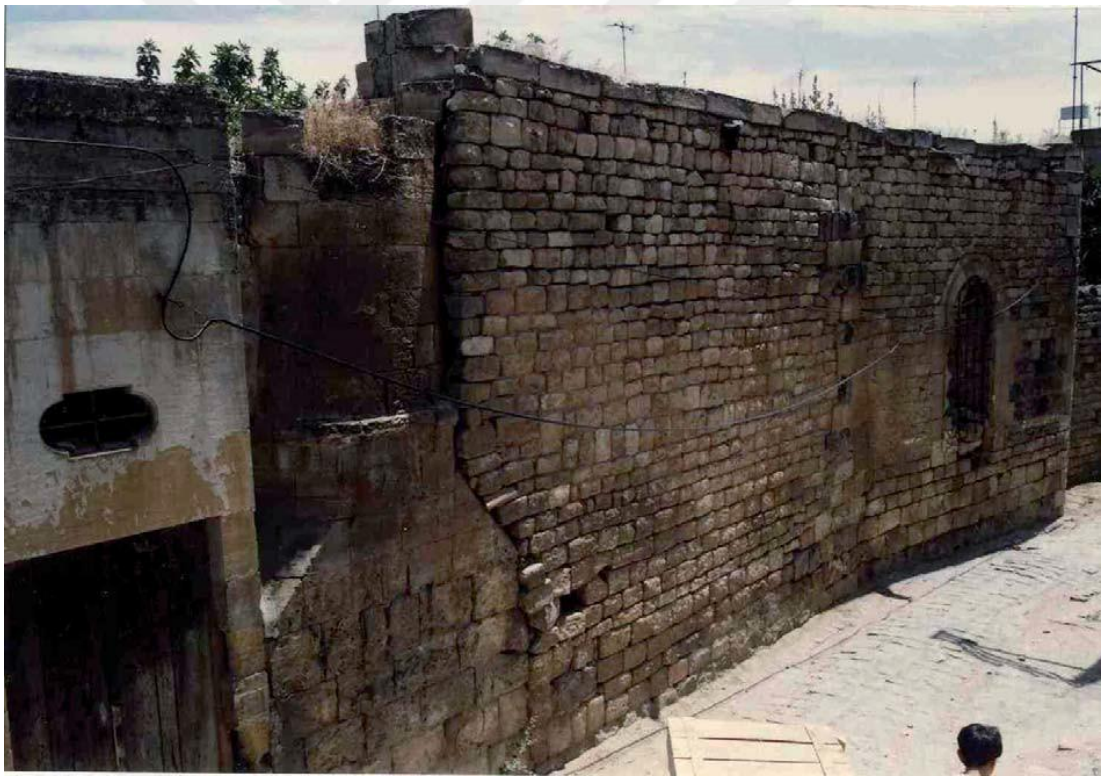
Fotoğraf 80: Akcurun Camii Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 81: Akcurun Camii Son Cemaat Yerindeki Tamir Kitabesi

Fotoğraf 82: Hacı Derviş Camii'nin Eski Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 83: Hacı Derviş Camii'nin Yıkılan Beden Duvarları ve Minaresi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 84: Hacı Derviş Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 85: Hacı Derviş Camii Avlusunun Doğusundaki Hücre

Fotoğraf 86: Hacı Derviş Camii'nin Son Cemaat Yeri

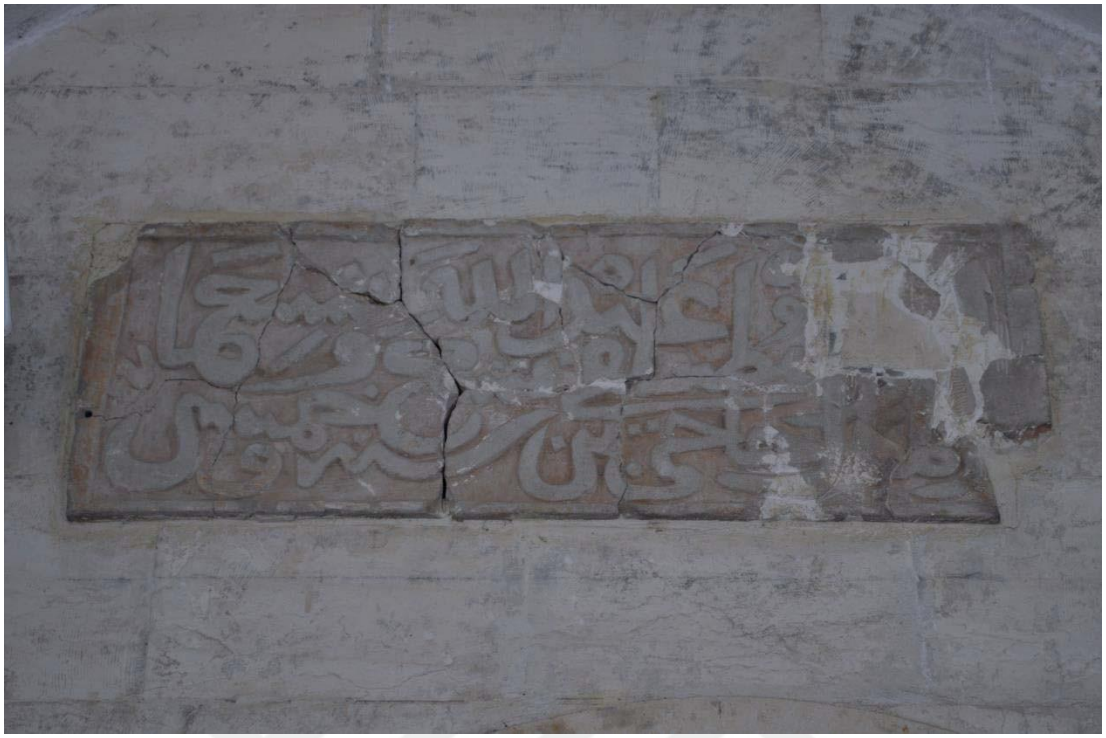
Fotoğraf 87: Hacı Derviş Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 88: Hacı Derviş Camii Hariminin Kuzey Duvarı

Fotoğraf 89: Hacı Derviş Camii Hariminin Kıble Duvarı

Fotoğraf 90: Hacı Derviş Camii'nin Kitabesi

Fotoğraf 91: Kadı Camii Avlusunun Batı Kapısı

Fotoğraf 92: Kadı Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 93: Kadı Camii'nin Batı Cephesindeki Çörten (V.G.M.'den)

Fotoğraf 94: Kadı Camii'nin Güney Cephesi

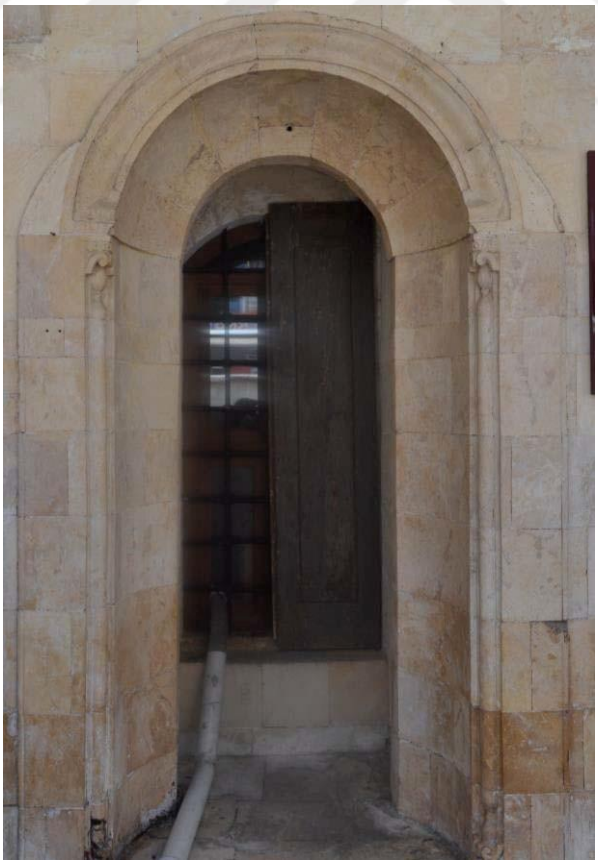
Fotoğraf 95: Kadı Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 96: Kadı Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 97: Kadı Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 98: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Pencere

Fotoğraf 99: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Batı Tarafı

Fotoğraf 100: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyeler

Fotoğraf 101: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Çörtenler (V.G.M.'den)

Fotoğraf 102: Kadı Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 103: Kadı Camii Hariminin Doğusundaki Mahfil

Fotoğraf 104: Kadı Camii Hariminin Batısındaki Mahfil

Fotoğraf 105: Kadı Camii'nin Mihrapları

Fotoğraf 106: Kadı Camii Avlu Kapısının Kitabesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 107: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Ana Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 108: Kadı Camii Son Cemaat Yerinin Doğusundaki Kitabe

Fotoğraf 109: Kadı Camii Mihrabının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 110: Kadı Camii Harimin Batı Tarafındaki Mihrabın Üzerinde Yer Alan

Fotoğraf 111: Kadı Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 112: Muallak Camii'nin Genel Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 113: Muallak Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 114: Muallak Camii'nin Batı Cephesi

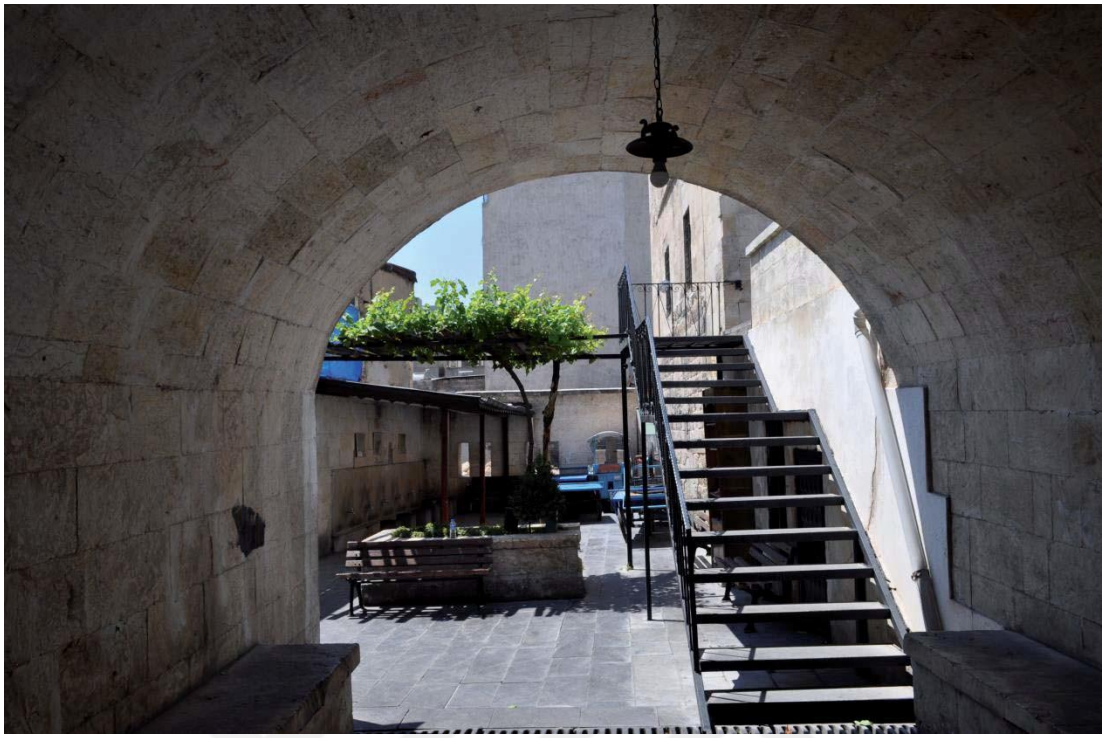
Fotoğraf 115: Muallak Camii'nin Mahzeni (V.G.M.'den)

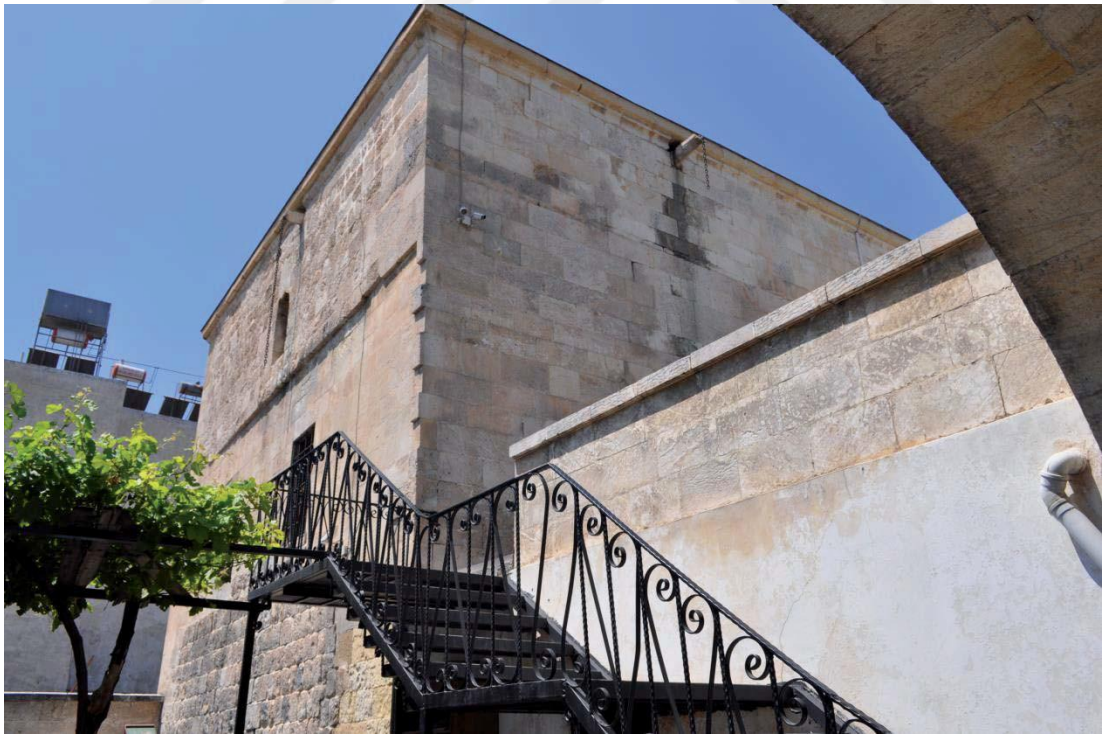
Fotoğraf 116: Muallak Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 117: Muallak Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 118: Muallak Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 119: Muallak Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 120: Muallak Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 121: Muallak Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 122: Muallak Camii Hariminin Batı Tarafı

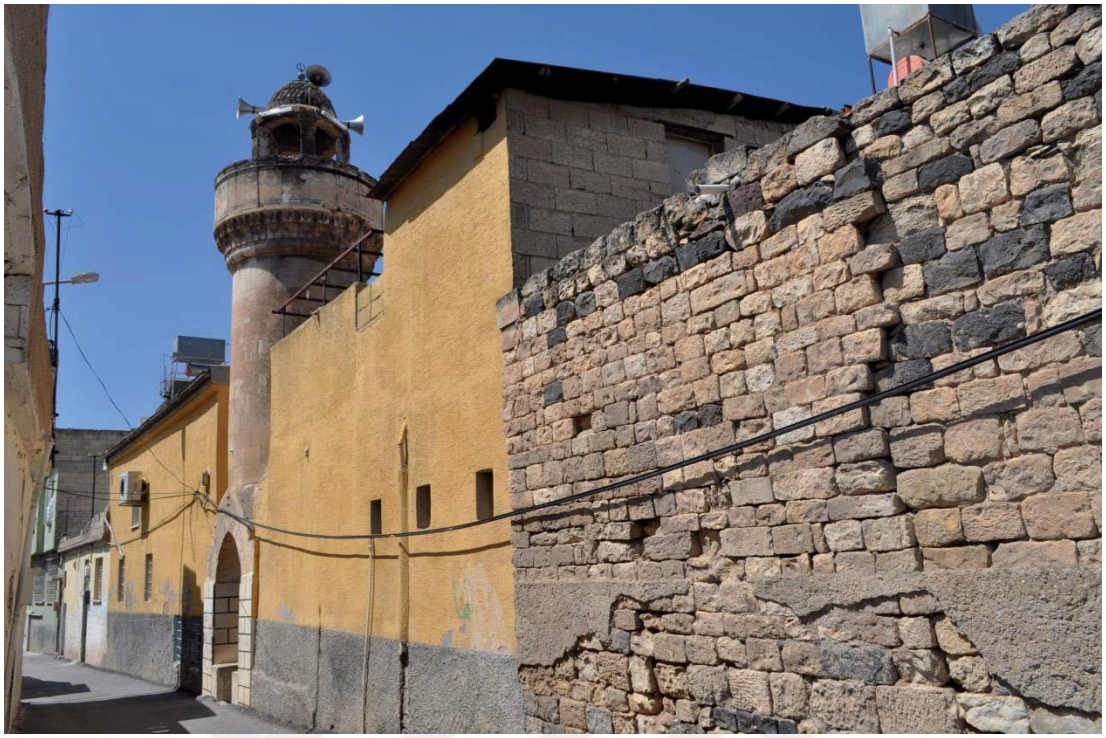
Fotoğraf 123: Muallak Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 124: Muallak Camii Hariminin Eski Bir Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 125: Hindioğlu Camii Avlusunun Doğusundaki Kapı

Fotoğraf 126: Hindioğlu Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 127: Hindioğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 128: Hindioğlu Camii Avlusunun Doğusundaki Mekan

Fotoğraf 129: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerinin Sütunları ve Avlusunun Kuzey Kanadı

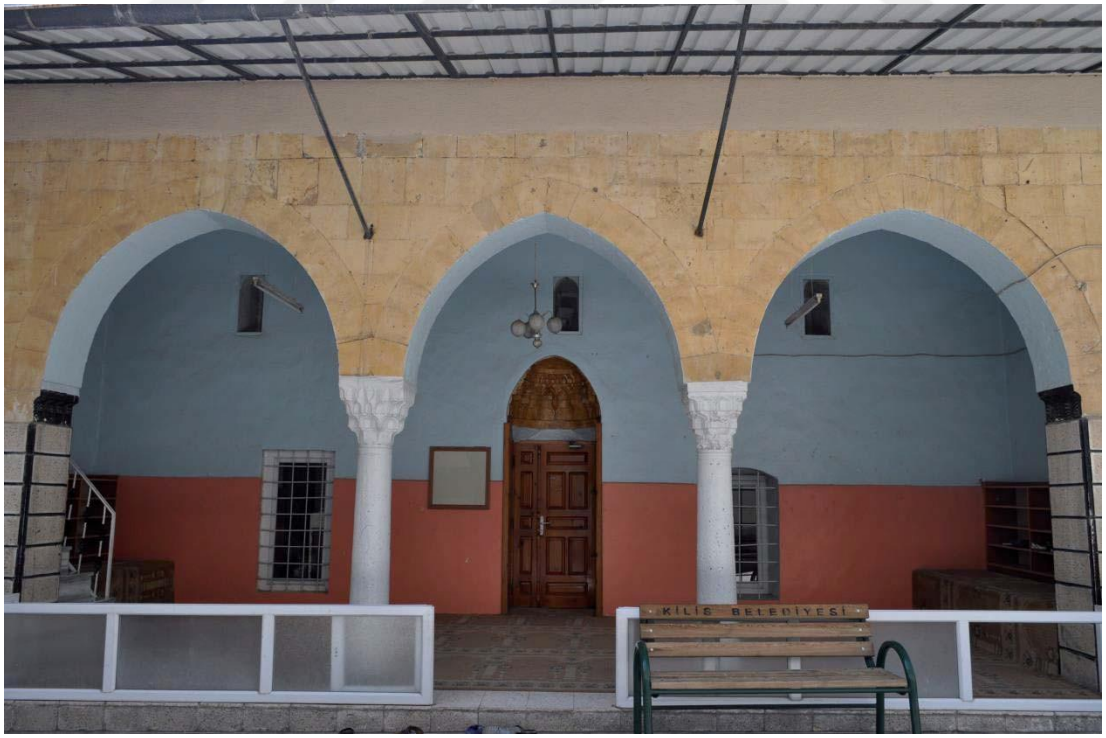
Fotoğraf 130: Hindioğlu Camii'nin Avlusundaki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 131: Hindioğlu Camii Avlusunun Batı Kapısı

Fotoğraf 132: Hindioğlu Camii'nin Batısındaki Kapının Avluya Açılan Kemeri

Fotoğraf 133: Hindioğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 134: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Ayakların Süslemeleri

Fotoğraf 135: Hindioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Niş

Fotoğraf 136: Hindioğlu Camii'nin Kadınlar Mahfili

Fotoğraf 137: Hindioğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 138: Hindioğlu Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 139: Hindioğlu Camii'nin Kuzeydoğusundaki Odanın Harimden Girişi

Fotoğraf 140: Hindioğlu Camii Kuzeydoğusundaki Odanın İçinde Yer Alan Sanduka

Fotoğraf 141: Hindioğlu Camii'nin Kitabeleri

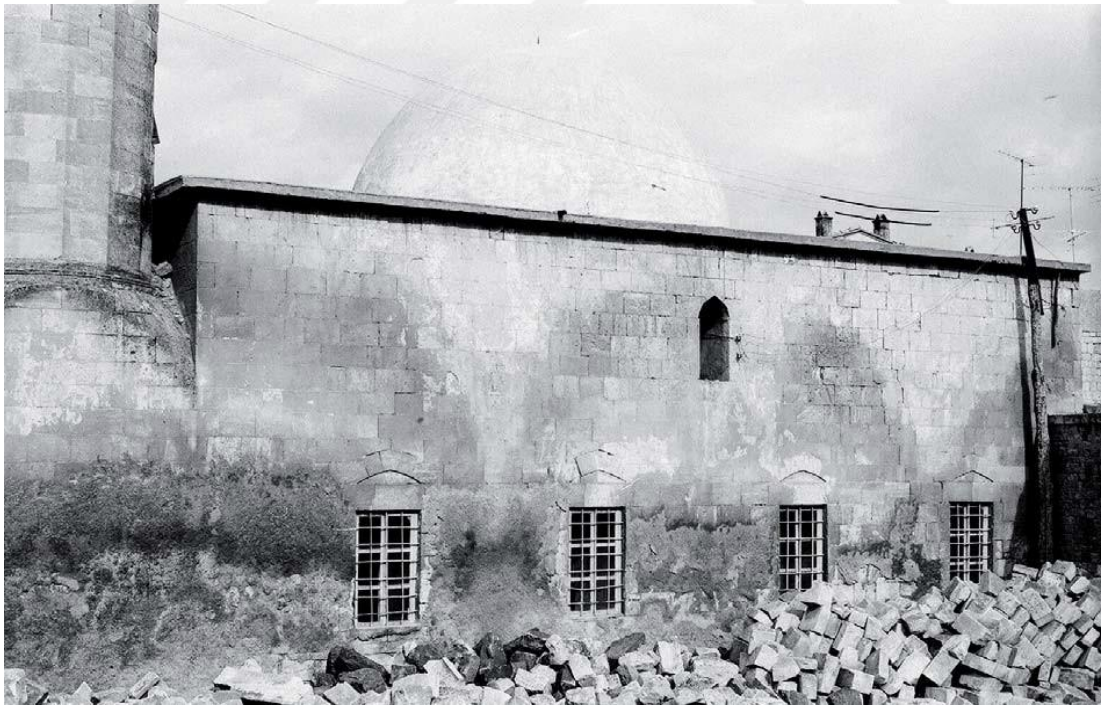
Fotoğraf 142: Çalık Camii'nin Taç Kapısı

Fotoğraf 143: Çalık Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 144: Çalık Camii'nin Genel Görünüşü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 145: Çalık Camii 1950'li Yıllarındaki Güney Cephesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 146: Çalık Camii'nin Güney Cephesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 147: Çalık Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 148: Çalık Camii Hariminin Genel Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 149: Çalık Camii Hariminin Batı Tarafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 150: Çalık Camii Hariminin Doğu Tarafı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 151: Çalık Camii Taç Kapısının Kitabesi

Fotoğraf 152: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

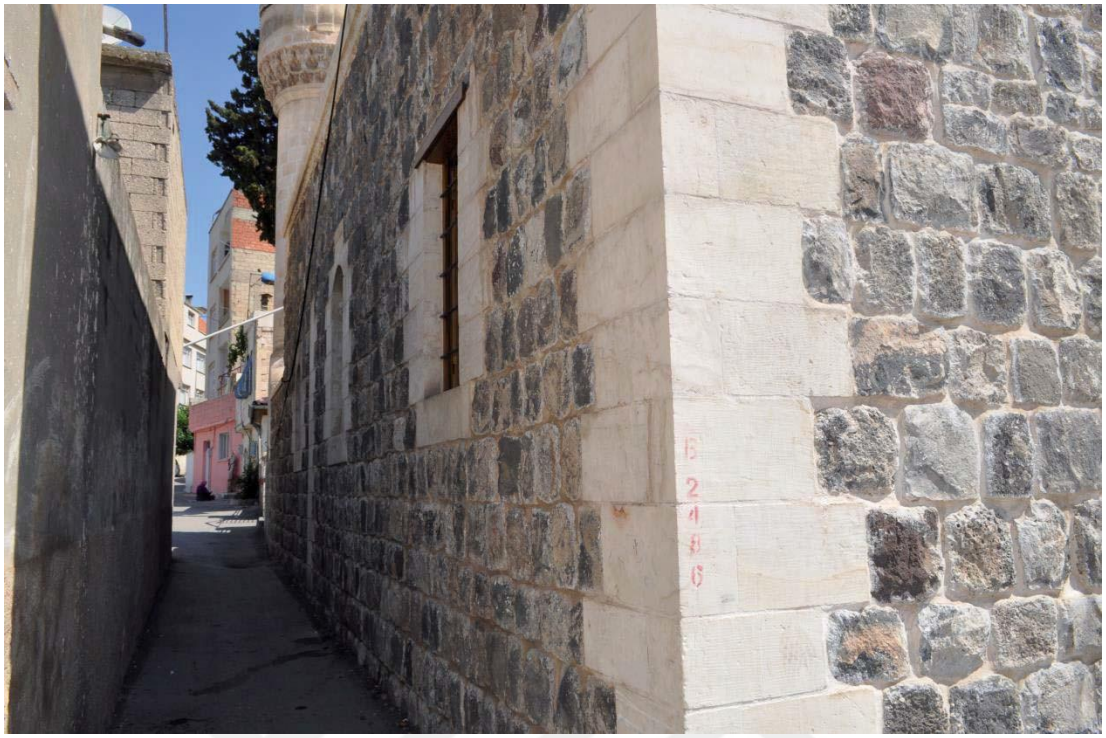
Fotoğraf 153: Pirlioğlu Camii Avlusunun Kuzeyindeki Hücrenin İç Görünüşü

Fotoğraf 154: Pirlioğlu Camii'nin Kuyusu

Fotoğraf 155: Pirlioğlu Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 156: Pirlioğlu Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 157: Pirlioğlu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 158: Pirlioğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 159: Pirlioğlu Camii Son Cemaat Yerindeki Rozet

Fotoğraf 160: Pirlioğlu Camii Hariminin Genel Görüntüsü

Fotoğraf 161: Pirlioğlu Camii Avlusunun Güneydoğusunda Yer Alan Çeşmenin Kitabesi

Fotoğraf 162: Hasan Attar Camii Avlusunun Kuzeyindeki Eyvan

Fotoğraf 163: Hasan Attar Camii Avlusunun Kuzeyindeki Hücreler ve Lojman

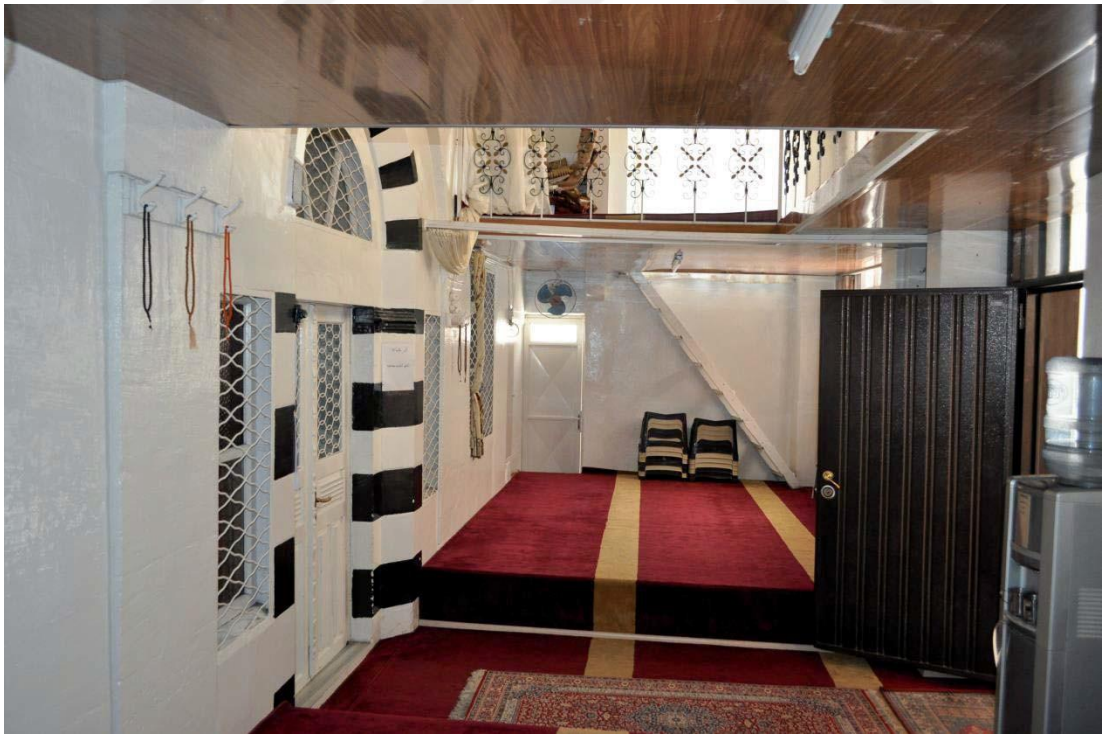
Fotoğraf 164: Hasan Attar Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 165: Hasan Attar Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 166: Hasan Attar Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 167: Hasan Attar Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

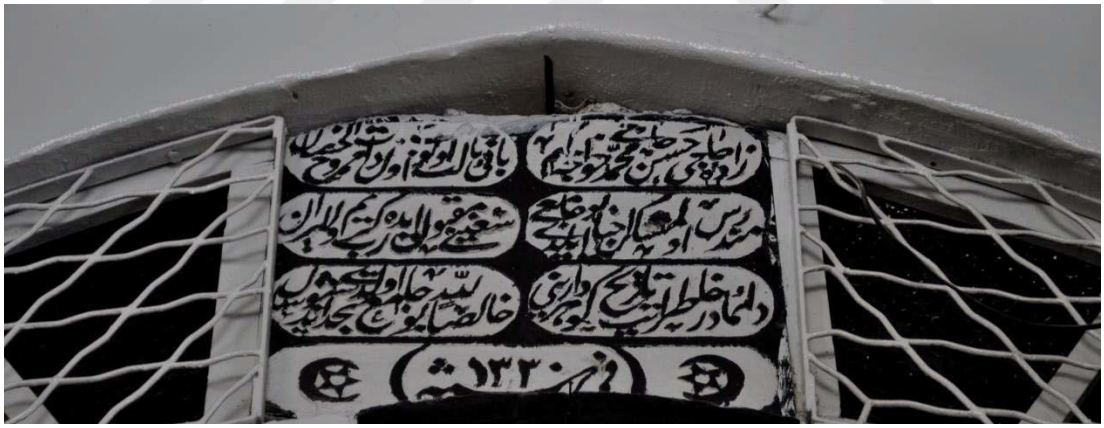
Fotoğraf 168: Hasan Attar Camii Son Cemaat Yerindeki Duvarın İçerisinde Kalan Kuyusu

Fotoğraf 169: Hasan Attar Camii Hariminin Genel Görünüşü

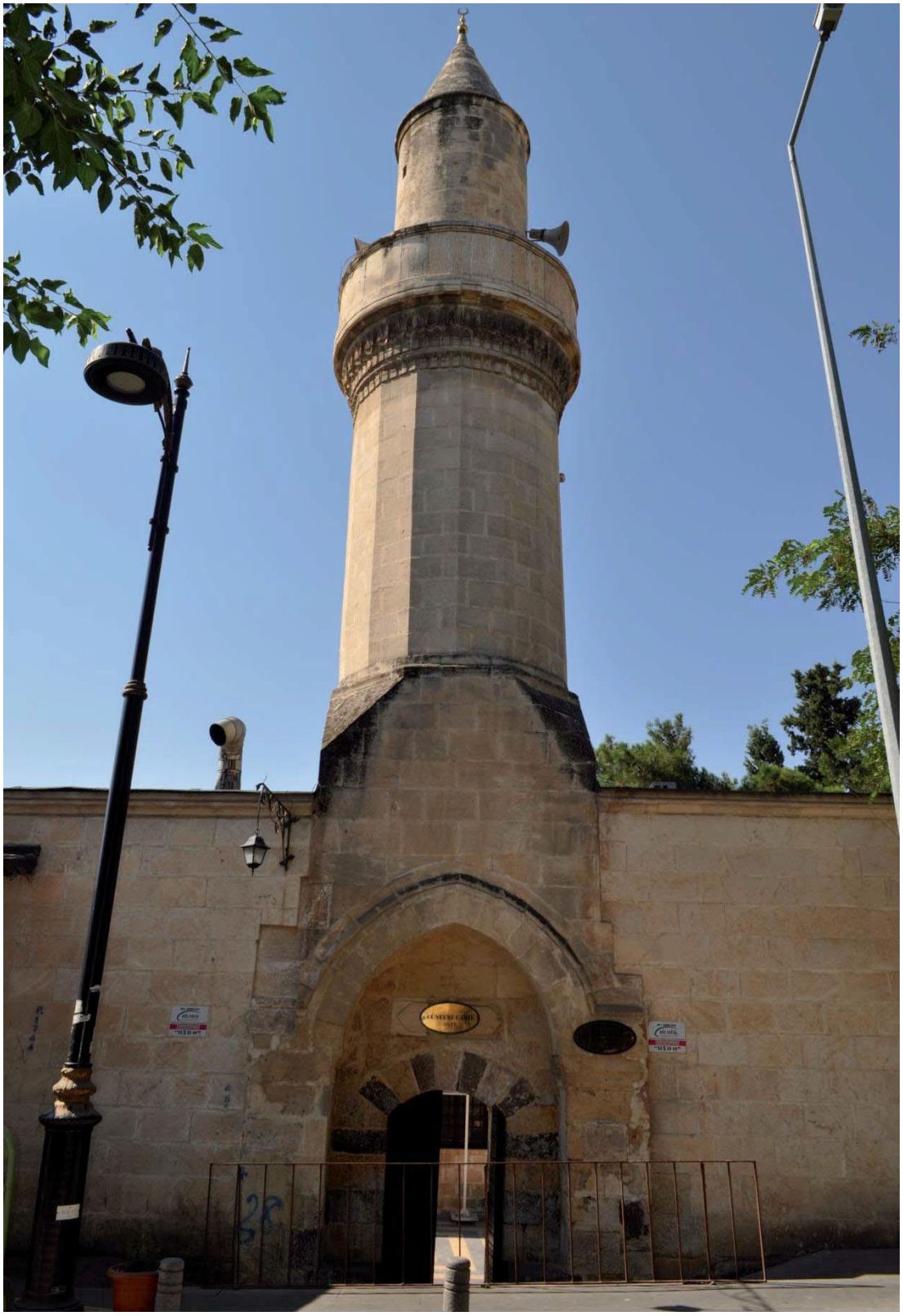
Fotoğraf 170: Hasan Attar Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 171: Hasan Attar Camii Harime Açılan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 172: Hasan Attar Camii Eyvanındaki Kitabe

Fotoğraf 173: Cüneyne Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 174: Cüneyne Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 175: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

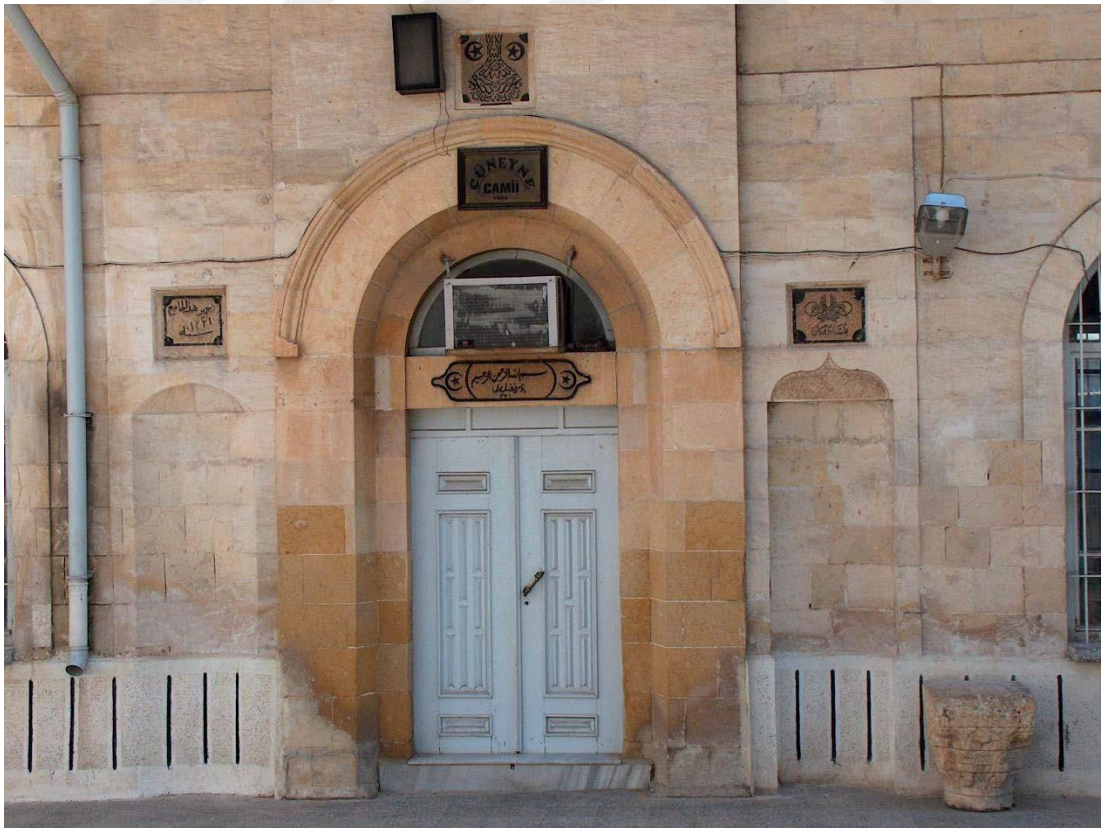
Fotoğraf 176: Cüneyne Camii Avlusunun Kuzeybatısındaki Mezar

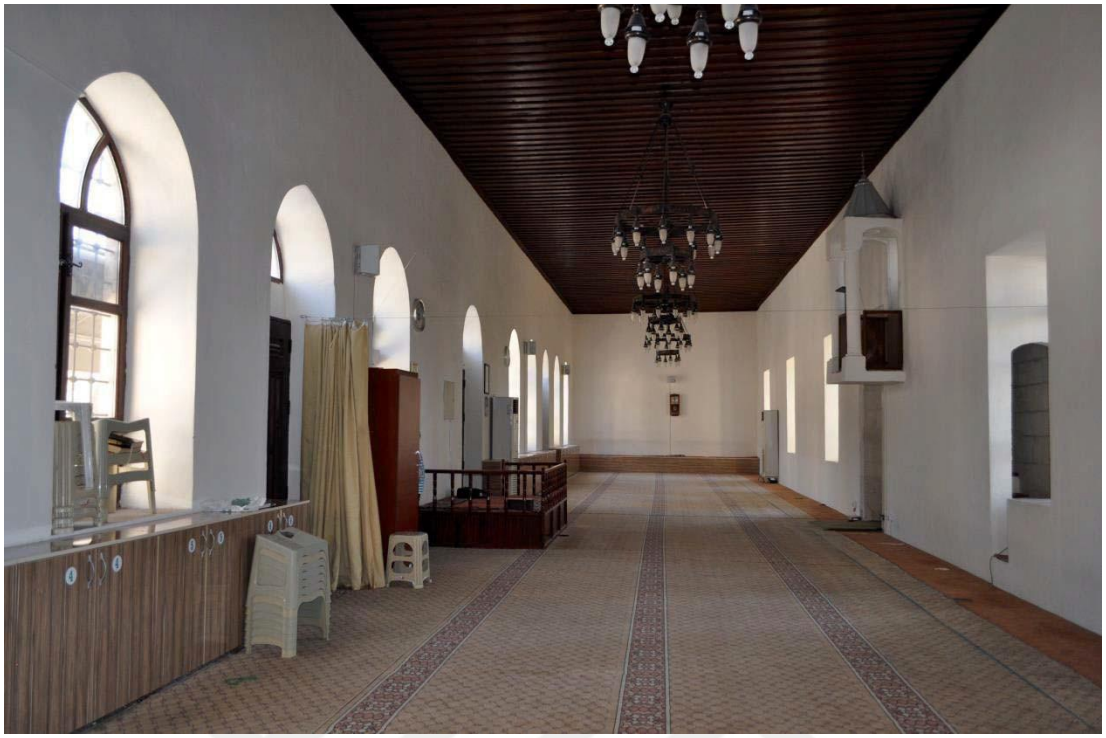
Fotoğraf 177: Cüneyne Camii'nin Güney Cephesi

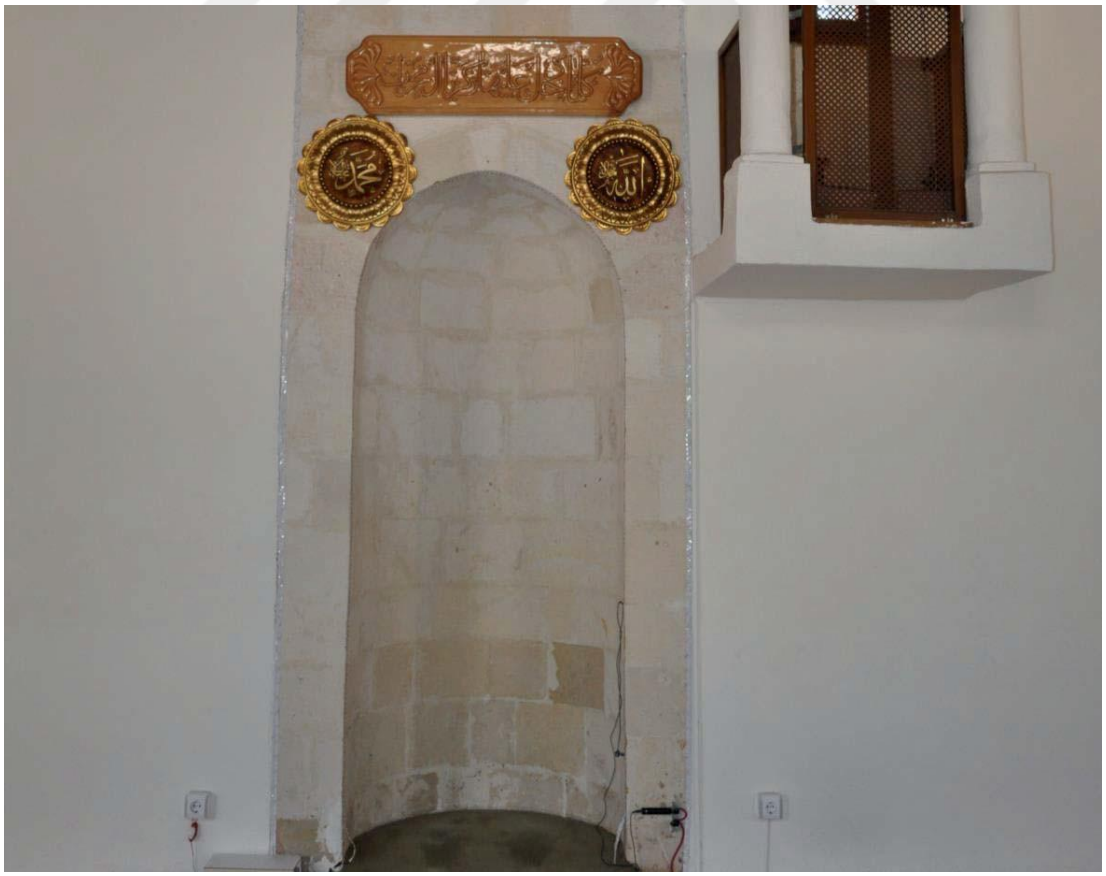
Fotoğraf 178: Cüneyne Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 179: Cüneyne Camii Kuzey Cephesinedeki Ana Kapı (V.G.M.'den)

Fotoğraf 180: Cüneyne Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 181: Cüneyne Camii'nin Mihrabı

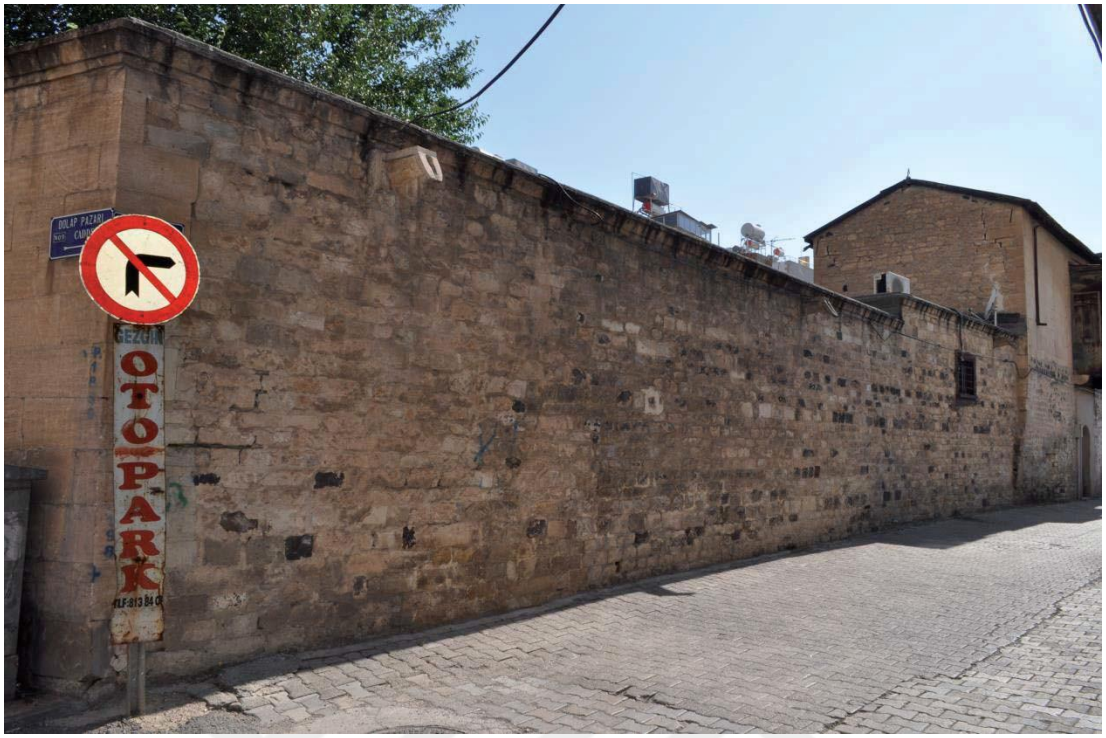
Fotoğraf 182: Tabakhane Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 183: Tabakhane Camii Avlusunun Batı Kanadı ve Şadırvanı

Fotoğraf 184: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 185: Tabakhane Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 186: Tabakhane Camii Avlusundaki Taş Sanduka

Fotoğraf 187: II. Abdülhamid Albümleri'nde Tabakhane Camii'ye Ait Görüntü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 188: Tabakhane Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 189: Tabakhane Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 190: Tabakhane Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 191: Tabakhane Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 192: Tabakhane Camii Minberi

Fotoğraf 193: Tabakhane Camii Minberinin Süsleme Detayı

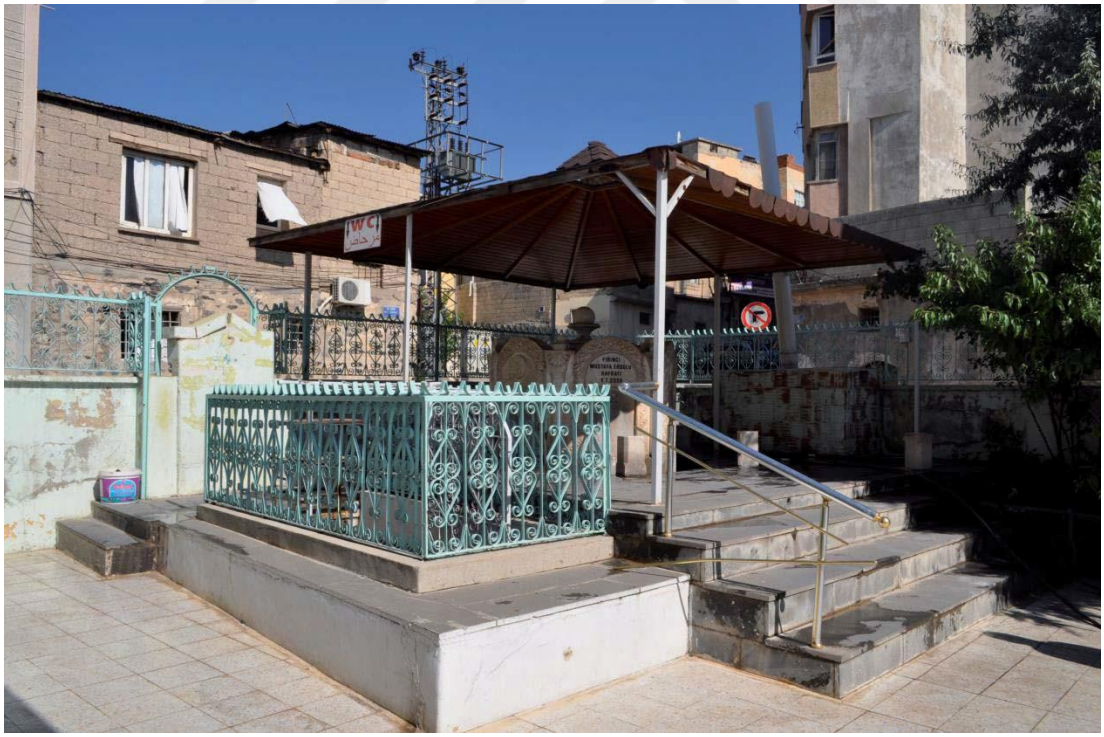
Fotoğraf 194: Tabakhane Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 195: Tabakhane Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyenin Üzerindeki Kitabeler

Fotoğraf 196: Şeyh Ahmet Camii'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 197: Şeyh Ahmet Camii'nin Şadırvanı

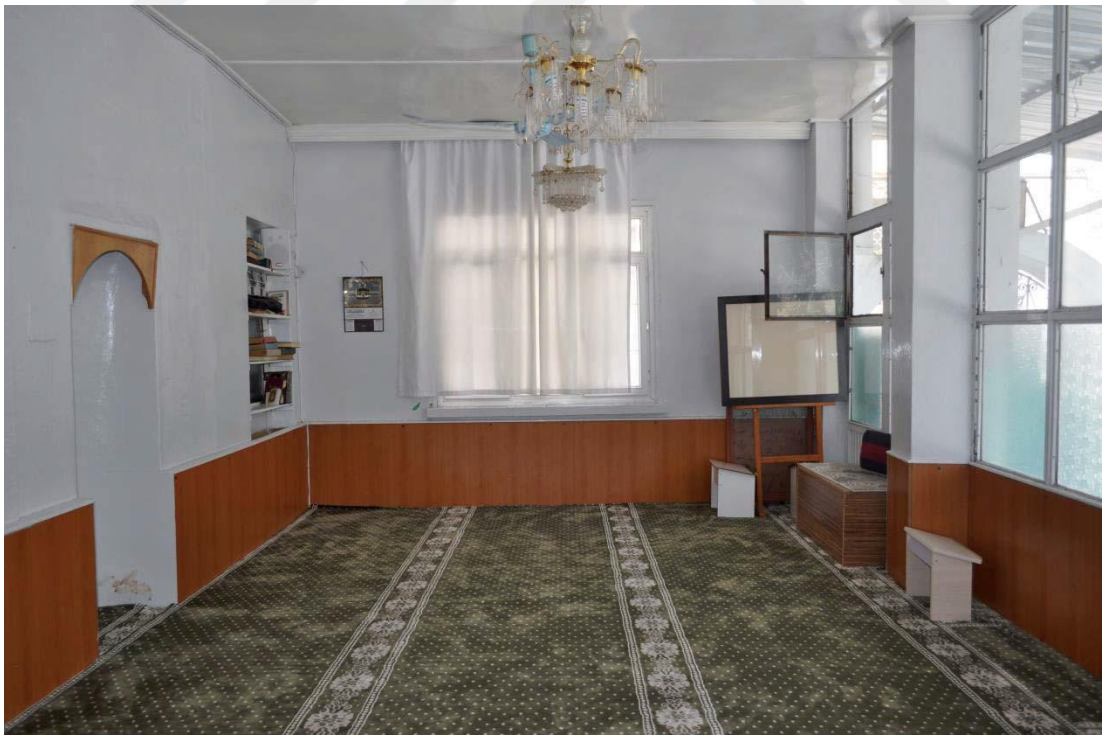
Fotoğraf 198: Şeyh Ahmet Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 199: Şeyh Ahmet Camii Avlusundaki Sütun Başlığı ve Minarenin Kaidesi

Fotoğraf 200: Şeyh Ahmet Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 201: Şeyh Ahmet Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 202: Şeyh Ahmet Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

Fotoğraf 203: Şeyh Ahmet Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 204: Şeyh Ahmet Camii Minaresindeki Kitabe

Fotoğraf 205: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Giriş Kapısı

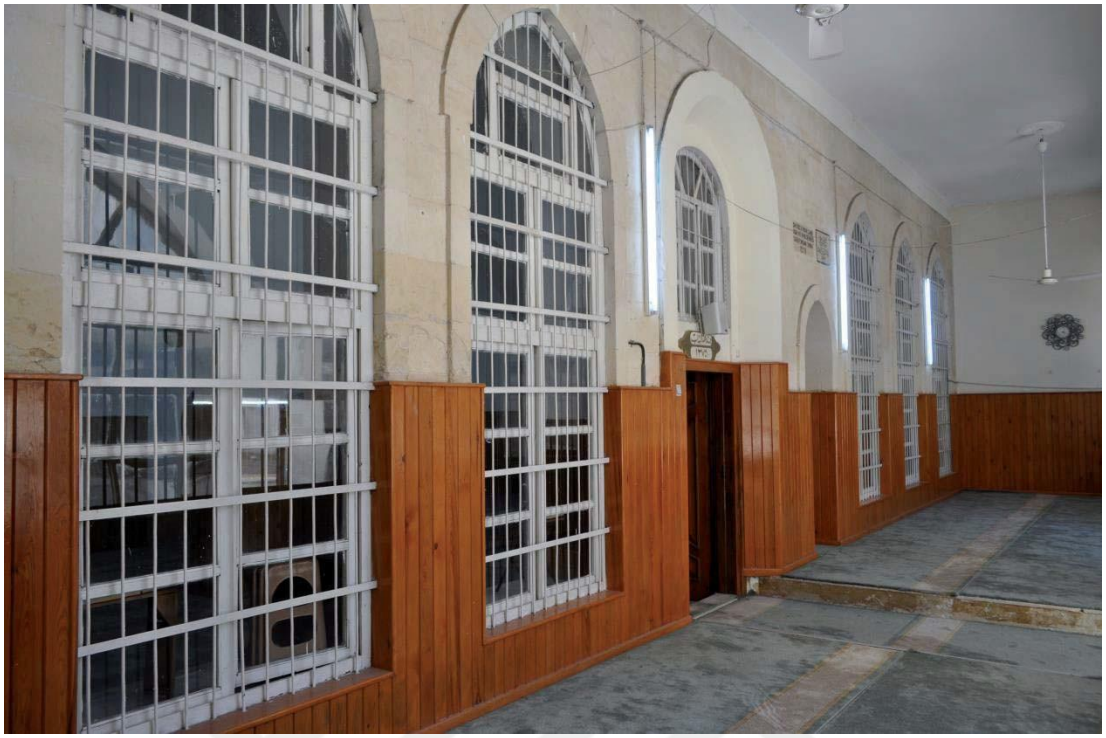
Fotoğraf 206: Şeyh Süleyman Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 207: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Kuzey ve Doğu Kanadı

Fotoğraf 208: Şeyh Süleyman Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 209: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerinin Güney Duvarı

Fotoğraf 210: Şeyh Süleyman Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 211: Şeyh Süleyman Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 212: Şeyh Süleyman Camii Avlusunun Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

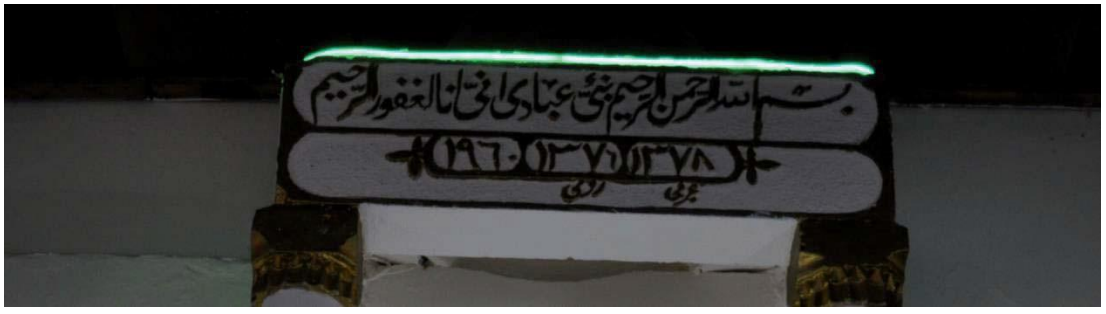
Fotoğraf 213: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 214: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerindeki Pencerenin Üzerindeki Kitabeler

Fotoğraf 215: Şeyh Süleyman Camii Son Cemaat Yerindeki Kapının Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 216: Şeyh Süleyman Camii Minberine Yazılı Kitabe

Fotoğraf 217: Şeyh Camii'nin Genel Görünüşü

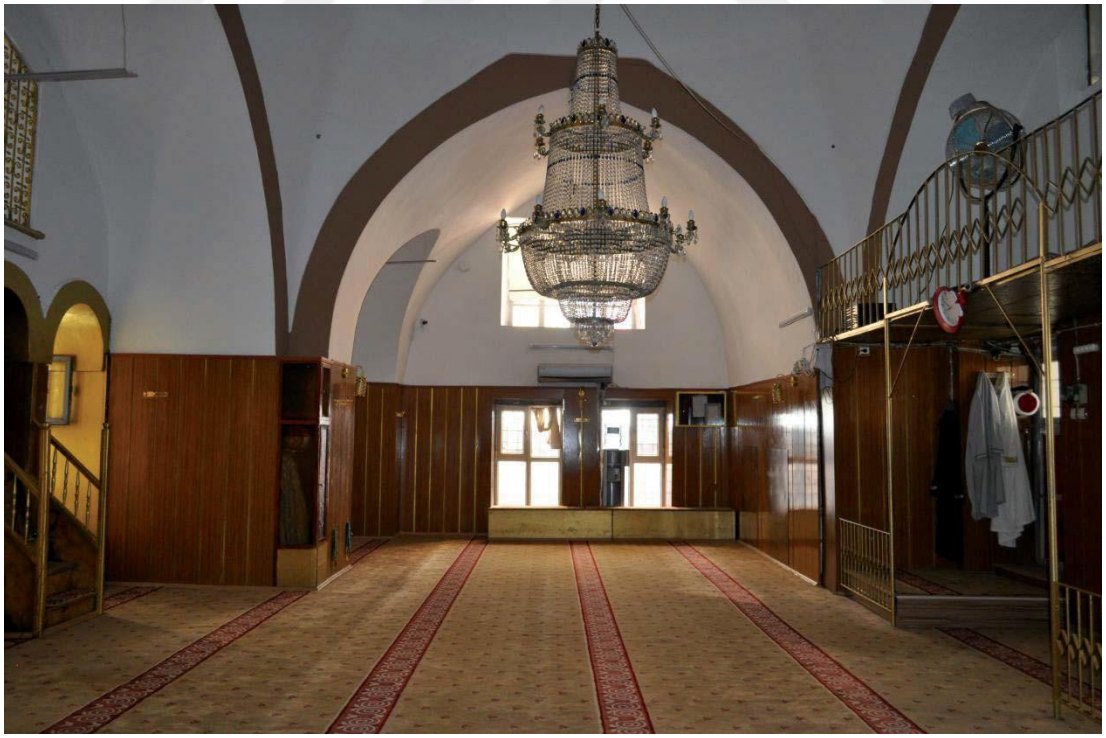
Fotoğraf 218: Şeyh Camii'nin Batı ve Güney Cephesi

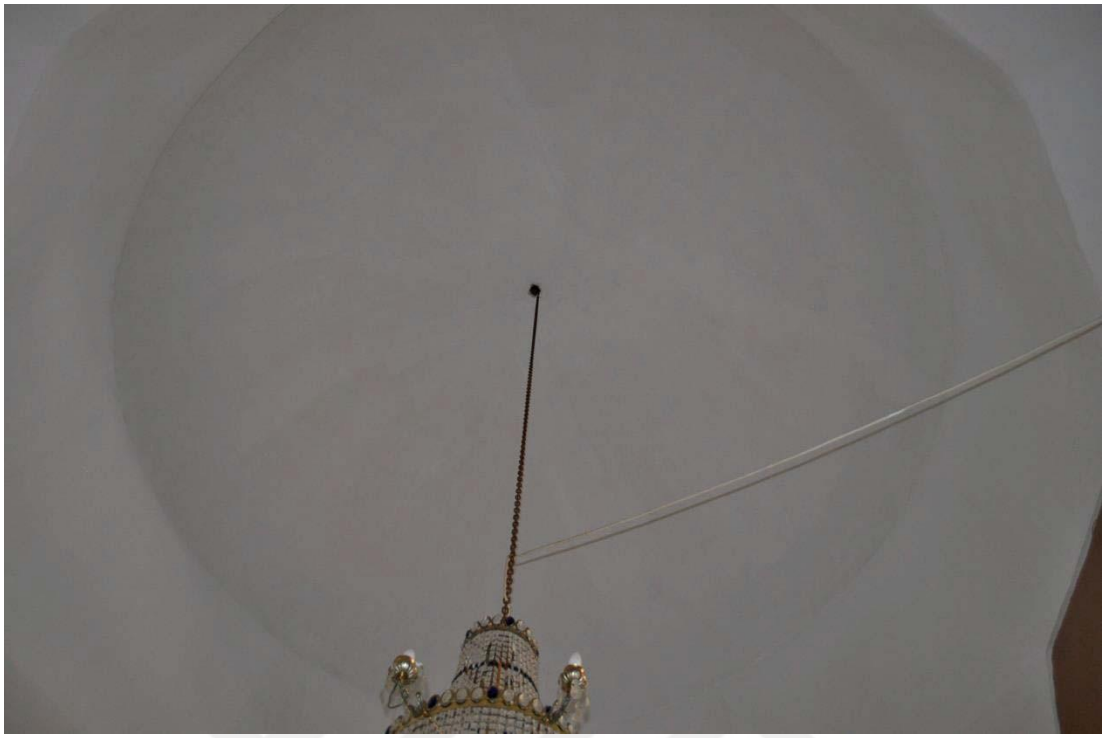
Fotoğraf 219: Şeyh Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 220: Şeyh Camii'nin Son Cemaat Yeri

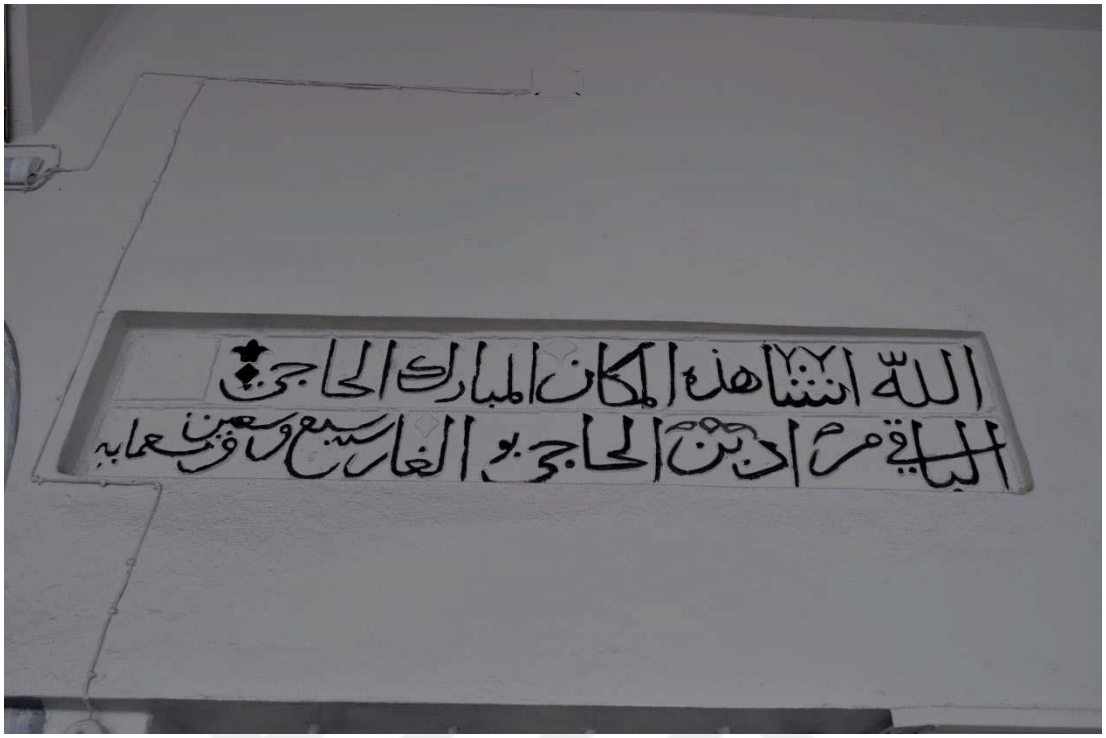
Fotoğraf 221: Şeyh Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 222: Şeyh Camii'nin Mihrap Önü Kubbesi

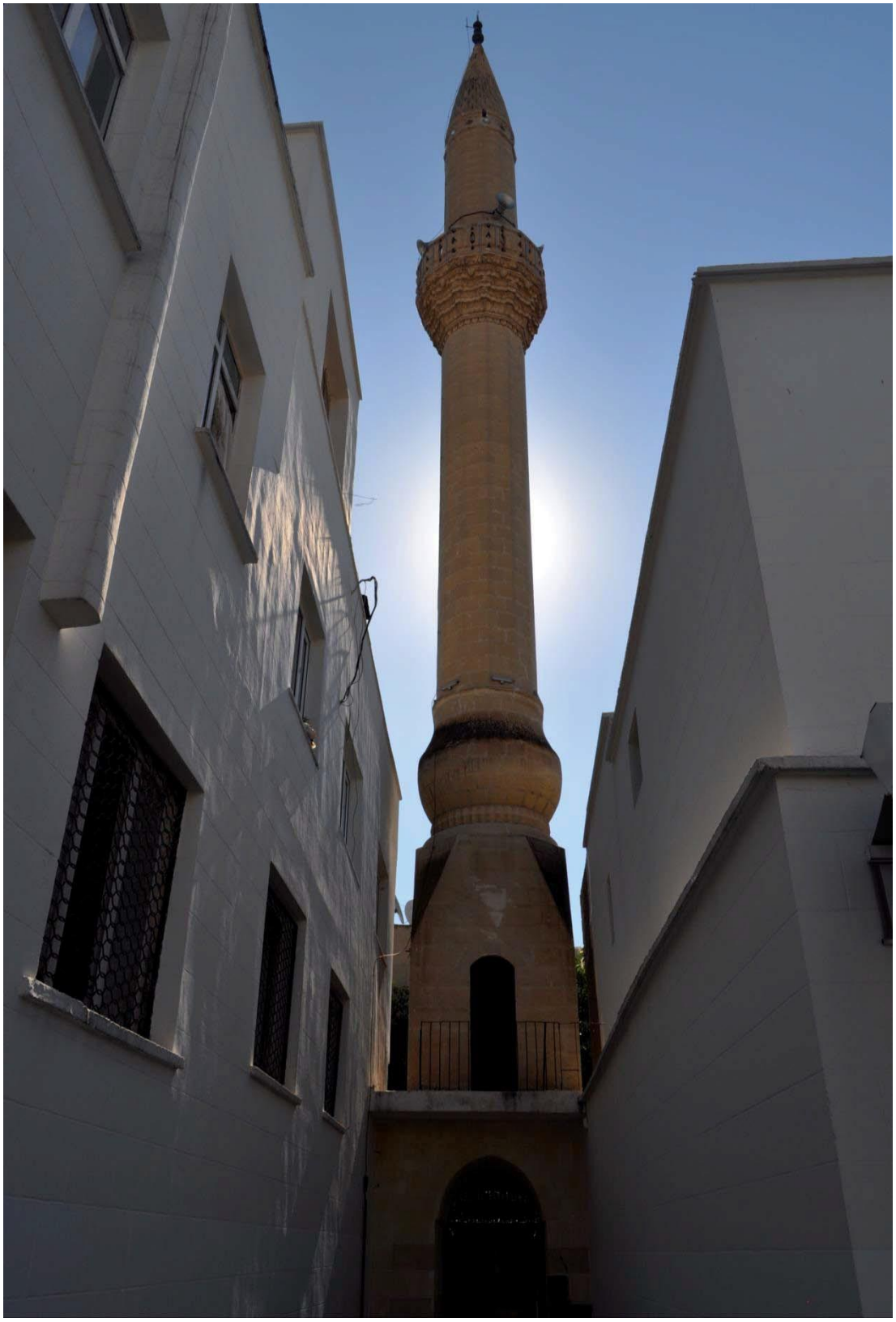
Fotoğraf 223: Şeyh Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 224: Şeyh Camii'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 225: Şeyh Süveydan Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 226: Şeyh Süveydan Camii Avlusunun Giriş Kapısı ve İkinci Minaresi

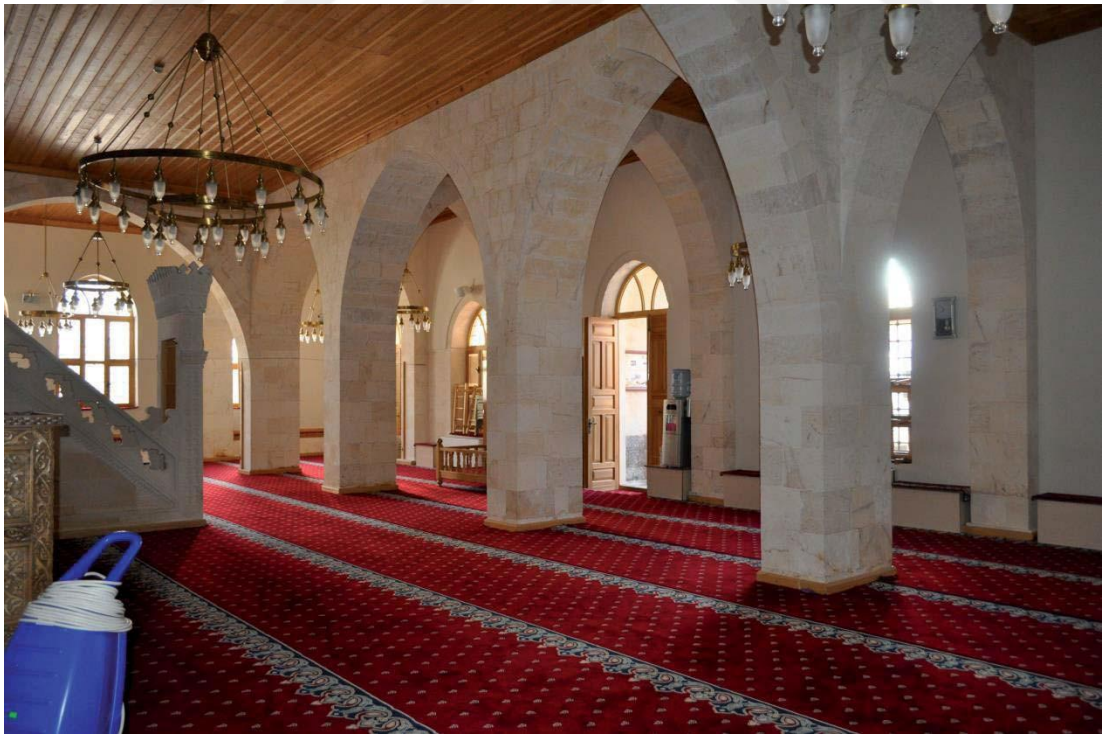
Fotoğraf 227: Şeyh Süveydan Camii Avlusunun Genel Görünüşü

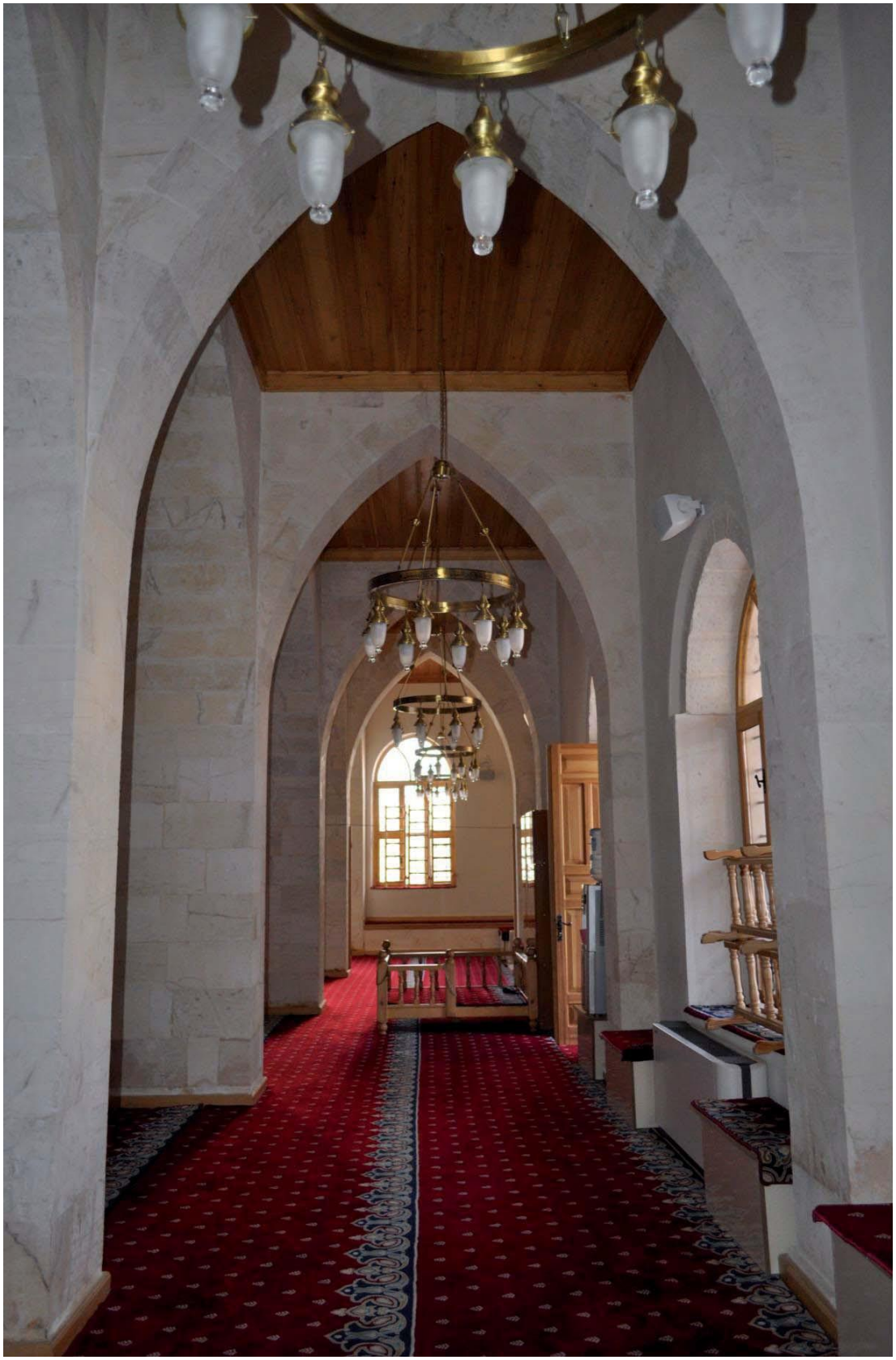
Fotoğraf 228: Şeyh Süveydan Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 229: Şeyh Süveydan Camii'nin Son Cemaat Yeri

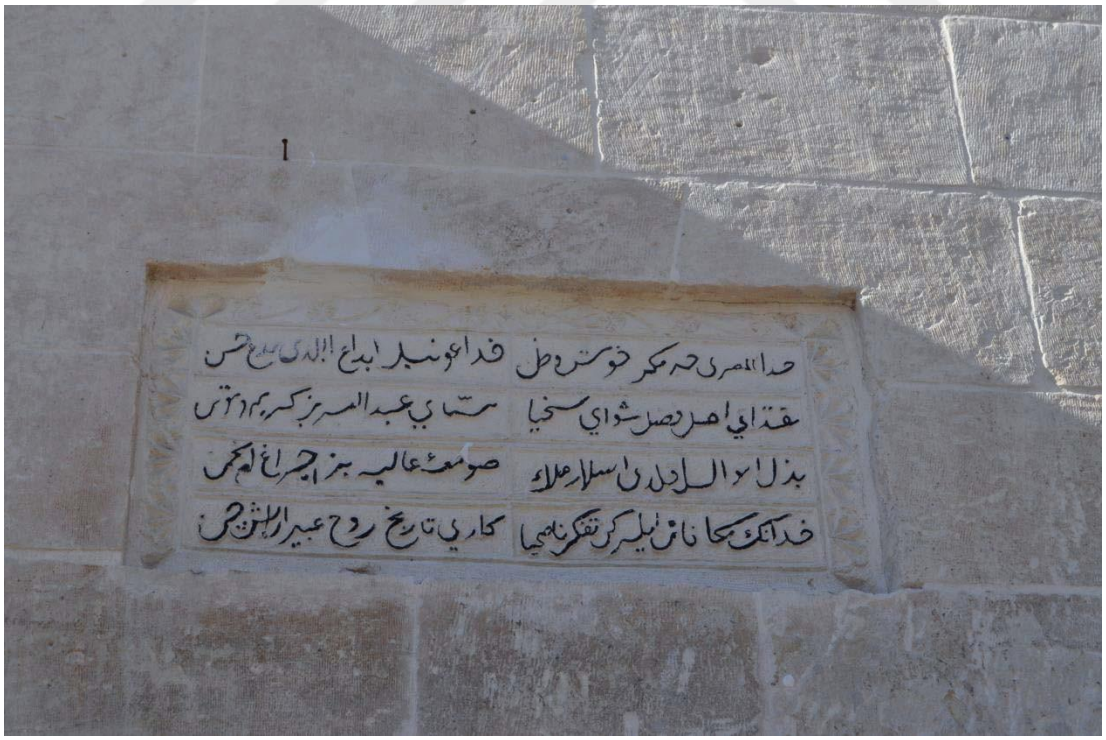
Fotoğraf 230: Şeyh Süveydan Camii Hariminin Genel Görünüşü

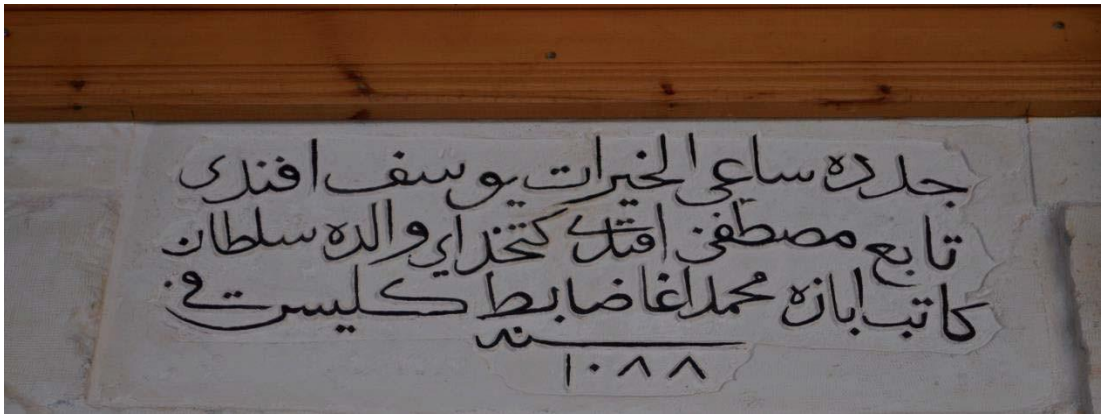
Fotoğraf 231: Şeyh Süveydan Camii Hariminin İkinci Sahını

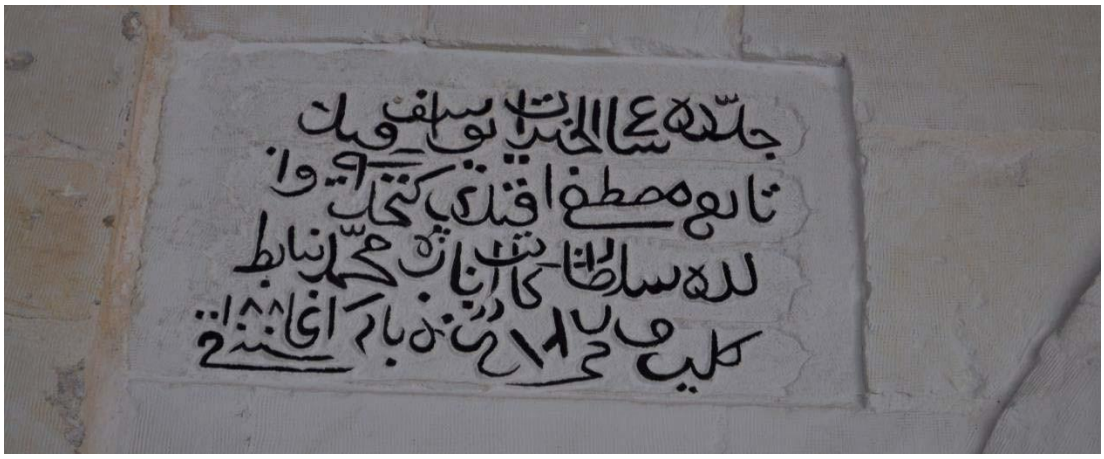
Fotoğraf 232: Şeyh Süveydan Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 233: Şeyh Süveydan Camii Özgün Minaresindeki Kitabe

Fotoğraf 234: Şeyh Süveydan Camii Son Cemaat Yerindeki Kitabe

Fotoğraf 235: Şeyh Süveydan Camii Son Cemaat Yerindeki Bir Diğer Kitabe

Fotoğraf 236: Şeyh Süveydan Camii İkinci Minaresinin Kitabesi

Fotoğraf 237: Murtaza Camii'nin Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 238: Murtaza Camii'nin 1950'li Yıllara Ait Bir Görüntü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 239: Murtaza Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 240: Murtaza Camii Kadınlar Mescidinin İç Görünüşü

Fotoğraf 241: Murtaza Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 242: Murtaza Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 243: Murtaza Camii Hariminin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 244: Murtaza Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 245: Murtaza Camii Harimine Girişi Sağlayan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 246: Murtaza Camii Minberin Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 247: Kürtler Camii'nin Doğu Cephesi ve Küçük Çarşı Kasteli

Fotoğraf 248: Kürtler Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 249: Kürtler Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 250: Kürtler Camii Avlusunun Batı Kanadı

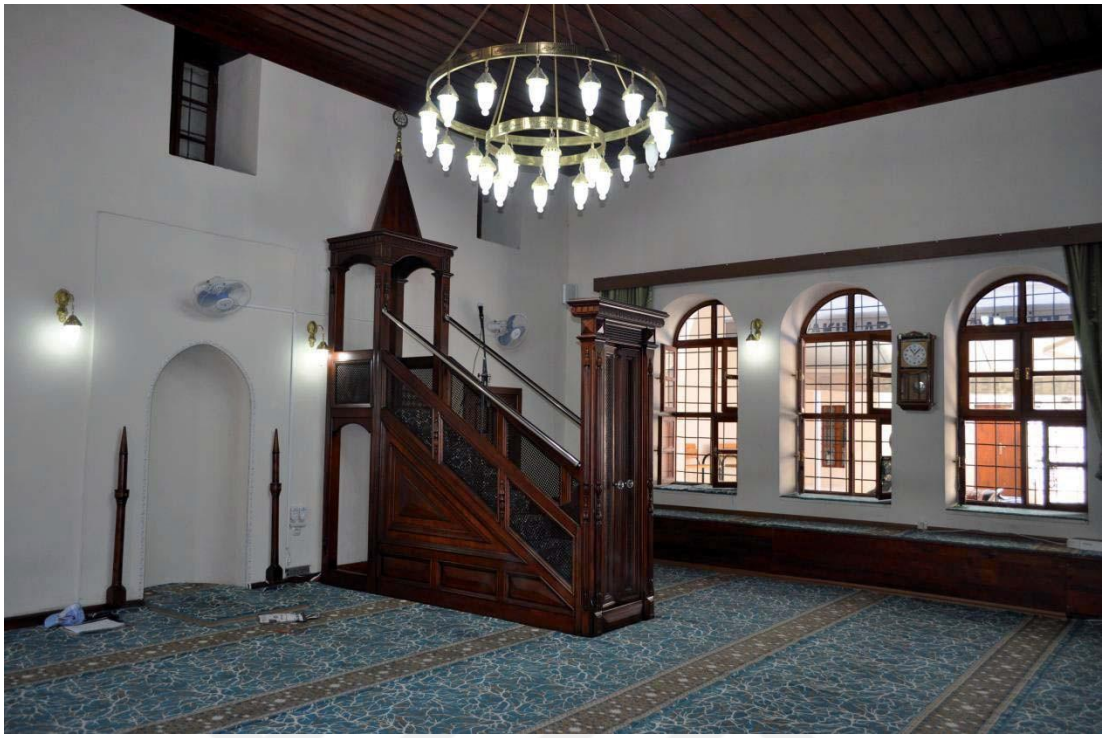
Fotoğraf 251: Kürtler Camii Avlusunun Güney Kanadı

Fotoğraf 252: Kürtler Camii Revağın İç Görünüşü

Fotoğraf 253: Kürtler Camii'nin Kuzey ve Batı Cepheleri

Fotoğraf 254: Kürtler Camii Hariminin Genel Görünüşü

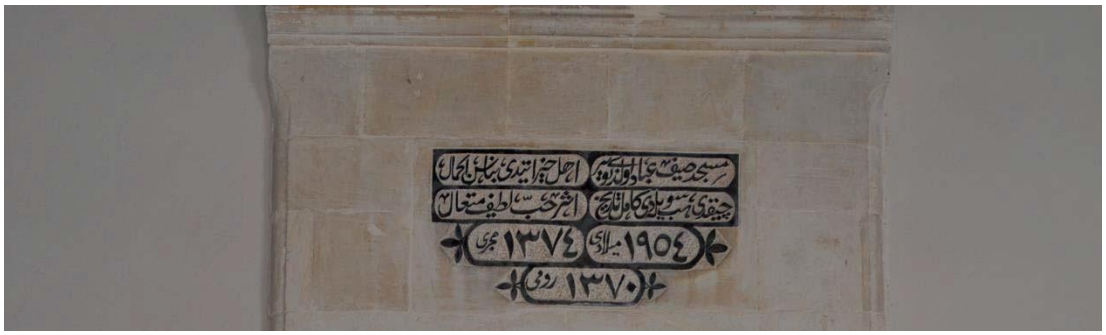
Fotoğraf 255: Kürtler Camii Hariminin Kuzey Duvarı

Fotoğraf 256: Kürtler Camii Harime Açılan Kapının Sol Üst Köşesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 257: Kürtler Camii Harime Açılan Basık Kemerli Kapının Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 258: Kürtler Camii Avlusundaki Revağın Mihrabı Üzerinde Bulunan Kitabe

Fotoğraf 259: Kürtler Camii Avlusundaki Revak Kemerinin Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 260: Mehmet Paşa Camii Avlu Kapısı ve Minare Kaidesi

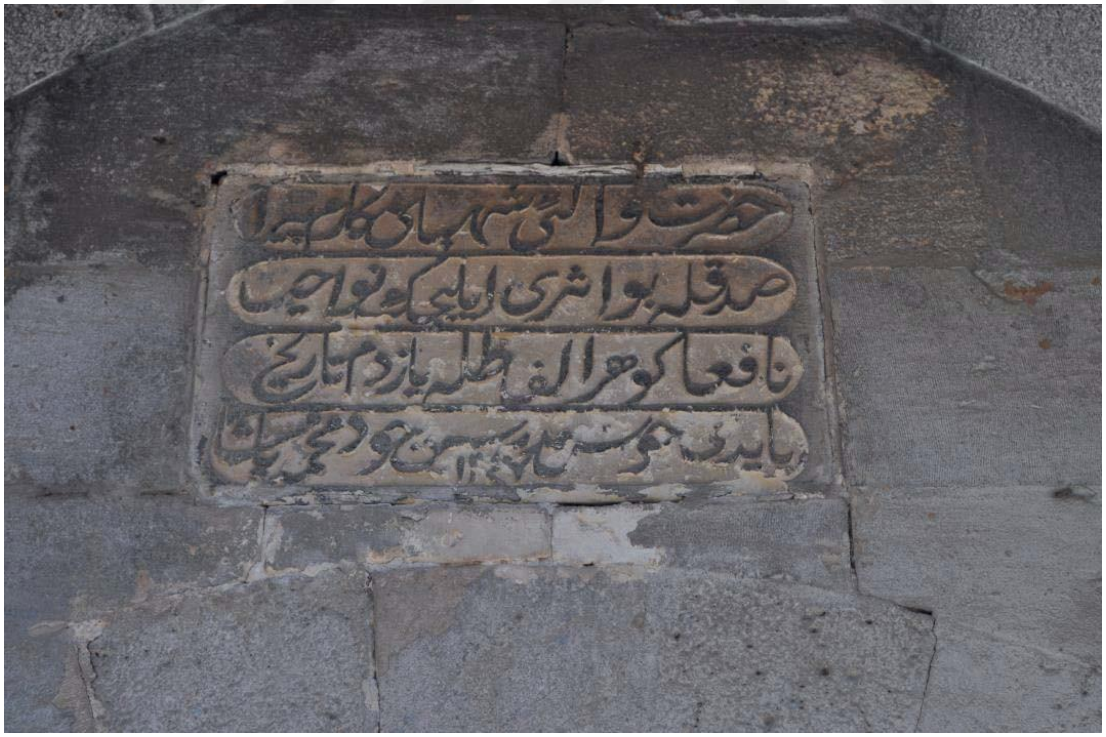
Fotoğraf 261: Mehmet Paşa Camii Minare Kaidesinin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 262: Mehmet Paşa Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 263: Mehmet Paşa Camii Minaresinin Şerefe ve Petek Bölümü

Fotoğraf 264: Mehmet Paşa Camii Avlu Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 265: Şurahbil Camii Avlusunun Batı Cephesi

Fotoğraf 266: Şurahbil Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 267: Şurahbil Camii'nin Kadınlar Mescidi

Fotoğraf 268: Şurahbil Camii Avlusunun Doğu Cephesi

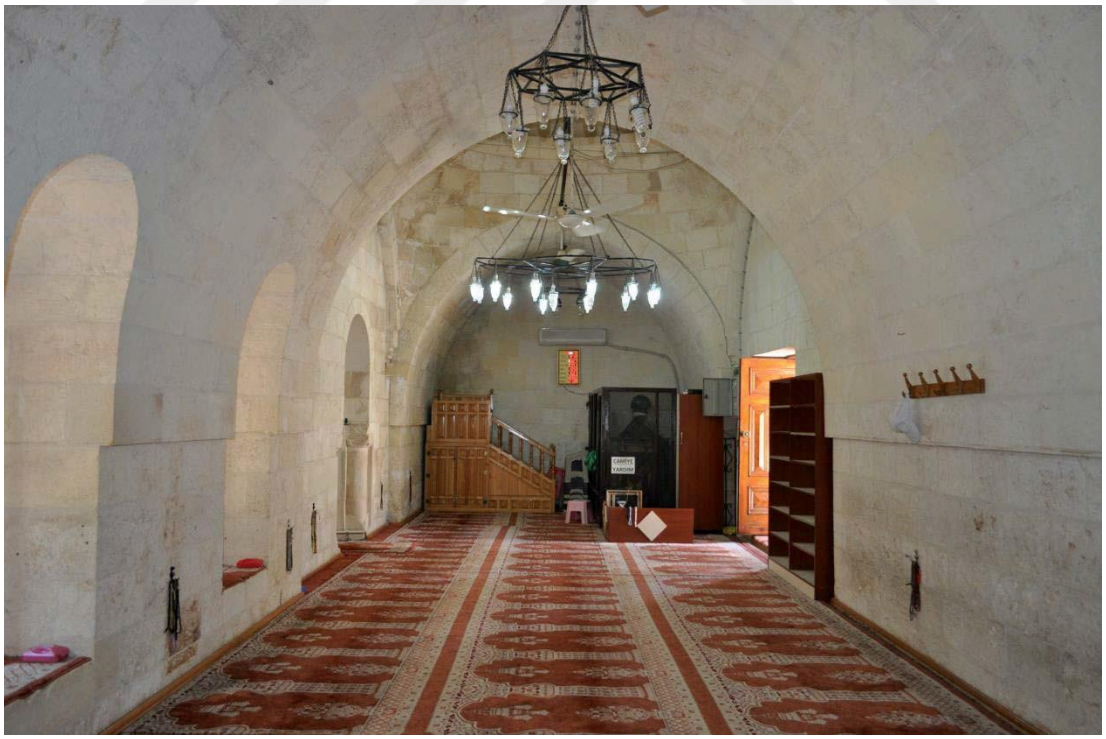
Fotoğraf 269: Şurahbil Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 270: Şurahbil Camii Avlusunun Kuzey Cephesi

Fotoğraf 271: Şurahbil Camii Avlusunun Güney Kanadı

Fotoğraf 272: Şurahbil Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 273: Şurahbil Camii Hariminin Üst Örtüsü

Fotoğraf 274: Şurahbil Camii'nin Mihrabı

Fotoğraf 275: Şurahbil Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 276: Şurahbil Camii'nin Minaresi

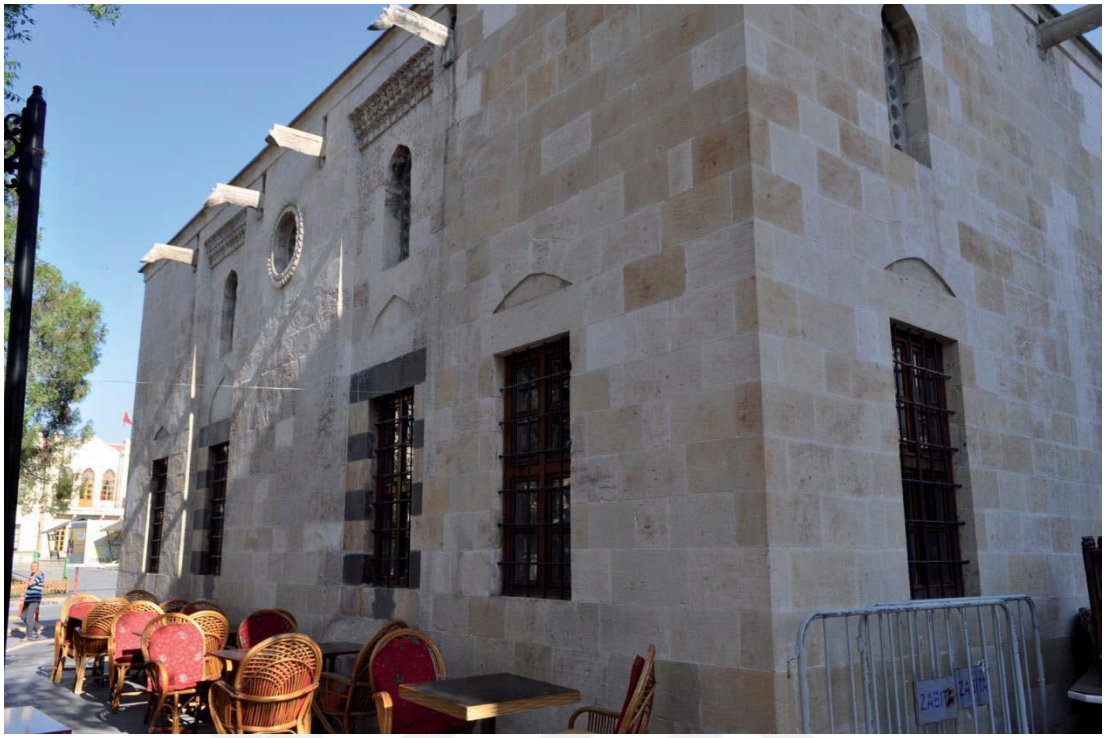
Fotoğraf 277: Şurahbil Camii Avlusunun Güneyinde Yer Alan Eyvanın Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 278: Şurahbil Camii Harimine Açılan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 279: Semahane'nin Batı Cephesi

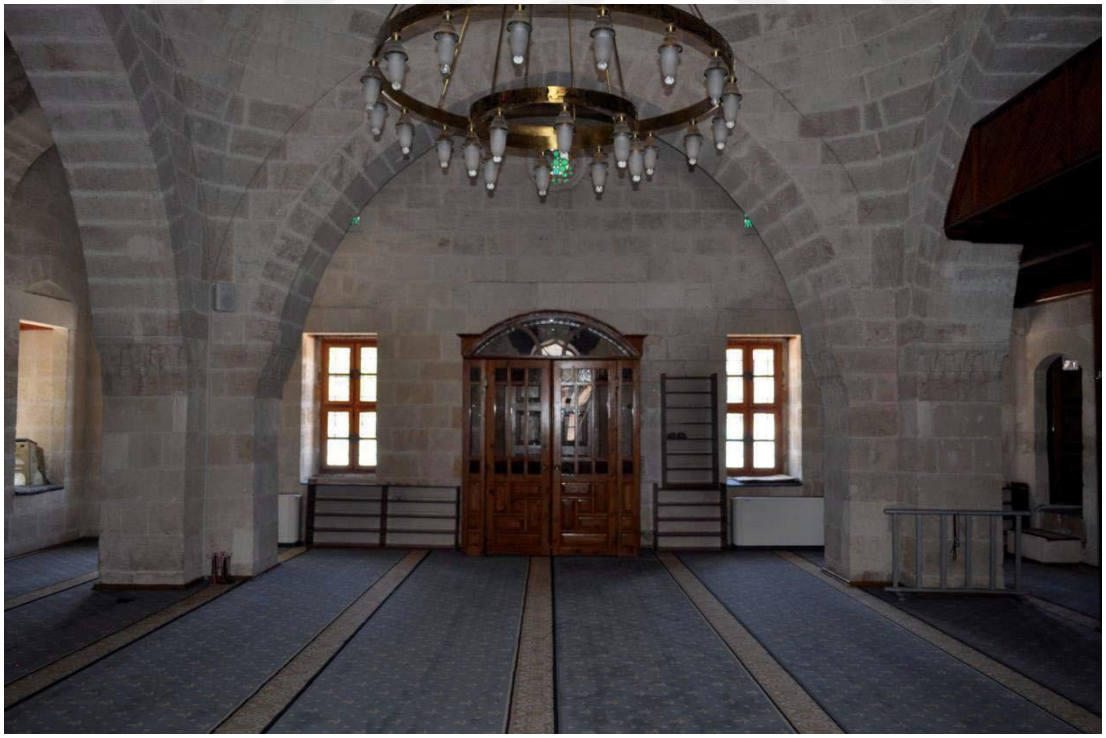
Fotoğraf 280: Semahane'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 281: Semahane'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 282: Semahane'nin Kuzey Cephesi

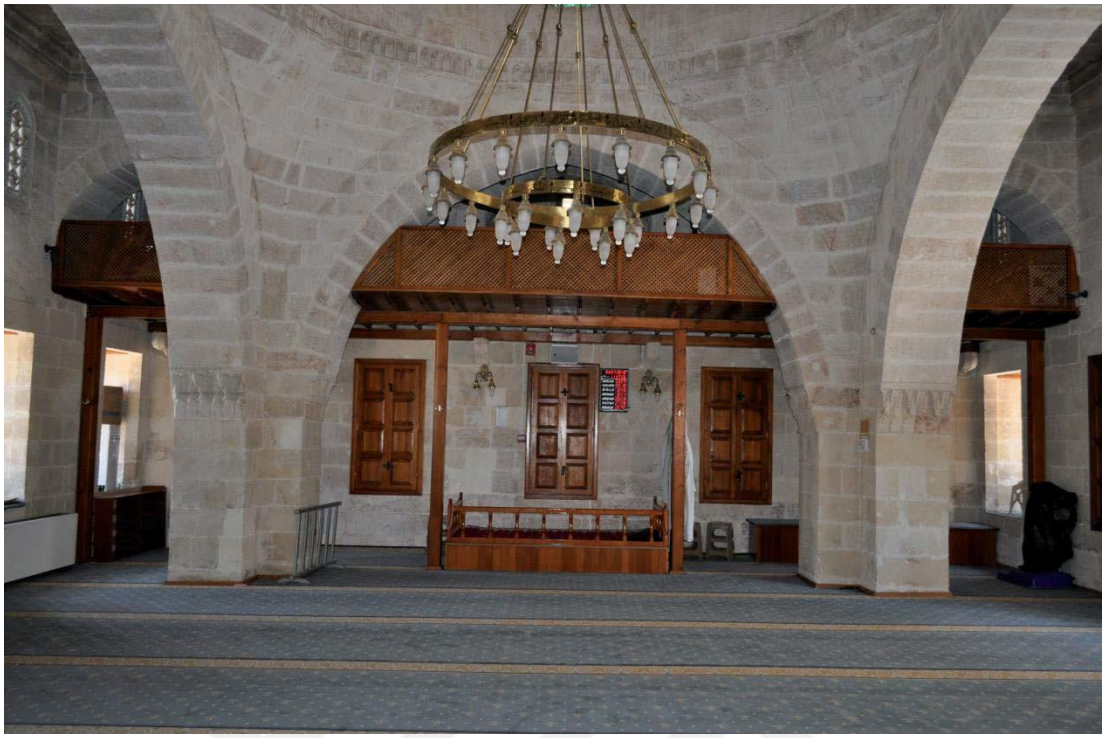
Fotoğraf 283: Semahane'nin Batı Tarafı

Fotoğraf 284: Semahane'nin Kubbesi ve Kubbe Kasnağı

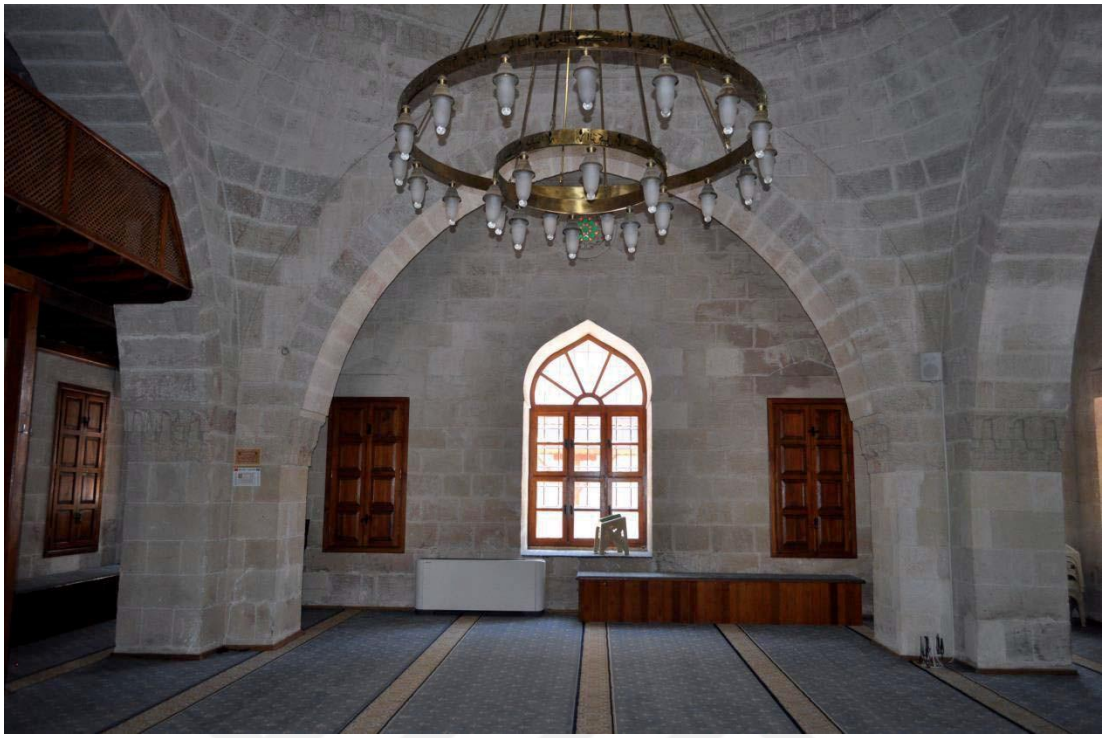
Fotoğraf 285: Semahane'nin Kubbesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 286: Semahane'nin Kuzey Tarafı

Fotoğraf 287: Semahane'nin Mahfil Katı

Fotoğraf 288: Semahane'nin Doğu Tarafı

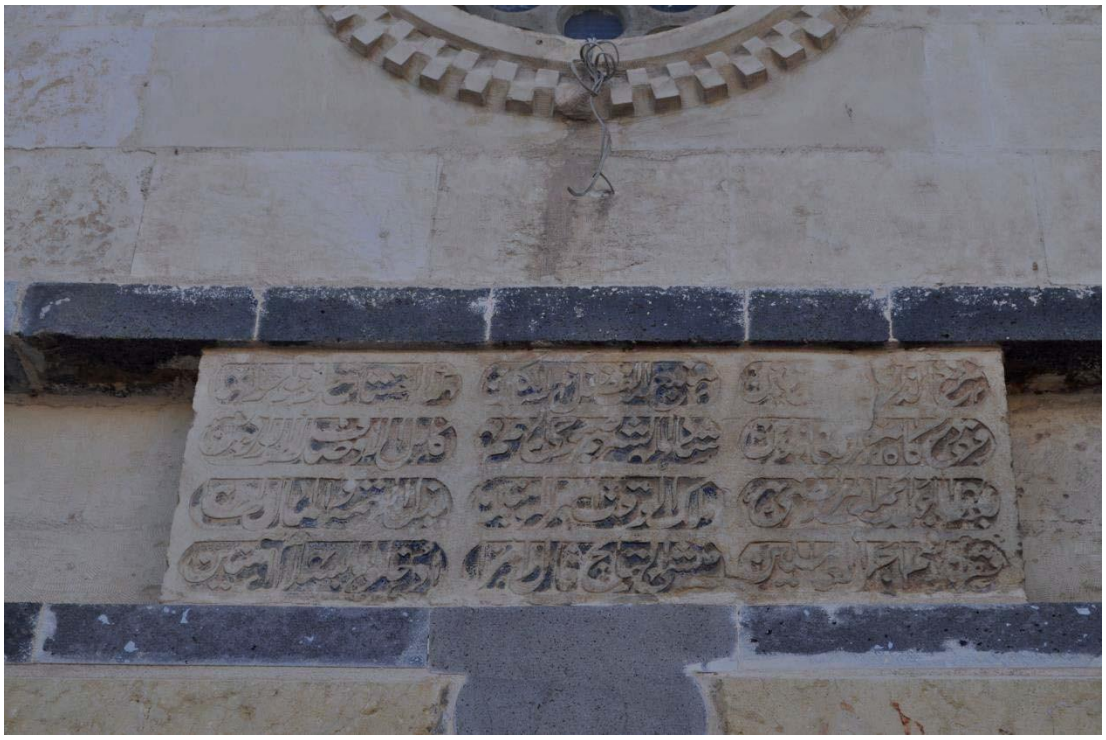
Fotoğraf 289: Semahane'nin Yuvarlak Şekilli, Revzen Penceresi

Fotoğraf 290: Semahane'nin Mihrabı

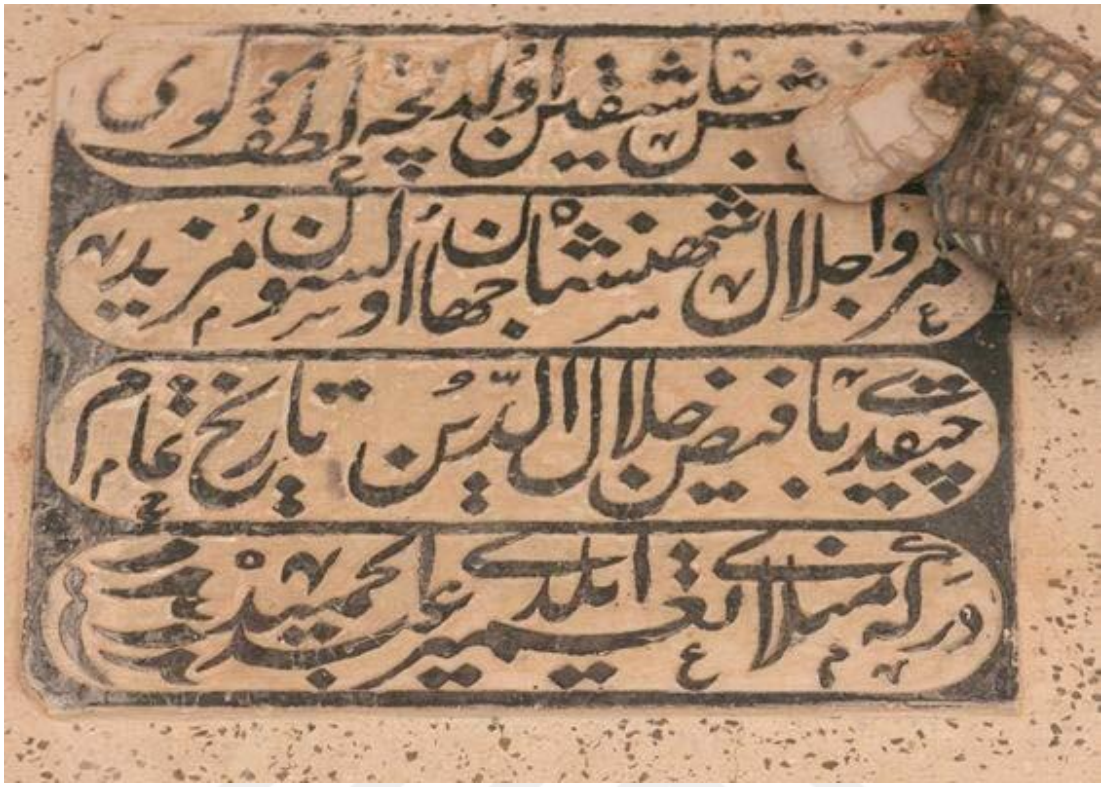
Fotoğraf 291: Semahane Mihrabının Konsolları

Fotoğraf 292: Semahane Giriş Kapısının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 293: Semahane'de Muhafaza Edilen Kitabe (V.G.M.'den)

Fotoğraf 294: Semahane'nin Mehmet Tektuna Tarafından Bulunan Kitabesi (V.G.M.'den)

Fotoğraf 295: Zeytinli Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 296: Zeytinli Camii'nin Kuyusu

Fotoğraf 297: Zeytinli Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 298: Zeytinli Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 299: Çırazoğlu Camii Avlusunun Doğu ve Kuzey Cepheleri

Fotoğraf 300: Çırazoğlu Camii'nin Minaresi

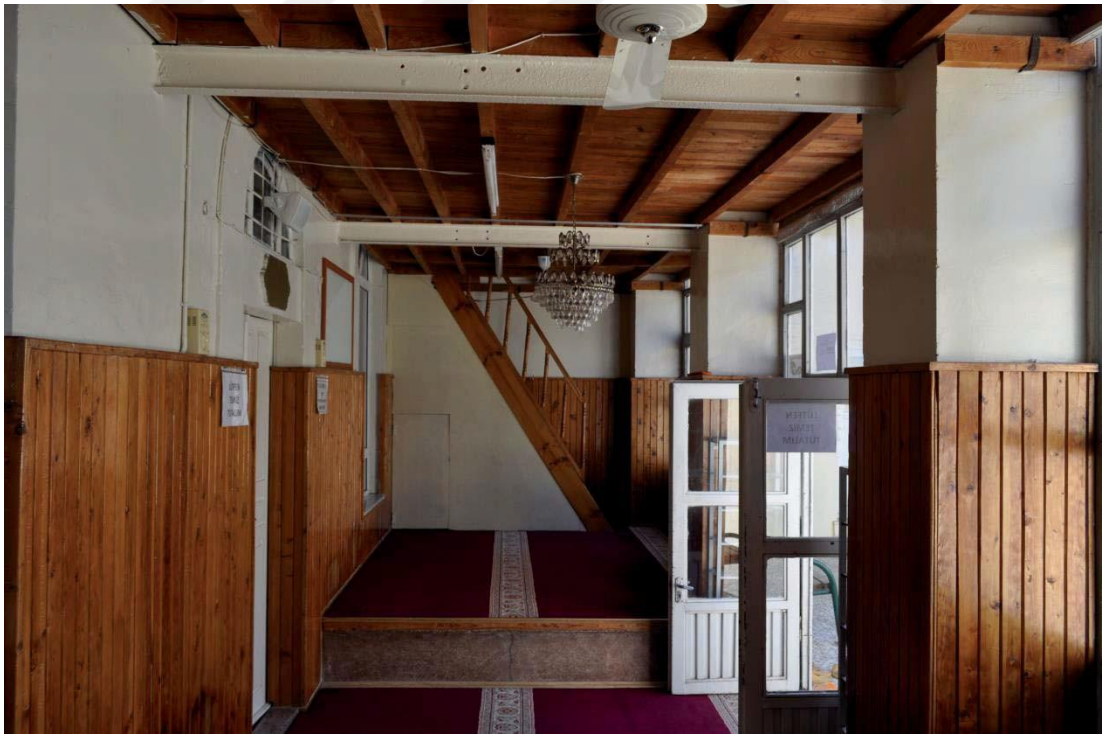
Fotoğraf 301: Çırazoğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 302: Çırazoğlu Camii Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 303: Çırazoğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

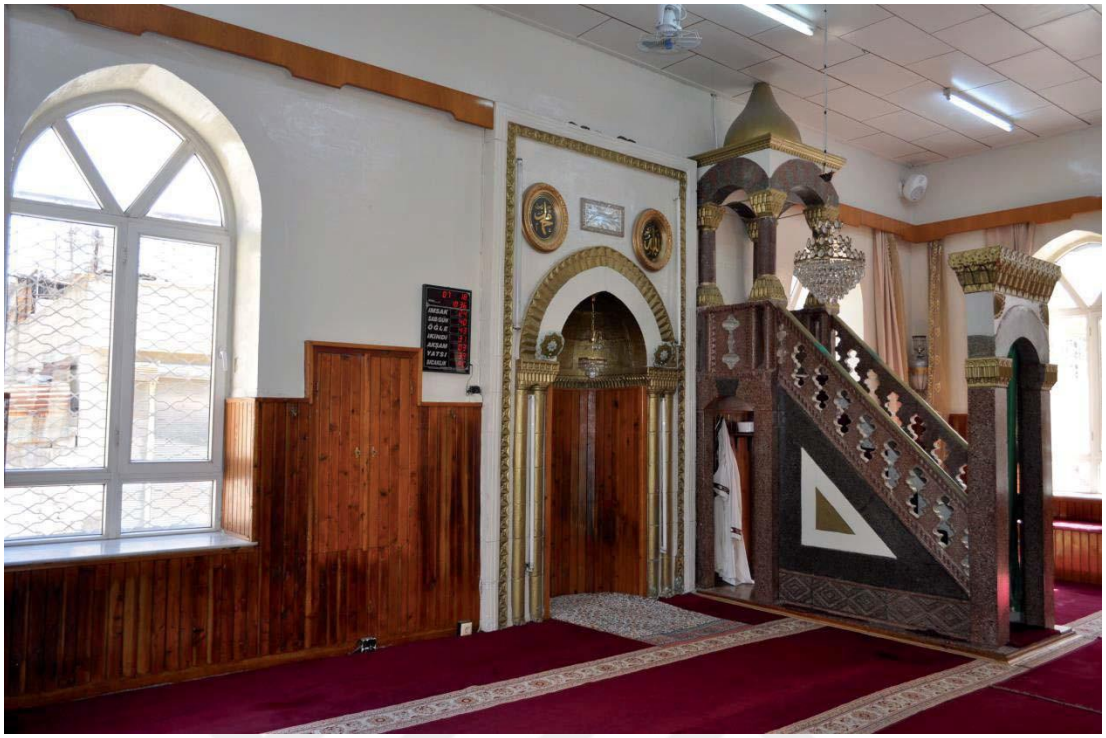
Fotoğraf 304: Çırazoğlu Camii Son Cemaat Yerinin İç Görünüşü

Fotoğraf 305: Çırazoğlu Camii'nin Kadınlar Bölümü

Fotoğraf 306: Çırazoğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 307: Çırazoğlu Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 308: Çırazoğlu Camii'nin İnşa Kitabesi

Fotoğraf 309: Kesik Minare Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 310: Kesik Minare Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 311: Kesik Minare Camii Avlusunun Doğu Cephesi

Fotoğraf 312: Kesik Minare Camii'nin Kadınlar Mescidi

Fotoğraf 313: Kesik Minare Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 314: Kesik Minare Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 315: Kesik Minare Camii'nin Batı Cephesi

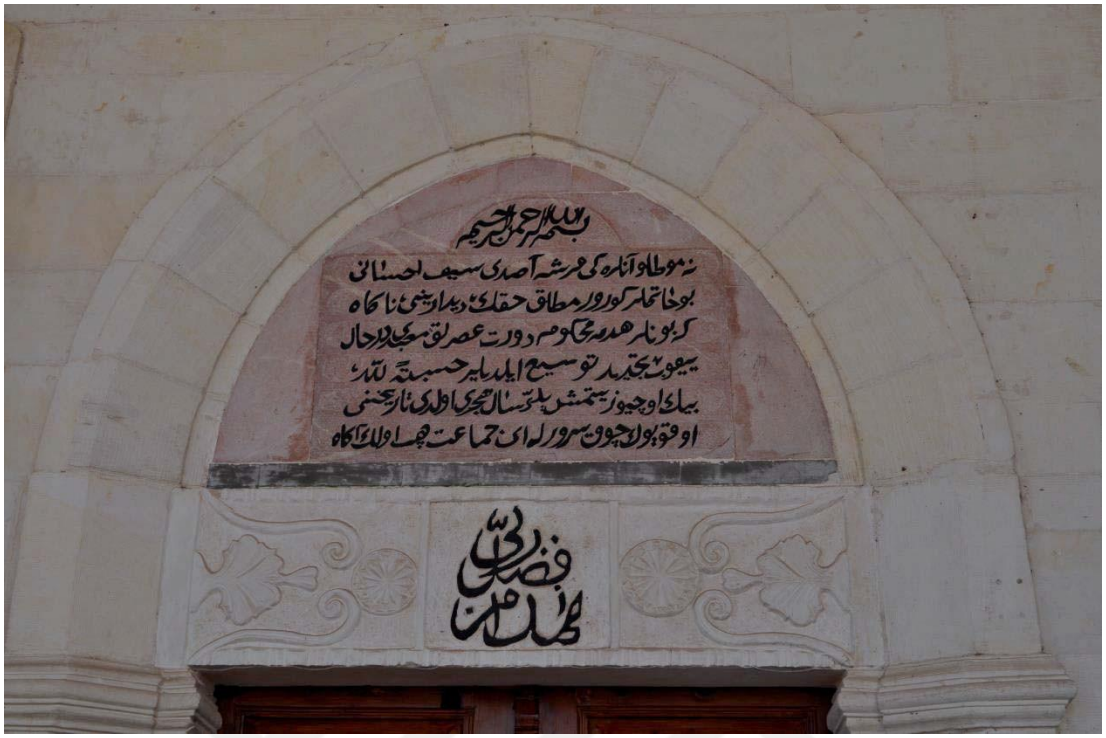
Fotoğraf 316: Kesik Minare Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 317: Kesik Minare Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 318: Kesik Minare Camii'nin Kıble Duvarı

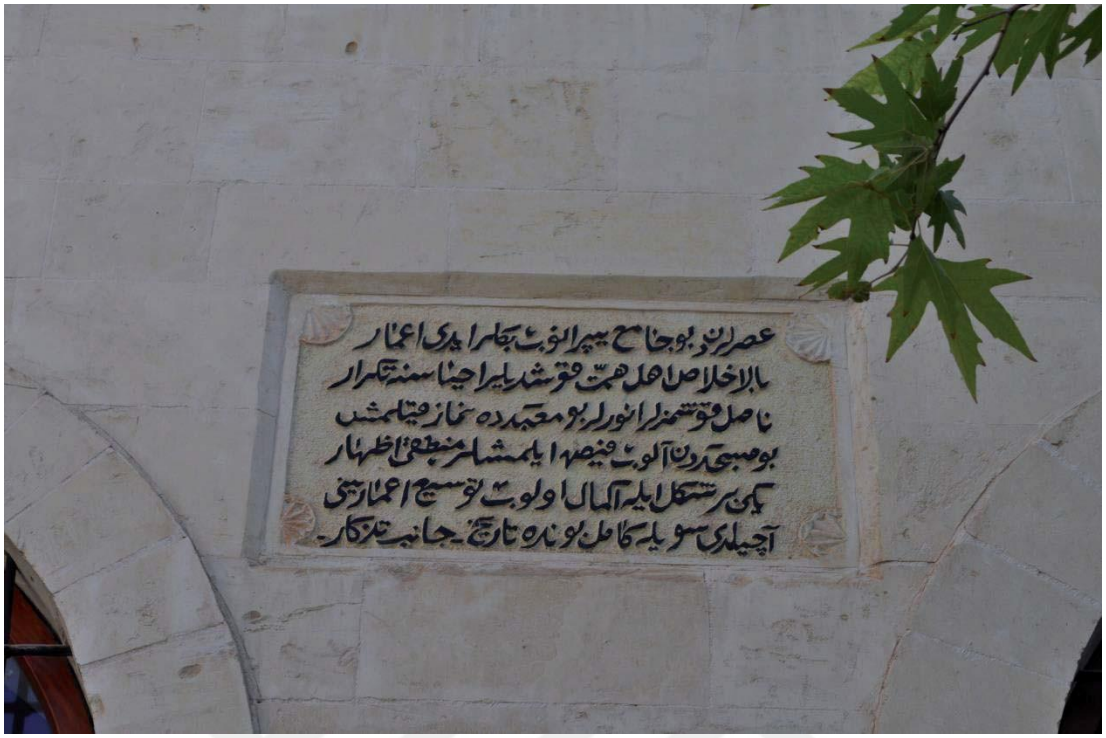
Fotoğraf 319: Kesik Minare Camii Harim Giriş Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 320: Kesik Minare Camii Son Cemaat Yerindeki Mihrabiyenin Üzerindeki Kitabe

Fotoğraf 321: Kesik Minare Camii Hariminin Batı Duvarında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 322: Kesik Minare Camii Batı Cephesindeki Kitabe

Fotoğraf 323: Kör İmam Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 324: Kör İmam Camii Avlusunun Kuzey Kanadı

Fotoğraf 325: Kör İmam Camii'nin Güney Cephesi

Fotoğraf 326: Kör İmam Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 327: Kör İmam Camii'nin Birinci Minaresi

Fotoğraf 328: Kör İmam Camii'nin İkinci Minaresi

Fotoğraf 329: Kör İmam Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 330: Kör İmam Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 331: Kör İmam Camii'nin Kıble Duvarı

Fotoğraf 332: Çekmeceli Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 333: Çekmeceli Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 334: Çekmeceli Camii'nin Batı ve Güney Cepheleri

Fotoğraf 335: Çekmeceli Camii'nin Doğu ve Kuzey Cepheleri

Fotoğraf 336: Çekmeceli Camii Güney Cephesi 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 337: Çekmeceli Camii Son Cemaat Yerinin Güney Duvarı

Fotoğraf 338: Çekmeceli Camii Kuzey Cephesi 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

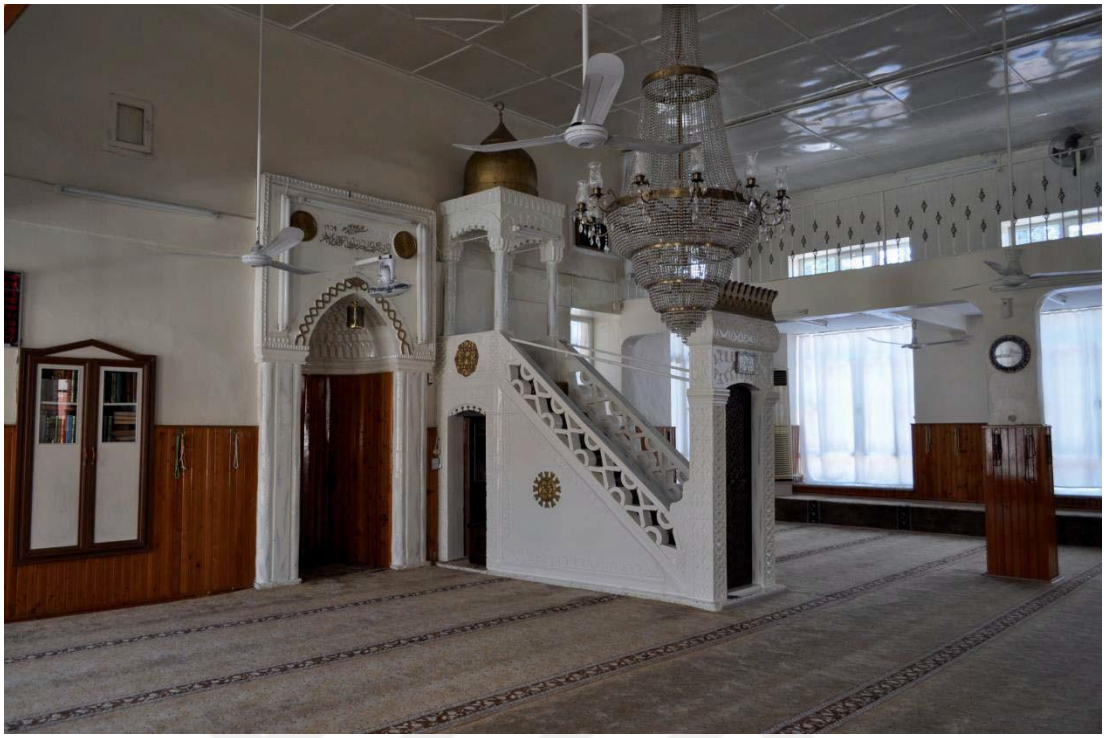
Fotoğraf 339: Çekmeceli Camii 1950'li Yıllara Ait Görüntüsü (V.G.M.'den)

Fotoğraf 340: Çekmeceli Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 341: Çekmeceli Camii'nin Mahfil Katı

Fotoğraf 342: Çekmeceli Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 343: Çekmeceli Camii Minaresindeki Arapça Kitabe

Fotoğraf 344: Çekmeceli Camii Minaresindeki Türkçe Kitabe

Fotoğraf 345: Çekmeceli Camii Harime Girişi Sağlayan Kapının Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 346: Çekmeceli Camii Mihrabı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 347: Katrancı Camii Avlusunun Giriş Kapısı

Fotoğraf 348: Katrancı Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 349: Katrancı Camii'nin Batı Cephesi

Fotoğraf 350: Katrancı Camii'nin Kuzey Cephesi

Fotoğraf 451: Katrancı Camii Hariminin Genel Görünüşü

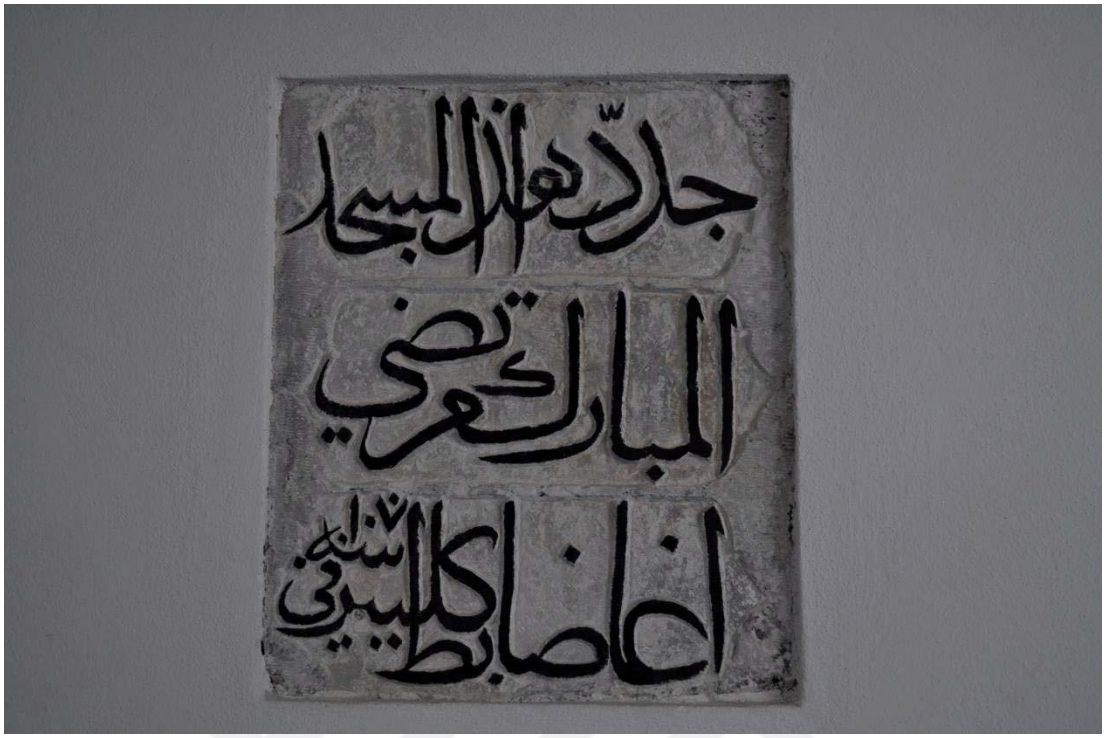
Fotoğraf 452: Katrancı Camii'nin Mihrabı ve Minberi

Fotoğraf 353: Katrancı Camii Kuzey Cephede Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 354: Katrancı Camii Avlusunda Bulunan Kayıp Kitabe

Fotoğraf 355: Katrancı Camii Hariminin Doğu Duvarında Bulunan Kitabe

Fotoğraf 356: Helvacıoğlu Camii'nin Doğu Cephesi

Fotoğraf 357: Helvacıoğlu Camii Avlusunun Genel Görünüşü

Fotoğraf 358: Helvacıoğlu Camii'nin Minaresi

Fotoğraf 359: Helvacıoğlu Camii'nin Son Cemaat Yeri

Fotoğraf 360: Helvacıoğlu Camii Hariminin Genel Görünüşü

Fotoğraf 361: Helvacıoğlu Camii'nin Kubbesi

Fotoğraf 362: Helvacıoğlu Camii'nin Mihrabı